

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРКАСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО**

На правах рукопису

КАМІНСЬКА АНАСТАСІЯ МИКОЛАЇВНА

УДК 159.964:159.922(043.5)

**ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ У ПРОЦЕСІ
ГЛИБИННОГО ПІЗНАННЯ ПСИХІКИ СУБ'ЄКТА**

19.00.01 – загальна психологія, історія психології

Дисертація

на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Науковий керівник
Яценко Тамара Семенівна
доктор психологічних наук,
професор,
академік НАПН України

Черкаси – 2016

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. АНАЛІЗ ЛІТЕРАТУРИ З ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ У ПРОЦЕСІ ПІЗНАННЯ ПСИХІКИ СУБ'ЄКТА	
1.1. Аналіз філософсько-психологічних джерел з проблеми пізнання психіки суб'єкта в її цілісності.....	13
1.2. Вияви архетипної символіки художніх творів у пізнанні цілісної психіки суб'єкта.....	34
1.3. Художні твори та можливості їх використання у пізнанні психіки.....	47
Висновки до першого розділу.....	58
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВИКОРИСТАННЯ ПСИХОЛОГОМ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ У ПРОЦЕСІ ГЛИБИННОГО ПІЗНАННЯ ПСИХІКИ СУБ'ЄКТА	
2.1. Методологія використання художніх творів у глибинно-корекційному процесі.....	63
2.2. Едіпальні залежності суб'єкта та їх вияв в умовах психоаналізу з використанням художніх творів.....	73
2.3. Архетипна сутність художнього полотна М. Реріха «Мадонна Лаборіс» ...	81
2.4. Особливості архетипного змісту художніх полотен із символікою шахів.....	91
2.5. Використання авторських малюнків у поєднанні з репродукціями художніх творів у процесі глибинного пізнання психіки суб'єкта.....	97
Висновки до другого розділу.....	105
РОЗДІЛ 3. РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ ГЛИБИННОГО ПІЗНАННЯ ПСИХІКИ З ВИКОРИСТАННЯМ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ	
3.1. Методологічне обґрунтування динаміки змін психіки учасників АСПП	

за умов використання художніх творів.....	109
3.2. Аналіз результативності особистісних змін учасників АСПП.....	119
3.3. Рекомендації психологам щодо використання художніх творів у глибинному пізнанні психіки суб'єкта	135
Висновки до третього розділу.....	140
ВИСНОВКИ.....	144
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	147
ДОДАТКИ.....	167

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ТА ТЕРМІНІВ

№ з/п	Умовні позначення	Визначення
Умовні скорочення		
1.	АСПП	Активне соціально-психологічне пізнання
2.	К-т	Комунікат (психолога, респондента)
Терміни		
3.	Авторський малюнок	Малюнок, виконаний респондентом на вказану тему або на тему за власним бажанням
4.	Архетип	Грець. ἀρχέτυπον, от αρχή — початок і τύπος — образ), першообраз, ідея
5.	Едіпів комплекс	Найявний у ранньому дитинстві несвідомий еротичний потяг хлопчика до матері
6.	Проективна ідентифікація	Психічний процес проектування бажань та фантазій людини назовні, на інші об'єкти, при якому одночасно здійснюється ідентифікація не стільки із самим об'єктом, скільки із власними проєкціями на нього
7.	Неавторський малюнок	Репродукція художнього твору (картини) професійного художника або авторський малюнок, виконаний іншим учасником групи активного соціально-психологічного навчання
8.	Несвідоме	Сукупність психічних процесів, актів і станів, обумовлених явищами дійсності, вплив яких суб'єкт не усвідомлює; форма психічного відображення, в якій образ дійсності і ставлення до неї суб'єкта не є предметом спеціальної рефлексії, становлячи нероздільне ціле
9.	Образ	Результат відображення об'єкта в свідомості людини. На

		чуттєвому рівні пізнання образами є відчуття, сприйняття і уявлення, на рівні мислення – поняття, судження й умовиводи. Матеріальною формою втілення образу виступають практичні дії, мова, різні знакові моделі. Специфічною формою образу є художній образ.
10.	Первинний лібідний об'єкт	Перша та найважливіша в житті суб'єкта людина, з якою пов'язані ніжні, чуттєві тяжіння та амбівалентні почуття
11.	Перенесення	Трансфер – спонтанне ставлення людини до людини, для якого характерне несвідоме перенесення сформованих раніше позитивних та/чи негативних почуттів
12.	Символ	Цілісний образ, який використовується як узагальнений щодо інших образів, предметів і явищ дійсності. Чим більша багатозначність символу, тим він стає змістовнішим
13.	Символізація	Унікальний, притаманний тільки людині психічний процес заміщення одних образів іншими абстрактними утвореннями, які характеризуються лише віддаленою подібністю із первинними уявленнями – подібністю, яка заснована на випадкових, вторинних, малоістотних деталях

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах соціальної напруженості виникає необхідність вирішення питань не тільки економічного росту в державі, а й забезпечення психологічного благополуччя особистості, що потребує пошуку ефективних методів психокорекційної роботи. Останнім часом з'являються нові напрями розвитку практично зорієнтованих спрямувань психології, що пояснюється не лише соціальним запитом, але й перспективами інтеграції психології з досягненнями інших галузей, зокрема художнього мистецтва.

Використання художніх малюнкових засобів у процесі пізнання психіки знайшло втілення в: проєктивних методах (Л. Абт, Л. Беллак, І. Беспалько, В. Блейхер, Н. Бурлакова, Л. Бурлачук, Р. Грановська, А. Корнер, О. Кочарян, К. Маховер, Г. Мюррей, В. Олешкевич, О. Потьомкіна, Є. Романова, Г. Хоментаскас та ін.); арт-терапії (М. Бурно, М. Вуд, С. Дженінгс, М. Кисельова, О. Копитін, Л. Лебедева, А. Мінде, Н. Назарова, М. Наумбург, Н. Пурніс, К. Рудестам, І. Сергієнко, Р. Хайкін, А. Хілл, С. Хоган та ін.); глибинній психології (С. Гроф, М. Кляйн, К. Юнг, Т. Яценко та ін.).

З огляду на функціональну специфіку образно-символічних виявів несвідомого, актуальною є проблема опредметнення змісту психіки суб'єкта (Л. Виготський, С. Рубінштейн) й використання опредметнених засобів пізнання психічного (К. Левін, С. Гроф, Д. Узнадзе та ін.).

На особливу увагу заслуговує психоаналіз художніх творів, що перебував у полі інтересів З. Фрейда та К. Юнга. Психоаналітичне тлумачення художніх творів розширили А. Адлер, Р.-Л. Данієл, М. Кляйн, І. Нейфельд, Е. Фромм, С. Шпільрейн та ін. У вітчизняній психології психологічні основи мистецтва представлені в працях С. Балея, С. Максименка, А. Халецького, Т. Яценко та ін.

Узагальнюючи здобутки вчених щодо пізнання психіки за допомогою візуалізованих художньо-малюнкових засобів, є підстави констатувати не лише їхні науково-практичні досягнення, але й нерозкритість психолого-

архетипного потенціалу репродукцій художніх творів у діагностико-корекційному процесі. Таким чином, недостатня наукова розробленість проблеми й запити психологічної практики зумовили вибір теми дисертаційного дослідження «Особливості використання художніх творів у процесі глибинного пізнання психіки суб'єкта».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація виконана відповідно до тематики наукових досліджень кафедри глибинної корекції і психолого-соціальної реабілітації Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького «Розбудова інноваційних технологій підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності в умовах полікультурного освітнього простору» (номер державної реєстрації 0103U004595) та плану науково-дослідної роботи Національної академії педагогічних наук України за напрямками «Науково-методичне забезпечення національної системи психологічних служб», «Теоретико-методологічні засади групової психокорекції». Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Республіканського вищого навчального закладу «Кримський гуманітарний університет» (м. Ялта) (протокол № 3 від 02.11.2011 р.) та засіданні вченої ради Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (протокол № 512 від 06.04.2016 р.). Тема узгоджена Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 9 від 29.11.2011 р.).

Мета дослідження полягає у розкритті особливостей використання художніх творів у процесі глибинного пізнання психіки суб'єкта.

Мета роботи передбачає вирішення таких завдань:

1. Розкрити методологічні основи використання художніх творів у процесі глибинного пізнання психіки суб'єкта.
2. Здійснити структурно-семантичний аналіз використання авторських малюнків та репродукцій художніх творів у процесі активного соціально-психологічного пізнання.

3. Виявити ефективність використання репродукцій художніх творів у діагностико-корекційному процесі активного соціально-психологічного пізнання.

4. Представити рекомендації психологам за результатами дисертаційного дослідження.

Об'єкт дослідження – емпіричний матеріал глибинного пізнання психіки суб'єкта методом активного соціально-психологічного пізнання (АСПП) з використанням авторських та неавторських малюнків (репродукцій художніх творів).

Предмет дослідження – особливості використання художніх творів у процесі глибинного пізнання психіки суб'єкта.

Для розв'язання поставлених у дисертації завдань та досягнення мети використано такі **методи дослідження**: *теоретичні*: аналіз, синтез, порівняння, систематизація, узагальнення наукової літератури з проблеми використання художніх творів у процесі глибинного пізнання психіки суб'єкта; *емпіричні*: включене спостереження в групах АСПП; психоаналітична робота з авторськими та неавторськими малюнками; структурно-семантичний аналіз емпіричного матеріалу з метою розкриття психодіагностичних і психокорекційних особливостей АСПП з використанням художніх творів; психодіагностичні тестові методики: багаторівневий особистісний опитувальник «Адаптивність» (А. Маклаков); діагностування «перешкод» у встановленні емоційних контактів (В. Бойко). Статистична обробка результатів дослідження проводилась за допомогою програм SPSS та Microsoft Excel 2003 з використанням непараметричних статистичних критеріїв: Т-критерію Вілкоксона, ϕ -критерію (кутове перетворення Фішера).

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять: положення про цілісність психіки в єдності свідомих і несвідомих проявів (А. Адлер, Ф. Бассін, О. Бондаренко, Д. Дубровський, В. Лейбін, Н. Каліна, В. Татенко, Т. Титаренко, Д. Узнадзе, З. Фрейд, К. Юнг, Т. Яценко та ін.);

вчення про функціонування несвідомої сфери психіки та її вплив на активність людини (О. Асмолов, Ф. Бассін, С. Зоненберг, О. Кочарян, К. Левін, С. Леклер, С. Максименко, А. Менегетті, А. Прангішвілі, Р. Урсано, А. Фрейд, З. Фрейд, К. Хорні, К. Юнг, Т. Яценко та ін.); концепції взаємозв'язку свідомих та несвідомих аспектів психіки (Ф. Бассін, Л. Виготський, С. Максименко, З. Фрейд, К. Юнг, Т. Яценко та ін.); дослідження характеристик цілісної психіки (О. Леонтьєв, Г. Олпорт, С. Рубінштейн, З. Фрейд, К. Юнг, Т. Яценко та ін.); розкриття специфіки впливу художніх творів мистецтва на розвиток та пізнання психіки суб'єкта (Р. Арнхейм, Б. Базима, М. Бердяєв, Л. Виготський, І. Гете, О. Запорожець, В. Зінченко, В. Кандинський, Т. Федотова та ін.); методологія психодинамічної теорії методу пізнання психіки суб'єкта із використанням художніх творів і авторських психомалюнків (Т. Яценко та ін.).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

- *вперше* доведено можливості глибинного пізнання психіки за допомогою використання репродукцій художніх творів в психоаналітичному діагностико-корекційному процесі діалогічної взаємодії психолога з респондентом; констатовано провідну роль механізму проективної ідентифікації за умов емотивного «привласнення» класичних художніх творів у АСПП; доведено підвищення ефективності використання авторських малюнків у поєднанні з репродукціями художніх творів у глибинному пізнанні психіки суб'єкта, а також необхідність діалогічної взаємодії задля цілісного та індивідуалізованого пізнання психіки респондента;

- *удосконалено* діагностико-корекційний інструментарій емпіричного дослідження психіки суб'єкта в групі АСПП обґрунтуванням психоаналітичної доцільності використання репродукцій художніх полотен;

- *подальшого розвитку набули уявлення про:* можливості дослідження психіки в її цілісності за умов введення в психоаналітичний процес візуалізованих репрезентантів як посередників у пізнанні свідомого і несвідомого; діалог в його відповідності принципам «незлиттєвості» й

«невід'ємності» психолога і респондента; процесуальну діагностику в поєднанні з корекцією; діагностико-корекційний потенціал художніх творів при їх використанні в процесі активного соціально-психологічного пізнання.

Практичне значення одержаних результатів визначається тим, що в дисертації доведено, що художні твори можуть бути використані в процесі діагностико-корекційного пізнання психіки суб'єкта, що сприяє вдосконаленню практичної роботи психолога. Теоретичні та емпіричні результати дослідження можуть бути використані в навчальному процесі вищих навчальних закладів для вдосконалення підготовки майбутніх психологів. Цьому сприяє введення в учбовий процес таких дисциплін – «Основи психокорекції», «Практикум з групової психокорекції», «Психоаналіз комплексу тематичних психомалюнків» та ін. За результатами дисертаційного дослідження сформульовано рекомендації психологам, спрямовані на підвищення рівня професіоналізму практики пізнання психіки суб'єкта в її цілісності.

Основні наукові положення дисертаційної роботи **впроваджено** в навчально-педагогічний процес підготовки психологів у Кіровоградському державному педагогічному університеті імені Володимира Винниченка (довідка № 76-н від 15.04.2015 р.), ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет (довідка № 68-16-336 від 18.04.2015 р.), Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка (довідка № 1903/01-55/02 від 19.04.2016 р.), ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (м. Київ) (довідка № 845 від 22.04.2016 р.).

Особистий внесок автора. Розроблені наукові положення й аналіз отриманих емпіричних даних є самостійним внеском автора в дослідження проблеми використання психологом репродукцій художніх творів у глибинному пізнанні психіки суб'єкта. В статтях, виконаних у співавторстві, особистий внесок здобувача полягає в розкритті методологічних засад

використання художніх творів у процесі глибинного пізнання психіки суб'єкта й забезпеченні підготовки емпіричного матеріалу.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження висвітлено й обговорено на: міжнародних науково-практичних конференціях: «Духовність у становленні та розвитку особистості» (Вінниця, 2012); «Тенденції розвитку вищої освіти в Україні: європейський вектор» (Ялта, 2012); «Особистість у сучасному світі: проблеми розвитку та психологічної допомоги» (Ніжин, 2013); науково-практичній конференції з міжнародною участю: «Мова у спілкуванні: психологічні, психолінгвістичні, дефектологічні і психотерапевтичні аспекти» (Москва, 2011); міжнародному конгресі: «Психотерапія, практична і консультативна психологія – сплетення доль» (Київ, 2012); всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю: «Роль та місце психолого-педагогічної підготовки в професійному розвитку та становленні особистості сучасного фахівця в умовах євроінтеграції» (Хмельницький, 2012); всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців» (Хмельницький, 2014); «Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців» (Хмельницький, 2015); всеукраїнській науковій інтернет-конференції: «Проблеми та перспективи розвитку практичної психології в Україні» (Умань, 2013); всеукраїнських науково-практичних семінарах: «Теоретичні та методологічні засади практичної психології: вербальні і невербальні методики в їх єдності» (Ялта, 2010); «Теоретичні та методологічні засади практичної психології: діагностика і корекція в їх єдності» (Ялта, 2011); «Теоретичні та методологічні засади практичної психології: роль архетипу в візуалізації феномену психічного» (Ялта, 2012); «Теоретичні та методологічні засади практичної психології: динаміка розвитку» (Ялта, 2013). Обговорення результатів та впровадження їх у практику здійснювалося впродовж Авторських шкіл академіка НАПН Т. Яценко (2010 – 2015), де дисертант брала участь у роботі малих груп.

Публікації. Основні результати дослідження викладено в 16 публікаціях, з них: 9 статей опубліковані у виданнях, що включені до переліку фахових у галузі психології, 1 стаття в збірнику, що представлений у міжнародній наукометричній базі; 6 – у збірниках наукових праць та матеріалів конференцій.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (209 найменувань, з них 5 – іноземними мовами) та додатків. Основний текст дисертації викладено на 146 сторінках. Загальний обсяг становить 455 сторінок. Робота містить 5 таблиць, 16 рисунків. Додатки викладено на 285 сторінках, в них представлено 13 таблиць, 88 рисунків, 5 фотографій, 22 стенограми аналітико-корекційної роботи психолога.

РОЗДІЛ 1

АНАЛІЗ ЛІТЕРАТУРИ З ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ У ПРОЦЕСІ ПІЗНАННЯ ПСИХІКИ СУБ'ЄКТА

У розділі представлено аналіз філософсько-психологічних джерел з проблеми глибинного пізнання психіки суб'єкта. Розкрито роль різних теоретичних підходів у розвитку глибинної психології. Здійснено аналіз понять «пізнання», «глибинне пізнання». Розкрито особливості використання художніх засобів у різних напрямках психокорекційної практики.

1.1. Аналіз філософсько-психологічних джерел з проблеми пізнання психіки суб'єкта в її цілісності

Вивчення психіки в її цілісності потребує розкриття поняття «пізнання». Пізнання трактується як «вища форма відображення об'єктивної дійсності» [136, с. 506]. В новітньому філософському словнику «пізнання» – це «творча діяльність суб'єкта, орієнтована на одержання достовірних знань про світ» [87, с. 527]. Істина виступає як універсальна мета пізнання. Істина – це «адекватне відображення об'єкта суб'єктом, що пізнає, відтворення його таким, яким він існує сам по собі, поза і незалежно від людини та її свідомості; об'єктивний зміст чуттєвого, емпіричного досвіду, понять, ідей, суджень, теорій, вчень і цілісної картини світу в діалектиці її розвитку. Категорія істини характеризує як результати процесу пізнання з точки зору їх об'єктивного змісту, так і методи, за допомогою яких здійснюється пізнавальна діяльність» [136, с. 225].

Проблеми природи пізнання і його можливостей, відношення знання до реальності вивчаються теорією пізнання (розділ філософії), в якій досліджуються загальні передумови пізнання, виявляються умови його достовірності та істинності. Основними напрямками в теорії пізнання є матеріалізм та ідеалізм. Матеріалізм – напрям, «який вирішує основне

питання філософії на користь первинності матерії, природи, буття, фізичного, об'єктивного і розглядає свідомість, дух, мислення, психічне, суб'єктивне як властивість матерії в протилежність ідеалізму, що приймає за вихідне, первинне свідомість, дух, ідею, мислення» [138, с. 343].

Вихідну структуру пізнання представляє суб'єкт-об'єктне відношення, розуміння характеру якого обумовлює відповідні погляди на природу пізнання.

Для класичної філософії процес пізнання є спогляданням, що припускає пасивну роль суб'єкта в сприйнятті об'єктивно існуючих абсолютних і незмінних законів. Пізнання з цього погляду може інтерпретуватись у двох основних ракурсах: 1) в контексті раціонально-ідеалістичної традиції пізнання трактується як пригадування (анамнесіс Платона); 2) в моделях матеріалізму й емпіризму найяскравіше реалізується характеристика пізнання як відображення. «Пригадування» для Платона є «істинною думкою, тобто вже в собі містить синтез знання і докси, поєднане, окрім того, з «міркуванням про причини» ... У контексті вчення про пригадування, з'єднання «причини» з доксою не є просто накладанням розважливих і розумних форм на чуттєвість, але й конструюванням для знання його об'єктивної предметності» [74, с. 448].

Філософія І. Канта відходить від споглядального об'єктивізму в гносеології й актуалізує активну роль суб'єкта в пізнавальному процесі. За твердженням мислителя, пізнання починається із впливу «речі в собі» на зовнішні органи чуття, які викликають відчуття в суб'єкта. Емпіричні знання про об'єкти або «речі в собі» можуть необмежено розширюватись і поглиблюватись, але вони не бувають повністю вичерпними і достовірними, що пов'язано із суб'єктивними умовами сприйняття [50]. Філософський термін «рід у собі» означає «речі як вони існують самі по собі (або «у собі»), на відміну від того, якими вони є «для нас» – у нашому пізнанні» [136, с. 80].

Виділяють такі форми пізнання: буденне, міфологічне, релігійне, художнє, філософське, наукове. В структурі пізнавального процесу

виокремлюють: чуттєве пізнання (його основні форми: відчуття, сприйняття і уявлення) є результатом безпосередньої взаємодії суб'єкта та об'єкта, що обумовлює конкретність, індивідуальність і ситуативність знання, яке отримується; раціональне пізнання (його форми: поняття, судження й умовивід) припускає можливість об'єктивації індивідуальних знань, їхнє узагальнення, трансляцію тощо. Будучи основою пізнавальної діяльності загалом, чуттєвий рівень пізнання особливе значення має в мистецтві і повсякденній практиці. Раціональне пізнання забезпечує існування таких форм пізнавальної творчості, як наука і філософія.

Проблемою пізнання закономірностей розвитку і функціонування психіки як особливої форми життєдіяльності займається психологія. Аналіз наукової літератури свідчить, що пізнанням сутності людини, її душі цікавились філософи з давніх часів (Аристотель, Платон, Сенека, Соломон та ін.). В сучасній філософській та психологічній літературі термін «душа» не вживається або вживається рідко як синонім слова психіка.

В глибинній психології «головні причини дій людини розглядаються в якості первинно закладених в її психічній динамічній будові, несвідомій за своєю сутністю» [61, с. 65-66]. Глибинна психологія – це низка напрямів психології, які вирішального значення надають організації людської поведінки під впливом ірраціональних спонук, тенденцій, прихованих за «поверхнею» свідомого. Згідно психодинамічної теорії, «глибинна психологія розглядає психічне в єдності та суперечливій взаємозалежності сфер свідомого й несвідомого» [183, с. 11]. Найвідоміші напрями глибинної психології пов'язані з іменами: З. Фрейда (психоаналіз, фрейдизм) [144-153], М. Кляйн (психоаналіз, теорія об'єктних відносин) [55; 56]; Г. Саллівана [118], К. Хорні [163-165], Е. Фромма (неофрейдизм) [154-158]; К. Юнга (аналітична психологія) [171-176]; А. Адлера (індивідуальна психологія) [3; 4]; М. Вертгеймера [29], В. Келера, К. Коффки [52], К. Левіна (гештальтпсихологія) [68; 69]; А. Маслоу [79], В. Франкла [141; 142],

К. Роджерса (гуманістична психологія) [110], Т. Яценко (психодинамічна теорія) [5;178-203] та ін.

Для адекватного дослідження психічного важливим є розуміння феноменологічного аспекту пізнання (свідоме / несвідоме). Феноменологія «ґрунтується на тлумаченні феномена не як явища чогось іншого (напр., сутності), а як того, що саме себе виявляє, як предмета, що безпосередньо явлений свідомості. Феноменологія мислиться як інтуїтивний розсуд ідеальних сутностей (феноменів), що володіє безпосередньою достовірністю» [136, с. 718]. Е. Гуссерль, засновник феноменології, вважав її наукою про чисте свідоме як переживання інтенціональних актів, «угледіння сутності»: «володіти змістом – це основний характер свідомості взагалі, що завдяки цьому є не тільки переживання, але й переживання, яке володіє змістом» [38, с. 286]. Використовуючи поняття інтенціональності, Е. Гуссерль прагнув вирішити питання зв'язку суб'єкта і об'єкта. Саме вона, на його думку, покликана бути мостом між ними: «бути одночасно представником іманентного світу загальнолюдського свідомого і трансцендентного світу буття, предметності» [136, с. 132]. Пізнання розглядається як потік свідомості, внутрішньо організований і цілісний, проте відносно незалежний від конкретних психічних актів, від суб'єкта пізнання і його діяльності.

Глибинно-пізнавальний процес у психодинамічному форматі орієнтується на цілісність психічного (свідоме / несвідоме) при функційній асиметрії двох сфер: «феноменологічний підхід до розуміння та вивчення психічного передбачає дотримання: принципу спонтанності й невимушеності поведінки; холізм (єдність) законів ідеального і матеріального, що пояснює орієнтацію на ініціювання процесів спонтанно-візуалізованої (опредметненої) презентації психічного завдяки використанню додаткових засобів (ліпка, моделювання із каменів, малюнок та ін.)» [191, с. 77].

У контексті дисертаційного дослідження важливо висвітлити вплив основних психологічних напрямів і течій на становлення глибинної

психології, що ілюструє схема (рис. 1.1). На особливу увагу заслуговують наукові школи, котрі відіграли суттєву роль в розвитку глибинної течії.

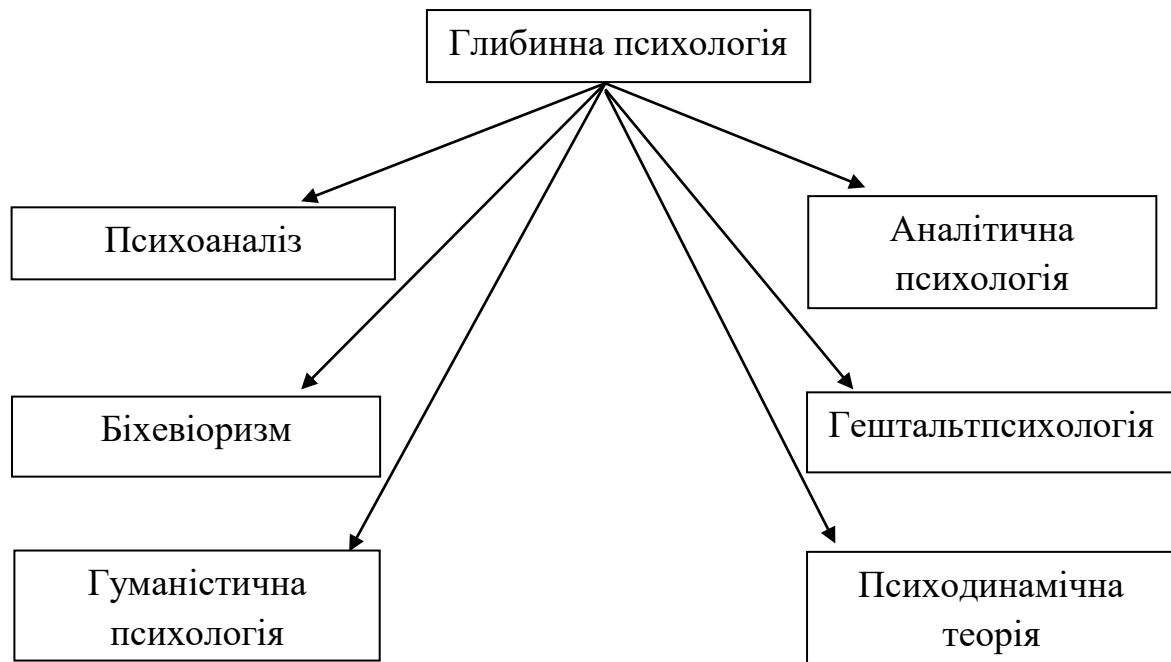

Рис. 1.1. Наукові школи, що вплинули на розвиток глибинної психології

Засновник ортодоксального психоаналізу З. Фрейд в психічному житті суб'єкта виділяв три рівні: несвідоме, свідоме й передсвідоме. Вчений надавав вирішальної ролі в організації поведінки несвідомій сфері. Він вважав, що: несвідоме є джерелом інстинктивного заряду мотиваційної енергії; передсвідоме містить психічні акти та явища, які можуть бути усвідомлені суб'єктом; свідоме не є пасивним відображенням того, що відбувається в сфері несвідомого, проте знаходиться з ним у постійному конфлікті, що викликаний необхідністю пригнічувати сексуальний потяг. З. Фрейд у своїх роботах [145; 151] розкрив основні положення психоаналізу як концепції особистості й техніки лікування психічних розладів. Великого значення З. Фрейд надавав необхідності забезпечення умов актуалізації спонтанності поведінки суб'єкта, що розкриває перспективи пізнання психічного і його внутрішньої детермінованості. В структурі особистості

З. Фрейд виділяв три взаємодіючих компоненти: Ід, Его і Супер-Его. Особливого значення надавав «Едіповому комплексу», який у своїй позитивній формі є сексуальним потягом по відношенню до одного з батьків протилежної статі й бажання смерті іншому з батьків тієї ж статі. У своїй роботі «Я і Воно» З. Фрейд писав: «Я вважаю, що ми не зробимо помилки, якщо припустимо існування повного едіпового комплексу взагалі у всіх людей, а у невротиків особливо» [150, с. 437]. Дослідження едіпового комплексу мали велике значення в розумінні історії людства, розвитку релігії і моральності: «... в Едіповому комплексі початок релігії, моральності, громадськості і мистецтва в повному узгодженні з даними психоаналізу, за якими цей комплекс складає ядро усіх неврозів, наскільки вони до цих пір виявилися досяжними нашому розумінню» [152, с. 247]. Вчений відмовився від гіпнозу та застосував метод вільних асоціацій задля проникнення в несвідоме, що передбачає апелювання до законів свідомого: «У нас не має іншого засобу для оволодіння природою наших потягів, ніж наш розум» [126, с. 129]. У своїх дослідженнях З. Фрейд дійшов висновку, що позбавлення від пережитих у дитинстві травм шляхом їх усвідомлення дає позитивний лікарський ефект: «Для одужання виявилось необхідним ослабити опір. Ті самі сили, які тепер перешкоджають як опір забутому стати свідомим, свого часу сприяли цьому забуванню й витіснили зі свідомості відповідні патогенні переживання. Я назвав цей процес витісненням, і розглядав його як доведений завдяки незаперечному існуванню опору» [150, с. 357]. Дослідження несвідомого, за твердженням З. Фрейда, не має єдиного технічного прийому: окрім методу вільних асоціацій цьому сприяє тлумачення сновидінь і використання помилкових та випадкових дій.

Засновник аналітичної психології К. Юнг ще на початку минулого століття висунув концепцію колективного несвідомого й архетипів, розробив вчення про комплекси, у тому числі і комплекс Електри, запропонував розуміння лібідо як психічної енергії загалом, відкинувши сексуальну інтерпретацію лібідо З. Фрейдом. К. Юнг розвинув уявлення про існування

поряд із індивідуальним несвідомим колективного несвідомого, зміст якого складають загальнолюдські першообрази – архетипи, серед яких провідна роль належить архетипу «самості» (потенційному ядру особистості). Його психологічні погляди склали основу аналітичної психології, яка є однією із найвагоміших течій у глибинній психології. Основною задачею психотерапії дослідник вважав відновлення порушених зв'язків між різними рівнями та системами психіки [171]. К. Юнг говорив, що пізнання «темної сфери людини» можливо зробити за допомогою трьох методів: аналізу тексту словесних асоціацій, аналізу сновидінь і методу активного уявлення.

К. Юнг аналізував серії снів, фантазії, які пропонував своїм пацієнтам замальовувати: «Внаслідок того, що це «внутрішнє» невидиме і не може бути представлене, хоча воно й впливає зовсім чітко на свідомість, я рекомендую тим моїм пацієнтам, які особливо страждають від впливу «внутрішнього», спробувати намалювати його, наскільки їм дозволяють здібності. Мета цього виразного методу полягає в тому, що несвідомий зміст стає доступним і більш зручним для розуміння пацієнтом. Терапевтичний ефект, який чинить цей метод, запобігає небезпечному роздвоєнню несвідомих і свідомих психічних процесів. На відміну від об'єктних, або свідомих уявлень, всі графічні зображення процесів і впливів психічної основи є символічними. Вони вказують, вельми грубо і приблизно, на те значуще, яке ніколи й нікому ще не було відомо. Відповідно, нічого не можна з повною достовірністю визначити на окремо взятому конкретному прикладі. Виникає лише відчуття чогось дивного і не зовсім зрозумілого. Неможливо з впевненістю сказати, що ж це означає або що представляє. Можливість розуміння може забезпечити лише порівняльне вивчення великого числа таких малюнків» [175, с. 86-87].

К. Юнг розробив тест вільних словесних асоціацій, який вважають першою проективною методикою, в основі якої лежить захисний механізм проєкції, відкритий З. Фрейдом. Проєкція – механізм психологічного

захисту, який полягає в несвідомому наділенні іншої людини мотивами, які притаманні цій особистості [61].

Асоціативний експеримент (тест вільних словесних асоціацій К. Юнга) полягає в зачитуванні аналітиком серії із ста знайомих слів, а респондент має якнайшвидше відреагувати на кожне слово іншим словом, яке спонтанно з'явилося на думці. Ця процедура супроводжується фіксацією часу кожної реакції за допомогою секундоміра, після чого експеримент повторюється. Респондент має відтворити свої попередні відповіді. Для дослідника стають важливими саме моменти «збою»: відтворення попередньої відповіді із іншим значенням, утруднення в наданні відповіді. К. Юнг у своїх дослідженнях зафіксував дванадцять різних типів порушень реакції: «реакція більш ніж одним словом; реакція не словесна, а виражена мімікою (це може бути сміх, рухи тіла, покашлювання, заїкання тощо); асоціація може не відповідати реальному значенню стимулюючого слова; використання одних і тих же слів; використання іноземної мови; неправильне відтворення, коли пам'ять не спрацьовує в повторному експерименті, а також повна відсутність реакції» [171, с. 56-58]. Дослідник вважав, що подовження часу реакції (затримка) є найважливішою. Для з'ясування, що є найсуттєвішим для респондента, необхідно розрахувати середній час його реакції. На думку К. Юнга, саме роз'яснення суб'єктом мотиву дії є ланкою, що визначає взаємозв'язки між свідомим і несвідомим. Для нас це важливо, оскільки в психодинамічному підході діалог, націлений на виявлення особистісної проблеми, є одним з важливих аспектів діагностико-корекційного процесу глибинного пізнання. Асоціативне відтворення стимулу дало підстави для продовження досліджень, які потребували рефлексії. «Оживлення» презентанта в процесі АСПП відбувається через діалогічну взаємодію, в якій «провідну роль відіграє постановка психологом питань, що спонукають респондента до відповідей, які просувають діагностико-корекційний процес до визначення латентного мотиву його особистісних проблем» [57, с. 94].

Ідеї проєктивних методик знайшли втілення в практичній психології і відомі як проєктивні методи. Відповідний термін «проєктивні методики» був уведений американським психологом Л. Франком у 1939 році для означення низки методик, які були вже відомі на той час [140]. За словами Л. Франка, загальною метою застосування проєктивних методик є «розкриття несвідомого через проєкції й виявлення у суб'єкта того, що він не може або не стане говорити через незнання себе» [140, с.79]. Спочатку проєктивні методи створювались та застосовувались у клінічних умовах. Так, Г. Роршах пропонував різним групам психічно хворих людей велику кількість чорнильних плям («Метод чорнильних плям»). Зміст фантазій пацієнтів дослідник співвідносив з різними психічними захворюваннями та поступово сформулював систему показників – характеристик інтелектуальних, індивідуально-характерологічних, поведінкових особливостей піддослідних. Г. Роршах розкрив зв'язок характеру інтерпретації образів з індивідуальними особливостями піддослідного [115]. «Метод чорнильних плям» знайшов продовження в методиці М. Люшера, що базувалась на проєктивно-архетипних особливостях кольорів.

Популярними зараз є метафоричні асоціативні карти [125; 205; 206; 209]. Долаючи строгість проєктивних методик, їх відносять до арт-терапії через їх орієнтацію на пізнання несвідомого.

Існують різні види проєктивних методик та їхніх тестових інтерпретацій: Л. Абта [1], Л. Беллака [21], І. Беспалько [22], В. Блейхер [24], Н. Бурлакової [26], Л. Бурлачука [27], Р. Грановської [35], А. Корнера [59], К. Маховер [80], Г. Мюррея [85], В. Олешкевич [26], О. Потьомкіної [97], Є. Романової [112], Г. Хоментausкаса [162] та ін.

Для нас важливим є досвід проєктивних методик тим, що в їхній основі лежить феномен проєкції, на який опираються дослідники при пізнанні психіки суб'єкта. Для цієї дисертаційної роботи важливими також є захисні механізми ідентифікації та перенесення, які описані З. Фрейдом; проєктивної ідентифікації, яку вперше обґрунтувала М. Кляйн.

Ідентифікація – ототожнення з будь-ким, будь-чим. Це емоційно-когнітивний процес неусвідомлюваного ототожнювання суб'єкта з іншим суб'єктом, групою, зразком [61].

Перенесення (трансфер) – «перенесення пацієнтом на психоаналітика почуттів, яких зазнає до інших людей, зазвичай, до батьків, тобто проєкція ранніх дитячих установок і бажань щодо батьків на іншу особу. В залежності від характеру цих почуттів (ніжно-дружні або злісно-ревниві) перенесення може бути позитивним або негативним. Перенесення виявляється і в повсякденному житті» [150, с. 443].

Проективна ідентифікація – «механізм утворення фантазії: суб'єкт поміщає свою самість (hisself) – цілком або частково – всередину об'єкта для нанесення йому шкоди, для його захоплення і контролю» [65, с. 186]. Проективна ідентифікація (М. Кляйн) – психічний процес такого проєктування бажань та фантазій людини назовні, на інші об'єкти, при якому одночасно здійснюється ідентифікація не стільки із самим об'єктом, скільки з власними проєкціями на нього. Механізм проективної ідентифікації є провідним у психіці суб'єкта з перших трьох-чотирьох місяців життя. Процес ідентифікації шляхом проєкції передбачає розщеплення частин Самості і їх проєкцію в іншу людину. Ці процеси мають багато відгалужень і впливають на об'єктні відношення [56].

Психоаналітична терапія М. Кляйн базувалась на ігровій техніці, що побудована на роботі з дітьми. Орієнтація на лікування дітей з використанням іграшок аналогічна фундаментальному принципу психоаналізу – принципу вільних асоціацій. За такого підходу проводилася інтерпретація як самих слів дитини, так і її дій з іграшками, поведінки загалом. Метод інтерпретації став характерною особливістю техніки М. Кляйн. У своїй роботі вона керувалась основними принципами психоаналізу, які були встановлені З. Фрейдом: «дослідження несвідомого є основною задачею психоаналітичної процедури, й аналіз переносу є засобом досягнення цієї мети» [56, с. 7]. Науковець дійшла висновків, що

психоаналітична робота має проводитись: поза будинком, де живе дитина, щоб вона відчувала, що весь процес є чимось окремим від звичайного домашнього життя; із великою кількістю різноманітних іграшок, які мають бути простими, маленькими, немеханічними, різноманітними, що сприятиме вираженню широкого спектру фантазій і переживань; із використанням малювання, вирізання та ін. «Який би матеріал не використовувався, важливо, щоб застосовувалися аналітичні принципи, що лежать в основі техніки» [56, с. 12]. М. Кляйн вважала необхідною умовою дослідження несвідомого надання можливості прояву пацієнтом всіх емоцій (навіть агресії в свій бік), фантазій так, як вони виникають, що сприятиме адекватній інтерпретації цілісної ситуації. Характерною особливістю техніки роботи М. Кляйн була відсутність виховного, морального впливу – лише психоаналітична процедура, яка складається з розуміння мислення пацієнта і доведення до його свідомості інтерпретацій поведінки. Робота з дітьми і зроблені теоретичні висновки вплинули на техніку роботи з дорослими [55; 56]. Практика М. Кляйн має для нас інтерес і щодо використання іграшок, як в АСПП, і розумінням, що процес глибинного пізнання не залежить від матеріалізованого презентанта (ліпка, малюнок та ін.), пріоритетними є принципи роботи, включаючи процедуру інтерпретації.

Неофрейдизм став одним із напрямів у психоаналізі, представники якого переглянули деякі ідеї З. Фрейда і зосередили увагу не на біологічних, а на культурних та соціальних витоках неврозів. Неофрейдизм у свій час знайшов як прихильників у світі, особливо в США у 50-ті роки, так і критиків за відхід від теорії інстинктів [136]. Це зумовлювало недооцінку сфери матеріальних потреб на користь духовних. Велика надія на етику в неофрейдизмі спричинила відхід психоаналізу від проблем, які пов'язані із несвідомими потягами людини.

На думку Г. Саллівана (одного з лідерів неофрейдизму і засновника інтерперсонального психоаналізу), важливу роль у житті суб'єкта відіграють цінності, забобони, переконання, а не лише події, які відбуваються у фізико-

хімічному середовищі існування. Науковець приділяв увагу дослідженню «динамізмів» (відносно стійких паттернів трансформації енергії, які характеризують міжособистісні взаємовідносини), особливо «динамізму самості» як результату проходження виховного процесу, який включає елементи заохочення й елементи, які включають різною мірою фрустрацію. Г. Салліван у своїй аналітичній практиці вважав за необхідне визначити зону дії сил, які блокують ефективну взаємодію суб'єкта з іншими людьми і персоніфікацію, які визначають людське існування, і розширити його свідому сферу задля можливості мінімізування цієї блокади [48]. Висновки вченого не викликають заперечень щодо соціальних детермінант розвитку психіки суб'єкта, але він упускає вплив на поведінку неусвідомлюваних особистісних проблем.

Е. Фромм стверджував, що поведінка людини більшою мірою визначається ціннісними судженнями, тому в дослідженні особистості та її неврозів необхідно розуміти ціннісні й моральні конфлікти, враховувати етичні питання, які є важливими як у теоретичному, так і в терапевтичному відношенні. Згідно поглядів Е. Фромма, успіх терапії невротичних розладів залежить від усвідомлення особистістю «своєї моральної проблеми і її вирішення», відновлення своєї спонтанності й знаходження в самому собі цінності, в чому допомагає психолог, який має стати з пацієнтом одним цілим і, водночас, зберегти почуття відстороненості й об'єктивності [158].

К. Хорні виходила з того, що неврози породжуються не лише окремими переживаннями людини, а й культурним середовищем (де перебуває суб'єкт), яке наповнене певними факторами, що провокують страхи: зовнішні небезпечні фактори (природа, вороги), культурні традиції (табу, заборони, звичаї), форми соціальних відносин (ворожість, несправедливість, залежність). На думку К. Хорні, людина, обтяжена неврозом, переживає страхи, які притаманні не лише цій культурі, що має певні засоби захисту (табу, ритуали, звичаї), а й особистісні страхи, які породжені індивідуальним досвідом. За свої особистісні захисти суб'єкт платить велику ціну, яка

полягає в ослабленні життєвої енергії, дієздатності, неможливості отримувати задоволення. Дослідниця вважала, що поведінка людини обумовлена почуттям «базальної тривоги», спровокованим безпорадністю перед ворожим світом, яку суб'єкт намагається пом'якшити, а також прагненням до безпеки й самореалізації [164]. Мета терапії К. Хорні – допомогти суб'єкту усвідомити свої справжні почуття, бажання, розробити свою власну систему цінностей, відновити себе.

На відміну від представників напряму класичного психоаналізу, А. Адлер вважав, що основною рушійною силою розвитку суб'єкта є не лібідо, а прагнення до влади і комплекс неповноцінності. Останнє породжує прагнення суб'єкта до самоствердження, яке компенсує неповноцінність: «Прагнення до переваги ніколи не зникне, і фактично воно формує розум та психіку людини» [3, с. 5]. Головну роль у будові й динаміці поведінки, згідно А. Адлеру, відіграє свідоме, соціальні аспекти, а не біологічні, несвідомі фактори. На думку вченого, людина не є пасивним носієм свого минулого досвіду, вона активна і має змогу творити сьогодення, а також обирати своє майбутнє, чому сприяють інтелект і усвідомлення власних цінностей. А. Адлер відстоював позицію цілісності особистості, її внутрішню несуперечливість, що втілювалось у поняття життєвого стилю особистості, яке пояснювалось єдиною спрямованістю й індивідуальною неповторністю усіх проявів суб'єкта. Індивідуальна психологія А. Адлера вплинула на зародження гуманістичної психології (неофрейдизму) і нового підходу до особистості [3; 4]. Позиція А. Адлера значуща для психодинамічного підходу в констатації тенденції психіки до сили. Як показує багаторічна практика, вся захисна система психіки (незалежно від різновидів) підпорядкована єдиному генеральному механізмові – «від слабкості – до сили» [189, с. 61]. Вказана підпорядкованість іде в унісон принципу задоволення, що обумовлює інтродуктування рис первинних лібідних об'єктів: «Глибинне пізнання (згідно психодинамічного підходу) «ґрунтується на можливостях мислення у відображенні об'єктивної, соціально-перцептивної реальності, яка

деформується в психіці системою психологічних захистів, що породжують викривлення у відповідності з очікуваннями, котрі задаються ідеалізацією Я суб'єкта. Тому в глибинному пізнанні важливо об'єктивувати ілюзії ідеалізованого Я, що потребує розвитку критичного мислення» [203, с. 73]. Дослідження, яке було проведене послідовником Т. Яценко, О. Стасько «Психологічна значущість умовних цінностей та їх вплив на формування ідеалізованого «Я» особистості» [124] вказує на спрямування психіки до сили також через умовні цінності.

Біхевіоризм (психологія поведінки або наука про поведінку) передбачав спостереження за станами свідомого, намічав перспективу розкриття факторів взаємодії цілісного організму із середовищем і причин, від яких залежить динаміка цієї взаємодії. Основна формула дослідження людської поведінки в цьому напрямі – «стимул-реакція» (S-R). Біхевіористи несвідоме пов'язували з внутрішніми станами психіки, які метафорично називали «чорним ящиком». Засновник біхевіоризму Д. Уотсон вважав, що поведінка має бути пояснена *через відношення* між діями внутрішніх та зовнішніх стимулів на організм та його реакцій, які можна спостерігати: «Психологія стикається безпосередньо з двома проблемами: 1) визначити ймовірні причинні ситуації, або стимули, які надали початок реакції, і 2) за даної ситуації передбачити ймовірну реакцію» [92, с. 263]. У своїх працях Д. Уотсон постулював перевагу виховання над природою. На його думку, знання причин дозволить в психології здійснити ідеал інших точних наук – передбачення і керування. Він вважав, що всіма реакціями (як інтелектуальними, так і емоційними) можна керувати [168]. В контексті нашого дослідження цікавим є як прогностичність психічного, так і центрація на зовні спостережуване, що приймається в психодинамічному підході і підтверджується характером досліджень дисертаційної роботи. Метод АСПП вибудовується на основі того, що спостерігається, бачиться, є емоційно не нейтральним, в чому істотно відрізняється від біхевіоризму, де не ставиться питання вияву несвідомого в спостережувану площину, а

дослідження проводиться в площині прогнозованої детермінації свідомих реакцій суб'єкта.

Гештальтпсихологи (М. Вертгеймер [29], В. Келер, К. Коффка [52], К. Левін [68; 69]) багато вклали в розробку теорії сприйняття. В якості основного принципу сприйняття вчені висунули принцип цілісності (всі процеси в природі цілісні), протиставляючи його асоціативному принципу елементів. На думку дослідників, процес сприйняття визначається не одиничними елементарними відчуттями і їхнім поєднаннями, а всім «полем» діючих на організм подразників, структурою сприймаючої ситуації загалом [29]. Ними відкриті й досліджені також закони структурності, прегнантності та ін. За М. Вертгеймером, «структурні особливості проблемної ситуації створюють вектори, визначають їх напрям, характер, величину, що водночас веде до процесів і операцій, які відповідають необхідним змінам ситуації» [29, с. 159]. Цей розвиток визначається так званим «законом прегнантності», який інтерпретується як прагнення до чітких форм, до простих і стійких станів. Для нас важливими є дослідження гештальтпсихологів щодо цілісності пізнання, констатації мимовільного структурування психіки та прагнення до її інтегративності.

Результатом методологічних та теоретичних пошуків К. Левіна стала програма будування психології «галілеєвського» типу. Головна ідея такого наукового мислення полягає в принципі відповідності психічного універсальним законам природи [68]. Важливими методологічними ідеями вченого були: всі без винятку психічні явища закономірні і підлягають науковому, в тому числі й експериментальному дослідженню; важливість індивідуальної події, прагнення до повного її опису; перенесення акценту з «природи об'єкта» на аналіз його взаємодії і взаємовідносин з іншими об'єктами, з його оточенням. К. Левін розробив теорію особистості («теорію психологічного поля»), в якій він виходив з того, що особистість живе і розвивається в психологічному полі предметів, які її оточують і мають певні заряди (валентності). Для кожної людини ця валентність має свій знак, при

цьому існують предмети, які мають однакову притягальну й відштовхуючу силу. Предмети впливають на суб'єкта і викликають у ньому потреби (енергетичні заряди), які створюють напругу, що потребує розрядки (задоволення власної потреби). К. Левін розрізняв потреби біологічні і соціальні (квазіпотреби), які в структурі особистості знаходяться у взаємозв'язку і в певній ієрархії. Процес взаємообміну енергією квазіпотреб К. Левін назвав «комунікацією заряджених систем». Можливість комунікації робить поведінку суб'єкта більш гнучкою, що досягається завдяки складній системі заміщуючих дій, які формуються на основі зв'язаних між собою потреб. Суб'єкт при цьому не прив'язаний до певної дії або засобу вирішення ситуації, є можливість змінювати їх (розширюються адаптаційні можливості), що сприяє розрядженню напруги. Психодинамічна теорія солідаризується з К. Левінін у вагомості врахування взаємозв'язків ідеального й матеріального, зокрема психічного.

Гуманістичний напрям (А. Маслоу, К. Роджерс, В. Франкл) став альтернативою двом важливим течіям у глибинній психології – психоаналізу та біхевіоризму. А. Маслоу назвав свій підхід третьою силою у психології. Він стверджував, що базисом універсальної науки про людину має стати вивчення психологічно здорової самоактуалізованої особистості. Вчений виділяє найвищу потребу людини – потребу в самоактуалізації (в реалізації своїх здібностей і талантів, творчих потенцій, «втілення» себе), яка пов'язана із «пошуком цінностей» за допомогою «оголюючої» терапії. «Знаходження цінностей» сприяє відкриттю суб'єкту свого дійсного «Я» та реальності як такої [79]. В працях А. Маслоу розглядаються індивідуальні потреби, які пов'язані одна з іншою ієрархічно та еволюційно, й займають свої місця відповідно до своєї сили та важливості. А. Маслоу вказував на первинну обов'язкову умову здорового розвитку – задоволення фундаментальних потреб (їжа, безпека та ін.).

К. Роджерсом була розроблена «розмовна психотерапія», терапія, яка центрована на клієнті, в якій мають бути реалізовані три базисних принципи:

а) щирість та конгруентність, реальна присутність; б) емоційна спрямованість на особистість клієнта і безумовне її прийняття; в) точне емпатійне розуміння [109]. На думку вченого, терапія – це «спроба тимчасово упорядкувати факти, отримані завдяки спостереженню, і на їхній основі знову висунути гіпотези, які повинні бути підтверджені або спростовані в результаті досліджень» [169, с. 509]. Терапія розглядається як звільнення клієнта для його власного розвитку, самореалізації. Акцент ставиться на емоційних аспектах, при цьому усвідомлення відкинутих та викривлених прагнень і емоцій є важливою частиною терапії, яка сприяє усвідомлюваному вибору. Важливим у терапії, центрованої на клієнті, є надання особливого значення актуальній ситуації, а не минулому клієнта. Саме особистісні відносини між терапевтом і клієнтом забезпечують терапевтично-корекційні переживання. Вітчизняним представником напряму клієнт-центрованої психотерапії є сучасний науковець О. Кочарян, який вбачає терапевтичний ефект у розширенні сфери переживання клієнта, а не знаходженні змістів образів та символів [60; 101]. У психодинамічному підході процес пізнання психіки побудований на символічному характері засобів пізнання. Психокорекційний ефект пов'язаний із встановленням логічної впорядкованості психічного, яке стає можливим завдяки порційності і багаторівневості дослідження латентних змістів спонтанної поведінки, що каталізується діалогічною взаємодією психолога з респондентом.

Гуманістичний формат розгляду психологічної допомоги людині представляє інтерес в нашій дисертаційній роботі своєю центрованістю уваги на особі, на її потребі реалізації уродженого потенціалу. Як доводить практика АСПП, це прагнення взаємопов'язане з інстинктом самозбереження та із захисними тенденціями «до сили». Відмінності вбачаються в тому, що представники гуманістичного напряму акцентують на мові (розмові). Психодинамічний підхід звертає увагу на опредметненість психічного й візуалізовані презентанти, що сприяє та полегшує процес пізнання психіки суб'єкта.

Відповідно до логотерапії, напряму глибинної психології, який розроблено В. Франклом, рушійною силою людської поведінки є прагнення пошуку й реалізації сенсу життя, який існує в зовнішньому світі. Франклівська воля до сенсу була протиставлена адлеріанській волі до влади і фрейдівському принципу задоволення як фундаментальна мотиваційна сила в людях. В. Франкл вважав важливою причиною агресії відсутність сенсу життя, що породжує відчуття пустоти, беззмістовності існування. Зміст, сенс життя людина не сама вигадує, а знаходить у навколишньому світі, що може реалізовуватись через творчість, свідомо прийняте ставлення до тих обставин, які не можна змінити. У логотерапії розроблений метод парадоксальних інтенцій (для лікування фобій і нав'язливих станів) і метод дереклексії (для долання нав'язливої схильності до самоспостереження, яке стає надмірним; спрямування уваги на життя, яке повне сенсів і цінностей, що мають безпосереднє відношення до особистих здібностей суб'єкта) [141]. У психодинамічному підході методу «парадоксальних інтенцій» В. Франкла відповідає дослідження суперечливості психіки (в її цілісності), усвідомлення якої відкриває перспективи ослабленню небажаних тенденцій психіки.

Аналіз наукової літератури з дисертаційної теми вказує на підвищений інтерес психологів до використання художніх засобів у процесі пізнання психічного [10; 11; 31; 46; 77; 97; 132; 133; 134; 151; 167; 168; 171; 175; 192]. Художні твори митців і малюнки учасників груп психокорекції презентують самовираз особистісного характеру, який включає свідомі й несвідомі плани. Мистецтво використовується як форма комунікації, символічна мова, яка надає зовнішніх форм внутрішньому змісту. Арт-терапія використовує цілющу силу мистецтва, яка полягає в можливості вираження неусвідомлюваних глибинних переживань. Термін «арт-терапія» (arttherapy – терапія мистецтвом) розповсюджений у країнах із англійським населенням та означає лікування пластичною образотворчістю, яка впливає на психоемоційний стан суб'єкта. Задачами арт-терапії, яка спочатку використовувалась для людей із психічними розладами, є встановлення

контакту з суб'єктом, отримання матеріалу для психодіагностики, концентрація уваги на відчуттях і почуттях, вивільнення агресії та інших негативних почуттів, розвиток творчих здібностей. Сучасні підходи до наукових досліджень в арт-терапії, нові моделі й сфери арт-терапевтичної практики представлені в літературі працями як іноземних, так і вітчизняних дослідників (М. Бурно [28], М. Вуд [11], П. Гоулд [93], С. Дженінгс [39], М. Кисельова [53], О. Копитін [58], Л. Лебедева [66], А. Мінде [39], Н. Назарова [86], М. Наумбург [208], Д. Остер [93], Н. Пурніс [102], Н. Роджерс [110], К. Рудестам [116], Р. Хайкін [159; 160] та ін.).

Арт-терапія бере свій початок у психоаналізі (базується на концепціях З. Фрейда та К. Юнга), який сприяв інтерпретації символіки снів, витворів людей з емоційними розладами. В арт-терапії використовують для лікування як існуючі твори мистецтва шляхом їх аналізу та інтерпретації пацієнтом, так і власноруч створені малюнки, ліплення тощо. При цьому матеріалізація назовні, проекція, презентація є кінцевим результатом терапевтичної роботи. Образи, які приходять у момент створення малюнків, ліпки, надають символічного характеру фантазіям та спогадам суб'єкта, які пов'язані із неусвідомлюваними змістами. Терапевти, які використовують методи арт-терапії, спонукають учасників до вільних асоціацій на тему їхніх власних витворів і до самостійного тлумачення їхнього змісту. За процедурою не передбачається аналіз того матеріалу, який отримано: сам по собі творчий акт розглядається як основний лікувальний чинник. Звертає увагу те, що згідно із процедурою арт-терапії, не передбачено аналіз презентантів психічного, а за процедурою АСПП візуалізація є початком дослідження психіки суб'єкта.

Вперше мистецтво як терапевтична техніка було застосовано в 1966 році М. Наумбург. Як і в традиційному психоаналізі, акцент робився на асоціації та інтерпретації. В якості допоміжної техніки психолог пропонувала спонтанний малюнок, який був частиною символічної відповіді. На думку М. Наумбург, вираження змісту власного внутрішнього світу у візуальній

символічній формі призводить до його усвідомлення [208]. Послідовником М. Наумбург у 60-х роках стала Е. Крамер (проводила терапевтичну роботу лише із дітьми), яка вважала, що художній процес сам по собі має оздоровчий ефект і не потребує вербального супроводу. Основною задачею терапевта, на її думку, є залучення до творчості, емоційна підтримка, технічна допомога, упередження витрачання енергії на гру та фантазію. Керівник в арт-терапії – це вчитель і художник, але не інтерпретатор. У зв'язку із цим виникло дві протилежні течії в арт-терапії: в одній із них наголошувався творчий аспект художнього досвіду, в іншій – терапевтичний інсайт, який виникає за допомогою мистецтва.

Вагомим внеском у розробку проблеми глибинного пізнання психіки суб'єкта стала психодинамічна теорія, розроблена в науковій школі академіка НАПН України Т. Яценко. Відповідна методологія асимілює теоретико-практичні результати різних наукових підходів: гуманістичну теорію щодо особистісного потенціалу суб'єкта; феноменологічне розуміння індивідуальної неповторності психіки кожної людини; гештальт-підхід, який акцентує увагу на завершеності глибинного пізнання психіки в цілісності її емоційного, когнітивного і поведінкового аспектів; психоаналіз в його спрямованості на виявлення логічної і системної впорядкованості несвідомої сфери психіки та ін. [5; 7; 127-130; 178-203].

Згідно психодинамічної теорії розроблений метод АСПП, який передбачає групову форму реалізації та відповідність груповим принципам роботи, які є спільними для усього гуманістичного напрямку. Весь процес глибинного пізнання психіки суб'єкта: 1) підпорядковується законам позитивної дезінтеграції і вторинної інтеграції на більш високому рівні, що доведено в докторській дисертаційній роботі Т. Яценко: «Поняття дезінтеграції ми розуміємо як ослаблення цілісності, злитості. У нашому випадку мова йде про ослаблення ілюзорної цілісності» [195, с. 222]; 2) підпорядковується принципу додатковості, який реалізується через принцип невід'ємності свідомої й несвідомої сфер та принцип «із іншого» [183]; 3)

ґрунтується на спонтанній та невимушеній поведінці суб'єкта; 4) базується на використанні можливостей психіки до архетипно-візуалізованної форми самопрезентації. Психодинамічна парадигма довела, що вся захисна система підпорядкована закону «від слабкості до сили» [124].

Суттєвим поглибленням і розширенням класичних психоаналітичних уявлень щодо структури та динаміки психічного є модель внутрішньої динаміки психіки, запропонована Т. Яценко (рис. 1.1).

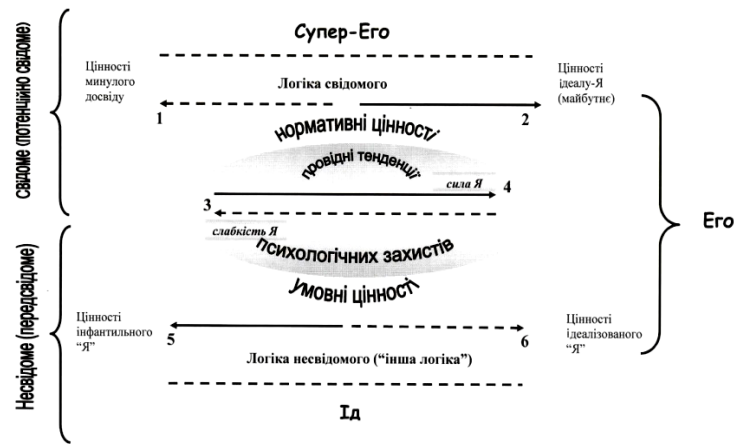

Рис. 1.2. Модель внутрішньої динаміки психіки

Результати системного аналізу внутрішньої динаміки психіки, представлені в моделі, показали складність категорії психічного та багатоманітність взаємозв'язків між суперечливими за своєю сутністю підструктурами психіки. Класичний психоаналіз довів, що психіка виявляє протистояння та протидію (антагонізм). В моделі внутрішньої динаміки психіки це відображають відомі структурні компоненти, які подані по вертикалі: «Ід», «Его» та «Супер-Его». Модель також демонструє структуру психіки в системному синтезі лінійних (поздовжніх) взаємозалежностей, об'єктивує сутнісну суперечливість кожної підструктури і водночас їх поєднання без можливості взаємного нівелювання, усунення якоїсь із таких «конкуруючих» сторін або їх злиття. Взаємозалежності внутрішніх динамічних характеристик психіки не виключають антагонізму відомих

«вертикальних» підструктур (за З. Фрейдом). Тому в параметрах розуміння суперечностей психіки є відмінність: «вертикальні» взаємозалежності сповнені антагонізму, а лінійні («горизонтальні») становлять єдність конкуруючих сторін одного цілого, які ніколи не виключають існування одна одної, не зливаються і водночас передбачають нерозривне і незмінне (стале) поєднання.

Глибинне пізнання спирається на відкриті в ортодоксальному психоаналізі феномени, які незмінно заявляють про себе в емпіричному матеріалі: едіпів комплекс, феномен «хибного кола», вимушеного повторення. Вагомою є категорія об'єктних відносин (М. Кляйн). Внесено уточнення в методи пізнання: в ортодоксальному психоаналізі акцент ставиться на вербальному аспекті, психодинамічна парадигма першопочатково спирається на візуалізовану самопрезентацію (камені [76], ліпка, малюнки). Візуалізований матеріал виконує допоміжну роль в цілісному пізнанні психіки, зокрема, він набуває посередницької функції за умов діалогічної взаємодії психолога з респондентом. Діалогічна взаємодія передбачає не лише «оживлення» візуалізованого презентанта, але й стимулювання мотиваційної активності суб'єкта завдяки точності діагностування. Задачею глибинного пізнання, за психодинамічною теорією, є переорієнтація вектору енергетичної направленості психіки суб'єкта, який заданий едіпальними залежностями, у напрям вирішення актуальних життєвих задач.

1.2. Вияви архетипної символіки художніх творів у пізнанні цілісної психіки суб'єкта

Для розвитку заявленої в дослідженні теми важливо дослідити архетипність символіки художніх творів та проаналізувати її вияви у психокорекційному процесі.

Особливого значення для дослідження феномену архетипу набули праці З. Фрейда [144] та К. Юнга [172]. Поняття «архетип» досліджувалося також такими вченими, як С. Гроф [37], О. Леонтьєв [71], Е. Нойманн [175], К. Прібрам [98], О. Ранк [104], Е. Фромм [158], Ф. Шеллінг [167], Т. Яценко [190; 191; 203] та ін.

За визначенням філософського енциклопедичного словника, архетип (грец. *ἀρχέτυπον*, от *αρχή* – початок и *τύπος* – образ) – це «прообраз, ідея. В «аналітичній психології» К. Юнга – початкові, вроджені психічні структури, первинні схеми образів фантазії, які містяться у колективному несвідомому і апріорно формують активність уяви; лежать в основі загальнолюдської символіки, виявляються в міфах і віруваннях, сновидіннях, творах літератури і мистецтва і т. д.» [136, с. 38].

З. Фрейд визнавав існування архетипів, називав їх філогенетичними «схемами» або філогенетичними «прототипами». До таких схем він відносив едіпів комплекс. Вчений розглядав архетипну символіку в контексті аналізу сновидінь і пов'язував її з механізмом символізації.

Символізація – це «унікальний, притаманний тільки людині психічний процес заміщення одних образів іншими ідеаційними утвореннями, які характеризуються лише віддаленою подібністю із первісними уявленнями – подібністю, яка заснована на випадкових, вторинних, малоістотних деталях» [100, с. 193].

Висвітлення феномену символізації змісту несвідомого було розпочате в психоаналізі (Е. Гловер [34], Ж. Лакан [63], П. Орбан [91], Ч. Райкрофт [105], Р. Руссійон [117], З. Фрейд [150; 151]) та філософії (О. Лосєв [73]), продовжено в роботах К. Бабенко [14; 15], М. Мамардашвілі [78], П. Теслюка [131], Т. Яценко [5; 178-203] та ін.

При аналізі сновидінь З. Фрейдом [151] були відкриті механізми символізації: натяк, згущення, зміщення, образність, вторинна обробка. В наукових дослідженнях Т. Яценко [178-203] уточнено зміст таких механізмів, як згущення, зміщення, натяку, локалізації, генералізації, маскуванні

кількістю, від супротивного, гіперболізації, мінімізації, схематизації в контексті психодинамічного розуміння психіки. Натяк є одним із «найдієвіших» механізмів символізації. Т. Яценко в процесі психоаналізу комплексу тематичних психомалюнків було визначено, що колір може виражати механізм натяку. Колір сприяє розкриттю прихованого змісту через встановлення логічних взаємозв'язків з іншими образами малюнку.

Згущення – «злиття різних уявлень в єдине складене. Один із найважливіших механізмів роботи сновидіння» [150, с. 445]. З. Фрейд зауважував, що розміри згущення применшують, де виявлені думки сновидіння вважаються вичерпним матеріалом, тоді як подальше тлумачення виявляє нові думки, нові змісти, що ховаються за сновидінням.

Зміщення – «один із основних механізмів роботи сновидіння, а також викривлення несвідомих думок і бажань в інших явних формах психічного життя, полягає в зміщенні акценту з головного на другорядне. Внаслідок зміщення, наприклад, найважливіший прихований елемент представлений в явному змісті сновидіння досить віддаленими і незначними натяками» [150, с. 445].

З. Фрейд вважав, що образотворче мистецтво має багато спільного з фантазіями і сновидіннями через зняття психологічної напруги, яка виникає при фрустрації інстинктивних потреб, і реалізовує компенсаторну функцію. На думку вченого, в сновидінні відбувається символізація змісту несвідомого з метою уникнення цензури: «У психічному комплексі, який зазнав впливу цензури, єдиною недоторканою складовою частиною є афекти; лише вони можуть вказати нам правильний шлях до тлумачення» [151, с. 274].

Художній твір відображає природу явищ цілісно, що дає змогу використовувати полотна в цілісному пізнанні психічного в якості посередника, провідника між свідомим (матеріальне) і несвідомим (ідеальне) в психоаналітичному процесі. Сприйняття за своєю природою є символічним. Розкриття змістів несвідомого можливе лише через розуміння

та інтерпретацію символів, які проявляються в міфах, казках, сновидіннях, малюнках, художніх творах тощо та виражаються за допомогою архетипів: «Архетип у співдружності з механізмами символізації (натяк, згущення, зміщення та ін.) прагне поєднати, примирити протилежності психіки й імпліцитно представити їх в цілісності образу. Це відбувається завдяки трансформуванню несвідомого в символи (включаючи символ порожнечі), які компенсують втрачені зв'язки між підструктурами» [190, с. 136]. У дослідженні ми спираємось на врахування символічного вияву несвідомого через його презентованість у свідомості, чому сприяють механізми символізації.

Т. Яценко зауважує: «Опредметнена символізація психіки має перевагу над вербальними формами завдяки процесам внутрішнього смислового «конденсату», узагальненого абстрагування і фільтрації смислів від сюжетно-ситуативної конкретики. Определенні форми презентації забезпечують перспективу визначення логічної впорядкованості психіки шляхом психоаналітичної інтерпретації поведінкового матеріалу, що спирається на очевидне, спостережуване, порівнюване і т. п. Синтезована (згорнута) форма матеріалізовано-візуалізованих презентацій дозволяє в вербально-діалогічній взаємодії здійснити поступальне, багаторівневе «розпакування» смислового навантаження» [190, с. 125]. У дисертаційній роботі К. Бабенко [14], послідовника Т. Яценко, було доведено взаємозв'язок механізмів символізації, що відображає єдність свідомої та несвідомої сфер психіки, та виявлено їх роль як в процесах маскуванню змісту несвідомого, так і в його об'єктивуванні. В статті К. Бабенко, Т. Білухи, Т. Горобець розкриваються механізми символізації несвідомого змісту психіки на прикладі творів мистецтва [16]. Також зауважується, що завдяки механізмам символізації відкривається можливість аналізувати психологічні тенденції психіки авторів на прикладі їхніх творів.

К. Юнг визначав архетип як несвідомий зміст, який «змінюється, усвідомлюється та сприймається під впливом того індивідуального

свідомого, на поверхні якого він виникає» [172, с. 65]. Архетип – це не просто окремі образи, а інстинкт, який дає змогу передавати прихований психологічний зміст (К. Юнг). У глибинному пізнанні важливою є проблема дешифрування символіки, зокрема й архетипу (Т. Яценко). За Е. Нойманном, архетипи колективного несвідомого спочатку є безформними психічними структурами, які набувають видимих контурів та конкретизації в мистецтві. Вчений писав: «Архетипи видозмінюються середовищем, через яке вони проходять, тобто їхня форма змінюється в залежності від часу, місця і психологічного комплексу індивідуума, в якому вони проявляються» [175, с. 154]. Архетип сам по собі є недоступним спогляданню образом, зміст якого прояснюється через його співвідношення з міфом, казкою, легендою, релігією, художнім твором (котрі є психічними явищами та виражають глибинну суть душі).

Архетипи каталізують об'єктивування психічного (ідеального) назовні у візуалізованій самопрезентації суб'єкта. Психоаналіз дає змогу наблизитися до розуміння індивідуальної неповторності архетипу. Т. Яценко справедливо зазначає: «Енергетична потентність архетипу задається слідами витіснень, утримуваних механізмами опору. Взаємозв'язок архетипу з захистами латентно задає семантику візуалізованих презентантів, що вимагає «сміслового» дешифрування. Гармонізація архетипу з базальними захистами відбувається за параметрами їх дорефлексивності і латентності формування інстанції позадосвідного» [189, с. 150]. Архетипи можна зрозуміти і пізнати лише за умови їх трансформації в архетипічні образи, що передбачає їхнє наповнення індивідуально-неповторним змістом психіки суб'єкта. Архетипи прямо не причетні до створення змісту психіки, вони лише забезпечують, каталізують його перекодування в образні, опредметнені форми, які досяжні прямому спостереженню і подальшому глибинному вивченню.

Архетип, представляючись в конкретному образі, за своїм змістом виходить за його межі. Архетип сприяє енергетичному наповненню («оживленню») образу, що свідчить про його інтеграцію з потентними

підструктурами психіки, що мають латентний безпосередній зв'язок із Ід. Архетип у співдружності з механізмами символізації (натяк, згущення, зміщення та ін.) прагне поєднати, примирити протилежності психіки й імпліцитно представити їх у цілісності образу. Згідно психодинамічного підходу, це «... відбувається завдяки трансформуванню несвідомого в символи (включаючи символ порожнечі), які об'єктивують втрачені зв'язки між підструктурами» [190, с. 136]. Індивідуалізований зміст архетипу може бути розкритий (зрозумілий) лише за умови усвідомлення його суб'єктом, в процесі пізнання системно-логічної впорядкованості поведінкового матеріалу, що каталізує саморефлексію. При цьому важливою є причетність суб'єкта до процесу пізнання смислового навантаження власних репрезентантів.

Пізнання архетипної символіки знаходило відображення в працях вітчизняних науковців, представників психодинамічної теорії (Т. Яценко), які торкалися проблем глибинної психології: К. Бабенко (механізми символізації) [14], І. Євтушенко (архетипи міфів) [42], О. Педченко (архетип віри) [94], С. Аврамченко (пізнання внутрішньої суперечливості психіки) [2], Н. Сивопляс (процес соціальної адаптації) [121] та ін. Проблема індивідуальної неповторності архетипної символіки в її глибинно-психологічному розумінні ґрунтовно розкрита в дисертаційній роботі Д. Дроздової «Індивідуальні особливості архетипної символіки (глибинно-психологічний аспект)» [41].

Розвиток поняття «архетип» потребує уточнення його зв'язку з образом. За визначенням психологічного словника, образ – це «суб'єктивна картина світу або його фрагментів, яка включає самого суб'єкта, інших людей, просторове оточення і часову послідовність подій» [61, с. 211]. В образі «відсутнє «тілесне» наповнення, він є породженням операцій мислення (схематизації, узагальнення, структурування і т. д.) [191].

Згідно теми дисертаційного дослідження важливо розкрити зміст поняття художнього образу. У філософській енциклопедії зазначається, що

художній образ – це «засіб і форма освоєння дійсності в мистецтві» [137, с. 452]. В художньому образі немає нічого зайвого та випадкового, при цьому немає й нічого однозначно необхідного. Таке протиставлення узгоджується гармонією, яка властива художньому образу навіть тоді, коли відтворюється щось трагічне, жахливе, жорстоке. Кожний твір мистецтва володіє матеріалізованою основою, яка є носієм образів, символів, які наповнюються особистісним змістом як самого митця, так і тих, хто сприймає. На думку О. Потебні, образ існує в душі митця і того, хто сприймає, а об'єктивно існуючий художній предмет є лише матеріальним засобом збудження фантазії. Будь-який твір мистецтва алегоричний і говорить про світ загалом. У певному матеріалі втілений Всесвіт, який, водночас, є й особистим Всесвітом митця [137]. Архетип має таке ж саме відношення до слова, як і до образу, що дає змогу розшифровувати архетип через діалогічну взаємодію.

Архетипна символіка виражає зміст колективного несвідомого й має певною мірою спільні характеристики для всього людства (К. Юнг), «набуває індивідуального значення в конкретних виявах активності суб'єкта» (Т. Яценко). Для кожного суб'єкта в різні періоди життя існує своє особисте тлумачення того чи іншого символу, що пов'язано з унікальністю досвіду та динамічністю психіки, яка здатна змінюватись, реконструюватись. В своїх роботах К. Юнг глибоко занурюється у проблему міфології, розкриваючи сутність архетипів, що представлені в світовій міфології: архетип Немовляти, Диви, Матері, Відродження, Духа, Трікстера [173].

А. Менегетті в своїй книзі «Образ і несвідоме» наводить метод інтерпретації образів та словник, в якому описується, що можуть символізувати певні образи [81]. В лекціях з психоаналізу З. Фрейд розкриває сутність основних моментів сексуальної символіки сновидінь [144].

В книзі Т. Яценко «Основи глибинної психокорекції: феноменологія, теорія і практика» доводиться спільність символіки міфів, казок і психомалюнків. Надається широке тлумачення образу Баби Яги, Коція Безсмертного, які є персонажами слов'янських казок; багатозначного

символу змії, символів інших тварин, дерев, гори, води, хреста, трикутника, квадрата, сходів, свічки, яйця [192]. Всі ці колективні образи мають прихований зміст, що несе в собі досвід багатьох поколінь. Символи, які наповнюють міфи, казки, художні твори, багатозначні.

Суб'єктивність сприйняття малюнку (картини) спостерігачем є дотичною до суб'єктивного світу митця. Малюнок відображає суб'єктивізм, хоча і є образом реального світу. В психологічній практиці малюнок є вагомим інструментом пізнання цілісної психіки в єдності сфер свідомого й несвідомого. Відповідно до психодинамічної теорії, знаходження змістів несвідомого можливе шляхом персоналізованого опредметнення психологічного змісту.

Питання опредметнення та розпредметнення психічного розглядалось у роботах філософів (Г. Гегель, К. Маркс, М. Мамардашвілі та ін.), в психології (Л. Виготський, В. Зінченко, С. Рубінштейн та ін.) та досліджувалось в дисертаціях М. Маїк [76], О. Франчук [143], які виконані в форматі психодинамічної парадигми.

У філософському словнику опредметнення та розпредметнення визначаються як «співвідносні категорії діалектико-матеріалістичної філософії, які виражають суттєві сторони діяльності» [135, с. 399]. Опредметнення – це «процес матеріалізації людської діяльності інформаційно-змістовних (мисленевих) структур, схем, проєктів. Переведення у предметний план, форму буття абстракцій, образів, здібностей реалізується як відбудовування первісної або вторинної (штучної) природи» [там само]. Розпредметненню дають таке тлумачення – «це переведення предметів із форми матеріального буття, яке характеризується просторовими, мас-енергетичними параметрами, в модельно-аналогові, образно-символічні та інші форми людської діяльності» [там само].

У психології процес опредметнення та розпредметнення представлений поняттями інтеріоризації та екстеріоризації.

Інтерналізація (інтеріоризація) – «процес, завдяки якому об'єкти зовнішнього світу стають надбанням живого організму; ...ряд психічних процесів, за допомогою яких взаємовідношення з реальними або уявними об'єктами перетворюють у внутрішні уявлення і структури» [67, с. 132]. У психоаналітичній літературі це поняття використовується для опису процесів поглинання, інтродекції, ідентифікації, за допомогою яких міжособистісні відношення стають внутрішньо особистісними, які втілені у відповідні образи, функції, структури, конфлікти.

Екстерналізація (екстеріоризація) – «один з механізмів захисту, який проявляється у прагненні людини сприймати інтрапсихічні процеси, сили і конфлікти як такі, що протікають поза нею, і які є зовнішніми по відношенню до неї» [67, с. 133].

Складовою аналізу феномену психологічного змісту живопису є дослідження архетипної символіки кольору. У психодинамічній парадигмі психіка суб'єкта розглядається в цілому, тож і колір, який є частиною цілісного образу (художній твір, ліпка, авторський малюнок тощо), обраний респондентом, презентує його у процесі глибинного пізнання, несе особистісний зміст і сприяє розкриттю логіки несвідомого.

Проблема символічного змісту кольору та його впливу на психіку людини представлена у філософії (Арістотель [8], І. Гете [33], І. Ньютон [88], та ін.), мистецтві (Леонардо да Вінчі [70], Е. Делакруа [44], Б. Йогансон [47], В. Кандинський [49], Г. Шегаль [166], К. Юон [177] та ін.), психології (Р. Арнхейм [10], Л. Виготський [31]; Б. Базима [17]; М. Серов [120] та ін.) тощо.

Колір, за даними тлумачного словника, розуміється як світловий тон, забарвлення [90, с. 860]. І. Рок пояснює колір, як суб'єктивне відчуття, яке виникає при дії на зоровий аналізатор електромагнітної хвилі певної довжини [114]. Великі колористи були, подібно до Е. Делакруа, переконані, що «колір таїть у собі ще нерозгадану й могутнішу силу, ніж зазвичай думають» [161, с. 218].

Розглядаючи важливість кольору для людства в історичному аспекті, слід наголосити, що кольори в різних культурах мали певні, фіксовані смисли. Так, в наскельному живописі первісних народів частіше зустрічаються білий, чорний та червоний, провідне значення цих кольорів підтверджується вивченням магічних обрядів первісних людей сучасності, які проживають в Африці, Південній та Північній Америці. Дослідженням та збиранням такого матеріалу в африканському племені Ндембу займався англійський етнограф В. Тернер (1983) [17]. Давньогрецький філософ Емпідокл, який виділяв чотири основні стихії та наділяв їх кольорами: вода – чорний, земля – жовтий, вогонь – червоний, повітря – білий колір, спирався на зорові враження. Платон при всій прихильності до природознавства наділяв кольори магічністю. Білий та золотий (жовтий) виражали істину, щастя, добро, пізнання, гармонію. Темні кольори, і особливо чорний, були символами ворожих людині сил зла. Аристотель у своєму трактаті «DeColoribus» пише, що найпростіші кольори пов'язані із первинними субстанціями – вогнем, повітрям, водою та землею. Учений прагнув експериментально встановити «дійсний» колір цих субстанцій.

Цікавими є дослідження І. Ньютона в роботі «Оптика» про виникнення кольорів, що повністю зняло ореол їх магічності. Один із його законів звучить так: «Якби сонячне світло складалося лише з одного сорту променів, в усьому світі був би лише один колір, і не можна було б отримати будь-який інший колір через відбиття або заломлення; отже, різноманітність кольорів залежить від складності світла» [88, с. 95]. Проте низка досліджень, проведених І. Гете, засвідчила помилковість ньютонівського вчення.

І. Гете висунув ідею, що вся природа відкривається зору через колір, адже око не бачить форми: лише світло і темряву. Водночас, колір є тим, що розрізняє для ока один предмет від іншого [33]. Колір сам по собі, за словами І. Гете, впливає на людину психологічно, вводячи в сферу певних відчуттів, та впливає на душевні настрої.

Людина сприймає кольори суб'єктивно, зокрема може їх не відчувати, або сприймати викривлено. Об'єктивність будь-якої події вчені визнають, якщо є загальна згода стосовно предмету спостереження, при цьому об'єктивні факти, з якими має справу наука, відомі завдяки сприйняттю. Об'єктивні аспекти кольорового зору вивчаються фізичною оптикою, суб'єктивні – фізіологією та психологією кольорового сприйняття. Людина сприймає та пізнає світ через органи зору, слуху та ін. Однак зорові відчуття самі по собі не забезпечують усієї повноти знань про світ, проте вони створюють умови для правильної їхньої інтерпретації. Великі дослідники XVIII ст. Гоббс, Локк, Юм стверджували, що знання здобуваються не на основі почуттів, а лише з їхньою допомогою [114, с. 21]. Сприйняття, за умови правильності, є відправною точкою в пізнанні світу. За словами Ф. Перлза, знання про світ людина отримує завдяки акцентуванню будь-якого явища протилежністю: в сфері кольору людина думає про білий у зв'язку із чорним, а не з зеленим або рожевим; день та тепло не могли б існувати ні в дійсності, ні в мові без акцентування зі своїми протилежностями – ніччю та холодом (у повсякденному житті); виконання бажань – фрустрація бажань; свідоме – несвідоме; принцип реальності – принцип задоволення (в термінології психоаналізу) [95].

Психіка володіє здатністю перекодування внутрішніх змістів у матеріалізовані форми, які досяжні спостереженню. Форма, за філософським енциклопедичним словником, пов'язана нерозривно із такою категорією, як зміст, який «при визначальній стороні цілого, є єдністю усіх складових частин об'єкта, його властивостей, внутрішніх процесів, зв'язків, суперечностей і тенденцій, а форма є спосіб існування і вираження змісту» [136, с. 621]. Єдність змісту і форми, яка доходить до взаємного переходу, є відносною. Термін «форма» використовується для організації змісту і пов'язаний із поняттям структури, де у взаємозв'язку змісту і форми зміст є рухомою, динамічною частиною цілого, а форма охоплює систему сталих зв'язків предмету [136].

Мистецтво є життям у сфері форм, які допомагають бачити почуття (Е. Касіер). Мистецтво допомагає розкритися реальності, яку суб'єкт і надалі буде бачити, усвідомлювати. Відповідно до поглядів Леонардо да Вінчі, художник – вчитель у сфері видимого світу, адже пізнання чистих форм речей не є інстинктивною здібністю суб'єкта: можна стикатись багато разів з речами у звичайному житті, проте не бачити їх форми. Цьому баченню сприяє мистецтво. Е. Касіер так говорить про перекодування інформації: «...художник розчиняє тверду речовину предметів у тиглі своєї уяви, і результат цього процесу – відкриття нового світу... пластичних форм». Ці форми стають видимими усім, вони передають змісти завуальовано, символічно. Виявлення глибинних змістів сприяє реконструюванню психіки суб'єкта. Художній твір є джерелом символів, які у процесі психоаналізу при професійній діалогічній взаємодії набувають для суб'єкта знакового характеру. Ця унікальна однозначність дає змогу суб'єкту усвідомити глибинні витoki суперечності психіки, що відкриває перспективи подальшої самокорекції.

Великого значення набуває матеріал, в якому втілюється і реально існує художній образ. Митець перетворює свої приховані переживання в художню форму, в образи і символи (Е. Касіер). Здатність митця «витягувати» із статичного матеріалу динамічне життя форм дає змогу об'єктивувати задоволення, яке суб'єкт отримує від мистецтва. Мистецтво охоплює увесь людський досвід (фізичний та психічний), усі природні явища, все підпорядковано його формоутворюючому процесу, який здійснюється в тому чи іншому чуттєвому матеріалі, яким не можна нехтувати, адже кольори та лінії – це не тільки технічна, а необхідна частина творчого процесу.

Те ж саме можна спостерігати при виконанні психомалюнків: сам матеріал, кольори мають велике значення для створення зазначеного презентанта психічного. Основними характеристиками цього процесу є

невимушеність рухів та спонтанність активності, що сприяє прояву несвідомого у символічній формі презентанта психічного.

Предмет та функція мистецтва визначають форму прояву художньої свідомості, загальною характеристикою якої є художній образ. При головній ролі змісту форма в мистецтві має велике значення, оскільки художній образ неповторний і реально існує лише в речовому матеріалі, який властивий цьому виду мистецтва. Матеріальний бік мистецтва, техніка обробки того чи іншого матеріалу великою мірою впливають на характер твору, адже творчий процес митця складається як із узагальнення дійсності, створення задуму твору, так і з практичної реалізації в певному матеріалі цього мистецтва – слові, звуці, камінні, глині, на полотні. Митець має надати почуттям конкретної форми, втілити задум у видиме та відчутне на дотик не тільки в певному матеріалі (глині, мармурі та ін.), а й у чуттєвих формах, кольорах, ритмах, лініях, тобто надати структуру, рівновагу та впорядкованість цим формам, які впливають на суб'єкта в творі мистецтва [137].

Глибинне пізнання психіки суб'єкта пов'язане з відкриттям «скритих» латентних змістів, що є можливим, зокрема в аналітичному процесі з використанням художніх творів та інших матеріалізованих видів репрезентації психічного в діалогічній взаємодії респондента та психолога через знаходження індивідуалізованого змісту архетипів, символів, образів. Для цього аналітик має володіти знаннями законів психіки в її цілісності, враховувати внутрішню суперечливість, розуміти взаємозв'язки свідомої та несвідомої сфер, багатозначність символу, метафоричність мови несвідомого.

Все вище зазначене дає змогу констатувати взаємозв'язок архетипу, символу, метафори, образу, які пов'язані із несвідомим, дослідження якого стає можливим завдяки використанню матеріалізованих репрезентантів психічного (зокрема, художніх творів) за умови вільного їх вибору респондентом і подальшої діалогічної взаємодії із психологом. Мова несвідомого, як і творів мистецтва, символічна, тому глибинне пізнання у групі АСПП стає особливо ефективним при використанні художніх полотен,

які сприяють глибинному пізнанню завдяки інформаційним еквівалентам. Під час психоаналітичної діалогічної взаємодії відкривається перспектива встановлення логічної впорядкованості психічного як на рівні свідомого, так і несвідомого через здійснення співвідношень між інтерпретаціями актів поведінки і поясненнями їх самим суб'єктом (з використанням художніх творів та інших репрезентантів психічного). Це забезпечує перехід від метафоричності, багатозначності символу до його однозначності, яка залежить від індивідуального досвіду суб'єкта, що відкриває перспективи встановлення взаємозв'язку свідомого з несвідомим при наявності суперечливості їх логічної впорядкованості, на що вказує «логіка свідомого» та «інша логіка» несвідомого.

1.3. Художні твори та можливості їх використання у пізнанні психіки

Для розкриття проблеми використання художніх полотен в контексті проблеми глибинного пізнання психіки важливим є визначення таких понять, як «метафора», «символ», «образ», «художній твір», «мистецтво». На зв'язок архетипу з метафорою вказує Т. Яценко: «Якщо архетип – це універсальний механізм візуального синтезування змісту свідомої і несвідомої сфер психіки в символічній формі, то метафора є засобом вербального прояснення символу. При цьому вона не втрачає зв'язок із несвідомим» [192, с. 369].

М. Мамардашвілі визначав метафору не тільки як улаштування художнього уявлення: вона є тим, що відбувається в житті («прожита метафора») [45, с. 52]. В. Зінченко наголошує, що метафора виражає, несе «зміст змісту»; вона як образ не є змістом, вона є лише свідомством, потенційним носієм змісту. Вчений замислюється над тим, як фрагменти одного пазла скласти в цілу картину, адже зрозуміти людину можна тільки цілком. Зміст – це шлях до думки, до поняття. При цьому зміст проходить низку метаморфоз, які фіксуються за допомогою тих чи інших метафор.

Таємне та невидиме при цьому прагне прорватись ззовні, навіть проти волі свого носія.

В працях Л. Виготського [31], В. Зінченка [46], Е. Касірера [51], Д. Лакоффа, М. Джонсона [64], О. Потебні [96], К. Юнга [172], Т. Яценко [5; 127-130; 178-203] відзначаються символізуюча здатність людини, метафоричність сприйняття світу людиною, неможливість безпосереднього пізнання психіки. В дисертаційних роботах послідовників психодинамічного підходу було досліджено: метафоричність у системі глибинного пізнання психічного (Л. Драгола [40]), роль архетипної символіки (І. Євтушенко [42]), метафоричність казки (В. Солодухов [123]) та ін.

Для нашого дисертаційного дослідження важливим є розгляд феномену мистецтва. Питання впливу мистецтва на людину цікавило філософів ще з часів Платона («Держава», «Іон») та Аристотеля («Поетика»). Мистецтво привертало увагу представників різних наук, тому існують теорії, які по-різному розкривають природу мистецтва, його значущість для людства й можливості використання в процесі пізнання психіки суб'єкта (Р. Арнхейм, Є. Басін, Л. Виготський, Е. Касірер, Р. Колінгвуд, О. Леонт'єв, З. Фрейд, Ф. Шелінг, К. Юнг, Т. Яценко та ін.).

Філософський енциклопедичний словник вказує на те, що до мистецтва відносять групу різновидів людської діяльності – живопис, музику, театр та художню літературу. «Мистецтво – це одна з форм суспільної свідомості, специфічний рід практично-духовного освоєння світу» [136, с. 516]. Мистецтво стоїть в ряду з такою формою суспільного свідомого, як наука, і відрізняється від неї за предметом, формою відображення і духовного освоєння дійсності. Об'єднує мистецтво і науку здатність об'єктивно відображувати світ, пізнавати дійсність в її сутності.

В цьому дисертаційному дослідженні акцент зроблено на одному з видів мистецтва – живописі. К. Юнг вказував на велику силу графічних засобів (психомалюнків) у пізнанні несвідомого, підхід до якого можливо знайти лише опосередковано через образи, символи, архетипи. На думку

К. Юнга, художник, як і кожна людина, має свою волю, особистісні цілі, але як митець – він інструмент в руках мистецтва, яке він реалізує через себе. Художній твір є мистецтвом за умов мінімізації в ньому особистісного. Іншими словами, статус мистецтва вищий, якщо воно виражає «зверх-особистісне і зверненість до...розуму та серця людства» [175, с. 48].

3. Фрейд позиціонував мистецтво як гру, яка забезпечує задоволення за допомогою вільної від обмежень психічної діяльності. Для самого творця мистецтво народжується за умов стимулювання глибинними спонуканими, а ефект художнього твору пов'язаний із вивільненням особи від душевного напруження: «Якщо ворожа дійсності особистість володіє психологічно ще загадковим для нас художнім хистом, вона може висловлювати свої фантазії не симптомами хвороби, а художніми творіннями, уникаючи цим невроту і повертаючись таким обхідним шляхом до дійсності» [150, с. 377-378]. На думку фрейдистів, мистецтво користується мовою ірраціональних, безсловесних форм, які не можна розшифрувати раціональними засобами, що здійснюються шляхом логічних висновків.

Художній твір, за словами Е. Касірера, приносить найвищу насолоду, можливо, найбільш інтенсивну, тривалу, яка доступна природі людини. Задоволення має дуже широкий спектр, який торкається різних явищ. Насолода, задоволення – це не просто почуття, це – функція (Е. Касірер). Ця категорія має свою ієрархію. Якщо задоволення є загальним знаменником, то тільки ступінь має значення: наскільки сильно та як довго триватиме для суб'єкта цей вплив (задоволення) (І. Кант) [50].

Методи досягнення задоволення найчастіше носять інфантильний характер, адже воно (задоволення) має в основі бажання «Ід» (особливості, що сформовані на латентному рівні в едіпальний період), які не відповідають соціальним вимогам. Це ослаблює просоціальну успішність суб'єкта і задає тенденцію до «слабкості».

Суб'єкт отримує задоволення, зокрема, від наслідування, яке є одним з найважливіших людських інстинктів, адже завдяки йому суб'єкт отримує

перші знання. Аристотель писав, що будь-яке задоволення передбачає діяльність. Отримання задоволення є рушійним законом психіки та спрямовує сили суб'єкта на дії, котрі можуть забезпечити задоволення потреби: «Справжні задоволення неможливі без істинних потреб» (Вольтер). Психіка суб'єкта першопочатково підпорядкована принципу задоволення (З. Фрейд, Т. Яценко).

А. Маслоу писав, що «вища природа людини, її ідеали, спрямування та здібності спираються... на інстинктивне задоволення» [79, с. 108]. Це узгоджується із висловом Л. Виготського, що «психологія виходить із інстинктів і потягів як основного ядра психіки» [31, с. 23].

Мистецтво певною мірою є наслідуванням зовнішніх речей. Споглядання реалістично відтворених предметів, навіть тих, які споглядати в дійсності неприємно, в художніх творах приносить насолоду (Е. Касірер, О. Леонтьєв). Мистецтво – це не просто емоції та пристрасть, «не наслідування реальності, а її відкриття» [51, с. 608]. Душа людини, за словами Е. Касірера, сприймаючи твори мистецтва, «переживає емоції жалю та страху, але замість того, щоб ними схвилюватись та занепокоїтись, вона знаходить стан миру та спокою» [51, с. 614].

Художні твори дають змогу «побачити» почуття. В художньому творі змальовано не саме почуття, не саму пристрасть, а її образ. Суб'єкт не заражається цими пристрастями та почуттями, вони стають видимими внаслідок посиленого, яскравішого їх представлення. Емоційне життя набуває нової форми. Суб'єкт відчуває форму та життя почуттів, а не їхній тиск і пригнічення. Цей ефект описав Аристотель як катарсичний процес, який передбачає зміну в людській душі, а не очищення або зміну характеру і якості самих почуттів. На специфічну функцію очищення емоцій, почуттів, пристрастей, що здійснюється в мистецтві, також вказував О. Леонтьєв. За його словами, «мистецтво – це єдина діяльність, яка відповідає задачі відкриття, вираження і комунікації особистісного змісту дійсності, реальності» [71, с. 237].

Про активний, динамічний характер глядача, а також про пізнавальну функцію як основну функцію мистецтва зазначали також Р. Арнхейм [10], Л. Виготський [31], Е. Касіерер [51]. Останній стверджував, що жоден слухач або глядач не грає пасивну роль, оскільки художній процес діалектичний, це динамічний процес самого життя. Художнє творіння, на його думку, як і всі символічні форми, не тільки відтворює реальність, воно її відкриває. Це один зі шляхів, який призводить до об'єктивного погляду на речі і людське життя. Художній твір включає акт згущення та концентрації, що інтенсифікує реальність.

Художній твір, за словами Л. Виготського, це не просто образне пізнання, адже звернення до образу, символу ще не створює художній твір. Аналіз художнього твору об'єктивує неусвідомлюваний психологічний закон, що лежить в його основі [31]. На думку К. Юнга, лише за умови проникнення художника в колективне несвідоме художній твір може бути продуктивним [175].

Проблеми психології мистецтва знайшли відображення в працях представників гештальт-психології. Основи гештальт-психології були закладені ще в 20-х роках в роботах німецьких психологів (М. Вертгеймера[29]; В. Келера, К. Коффки [52]), які обґрунтували теорію гештальту. В науковій літературі це поняття розуміється як цілісне об'єднання елементів психічного життя, що не можна звести до суми складових його частин. У своїх роботах гештальт-психологи приділяли значну увагу проблемам сприйняття. Вони виступали, перш за все, проти асоціативної теорії сприйняття, яка панувала в психології XIX століття. На противагу цій теорії, представники гештальт-психології прагнули довести, що сприйняття має цілісний характер і будується на основі створення цілісних структур, гештальтів.

Принципи та методологія гештальтпсихології були покладені в основу досліджень Р. Арнхейма, який поглибив розуміння процесу візуального сприйняття творів мистецтва. Зорове сприйняття в трактовці Р. Арнхейма –

активний, динамічний процес. Зір не може бути вимірний в статичних, кількісних одиницях (сантиметрами, довжиною хвиль та ін.), оскільки він включає в себе як найважливіший, найістотніший елемент напругу, динамічне співвідношення сил. «Кожна візуальна модель динамічна... Будь-яка лінія, намальована на аркуші паперу, будь-яка найпростіша форма, виліплена зі шматка глини, подібні до каміння, кинутого у воду. Все це — порушення спокою, мобілізація простору. Зір сприймає дію» [10, с. 83]. Таким чином, наголошується на здатності психіки «вихвачувати» найістотніші динамічні характеристики предметів. Зображення не потребує широкої бази для зовнішньої схожості, переконливість образу, що виникає, можлива і на обмеженій, так званій «умовній» базі, що залишає простір для передачі почуттів і змістів. Найяскравішим прикладом викладеного вище слугує китайський символ «Інь-Янь», глибина змістів якого презентується лише в чорно-білій кольоровій гаммі.

Ми погоджуємося з Р. Арнхеймом у тому, що мистецтво є процесом пізнання. Розглядаючи сприймання мистецтва як пізнавальний процес, вчений вказує на специфічні особливості цього процесу. Перш за все, він акцентує на тому, що естетичне сприйняття є не пасивним, споглядальним актом, а творчим, активним процесом. Воно не обмежується лише відтворенням об'єкту, але має й продуктивні функції, що полягають у створенні візуальних моделей. Кожен акт візуального сприйняття, на думку Р. Арнхейма, є активним вивченням об'єкту, його візуальною оцінкою, відбором істотних рис, співставленням їх зі слідами пам'яті, їхнім аналізом та організацією в цілісний візуальний образ.

Активний і творчий характер візуального сприймання має, на думку Р. Арнхейма, певну схожість із процесом інтелектуального пізнання. Якщо інтелектуальне знання має справу з логічними категоріями, то художнє сприймання, не будучи інтелектуальним процесом, спирається на певні структурні принципи, які дослідник називає «візуальними поняттями». Він виокремлює два типи таких понять — «перцептивні», за допомогою яких

відбувається сприйняття, і «образотворчі», завдяки яким художник втілює свою думку в матеріал мистецтва. Таким чином, сприйняття полягає в утворенні «перцептивних понять», так само, як і художня творчість є «утворенням адекватних образотворчих понять».

На думку Р. Арнхейма, візуальне сприйняття за своєю структурою є чуттєвим аналогом інтелектуального пізнання, який діє за тими самими механізмами. Отже, можливим стає здійснення опису та аналізу чуттєвого пізнання. Спираючись на закони гештальтпсихології, зокрема контраст фігури і фону, співвіднесення частини і цілого, вертикалі та горизонталі, прагнення до «хорошої форми», константність образу і т. п., Р. Арнхейм розглядає зорове сприйняття, в тому числі й сприйняття творів образотворчого мистецтва як «схоплення» гештальтів, тобто найхарактерніших особливостей об'єктів, які здатні визначати цілі творчості.

Е. Касієр говорить про неможливість розуміння твору мистецтва при підпорядкуванні його логічним правилам, адже мистецтво твориться з глибших витоків, для відкриття яких необхідно відмовитися від звичних стандартів пізнання та заглибитись у таємниці несвідомого життя. Митець перетворює свої приховані переживання в художню форму, в образи і символи. Здатність митця витягувати із статичного матеріалу динамічне життя форм дає змогу об'єктивувати задоволення, яке суб'єкт отримує від мистецтва. Сутність насолоди від мистецтва, відмічає автор, полягає не в процесах заспокоєння або розслаблення, а в інтенсифікації усієї енергії суб'єкта [51].

Важливою для дисертаційної роботи є думка Е. Касієра про символи та символічний характер сприйняття світу людиною. Мислитель констатував факт підпорядкування формування світу людей біологічним правилам, які керують життям інших організмів, та наголошував на відкритті людиною нового способу адаптації до навколишнього середовища: вказує на третю ланку між системою рецепторів та ефекторів – символічну систему, яка повністю змінила людське життя. Е. Касієр справедливо зазначає: «Людина

живе відтепер не тільки у фізичному, а й у символічному універсумі. Мова, міф, мистецтво, релігія – частини цього універсуму, ті різні нитки, з яких сплітається символічна мережа, заплутана тканина людського досвіду. Весь людський прогрес у мисленні і досвіді робить тоншою й, одночасно, зміцнює цю мережу. Людина вже не протистоїть реальності безпосередньо, вона не стикається з нею «обличчям до обличчя». Фізична реальність ніби віддаляється внаслідок зростання символічної діяльності людини. Замість того, *щоб звернутися до самих речей, людина постійно звернена на саму себе*. Вона настільки занурена в лінгвістичні форми, художні образи, міфічні символи або релігійні ритуали, що не може нічого бачити й знати без втручання цього штучного посередника. Так відбувається не лише в теоретичній, але й в практичній сфері. Навіть тут людина не може жити в світі суворих фактів або згідно зі своїми безпосередніми бажаннями і потребами. Вона живе, швидше, серед уявних емоцій, в надіях і страхах, серед ілюзій і їх втрат, серед власних фантазій і мрій» [51, с. 470].

Е. Касієр визначає людину, як *animalsymbolicum* (символічна тварина – лат.), проти *animalrationale* (розумна тварина – лат.). Мову, якою володіє людина, ототожнюють із розумом або істинним джерелом розуму: «Спочатку мова виражала не думку або ідеї, а почуття та афекти» [51, с. 472].

Символ, згідно визначенню в психологічному словнику, це «образ, який є представником інших (зазвичай, дуже різноманітних) образів, змістів, відношень. Символ, чим багатозначніший, тим змістовніший» [61, с. 320]. Символ у мистецтві – це «універсальна естетична категорія, що розкривається через зіставлення з суміжними категоріями художнього образу, з одного боку, знаку та алегорії, – з іншого» [136, с. 606].

За словами А. Менегетті «без символів неможливі ані суспільство, ані культура, оскільки вони необхідні для заповнення численних так званих «прогалін», які є в людській мові» [81, с. 239]. Символ, за трактовкою Ф. Шелінга, є синтезом схематичного й алегоричного. Зображення мистецтва можливе лише в символічній формі, де загальним матеріалом є міфологія,

необхідна умова та первинний матеріал для будь-якого мистецтва [167]. Поняття алегорії (грец. *αλληγορία* — іносказання), згідно даних філософського енциклопедичного словника, означає «умовну форму висловлювання, при якій наочний образ означає щось «інше», ніж є він сам, його зміст залишається для нього зовнішнім, і цей зміст однозначно закріплений за ним культурною традицією. Поняття алегорії близьке до поняття символу, межа між ними в конкретних випадках може бути спірною. Різниця полягає в тому, що символ більш багатозначний і органічний, у той час як зміст алегорії існує у вигляді якоїсь розумової формули, яку можна «вкласти» в образ, і потім в акті дешифрування витягти з образу» [136, с. 19].

О. Потебня справедливо наголошував, що мова є засобом розуміння самого себе, рефлексії свого сприйняття. При цьому «внутрішня форма, окрім фактичної єдності образу, дає ще знання цієї єдності; вона не є образом предмету, вона є образом образу, тобто уявою» [96, с. 100]. О. Леонтьєв писав, що мистецтво за своєю природою комунікативне, тобто мистецтво має обов'язково впливати на суб'єкта: «адресат може бути тут скільки завгодно вузьким або широким, скільки завгодно віддаленим або близьким, але завжди повинен бути» [71, с. 233].

За словами Л. Виготського «...об'єктивними фактами, в яких несвідоме проявляється яскравіше за все, є самі твори мистецтва, й вони-то і стають вихідною точкою для аналізу несвідомого» [31, с. 92]. Вчений зазначає, що несвідоме впливає на наші вчинки, проявляється в нашій поведінці, що й дає нам змогу за цими проявами розпізнавати несвідоме та закони, які керують ним. Л. Виготський уточнює, що будь-яке свідоме та розумне тлумачення того чи іншого художнього твору треба розглядати як раціоналізацію, як роз'яснення, яке придумане постфактум, та немає відношення до істинного змісту [31].

З давніх часів людей цікавив авторський (дійсний) зміст художніх творів, який прихований за образною, символічною формою. Самих митців цікавить, яку інформацію несуть їх твори: «У своєму мистецтві я намагаюсь

створювати нові світи, повні змістів, які, на перший погляд, важко піддаються розв'язанню, але тим не менш інтригують... Одне з найбільших задоволень для мене – слухати, як інші інтерпретують мої картини, наділяють їх своїми історіями і привносять у них частинку свого життя, нібито я допомагав їм відкривати двері у їх власну душу» (Тіто Саломоні, італійський художник-сюрреаліст) [204].

Проблема психологічних аспектів мистецтва вперше була представлена в наукових студіях З. Фрейда й продовжена в наукових пошуках К. Юнга. Дослідження З. Фрейда в ракурсі мистецтва були спрямовані й обмежені потребами його психоаналітичної теорії. Художній твір для З. Фрейда є проявом несвідомого, яке потребує усвідомлення. В своїх працях вчений розглядає роль мистецтва в психічному впливові на творця, в духовному житті людства [153]. В ортодоксальному психоаналізі графічні методики не використовувалися З. Фрейдом, проте він приділяв увагу психоаналізу творів зображувального мистецтва. Психоаналітичний підхід значно вплинув на дослідження проблем психології мистецтва, в тому числі й проблем естетичного сприйняття. Психоаналітики розглядають сприйняття мистецтва як неусвідомлюваний, ірраціональний процес, що мотивується потягами Ід, або, як це розуміється К. Юнгом, образами «колективного несвідомого». З. Фрейд, К. Юнг, О. Ранк, Р. Мей стверджували, що в основі мистецтва лежать витіснені драматичні переживання суб'єкта, нереалізовані потяги, які виражаються в символічних формах.

На особливу увагу заслуговують митці і художні твори, яким приділялась увага в психоаналізі. З. Фрейд здійснив аналітичну роботу Леонардо да Вінчі, Мікеланджело, Ф. Достоєвського [153], К. Юнг – Пікассо [175], Е. Нойманн – Марка Шагала, Леонардо да Вінчі [175], В. Райх – Г. Ібсена [106], А. Адлер – Ф. Достоєвського [4], Е. Фромм – Ф. Кафки [156], М. Кляйн – Жульєна Гріна [56] та ін. Проблема впливу неусвідомлюваних аспектів психіки митців на їх творчість представлено в дослідженнях

вітчизняних вчених С. Балає [18], А. Халецького, С. Шпільрейн, М. Осіпова [54] та ін.

Аналіз біографій митців показав, що дитячі переживання, пов'язані з едіповими мотивами й неусвідомлюваними лібідними потягами, мають вплив на сюжетно-змістові характеристики їх творчості. З. Фрейд зміг розкрити зміст творчості Леонардо да Вінчі за одним згадуванням самого творця: «Коли я лежав ще у колисці, злетів до мене шуліка, відкрив мені своїм хвостом рота та декілька разів цим хвостом ударив мене по губах» [153, с. 186].

Глибинне пізнання, незалежно від того, що воно інтегрує різні психодинамічні парадигми, виразно визначається психоаналізом і феноменологічним підходом. В своїй основі глибинне пізнання у варіанті АСПП носить контекстний, опосередкований і спонтанний характер, що вказує на його близькість до основоположних робіт Л. Виготського, О. Леонтьєва, З. Фрейда, К. Юнга. Психодинамічна парадигма відкрила нові перспективи для розуміння шляху використання художнього твору в глибинному пізнанні, що раніше не використовувалось у психоаналізі описаних досліджень. Встановлена вагомість такого механізму, як проєктивна ідентифікація, завдяки якому «привласнюється» художній твір (зовнішнє), проєктується в нього психічне внутрішнє, і є змога працювати поза виконанням авторських малюнків.

Т. Яценко, С. Максименко провели глибинно-корекційне дослідження із використанням художніх творів (виконаних самим автором, яка написала до них вірші) та здійснили спробу психоаналізу не з відчуженим для протагоніста малюнком. Для пізнання психіки в єдності свідомого та несвідомого необхідний сам творець для забезпечення діалогічної взаємодії з психологом. Т. Яценко і С. Максименко в праці «Психологія поезії в малюнку» представили приклад психоаналітичного пізнання глибинних витоків художньої та поетичної творчості Діани Уральської в діалогічній взаємодії на «живому» матеріалі робіт художниці. Це сприяло розкриттю

особистісної проблематики художниці, яка пов'язана із внутрішньою стабілізованою суперечністю свідомого й несвідомого [77]. Було проведено порівняння власних інтерпретацій митця з психоаналізом, які не співпали, що довело відмінність сприйняття свідомого із глибинною сутністю художніх полотен.

Психодинамічна парадигма долає пасивний погляд на картину, як щось завершене, статичне і вже дане. Використовуючи неавторський малюнок, респондент розширює асимілятивні свої здібності задля самопізнання. Психолог у діалогічній взаємодії іде за респондентом (за його ініціативою і за пріоритетами) в семантичному сприйнятті твору. Таким чином, психодинамічна парадигма дає змогу внутрішньо актуалізувати закони психіки і відбувається індивідуалізоване й неповторне переструктурування того твору, з яким працює респондент. До цього часу психоаналітики відчужено брали твір і співвідносили його із його творцем, а не використовували твір задля актуалізації з метою пробудження таких механізмів, як проекція, проективна ідентифікація, перенесення, заміщення, виміщення і т. д.

У форматі психодинамічної теорії, яка розробляється академіком НАПН України Т. Яценко, художні полотна є метафоричним засобом, який завдяки наближеності до образності мови несвідомого, сприяє глибинному пізнанню психіки суб'єкта. Важливим у контексті розвитку практичної психології є дослідження особливостей використання художніх полотен у процесі цілісного пізнання психіки суб'єкта завдяки актуалізації механізмів проекції та проективної ідентифікації.

Висновки до першого розділу

1. Аналіз наукової літератури показав, що глибинна психологія розглядає психічне в єдності та суперечливій взаємозалежності сфер свідомого й несвідомого. Найвідоміші напрями глибинної психології

пов'язані з психоаналізом, фрейдизмом (З. Фрейд, М. Кляйн); неофрейдизмом (Г. Салліван, К. Хорні, Е. Фромм); аналітичною психологією (К.-Г. Юнг); індивідуальною психологією (А. Адлер); гештальтпсихологією (М. Вертгеймер, В. Келер, К. Коффка, К. Левін); гуманістичною психологією (А. Маслоу, В. Франкл, К. Роджерс); психодинамічною теорією (Т. Яценко) та ін.

2. В розділі проаналізовано ті науково-практичні течії, в яких використовуються візуалізовані засоби пізнання психіки – проєктивні арт-терапевтичні методики. Графічні методики переважно спираються на тестову інтерпретацію, що не сприяє цілісному пізнанню психіки в її індивідуальній неповторності. В арт-терапії використовують для психокорекції та лікування як художні твори, так і авторські малюнки, ліпку, де матеріалізація психічного є кінцевим наслідком і не передбачає психоаналіз результатів. Творчий акт і авторські інтерпретації розглядаються як основний терапевтичний чинник. В психодинамічній парадигмі візуалізація є початком пізнання психіки в її цілісності, яке уможлиблюється через «оживлення» матеріалізованих факторів у діалогічній взаємодії психолога з респондентом. Дослідження доводить велику роль архетипу як в процесі візуалізованого об'єктивування глибинних чинників, так і в процесі інтерпретації. Розуміння архетипу поглиблюється аналізом міфів, казок, сновидінь, художніх творів.

Феномен «архетипу» став предметом досліджень З. Фрейда, К. Юнга, С. Грофа, О. Леонтєва, Е. Нойманна, К. Прібрама, О. Ранка, Е. Фромма, Ф. Шеллінга, Т. Яценко та ін. Важливим чинником в розумінні архетипної сутності художніх творів є колір. Аналіз наукових джерел з проблеми символізації кольору та його впливу на психіку людини представлений у філософії та природознавстві (Аристотель, І. Гете, І. Ньютон та ін.), мистецтві (Леонардо да Вінчі, Делакруа, Б. Йогансон, В. Кандинський, Г. Шегаль, К. Юон та ін.), психології (Р. Арнхейм, Л. Виготський, Б. Базима, М. Серов та ін.).

3. Вагомим внеском в дослідження проблеми глибинного пізнання психіки суб'єкта стала психодинамічна теорія, розроблена в науковій школі академіка НАПН України Т. Яценко. Відповідна методологія, в руслі якої академіком Т. Яценко проводяться психокорекційні групи активного соціально-психологічного пізнання, асимілює теоретико-практичні результати різних наукових підходів: гуманістичну теорію щодо особистісного потенціалу суб'єкта; феноменологічне розуміння індивідуальної неповторності психіки кожної людини; гештальт-підхід, який наголошує на необхідності завершеності глибинного пізнання психіки в цілісності її емоційного, когнітивного і поведінкового аспектів; психоаналіз в його спрямованості на виявлення логічної й системної впорядкованості несвідомої сфери психіки та ін. Суттєвим поглибленням і розширенням класичних психоаналітичних уявлень щодо структури та динаміки психічного є модель внутрішньої динаміки психіки, запропонована Т. Яценко. Серед психокорекційних методів АСПП виділяється методика діагностико-корекційної роботи з художніми полотнами (неавторськими малюнками). З метою глибинного пізнання психіки людини використовуються як художні твори (зокрема, картина М. Реріха «Мадонна Лаборіс», картини Д. Варрена, К. Вачера, Я. Йерки, В. Сюдмака, Т. Саломоні, Д. Тодда, Д. Хо та ін.), так і тематичні авторські малюнки, виконані іншими людьми, що не є професійними художниками. Сюжети картин, які дають змогу протагоністу проектувати власний психологічний зміст, сприяють презентації його внутрішнього світу, в основі якого лежить внутрішня суперечність психіки.

4. Аналіз наукової літератури доводить, що психоаналізу художніх творів в поєднанні з психологією творця приділяли увагу: З. Фрейд, що здійснив аналітичну роботу Леонардо да Вінчі, Мікеланджело, Ф. Достоевського; К. Юнг – аналіз творчості Пікассо; Е. Нойманн – Марка Шагала, Леонардо да Вінчі; В. Райх – Г. Ібсена; А. Адлер –

Ф. Достоевського; Е. Фромм – Ф. Кафки; М. Кляйн – Жульєна Гріна та ін. Проблема впливу неусвідомлюваних аспектів психіки митців на характер та зміст їх творчості представлена в дослідженнях вітчизняних учених С. Балея, А. Халецького, С. Шпільрейн, М. Осіпова, С. Максименка, Т. Яценко.

Наукова праця С. Максименко і Т. Яценко, присвячена дослідженню глибинних витоків художньо-поетичної творчості Діани Уральської, довела відмінність сприйняття свідомого із глибинною сутністю художніх полотен. До цього науковці співвідносили твір з його творцем і не використовували твір для актуалізації механізмів проєкції, проєктивної ідентифікації тощо.

5. Глибинне пізнання спирається на відкриті в ортодоксальному психоаналізі феномени: едіпів комплекс, феномени «хибного кола» і вимушеного повторення. В ортодоксальному психоаналізі ставиться акцент на вербальному аспекті, психодинамічна парадигма (яка покладена в основу дисертаційного дослідження) першопочатково спирається на візуалізовану самопрезентацію. Візуалізований матеріал (художні твори тощо) в процесі діалогічної взаємодії виконує допоміжну роль в цілісному пізнанні психіки, зокрема, він набуває посередницької функції за умов діалогічної взаємодії психолога з респондентом.

Зміст розділу висвітлений у таких публікаціях автора:

1. Камінська А. М., Усатенко О. М., Полянничко О. М. Цілісне пізнання психіки суб'єкта за допомогою кольору / А. М. Камінська, О. М. Усатенко, О. М. Полянничко // Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка. Т. XVI, част. 1 – К., 2012. – 420 с. – С. 127 – 134.

2. Камінська А. М. Специфіка вияву архетипу в глибинному пізнанні психіки суб'єкта з використанням художніх творів / А. М. Камінська // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 12. Психологічні

науки : Зб. наукових праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – № 40 (64). – С. 173 – 177.

3. Камінська А. М. Глибинне пізнання психіки суб'єкта та його глибинно-психологічних цінностей із використанням літературного художнього твору / А. М. Камінська // Актуальні проблеми психології : Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка. – Київ. – Том. II. – Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. – Вип. 7. – Частина 1. – Ніжин: ПП Лисенко М. М., 2013. – 630 с. – С. 353 – 359.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВИКОРИСТАННЯ ПСИХОЛОГОМ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ У ПРОЦЕСІ ГЛИБИННОГО ПІЗНАННЯ ПСИХІКИ СУБ'ЄКТА

Другий розділ присвячено емпіричному дослідженню особливостей використання психологом художніх творів (неавторських малюнків) у процесі глибинного пізнання психіки суб'єкта. Аналіз емпіричного матеріалу психокорекційних груп АСПП з використанням неавторських малюнків дав змогу об'єктивувати їх діагностико-корекційний потенціал, здатність виражати індивідуальні змісти психіки суб'єкта у діалогічній взаємодії психолога і респондента завдяки архетипності символіки, що презентована в образах художніх творів.

2.1. Методологія використання художніх творів у глибинно-корекційному процесі

Психодинамічна теорія, метод групової психокорекції АСПП знаходять вираження в методології. Методологія – це «вчення про метод, спосіб дослідження, сукупність прийомів, методів дослідження, які застосовують у будь-якій науці» [62, с. 347]. Метод – це «спосіб підходу до дійсності, спосіб вивчення, дослідження явищ природи і суспільства» [62, с. 345].

Функційна специфіка несвідомого обумовлює підбір методик, які б дозволили пізнавати психічне в цілісності, контекстно й опосередковано. З огляду на це, актуальним є питання персоналізованого опредметнення психологічного змісту суб'єктом, проблема якого ставиться в роботах Л. Виготського і С. Рубінштейна. Багаторічна практика психодинамічного підходу переконує, що психіка не тільки архетипно здатна до візуалізації при перекодуванні в матеріалізовані форми. Психодинамічна парадигма доводить рівнозначність візуалізованих власноруч виготовленої (авторський малюнок,

ліпка) і неавторської продукції (художні полотна або психомалюнки інших авторів). З огляду на те, що психіка формується ще в домовний період, включаючи перинатальний, важливим є використання візуалізованих моделей, які відтворюють невербальний досвід.

Пізнавати функційно суперечливі сфери психіки (свідоме/несвідоме) можна лише за законами свідомого в спостережуваній площині, що базується на спонтанній активності суб'єкта. Мова йде про індивідуалізоване пізнання, яке опирається на феноменологію спонтанної поведінки учасників АСПП. Цінність АСПП полягає в його зорієнтованості на індивідуальну неповторність психіки суб'єкта, що залишається поза увагою в групах соціально-психологічного тренінгу. Врахування вищесказаного є однією з передумов, яка забезпечує можливість проникнення у «втаємничене», спираючись на образ, який є основою мови несвідомого, на відміну від свідомого, в якому пріоритет має слово. Для точності діагностико-корекційного процесу також необхідно враховувати голографічну природу психічного, що складає дискретність, і навпаки, часово-просторові параметри психіки та здатність до диференціювання.

В межах розробленого Т. Яценко методу АСПП психокорекційні заняття проводяться в малій групі (10-15 осіб), їх орієнтовна тривалість складає 100-120 годин (по 8 годин на добу). В психокорекційному процесі використовуються різноманітні методики роботи із символічним матеріалом учасників АСПП [5; 178-203].

В останнє десятиліття також активно використовується форма проведення занять АСПП у великій групі людей (100-300 осіб) [127-130]. Це стало можливим завдяки розкриттю академіком НАПН України Т. Яценко універсальних законів психіки [189]. Універсальність механізмів психіки, окрім відкритих В. Вундтом законів відчуттів та сприймань, проявляється також у спрацюванні механізмів психологічного захисту. Це стосується не лише механізмів, відкритих З. Фрейдом, а саме: раціоналізації, проекції, заміщення, виміщення, ідентифікації, інтроекції та ін., – а й тих різновидів

захисної системи, що уведені в психодинамічній парадигмі. Останнє стосується ситуативних (периферійних) та базальних або особистісних захистів. Обидва різновиди захистів організуються однією й тією ж тенденцією, що задає їх спрямування: «від слабкості до сили». Ця тенденція характерна як для сфери свідомого, так і несвідомого, до яких причетні захисти. Відмінності захистів в реалізації вказаної тенденції (на двох рівнях психіки) спостерігаються в умовних та глибинних цінностях. Проблема умовних цінностей розкрита в дисертації О. Стасько [124]. В психодинамічному підході сутнісно розрізняється дієвість цінностей на рівнях свідомого й несвідомого. На рівні свідомого формалізовані цінності набувають умовності завдяки емотивній складовій, що задається емпатією та ідентифікацією, яка посилюється в суб'єкта в едіпальний період. Ці феномени зароджуються ще в «домовний», перинатальний період розвитку [190].

Засновниця психодинамічного підходу Т. Яценко з 2006 року започаткувала проведення Авторських шкіл, однією з головних задач яких є надання допомоги психологам у підвищенні їх професіоналізму, становлення якого передбачає особистісну психокорекцію. За результатами роботи Авторських шкіл видано посібники [127-130], в основу яких покладено аудіо- та відеоматеріали, завдяки чому розкриваються теоретичні основи АСПП та презентуються інструментально-методичні аспекти глибинної психокорекції за методом активного соціально-психологічного пізнання, що розроблений Т. Яценко. Презентовані стенограми відображають безпосередній діагностико-корекційний процес психоаналітичної роботи, яка проводилась Т. Яценко з використанням комплексу тематичних малюнків, предметних моделей, каменів, неавторських малюнків, іграшок, психодрам, топологічного моделювання.

Психодинамічна парадигма солідаризується з позицією З. Фрейда в наданні едіповому комплексу (едіпальній залежності за Т. Яценко) провідного значення у формуванні універсальних механізмів психіки, до

яких автор психодинамічної парадигми відносить також і феномен «едіпальної довершеності». Останній надає значущості факту «кровозмішування» («доньки з батьком», «сина з матір'ю»), що надає конкурентно-едіпальні «переваги» при конкуренції за батька – дівчинці над матір'ю, а сину (при конкуренції за матір) – над батьком. Конкуренція може підмінятися механізмами ідентифікації, які підміняють конфлікт відчуттями нероздільності, єдності та «пуповидної» залежності. Едіпальна залежність має вияв у поведінці ще й в таких універсальних феноменах, як амбівалентність почуттів, почуття провини, а «едіпальна довершеність» породжує супутнє почуття – «без вини винний» [190, с. 96]. Важливо звернути увагу й на такі феномени, як тенденція «вимушеного повторення» пережитих драм, що знаходить вияв у феномені «хибного кола».

Глибинне пізнання ґрунтується на розумінні законів функціонування психічного. Існує методологічна необхідність *«слідування психолога за респондентом»*, що спирається на відкритий Т. Яценко факт, що «психіка знає все». Психодинамічна парадигма центрує увагу на передсвідомому, яке формується на засадах інтеграції витіснених осередків психіки. Ця підструктура психіки, завдяки опорам, втратила взаємозв'язок з Еґо (Я), проте зберігає його із Супер-Еґо та Ід. Інакше кажучи, свідоме не має контролю ні над процесами витіснення, ні над опорами. Передсвідоме, пов'язане з Супер-Еґо та Ід, має інформаційну перевагу. Тому весь процес глибинного пізнання проходить так, що професіонал, хоч і стимулює запитаннями імпульс активності респондента, проте не вносить корективи у змістові аспекти його відповіді, а лише використовує (в їх сукупності) для постановки наступного запитання. Останнє спирається на точність діагностики. Відповіді ж респондента вписуються та «прочитуються» психологом лише в контексті змісту матеріалу діалогічної взаємодії, що узгоджена з континуумом внутрішньої спонтанної поведінки, підкореної імплікативному порядку, який синтезує взаємодію двох сфер (свідоме / несвідоме).

Внутрішній імплікативний порядок має відношення до «горизонту дотичності» двох функціонально асиметричних сфер свідомого й несвідомого, які взаємопов'язані: «Спонукальна сила запитань психолога залежить від їх діагностичної спроможності, обумовленої не лише тим, що відбувається «зараз», й здатністю вбудовування їх в імплікативний порядок психіки, що проявляється в континуумі мимовільної активності суб'єкта. Діагностичність питань залежить від врахування усього попереднього поведінкового матеріалу в його ймовірно-прогностичному аспекті. Якщо питання в діалогічній взаємодії пробуджують у аналізанда імпульс енергії, це може бути опосередкованим свідченням вірності спрямування діалогічної взаємодії психолога з респондентом» [190, с. 23].

Цілісне пізнання психіки, на яке зорієнтована групова психокорекція у варіанті АСПП, не обмежується використанням лише малюнків. У процесі глибинного пізнання також використовують опредметнене моделювання психічного із залученням камінців, іграшок, піску, тіста та інших засобів, що стають предметною основою адекватної психодіагностики в поєднанні з корекцією.

Художній твір мистецтва створюється за натхненням художника, при відсутності прямої мети вираження психологічного змісту відповідно до вказаної теми. Психомалюнок виконується за пропонованою темою у короткий час згідно інструкції, що спонукає до спонтанності його виконання. Для обох видів малювання характерна спонтанність та невимушеність рухів руки. В психокорекційному процесі АСПП використання неавторських малюнків (репродукцій художніх творів професійних художників) та інших візуалізованих презентантів психіки суб'єкта ґрунтується на їх здатності представляти психіку суб'єкта в образній символічній формі, що потребує інтерпретації (дешифрування) імпліцитних змістів психічного шляхом діалогічної взаємодії психолога з респондентом.

У процесі глибинного пізнання з використанням репродукцій художніх творів передбачається їх «оживлення» респондентом в діалогічній взаємодії,

тобто відбувається емотивне наповнення репродукції. Це наближує неавторські малюнки (репродукції полотен) до авторських малюнків (психомалюнків). Надання респондентом назв обраним репродукціям полотен виражає єднання свідомої сфери психіки (мови) з несвідомою (образами, символами), що виявляється в емотивному виборі («привласненні») творів, а згодом, через діалог – визначенні суб'єктивної значущості полотен. Узагальнюючи, зазначимо, що процес перетворення вибраного суб'єктом неавторського малюнка (репродукції малюнка іншого автора) на опредметнений самопрезентант передбачає діалогічну взаємодію психолога з респондентом. Діалогічна взаємодія торкається як зовнішніх, так і внутрішніх зв'язків безпосереднього та опосередкованого художнім твором контакту, зорієнтованого на глибинне пізнання психіки респондента в його індивідуальній неповторності.

Респонденту, зазвичай, пропонується вибрати декілька репродукцій художніх творів (не менше трьох) задля встановлення системної впорядкованості психіки. Образи наповнюються внутрішнім персоналізованим змістом, що засвідчує дієвість енергетичних потоків несвідомої сфери. Набраний емпіричний матеріал розставляє акценти, чому сприяють репродукції художніх полотен, а також їх порядок розгляду в глибинно-корекційній роботі, який задається респондентом. Для виявлення логіки свідомого й несвідомого необхідно здійснити інтерпретацію отриманого матеріалу в його сукупності, що виводить на логіку свідомого (очікувано-декларовані наміри) й несвідомого, задану тенденціями довершити «незавершені справи дитинства».

Витіснене зберігає потенціал «вияву на поверхню», що здійснюється не лише через самовізуалізацію (авторські малюнки, ліпка, просторові моделі й ін.), а й шляхом готових (вибраних («привласнених») суб'єктом) візуалізованих презентантів, зокрема, репродукцій художніх полотен професійних художників.

Психодинамічна методологія задає орієнтири в підборі інструментально-методичного забезпечення процесу глибинного пізнання психіки суб'єкта (з використанням художніх творів тощо). Згідно Т. Яценко, найважливішим принципом, який повинні враховувати психологи в процесі глибинного пізнання психіки, є «принцип додатковості»: «З позиції психодинамічної теорії принцип додатковості може бути реалізований в психології шляхом введення двох принципів, орієнтованих на специфіку суб'єктивної реальності психічного – принципу невід'ємності сфер свідомого і несвідомого та принципу «із іншого»» [183, с. 13]. Цей принцип адаптований до пізнання психіки (Т. Яценко) з квантової фізики, в якій зусиллями Н. Бора намагалися знайти спільність між ньютонівськими і квантовими уявленнями про реальність. Важливо відмітити, що квантові фізики мали справу з «неосуб'єктивованою» реальністю. Специфіка ж психічного (свідомого) полягає в його суб'єктивності. Відомо, що цю суб'єктивність задають психологічні захисти, які, спираючись на умовні цінності, маскують інтереси нереалізованих глибинних цінностей, що пов'язані з «нереалізованими справами дитинства». Саме тому психологія, яка покликана вивчати свідоме і несвідоме в єдності, вимушена спиратись на принцип додатковості, який спрямований на об'єднання двох функційно несумісних асиметричних сфер. Т. Яценко стверджує, що принцип додатковості в психології поділяється на два взаємопов'язані принципи – принцип «невід'ємності свідомого і несвідомого» та принцип «із іншого». Слідування цим принципам в самому процесі глибинного пізнання мінімізує можливий суб'єктивізм в його процедурно-процесуальних аспектах. Уникненню останнього сприяє, першочергово, розуміння предмету глибинного пізнання психіки, який перебуває на межі двох сфер – «свідоме / несвідоме». Основні положення принципу «із іншого» представлені в Додатоку Б.

Враховуючи несвідомий характер детермінації особистісних проблем, суб'єкт не в змозі їх адекватно сформулювати, тому, згідно

психодинамічного підходу, не передбачено представлення респондентом власної особистісної проблеми як відправного моменту глибинної корекції з використанням художніх творів. Необхідною умовою глибинного пізнання психічного є забезпечення умов для актуалізації спонтанності й невимушеності поведінки респондента (Т. Яценко).

Спонтанність та невимушеність поведінки респондента в діалогічній взаємодії передбачає дотримання гуманістичних принципів групової роботи: відсутність оцінних суджень, робота в ситуації «тут і тепер», звернення один до одного на «ти» та на ім'я, прийняття людини такою, якою вона є, конфіденційність, добровільність та ін. Інтерпретаційний аналіз спонтанної поведінки «спрямований на виявлення логічної впорядкованості поведінкового матеріалу (емпірики) з метою пізнання первинних (глибинно-інфантильних) детермінант деструкцій поведінки» [191, с. 53-54].

У процесі глибинного пізнання за методом АСПП із використанням художніх полотен психолог звертає увагу на емоційно значущі події, відображені в малюнках, виявляє зони, закриті для свідомого «проникнення», які нерідко презентуються в малюнках завдяки механізмам символізації (просторово-часові згущення та заміщення, пов'язані з психічною реальністю)» [192].

Об'єктивуванню несвідомого сприяють архетипи, які «імпліцитно презентують «об'єктивне», але в симультанному злитті із «суб'єктивізмом» психіки» [191, с. 104]. Самі архетипи не причетні до наповнення змістом психіки, вони забезпечують, каталізують його перекодування в образні, опредметнені форми, доступні прямому спостереженню і подальшому глибинному вивченню [189]. Сліди витіснень задають енергетичну потентність архетипу, пізнання якого можливе лише за умов його трансформації в архетипічні образи, які в процесі діалогічної взаємодії наповнюються індивідуалізованим, неповторним змістом психіки суб'єкта. Семантику візуалізованих презентантів психіки суб'єкта латентно задає взаємозв'язок архетипу із захистами.

Архетипи поєднують художні твори (які у процесі глибинного пізнання набувають характеристик психомалюнків) із сновидіннями, що проявляється в роботі психолога. Останній «тримається ближче» до змісту сну при аналізі сновидінь, а в діалозі з респондентом, який спонтанно вибрав певний художній твір із великої кількості запропонованих репродукцій полотен, аналітик намагається «не відходити» від художнього твору. При цьому спонтанність обрання («привласнення») репродукції художнього твору єднається зі спонтанним малюванням тематичного малюнка і з методикою вільних асоціацій, що запропонована З. Фрейдом.

Як зазначалось вище, пізнання індивідуалізованості змісту архетипної символіки художніх творів можливе тільки в діалогічній взаємодії психолога із респондентом. Важливим у психоаналітичній роботі із неавторськими малюнками є причетність суб'єкта до процесу пізнання змістів обраних репрезентантів, оскільки їх семантика може бути розкрита лише через самоусвідомлення. «Діалогічна взаємодія з респондентом сприяє перетворенню презентанта Я в посередника між свідомим і несвідомим. Саме до таких синтезовано-логічних утворень, які зумовлюють внутрішній порядок психічного, і причетні архетипи в якості «агентів» едіпальних залежностей» [189, с. 15]. Логічні взаємозв'язки отриманого в процесі глибинного пізнання поведінкового матеріалу (який включає, зокрема, вибір неавторських малюнків та їх ранжування) сприяють уточненню змісту архетипної символіки. Завдяки інтерпретації виявляються логічні ланцюжки, які відкривають перспективи розширення розуміння суб'єктом глибинних витоків особистісної проблеми.

Діалогічна взаємодія психолога й респондента в діагностико-корекційній роботі з використанням художніх творів здійснюється «порційно, багаторівнево в єдності позитивно-інтеграційних процесів (часткової дезінтеграції та вторинної інтеграції); запитання психолога орієнтуються на внутрішній порядок психіки, що доповнюється й уточнюється змістом архетипної символіки художніх творів; діагностична

спроможність запитань, за умов узгодженості з внутрішнім порядком, породжує в суб'єкта приплив енергії, що проявляється в його емотивності та вмотивованості до самопізнання» [191, с.14 - 15].

Такі професійні вміння, як інтерпретування малюнка; здатність перейти до діалогічної взаємодії з респондентом щодо прояснення феноменологічних (неповторних) характеристик психіки через власне («авторське») розуміння символів малюнків – обумовлюють успішність практичної діяльності психолога. Використання неавторських малюнків у процесі глибинного пізнання базується на метафоричності, що полегшує самовираження респондента і сприяє об'єктивуванню глибинно-психологічних детермінант деструкцій психіки. Виходячи із феноменологічного підходу, психолог враховує прояви чуттєвого сприймання респондентом художнього твору в діалогічній взаємодії з ним.

Психоаналітична робота з використанням художніх творів сприяє психокорекційним змінам суб'єкта, які набувають вираження в розвитку його рефлексії, соціально-перцептивного інтелекту. Інтеграція психіки на вищому рівні виявляється в розширенні самосвідомості, здатності до самоаналізу, рефлексії, розумінні ролі дитинства у визначенні провідних тенденцій поведінки.

Ми представили основні положення психодинамічної методології, які відображають характерні для кожної особи провідні закономірності психіки, що надійно обґрунтовує доцільність та можливості проведення глибинно-корекційних сеансів у великій аудиторії слухачів, й забезпечує їх спільну роботу з респондентом завдяки актуалізації мотивів, інтересу до самопізнання пробудженням латентних чинників.

2.2. Едіпальні залежності суб'єкта та їх вияв в умовах психоаналізу з використанням художніх творів

Теоретичний погляд на феномен едіпового комплексу представлений в психологічній літературі іменами М. Кляйн [56], О. Ранка [104], Е. Фромма [155], К. Хорні [164], К. Юнга [172], Т. Яценко [192] та ін. Аналіз публікацій із заявленої у дисертації проблеми показав, що в основі численних творів мистецтва й різноманітних теоретичних концепцій з глибинної психології лежить сюжет грецького міфу про царя Едіпа.

Короткий психологічний словник дає таке визначення едіпового комплексу – (від лат. *complexus* – зв'язок, поєднання) – «одне з центральних понять фрейдизму, що означає комплекс уявлень і почуттів, що виникають у ранньому дитинстві, головним чином несвідомих, які полягають у статевому потязі дитини до батьків протилежної статі й прагненні фізично усунути батька однієї з нею статі. Едіпів комплекс викликає в індивіда почуття провини, що приводить до конфлікту в сфері несвідомого» [65, с. 401]. У дівчат, за К. Юнгом, едіповому комплексу відповідає «комплекс Електри», яка, згідно з міфом, вбила свою матір заради помсти за батька. Комплекс Електри полягає в тому, що дівчинка відчуває сексуальний потяг до свого батька й ворожі спонування до матері. З. Фрейд вважав, що формування і прояв едіпового комплексу мають в основі подібні психологічні процеси й однакову позицію по відношенню до батьків як у хлопчиків, так і у дівчаток, тому відмовився від терміна «комплекс Електри» [65]. У словнику з психоаналізу едіпів комплекс в загальному формулюванні – це «упорядкована сукупність любовних і ворожих бажань дитини, спрямованих на батьків» [65, с. 238].

Згідно психодинамічної теорії, едіпів комплекс формується на латентному рівні в період до 6-7 років і пов'язаний з активізацією витіснень. В основі витіснень лежать травмуючі переживання, породжені фрустрацією потреб дитини, що обумовлює наслідкові явища: амбівалентність почуттів

суб'єкта до первинних лібідних об'єктів (батьків, вихователів) та почуття провини. Чинники едіпального порядку мають здатність до архетипної візуалізації. Інформація перекодовується на мову символів, що є формою маскування від свідомості, що компенсує відсутність можливостей безперешкодного вияву її у поведінці.

Пізнання феномену едіпового комплексу передбачає дослідження несвідомої і свідомої сфер в їхньому взаємозв'язку та функційній несумісності водночас. Необхідною передумовою розкриття логіки поведінки, що задається несвідомою сферою, є орієнтація психолога на закономірності функціонування цілісної психіки, використання архетипно-інстинктивної здатності психіки до опредметнень візуалізованої самопрезентації.

Розкриттю індивідуальних змістів несвідомого сприяє архетипна символіка, яка представлена в продуктах візуалізованої творчості як самого респондента, так і в обраному ним неавторському багажі АСПП (іграшки, скульптурки, репродукції малюнків та ін.). Архетипи не можуть бути представлені самі по собі у власному змісті, вони є помічниками в об'єктивуванні інформаційних еквівалентів, що сприяє розкриттю смислового навантаження символів. Особливо цьому сприяють візуалізація змісту міфів, казок, релігійних та художніх творів.

Ф. Шеллінг у «Філософії мистецтва» вказував на те, що міфологія є джерелом кожного твору мистецтва; тільки в межах світу міфології «можливі стійкі і певні образи, через які тільки й можуть отримати вираз вічні поняття» [167, с. 105]. Одним з таких міфів, який став основою для створення багатьох творів мистецтва, є міф про Едіпа: драма Софокла «Цар Едіп» (бл. 429 – 426 до н. е.), трагедія Сенеки «Едіп», сатирична драма Персі Біші Шеллі «Цар Едіп» (1820), п'єса Жана Кокто «Едіп - цар» (1937), п'єса Вольтера «Едіп» (1715 - 1726), п'єса П'єра Корнеля «Едіп» (1659).

Драма Софокла стала літературною основою для однойменної опери-ораторії І. Стравінського (1927), герой Софокла Едіп з'являється у фільмі

Жана Кокто «Заповіт Орфея» у виконанні Жана Марє (1960). Над головним входом театру в Чернівцях знаходиться скульптурна композиція, яка відтворює сцену з трагедії давньогрецького драматурга Софокла «Цар Едіп». Художні полотна Жалабера «Антигона виводить сліпого Едіпа з Фів» (XIX ст.), Гюстава Моро «Едіп і Сфінкс» (1864), Ж. Енгра «Едіп і Сфінкс» (1827), скульптура А. Шодє та учнів «Пастух Форбас знаходить дитину Едіпа» (1801) та ін. (Додаток А) також свідчать про життєву силу, впізнаваність і розуміння древніх сказань в різні періоди розвитку людства, що пов'язано з незмінними психологічними законами.

Фольклорист В. Пропп написав відому статтю «Едіп в світлі фольклору», в якій розкриваються історичні причини, що обумовлюють життєвість зазначеного сюжету, який виникає «із зіткнення, з протиріч укладів, що зміщують один одного» [99, с. 10]. Сюжет трагедії Софокла був використаний З. Фрейдом в теоретичній концепції едіпового комплексу.

Виходячи із значущості Едіпового комплексу, зупинимось на давньогрецькому міфі. Головний герой міфу Едіп убиває свого батька і одружується з матір'ю Іокастою, не знаючи про існування кровного зв'язку. Раніше його батьки були налякані пророкуванням оракула про те, що народжений син вб'є батька і одружиться з матір'ю, тоді вони вирішили позбутися спадкоємця. Однак ті, хто знайшов хлопчика (пастухи) пожаліли немовля і передали його на всиновлення коринфському цареві Полібю. У місті Фіви (звідки був родом Едіп) на нього ледь не наїхала колісниця, вершники якої стали сварити і бити юнака. В бійці Едіп вбиває того, хто сидів у колісниці (пізніше виявиться, що це батько Едіпа). Едіп стає правителем Фів і бере за дружину вдову загиблого царя Лая Іокасту. Через п'ятнадцять років у місто починається епідемія чуми. Жителі Фів, щоб знайти причину нещастя, звертаються до оракула, який говорить про те, що необхідно знайти вбивцю царя Лая і вигнати його. Едіп дізнається страшну істину про те, що його батько – цар Лай, а мати – дружина Іокаста. Едіп

виколоє собі очі й покидає Фіви з його дочкою Антігоною, яка супроводжує свого батька на гору, де він і помирає [82].

П'єса Софокла відіграла велику роль в історії античної драми й була прийнята Аристотелем в «Поетиці» [8] за ідеал трагічного твору, де фінал не пов'язаний з вадами головного героя Едіпа, який не мав гріха, бо нічого не знав. Це й обумовило розуміння сили едіпальних залежностей як долі.

З. Фрейд вперше згадує міф про Едіпа в своєму листі до близького друга В. Фліса в 1897 році, де описує власні спогади з дитинства і приходиться до висновку про універсальність цього феномену раннього дитинства: «Я також виявив на своєму власному прикладі закоханість у матір і ревності до батька ... і тепер розглядаю це як універсальне явище раннього дитинства. І якщо це так, то ми можемо зрозуміти чарівну силу Царя Едіпа» [207, с. 7-8.]. Згідно поглядів З. Фрейда, едіпів комплекс найбільшого значення набуває від двох до п'яти років суб'єкта і впливає на подальший вибір сексуального партнера, а також на детермінування почуття провини як наслідку конкуренції з батьківським авторитетом (Супер-Его). З. Фрейд, наголошуючи на впливі едіпового комплексу на подальше життя суб'єкта, акцентував увагу на ролі заборони проявів лібідних почуттів до батьків, що суперечить природним потягам дитини. Нереалізована енергія лібідо витісняється зі сфери свідомого, що й стає вирішальним фактором у формуванні едіпового комплексу. Згідно позиції засновника психоаналізу, «в едіповому комплексі збігаються витoki релігії, моральності, громадськості та мистецтва в повній згоді з даними психоаналізу» [152, с. 247].

М. Кляйн акцентувала на домінантності об'єктних відносин у формуванні едіпового комплексу. Дослідниця зазначила, що вже в перші місяці життя дитина підпадає під вплив едіпового комплексу, коли вона починає усвідомлювати, що об'єкт (мати) і частковий об'єкт (груди) не належать тільки одній їй, і вона повинна розділяти їх ще з кимось. У цей момент в дитини зароджуються ревності до матері, що започатковує формування едіпового комплексу [56].

Е. Фромм у своїй статті «Міф про Едіпа і едіпів комплекс» [156] зробив акцент на цінності людського життя і провідній ролі енергії лібідо й зазначив, що в трьох творах Софокла «Едіп», «Едіп в Колоні» і «Антигона» конфлікт має мало спільного з сексуальним суперництвом, а є вираженням прагнення індивіда відстояти свою незалежність і свободу: «У трагедії ніде не сказано, що причина ворожості сина до батька – кровозмісний шлюб. Єдиний мотив, який можна знайти в трагедії, – це прагнення до влади і суперництво з батьком» [156, с. 85-101].

К. Юнг визнавав сексуальний аспект як похідний від символічного прагнення повернутися до джерела життя. В психічному житті суб'єкта О. Ранк зацентровував на пріоритеті травми народження, яка є наслідком відторгнення дитини з утроби матері, при цьому аналогом фрейдівського інцестуозного потягу виступає прагнення індивіда повернутися в материнське лоно [104]. Німецько-американський психолог К. Хорні відмовилася від низки положень З. Фрейда й вважала, що несвідомі імпульси передаються суб'єкту соціальним середовищем, а особистісні конфлікти відображають соціальні антагонізми і провокуються суспільством [164].

У психодинамічному підході Т. Яценко застосовується термін «едіпальна залежність», а не комплекс, яким ставиться акцент переважно на психологічній, а не на сексуальній, залежності дитини від батьків. Дослідниця розкриває характер впливу психологічних аспектів едіпальної залежності на структурування психіки суб'єкта, зокрема на формування умовних цінностей та специфіки інтроєктування тих психологічних рис батьків (авторитаризм, маніпулювання, агресія та ін.), які в спілкуванні слугували бар'єром психологічного єднання. Розвиток захисної системи каталізується глибинними цінностями, що переслідують компенсаторні тенденції довершення «незавершених справ дитинства». Негативна складова цих почуттів – це енергетичні осередки витіснень, які охороняються опорами. Синтез осередків енергій витіснень (інтерференції) утворює психічну інстанцію «позадосвідного», що задає тенденції поведінки. Ці

тенденції поведінки мають двоякий характер, що виявляється в «логіці свідомого» та в «іншій логіці», які суперечать одна одній. Зіставлення логічної впорядкованості, виявленої на поведінковому матеріалі сприяє розширенню самоусвідомлення суб'єкта, що каталізує процеси самокорекції.

Використання репродукцій художніх творів в АСПП сприяє вивченню проблеми впливу едіпальних залежностей суб'єкта на структурування його психіки й розширення можливостей її пізнання. Багато хто з дослідників констатував факт важливості використання психомалюнка (С. Гроф, Х. Прінцхорн, К. Юнг, Г. Ферс, Т. Яценко та ін.), що втілює в собі (в символічній формі) глибинні змісти. Використання репродукцій художніх творів сприяє проектуванню внутрішніх змістів психіки (ідеального) через зовнішнє (матеріальне): через спонтанно обрані респондентом презентанти психічного (репродукції полотнен).

З метою розкриття можливостей дослідження едіпальної залежності й взаємозв'язку останньої зі структуруванням психіки суб'єкта, наведемо стенографічний матеріал діагностико-корекційної роботи психолога (П.) з протагоністом (К.).

В діагностико-корекційному процесі застосовувались репродукції художніх творів та неавторський малюнок форматом А4. В аналізі використано посилання на текст стенограми психоаналітичної роботи, представленої в Додатку В; семантика комунікатів стенограми глибинно-корекційної роботи – в Додатку В. 1.

На основі структурно-семантичного аналізу стенограми глибинно-корекційної роботи з респондентом К. з використанням художніх творів (неавторських малюнків) ми визначили тенденції поведінки респондента К., що представлено в Додатку В. 2.

Науково-узагальнюючий аналіз стенограми глибинно-корекційної роботи з використанням репродукцій художніх творів (респондент К.)

Аналіз здійснюється нами за основними семантичними параметрами, що відображають сутність едіпальної залежності суб'єкта, що

підтверджується вказівкою на номер комунікату стенограм (див. Додаток В; семантика комунікатів у Додатку В.1). Едіпова залежність виявлялась у суб'єкта: амбівалентність почуттів до лібідних об'єктів (31, 37, 89, 95, 320); тенденція до конкуренції з первинними лібідними об'єктами (із батьком – 24-28, 46-50, 56, 57, 64, 70, 72, 73, 96, 97, 154; із старшим братом – 71, 72, 73, 93, 153, 154, 251, 253); розвиток тенденції до «психологічної смерті», імпотентність власної активності (99, 151, 152, 153, 249, 250, 268, 272); інтродекція негативних рис первинних лібідних об'єктів та ідентифікація з ними (37, 39, 55, 111, 130, 133, 141, 147, 150, 163, 187, 196, 200, 226, 235, 291, 303, 327), дистанціювання від лібідних об'єктів (254, 256, 279, 294); почуття неповноцінності (61, 70, 72, 74, 151, 154, 180, 231, 272, 308); почуття провини, тенденція до самопокарання; інтродекція позитивних якостей первинних лібідних об'єктів та ідентифікація з ними (106, 107, 113, 117, 163, 187, 194, 231, 235, 291, 303, 327); бажання проявити як свої особистісні гідності (доброта, чуйність, працьовитість, особиста гідність (77, 79, 106, 117, 210) і т. д.), так і досягти високих соціальних успіхів (13-20).

Стенографічний матеріал доводить, що неавторські малюнки, вибрані спонтанно респондентом і розташовані в певному порядку самим респондентом, дають змогу й об'єктивують внутрішній (імплікативний) порядок психіки К., що має вияв у процесі діалогічної взаємодії з психологом в процесі АСПП. Аналіз стенограми показав, що у респондента негативні акценти в психічному розвитку поставлені в едіповий період батьком і братом, з якими доводилося конкурувати (24-28, 46-50, 56, 57, 64, 70, 72, 73, 96, 97, 154; 71, 72, 73, 93, 153, 154, 251, 253) і перебувати в стані переможеного (24, 47, 49, 70, 71, 93, 96, 97, 99), «третього» біля них – (комунікат 65), що спричиняло ефект мішені, агресії, маніпулювання та приниження.

Водночас, батько і брат є значущими фігурами, роз'єднання з якими в емотивно-негативному ключі породжувало суперечливі почуття, що впливали на формування психіки респондента з небажаними акцентами.

Ситуація поразки і роль «третього» у взаємовідносинах з первинними лібідними об'єктами вплинули на вияв тенденції в особистих відносинах, зокрема для К. є емотивно навантаженою є ситуація, як він вказує – «потрапляти в позицію переможеного» (символ: «кіт» – рис. В.4) при збереженні внутрішнього бажання – «бути в ролі ведучого» (символ: «лев» – рис. В.3). При цьому його партнер може мати агресивні якості «лева», які проявлялись по відношенню до респондента з боку батька і брата (комунікати 71-73), що вказує на тенденцію вимушеного повторення.

Амбівалентність почуттів до первинних лібідних об'єктів при бажанні суб'єкта зберегти позитивні взаємини з ними, сприяє витісненням, які синтезуються (при втраті зв'язку з первинним джерелом – реальною подією, яка сприяла витісненню), генералізуються і проявляються в поведінці в усіх сферах життєдіяльності (сім'я, навчання, робота і т. д.) в замаскованій формі, що задає спрямованість психіки і мотиви дій. Пізнанню психічного сприяє: розуміння суперечливості та різноспрямованості сфер свідомого і несвідомого, знання механізмів символізації, професійна грамотна інтерпретація символів образного матеріалу (художніх творів зокрема).

Аналіз стенограми свідчить про наявність у К. едіпової залежності, об'єктивуванню якої сприяли вибрані респондентом репродукції художніх полотен (рис. В.1 – В.10, Додаток В). Неавторські малюнки, обрані респондентом К., каталізують процес передачі внутрішніх змістів психіки в зовнішньо спостережувані форми через образи і символи, в які проектується зміст несвідомого суб'єкта. Травматичні переживання дитинства пов'язані з едіповою залежністю суб'єкта і впливають на виникнення внутрішньої суперечливості психіки. Репродукції художніх творів та авторський малюнок іншого учасника групи АСПП набули характеристик презентантів психічного респондента в процесі їх «оживлення» в процесі діалогічної взаємодії психолога з респондентом К., в чому задіяний механізм проективної ідентифікації: з одного боку, сприйняття художнього твору актуалізує проекцію, яка виявляє латентні аспекти особистого досвіду суб'єкта, з іншого

– відбувається ідентифікація. Символи, які матеріалізовані в образах репродукцій художніх творів (неавторських малюнків), набувають індивідуалізованого змісту в процесі діалогічної взаємодії з психологом.

2.3. Архетипна сутність художнього полотна М. Реріха «Мадонна Лаборіс»

Діагностико-корекційна робота з репродукцією полотна М. Реріха «Мадонна Лаборіс» проводилася як Т. Яценко [127-130; 185], так і послідовниками психодинамічного підходу в контексті їх дисертаційних досліджень: Д. Дроздовою (архетипна символіка, [41]), Н. Гриньовою (проективно-тестові та психоаналітичні підходи, [36]), О. Овчаренко (цінності, [89]), Ю. Святенко (регресія поведінки сиблінгів, [119]) та ін. Метою нашої роботи є дослідження індивідуалізованості психіки кожного респондента, пов'язаної з неповторністю змісту зображення, а також архетипної символіки «Рая» та «Пекла», що сприяє виявленню особистісної проблематики.

В одній зі своїх статей «Держава Світу» М. Реріх наводить давній християнський апокриф: «Занепокоївся апостол Петро, ключар від Раю. Говорить Господу: «Весь день бережу ворота, нікого не пускаю, а вранці нові люди у Раю». І сказав Господь: «Підемо, Петре, нічним дозором». Пішли вночі і бачать – Пресвята Богоматір спустила за стіну Раю білосніжний шарф свій і підіймає по ньому якісь душі. Возревнував Петро і втрутитися хотів, але Господь шепнув: «Ш-ш! Не заважай!»» [108, с. 34-35].

На прикладі картини М. Реріха «Мадонна Лаборіс», яка за сюжетом картини демонструє співвіднесеність пекла та раю, де Мадонна вночі кидає свій шарф до пекла, допомагаючи душам, що покаялись, потрапити до раю, протагоністу пропонується співвіднести себе з будь-якими персонажами на картині (Мадонна, фігурки з пекла, чи з цензорами Мадонни (святі Петро і Павло)). Репродукція картини пропонується респонденту психологом (для

емотивного вибору персоналізованого об'єкта або місця втілення себе в картину). Практика АСПП доводить, що найспроможнішими в опредметненні змісту психічного є картини, які об'єктивують певні протиріччя, оскільки це актуалізує можливість об'єктивації внутрішньої суперечності психіки.

Рис. 2.3. Картина М. Реріха «Мадонна Лаборіс»

«Мадонна Лаборіс» обирається спонтанно учасниками АСПП із великої кількості запропонованих ілюстрацій, що вказує на її трансперсональний зміст і можливість цього твору об'єктивувати суперечливі почуття людини, що символізуються архетипним символом «Пекло» і «Рай». Художній твір наповнюється особистісним змістом і початком цього є його емотивне «привласнення» респондентом, що сприяє «емотивному оживленню» через процес діалогічної взаємодії психолог (П.) ↔ респондент (Р.). Завдяки діалогічній взаємодії психолога з респондентом, вибраний твір набуває «статусу» посередника між сферами свідомого й несвідомого респондента при орієнтації АСПП на цілісне пізнання психіки.

Картина М. Реріха «Мадонна Лаборіс» є лідером (серед репродукцій) за частотою її вибору учасниками АСПП. Твір демонструє «філософсько-психологічну глибину»: в ньому представлені філософські аспекти життя й смерті, добра і зла; продовження буття у вигляді раю чи пекла; обмеженість життя; залежність від певних законів (рай функціонує за своїми законами, пекло – за іншими законами); Мадонна (в акті «перетягування душ») порушує ієрархію святості законів та пріоритетності Бога (Мадонна нехтує існуючі табу на те, щоб робити щось поза його санкціями); наявність спостерігачів-цензорів породжує окремі проекції; невизначений простір (невідомо, це вода

чи повітря), який актуалізує фантазії; архітектурна структурованість раю, в якому є еліти, натяк на будівлю (храм); архетип матері, батька в образах Бога і Мадонни; скорботна фігурка внизу, як натяк на почуття меншовартості; шарф Мадонни, який не є жорстким для того, щоб по ньому проходити вгору, може бути натяком на пуповину; відмінність між фігурами: одна – випрямлена, інша – скорботна, проективно вказує на двоїстість самовідчуттів у фігурки, що піднялася; існує бар'єр з Мадонною, який сприяє об'єктивуванню довіри до матері («пропустить чи ні» та ін.). Картина М. Реріха «Мадонна Лаборіс» настільки об'ємна за латентними смислами, що вона охоплює як просоціальні, так і інтимно значущі аспекти психічного.

Зазначимо, що в психокорекційному процесі репродукції художніх творів використовуються як окремо, так і в поєднанні з моделюванням із каменів, іграшок; а також єднаються із комплексом авторських психомалюнків.

Приклади різних варіантів психоаналітичної роботи в групі АСПП із використанням полотна М. Реріха «Мадонна Лаборіс» представлені у Додатку Д. Опишемо коротко процедуру дослідження.

Методика дослідження. Картина М. Реріха «Мадонна Лаборіс» спонтанно вибирається респондентом з поміж інших репродукцій. Інколи пропонується психологом на додаток до інших вибраних респондентом картин.

Інструкція. Психолог пропонує респонденту спонтанно представити себе в будь-якому образі на картині М. Реріха «Мадонна Лаборіс».

Мета: дослідити можливості каталізації процесу мотивації та об'єктивування в спостережувану площину латентних характеристик психіки респондента.

Дослідження спиралось на процес діалогічної взаємодії між П. та Р. Здійснювався також структурно-семантичний аналіз стенограм психокорекційного діалогу з використанням репродукції картини «Мадонна Лаборіс» (див. Додаток Д) з відповідними науковими узагальненнями.

Науково-узагальнювальний аналіз емпіричного матеріалу глибинно-корекційної роботи із використанням картини М. Періха «Мадонна Лаборіс»

Аналіз емпіричного матеріалу респондента В. (Див. Додаток Д. 1) показує, що його особистісні проблеми пов'язані з едіпальною залежністю від матері, а також почуттям провини. Образ Мадонни привернув увагу В. своєю святістю, що вказує на компенсаторну тенденцію (потребу) ідеалізації респондентом образу матері. В. втілила себе в образ фігурки, що розташована на дорозі до Раю, «якого досягти неможливо, скільки б не наближався до нього» (зі слів В.). Це вказує на внутрішню суперечність психіки респондента: при бажанні й розумінні можливості вирішення будь-якого питання в житті, активність блокується відчуттям того, що на шляху до бажаної мети існує непереборна неусвідомлювана «перешкода». Психоаналітична робота з респондентом В. сприяла розкриттю й усвідомленню змісту почуття провини, за яким стоїть почуття образи на матір через неприйняття позитивного образу В. Респондент все дитинство боролась за рівність із матір'ю, але не була прийнята нею, щось В. заважало бути «хорошою» в очах матері. Водночас була констатована (шляхом втілення В. в образ Мадонни) ідентифікація В. з матір'ю, що вказує на суперечність психіки респондента.

Аналіз емпіричного матеріалу респондента А. (Див. Додаток Д. 2), який теж працював з цією репродукцією, вказує на вагому роль стосунків з матір'ю у формуванні особистісної проблеми респондента. Фігуру матері протагоніст асоціює з образом Мадонни Лаборіс, а сам себе – з фігурою, що підіймається по шарфу до «Раю». Діагностико-корекційна робота дала змогу розкрити феноменологію об'єктних відносин, пов'язану з використанням матір'ю протагоніста А. задля можливості впливу на управління та маніпулювання батьком. Останній невинно карав А. Такі об'єктні відносини сприймалися А. як «зрада» з боку матері. У зв'язку з виявленою проблематикою було діагностовано наявність «зони психологічного ризику», яка включає високу ймовірність в подальшому житті А. зрад партнера.

Аналіз емпіричного матеріалу респондента М. (Див. Додаток Д. 3).
 Діагностико-корекційна робота із респондентом М. дає змогу розкрити особливості його ціннісної сфери. Значущою умовною цінністю М., як показує аналіз, є допомога іншим людям. Зазначена цінність є інтроєктом цінностей батька. Виявлений інтроєкт сприяє підкріпленню очікувань ідеалізованого «Я» М., створення ілюзії «сили» порівняно з тими людьми, яким надається допомога. Акцент в діагностико-корекційній роботі поставлений на фігурах, які підіймаються по шарфу (потребують допомоги), при бажанні самого респондента бути в образі Мадонни, яка допомагає. При цьому М. бракує відповідальності за прийняття рішень, що вказує на суперечливість психіки: при бажанні бути сильною (допомагати слабким, вирішувати чийсь проблеми), риса, інтроєктована від батька (брак відповідальності за прийняті рішення), сприяє об'єктивній психологічній слабкості (на що вказують образи Петра і Павла на картині, які нівелюють благі наміри Мадонни, і вона піддається цьому впливові). В житті М. це проявляється у тому, що при добрих намірах М. оточуючі їх сприймають як протилежні, що призводить до руйнування стосунків і невиправданої витрати енергії.

Аналіз емпіричного матеріалу респондента Т. (Див. Додаток Д. 4).
 Респондент Т. асоціює себе з Мадонною, а в одному з апостолів втілює образ батька. В образ Мадонни Т. переносить позицію матері (що дає змогу діагностувати ідентифікацію з матір'ю), при цьому протагоніст демонструє залежність від матері в прийнятті рішень. Останнє негативно впливає на самореалізацію. Психоаналітична робота сприяла розкриттю внутрішньої суперечливості психіки Т.: бажаним є перебування «в образі Мадонни» (самостійність, вміння приймати рішення), а реальним є відчуття себе «в образі скорботної фігури», що пов'язано із нав'язуванням волі батьків (зокрема, при виборі професії). Зазначена суперечність викликає внутрішній опір і емоційне самовідчування «в Пеклі». Така самопожертва (прийняття і виконання волі батьків всупереч своїй волі) пов'язана із почуттям провини

перед батьками. Тенденція до самопокарання (яка діагностована завдяки втіленню протагоніста у скорботній фігурці, яка, за словами Т., має сумнів щодо «заслуженості» перебування в «Раю») спричинює невиправдану самокритичність Т. Остання також розглядається як наслідок інтродекції рис батьків, пов'язаних з прагненнями самовдосконалення. Т. демонструє залежність від материнської підтримки (згідно логіки «якщо є підтримка – є сила», що вказує на ідентифікацію з матір'ю). Ще одним аспектом психологічного змісту «скорботної фігури», з якою респондент асоціює себе, є бажання догодити батькам, щоб вони пишались нею. Т. не подобається робити те, що змушують робити батьки (на внутрішній стан вказує скорботна фігура, що перебуває в «Пеклі», а зовнішній (поведінковий) – виражає фігура, що стоїть перед Мадонною). При цьому протагоніст демонструє бажання бути в образі Мадонни (образ самостійності, відсутності потреби в підтримці), що вказує на тенденції ідеалізованого «Я»).

Аналіз емпіричного матеріалу респондента Л. (Див. Додаток Д. 5) дозволяє констатувати такі її умовні цінності, як волелюбність, бажання самореалізації, кар'єрного росту. Реалізації цих цінностей суперечить емоційна залежність від матері, яка навчала Л. самостійності, проявляючи при цьому авторитарність. Первинні об'єктні відносини задають деструктивні тенденції поведінки Л. в особистих стосунках з партнером (пов'язані із відчуттями «недосягання» до вимог матері, провини перед батьками). Архетипна символіка картини М. Реріха «Мадонна Лаборіс» сприяє феноменологічному наповненню виявленої суперечливості психіки Л.: бажання бути поряд із доброю, «освітленою» матір'ю (в образі фігури поряд із Мадонною), якої не вистачало в дитинстві, суперечить власній позиції в партнерських відносинах, яка підтримується задля отримання «піддатливої, ніжної, доброї, турботливої матері» в особі партнера. Останній, таким чином, має реалізувати функції «психотерапевта» Л. (чого не вистачало від матері).

Аналіз емпіричного матеріалу респондента Ф. (Див. Додаток Д. 6). Психоаналітична робота дала змогу виявити схильність Ф. до зміни таких психологічних якостей, як ніжність, душевність, на прояви агресивності. Така зміна в поведінці (лібідні прояви заміщуються мортідними), як показав аналіз, пов'язана із об'єктними відносинами з батьками: Ф. потребувала любові й розуміння, але замість цього доводилось «захищатись» від деструкцій з боку батьків (приблизно з 14 років). Це сформувало тенденцію до створення відповідних ситуацій в особистих відносинах, що мають сприяти власній «психотерапії» завдяки іншій людині (партнеру), з яким програмується розрив у стосунках (розставлення крапок над «і»). Глибинний зміст останнього аспекту поведінки і «зацікавленість» у цьому психіки пов'язаний із розривом стосунків матері й батька в чотирирічному віці. Картина М. Реріха «Мадонна Лаборіс» сприяла наповненню змістом актуальних почуттів, які охоплюють життя Ф. останнім часом – це тривожність, страх, нерішучість (розташування скорботної фігурки, яка знаходиться в області «білої крапки» на рис. Д.6.6). Такий психологічний стан може бути порівняний із перебуванням між «Раєм» і «Пеклом» (частіше у протагоніста почуття «скочуються до Пекла» – чорна крапка на рис. Д. 6. 7). Ця «чорна крапка» також є «крапкою» у стосунках із партнерами, яку незмінно ставить Ф. Зміна відносин з продуктивних до деструктивних, аж до розриву, пов'язана також із почуттям меншовартості, яке сформувалось у дитинстві під впливом батьківського виховання: є залежність від того, щоб створювати психологічне підґрунтя задля можливості прояву реакцій захисту своєї гідності. Усвідомлення глибинно-психологічних детермінант вказаних тенденцій поведінки відкриває можливість вибору їх проявів і гармонізації психіки Ф.

Аналіз емпіричного матеріалу респондента Ю. (Див. Додаток Д. 7). Глибинно-корекційна робота дала змогу виявити вплив первинних об'єктних відносин на формування моделі власної сім'ї, згідно якої чоловік і жінка мають бути єдиним цілим (як батько і мати). В образ Мадонни протагоністом

було втілено узагальнюючий образ батьків. Аналітична робота сприяла розкриттю психологічних детермінант відчуття «омертвіння» (властивого протагоністові), які пов'язані, зокрема, із неприйняттям батьками вибору чоловіка. За «іншою» логікою, неприйняття чоловіка сприймається, як неприйняття самої Ю. (як частки цілого), що створює внутрішнє відчуття «Пекла» і неприйняття до «Раю», в якому Ю. жила в батьківській сім'ї (при такому ж самому доброму їх ставленні до неї). Відчуття внутрішнього «Пекла» також пов'язано із почуттям провини перед батьками через те, що Ю. «не догодила» їм у виборі партнера. Останнє потягло за собою самопокарання (внутрішню дисгармонію, позбавлення себе відчуття «Раю»).

Аналіз емпіричного матеріалу респондента Є. (Див. Додаток Д. 8). Втілення Є. в образ скорботної фігури, яка підіймається по шарфу до «Раю», вказує на наявність внутрішніх психологічних бар'єрів на шляху до досягнення бажаного. Появу відчуття «перебування у Пеклі» Є. пов'язує зі шкільними роками, коли надзвичайно значущим було визнання батьками заслуг Є., які протагоніст намагалася отримувати заради того, щоб батьки звернули увагу на неї (відчуття відсутності батьків при їх наявності). Відчуття «Пекла» Є. наповнює таким змістом: страждання, скорбота, каяття, душевна порожнеча, обтяженість, безвихідь, – це те, через що треба пройти, щоб дістатись «Раю». Образ Мадонни уособлює образ батьків, підтримки яких потребувала Є. Усвідомлення залежності емоційного стану від підтримки батьків зменшило імператив відповідних очікувань Є. Проте зазначені об'єктні відносини сформували очікування емоційної підтримки від інших людей, що не дає змогу протагоністові «помістити себе одразу в «Рай»» (хтось має взяти на себе відповідальність за це, підтверджуючи «ідеальність» Є. і «заслуженість» перебування в «Раю»). Це вказує на почуття меншовартості, закладене первинними об'єктними відносинами.

Аналіз емпіричного матеріалу респондента Н. (Див. Додаток Д. 9) акцентує почуття меншовартості, яке має інфантильні першоджерела, а також залежність протагоніста від оцінки інших людей. В процесі роботи з

картиною Н. втілила себе в скорботну фігурку, яка розташована ближче до Мадонни. Було виявлено бажання Н. позбутися відчуття порожнечі через прийняття і очищення Мадонною від сумнівів щодо гідності перебування в «Раю». Втілення Н. в образ Мадонни дозволило об'єктивувати очікування її ідеалізованого «Я» (партнери по спілкуванню мають підтвердити доброту Н., а також заслуженість її перебування в «Раю»). Акцент, поставлений Н. на стражданні, вказує на її здатність несвідомо створювати ситуації задля занурювання у страждання інших людей, зокрема батьків. Було діагностовано ірраціональну недовіру до тих, хто робить добро, що пов'язано з об'єктними відносинами (неотримання допомоги від батьків, коли в цьому була потреба). У зв'язку з цим Н. властива невдячність за те, що роблять для неї інші люди. Невміння приймати добро й допомогу вказує на відсутність у протагоніста здатності до партнерських стосунків. Глибинно-корекційна робота з використанням картини М. Реріха «Мадонна Лаборіс» дала змогу дійти обґрунтованого висновку про те, що за позицією зарозумілості Н. в актуальних стосунках стоїть почуття меншовартості, що формує траєкторію поведінки, пов'язаної з потребою в «психотерапії» себе за рахунок іншої людини. Виявлена внутрішня суперечність психіки Н. полягає в тому, що при прагненні до незалежності об'єктивно існує залежність від партнерів, які, згідно логіки несвідомого, мають здійснювати психотерапію Н. щодо позбавлення її від почуття меншовартості.

Аналіз емпіричного матеріалу респондента Д. (Див. Додаток Д. 10) вказує на тенденцію Д. до ідеалізації власного «Я» і ствердження своїх достоїнств за рахунок інших людей. Було виявлено, що Д. не приймає «Рай» в темних кольорах (згідно протагоністу, ідеальний світ має бути світлим). Це дало змогу висновкувати про неприйняття протагоністом «темної» сторони особистості людини і схильність Д. до розриву стосунків з партнером ще до того, як «темне» виявить себе, що свідчить про ірраціональну дискредитацію (штучне «очорнення») людини. Д. в процесі аналізу втілила себе в скорботну фігуру біля Мадонни. Фігурка, що розташована ближче до «Пекла», дратує

Д. через драматизацію ситуації (схильність до драматизації життєвих ситуацій властива самій Д.). Щоб не потрапляти в позицію «внизу» (яку займає нижня фігурка, розташована ближче до «Пекла»), Д. в особистій і професійній взаємодії уникає ситуацій вибору, що завжди пов'язані з ризиком поразки. Цим самим обмежуються можливості самореалізації Д. Протагоніст демонструє невпевненість у тому, що заслуговує перебувати в «Раю», що вказує на тенденцію до самопокарання, за якою стоїть почуття провини (за її словами, «скільки б не жила, ніколи б не змогла спокутувати провину»). При цьому Д. вважає неможливим пробачення батька, скільки б він не спокутував провину, що свідчить про її ідентифікацію з батьком і вказує на наявність едіпової залежності. Згідно Д., вона не до кінця спокутувала провину, при цьому потрапила до «Раю», бо так вирішив Бог (архетип батька), який, до всього, несе відповідальність за поведінку Д. (яка не вважає за потрібне бути вдячною Мадонні за те, що потрапила до «Раю», адже рішення прийняв Бог). Потрапивши до «Раю», Д. приєдналась би до одного зі святих, хто розташований на картині вище, що вказує на захисну реакцію прагнення до сили.

Підводячи підсумок, відмітимо, що використання твору М. Реріха «Мадонна Лаборіс» посприяло дослідженню неповторності психіки кожного респондента та можливості дослідження індивідуально-неповторних акцентів у систематизації психічного. Констатовано можливість переходу внутрішнього у зовнішнє, що пов'язано із актуалізацією архетипних символів, зокрема актуалізацією почуття меншовартості (особистісної проблеми особи). Картина М. Реріха «Мадонна Лаборіс» каталізує цей процес завдяки необхідності вибору респондента (при адаптації картини) між добром і злом, між вічністю «світла» або вічністю страждань та «темені особистісній» тощо.

Використання художнього полотна М. Реріха «Мадонна Лаборіс» в якості неавторського малюнку в процесі глибинного пізнання дало змогу дослідити суперечливість логіки свідомого й логіки несвідомого в її індивідуальній неповторності в різних респондентів.

Ірраціональне (несвідоме), завдяки діалого-процесуальній діагностиці, має перспективи перейти в раціональне, чому сприяє дешифрування латентно прихованого змісту. Мотиви дій, цілі та цінності, які проголошені людиною, мають ще й інший (глибинний) зміст, їй невідомий. Усвідомлення суб'єктом енергетичної різноспрямованості сфер свідомого та несвідомого в процесі психоаналітичної роботи з використанням художнього полотна М. Реріха «Мадонна Лаборіс» відкриває перспективи розширення самосвідомості, самопізнання, розуміння сутності внутрішньої суперечливості психіки, що сприяє її розв'язанню, а значить і розширенню самореалізації та гармонізації психіки.

2.4. Особливості архетипного змісту художніх полотен із символікою шахів

Особливою «насиченістю» архетипно-психологічним змістом вирізняється шахова символіка (гра в шахи) в художніх творах. Використання образу шахів у живописі є дуже поширеним з давніх часів. Символіка шахової тематики часто зустрічається в психомалюнках, вона також фігурує в обраних респондентом художніх полотнах у процесі глибинно-корекційної роботи за методом АСПП. У зв'язку з цим в дисертації детальніше розглядається архетипний зміст символіки шахів, а також розкриваються особливості діагностико-корекційної роботи з учасниками груп АСПП з використанням художніх полотен із шаховою символікою (відповідний емпіричний матеріал – фотографії художніх полотен і стенограми психоаналітичної роботи – представлено в Додатку Е).

Одна з найдавніших у світі гра «Шахи» виникла в Індії приблизно у VI столітті, мала назву четуранга (гнали чотири людини). Пізніше в Персії сформувалась гра для двох учасників (шатранья). Сучасну назву «шахмати» гра отримала від таджикської «шахмат» (володар повержений). Спочатку основними фігурами були слони, які на собі несли королів, колісниця; коні та

піші воїни. Взаємодія фігур, кількість полів та їх форми багато разів змінювались, перш ніж набули сучасного значення. Шахи прийшли до Іспанії, а згодом поширились у Європі в середньовіччі, у 820 році були ввезені до Київської Русі. Гра в шахи в античній традиції вважалась шляхетною.

У середньовічній Європі шахи стали метафорою, за допомогою якої було висвітлено соціальні відносини: шахова дошка – це суспільство, а шахи – соціальні групи. Трактат про шахи «Книга про обов'язки та звичаї знаті, або про гру в шахи» був написаний домініканським монахом Чесолі в XIII столітті. В середньовічній Європі фігури Короля та Королеви відповідали королівській парі. Кінь відповідав Лицарю, дві Тури (Башта, Замок, Колісниця) уособлювали представників королівської влади, Слони – суддів, правителів духовного світу, Пішаки – різні заняття простолюдинів. Шахова дошка символізувала середньовічне королівство, правила ходів фігур показували, яким чином треба себе поводити в суспільстві та в різних життєвих ситуаціях [75].

Найпоширенішою є думка про шахи як про образ світу, в якому діють дві протилежні сили: сили творіння та руйнування; образ людської долі, де є темне і світле. Двокольорова дошка (чорно-біла або червоно-біла) символізує почергове тяжіння протилежностей: Сонце – Місяць, ніч – день, чоловік – жінка та ін. Також дошка символізує шаховий порядок життя: успіх – невдача.

Король – символ Сонця, серця, сили закону та порядку. Королева (Ферзь, Радник) – символ Місяця, духу, який рухається по своїй волі, є вільним діячем. Кінь використовує інтелектуальні шляхи, проте не має сили духу, стрибок Коня інтуїтивний. Рухи Тури ґрунтуються на квадраті – символі матерії та землі. Пішаки символізують простих бійців, які намагаються перейти дошку через сім ступенів ініціації та досягнути восьмого поля як мети ініціації, що означає реалізацію, зведення у Ферзі і надалі рух по своїй волі [170].

Кожна гра – це епоха, рух фігур – це реалізація усіх можливостей в світі і в окремій людині в ситуації «тут і тепер». Вибір ходів вільний, проте відповідальність полягає в тому, що кожний рух – це неминучі наслідки.

Розглядаючи символіку шахів в ракурсі структури особистості, відзначимо, що Король символізує природу розуму. Фігуру Короля ніхто не може збити, її можна тільки заблокувати («мат»), а також тиснути на неї, залякуючи «шахом». Без інших фігур розум (Король) бездіяльний і не може виграти партію. Ситуація, коли розум стиснутий у вузьких рамках, але не заблокований, не є перемогою, це нічия – «пат». У фігурі Королеви зосереджена уся мудрість і руйнівна сила стратегії. Саме ця фігура творить партію. Слони уособлюють в собі волю особистості, Коні – емоції, Тура – дуже прямолінійна та сильна фігура – інстинкти. Пішаки символізують сукупність «мислеформ», які рухаються по полю сприйняття і утворюють «життя», «світ», «особистість».

Науково-узагальнюючий аналіз глибинно-корекційної роботи з учасниками груп АСПП з використанням художніх полотен із шаховою тематикою.

Представлений у Додатку Е емпіричний матеріал, зібраний впродовж 2010-2015 років, презентує фрагменти діагностико-корекційної роботи з учасниками груп АСПП різного віку, статі та професійного спрямування. Цей матеріал дає змогу констатувати високу ефективність глибинної психокорекційної роботи з використанням художніх полотен із шаховою тематикою щодо різноманітних проявів особистісної проблематики суб'єкта.

Науково-узагальнюючий аналіз показує, що специфічний символізм образів шахової тематики надає можливість психологу досліджувати психіку в її цілісності (в єдності свідомого й несвідомого) з розстановкою акцентів у діагностичній і корекційній роботі згідно логічного ланцюга емпіричного матеріалу. Так, поділ фігур на два табори: чорні й білі, - сприяє дослідженню умовних цінностей, що мають морально-етичну складову («добре-погано»); характеру емоційного забарвлення в ставленні до самого себе і до психологічно значущих людей («любов-ненависть»), елементів протистояння

в стосунках зі значущими людьми та іншої психологічної феноменології. Мотив «зникнення фігури з шахівниці» може допомогти психологу в побудові діалогічної взаємодії з респондентом при обговоренні таких проблем, як смерть когось з близьких людей, зрада, відмова від бажаної мети тощо. Різна сила і різні можливості шахових фігур сприяють дослідженню проблематики, пов'язаної з відчуттям власної меншовартості, тенденції «до сили», відступами від реальності в сприйнятті сили чи слабкості значущих людей та ін. Можливість шахових фігур змінювати відстань між собою допомагає рефлексувати особливості сімейних відносин в дитячий період розвитку, динаміку актуальних об'єктних відносин, характер очікувань респондента щодо ставлення до себе значущих людей і т. д.

Аналіз емпіричного матеріалу доводить, що одних лише візуальних образів для цілісного пізнання психіки недостатньо, необхідно виявити взаємозв'язки символів з вербальними аспектами мислення. Саме тому діагностико-корекційна робота з використанням художніх полотен із шаховою тематикою передбачає не лише спонукання респондента до самопрезентації психіки «через» символіку цих полотен, але й забезпечення професійно-діалогічної взаємодії (П. \leftrightarrow Р.), яка б «вбудовувалася» в імплікативний порядок психіки респондента.

Архетипність шахової символіки відкривається в її можливостях передачі імпліцитного інтимно-значущого змісту психічного, пов'язаного з едіпальним табу. При цьому символ відображає дві тенденції захисної системи: зберегти автономію, незалежність і одночасно «допомогти психіці» реалізувати витіснені (нереалізовані) бажання. В цьому вбачається глобальна суперечність психічного, яка маскується і підтримується захисною системою.

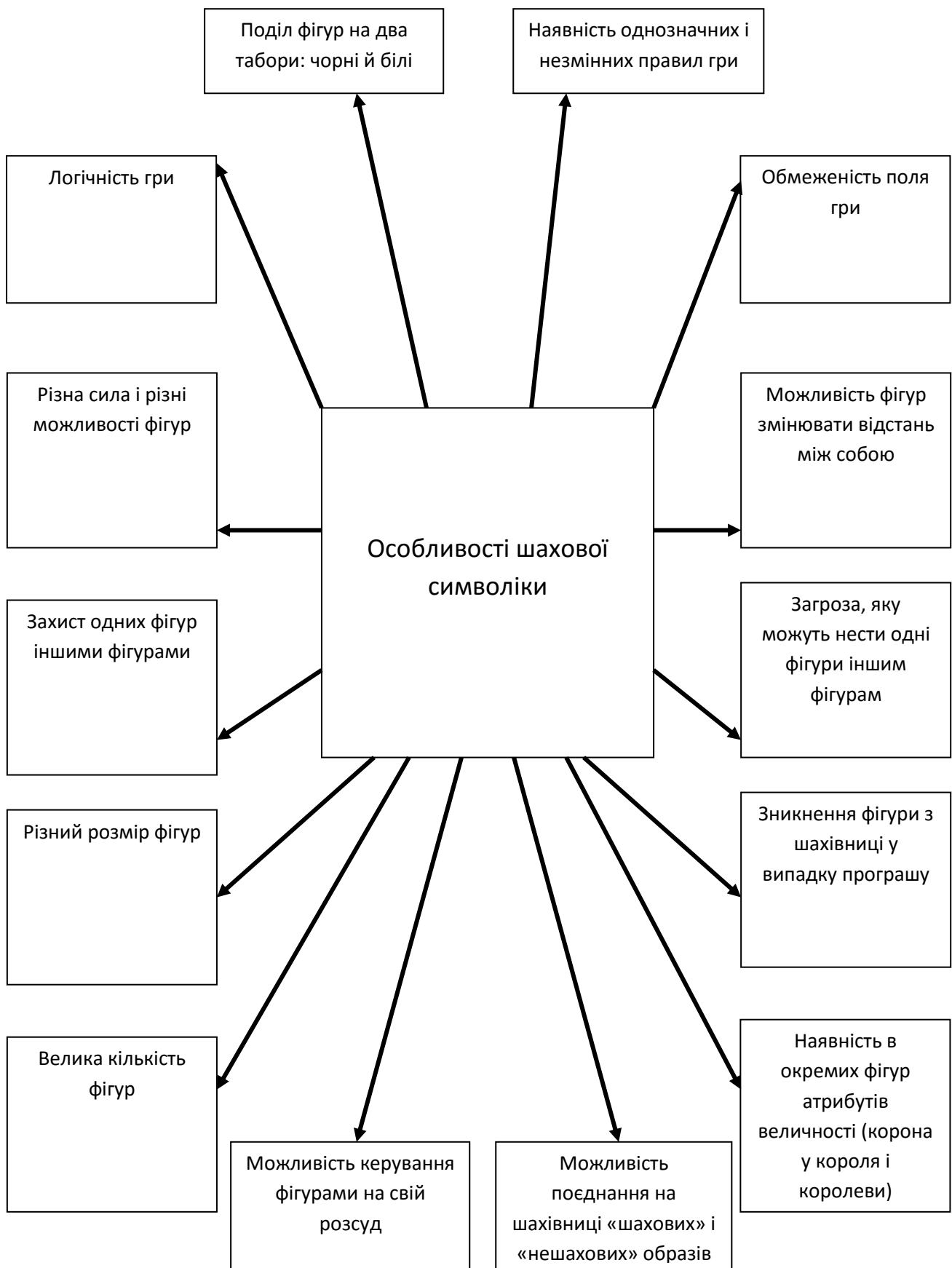

Рис. 2.4. Схематичне зображення особливостей шахової символіки, що використовується у глибинному пізнанні психіки

Таким чином, центральною ланкою глибинно-психологічного пізнання, зокрема з використанням художніх полотен із шаховою тематикою, є увага до внутрішньої суперечності психіки, що задається розходженням в устремліннях активності суб'єкта: «до минулого» і одночасно «до майбутнього», «до інфантильних інтересів» і одночасно «до просоціальних цілей». За цими двома розбіжностями стоять, відповідно, «принцип задоволення» і «принцип реальності», які при їхній внутрішній конкурентності в процесі соціалізації симультанно зливаються при збереженні динаміки: від «принципу задоволення» – до «принципу реальності».

Психодинамічний підхід, реалізований у практиці психокорекційної роботи з використанням художніх полотен із шаховою тематикою, дає змогу констатувати, що архетип має суб'єктивне навантаження, адже він продукується активністю протагоніста, який вільно обирає й інтерпретує той чи інший художній твір, інтегрується з його актуальним досвідом і цілісністю психічного.

Архетипно-психологічний зміст шахової символіки сприяє об'єктивуванню семантики несвідомого в єдності зі свідомим і є помічником в її презентації. В задачі психолога, який використовує художні полотна із шаховою тематикою, входить виявлення оригінальності конкретизації й індивідуалізації змісту архетипу в кожного протагоніста шляхом встановлення логічних взаємозв'язків між образами, символами і змістом діалогічної взаємодії з автором. Саме тому глибинні ракурси дослідження потребують наукового обґрунтування для управління синтетично-аналітичними процесами діагностики й корекції в їх єдності.

2.5. Використання авторських малюнків в поєднанні з репродукціями художніх творів у процесі глибинного пізнання психіки суб'єкта

Психоаналіз комплексу тематичних малюнків у поєднанні із неавторськими малюнками – новий прийом у глибинно-пізнавальному процесі за методом АСПП. Особливість цієї роботи полягає в тому, що респонденту пропонується співвіднести символіку авторських (власно намальованих) тематичних малюнків із символікою художніх творів. Таке співвіднесення дозволяє уточнити та розкрити психологічний зміст символіки художніх творів і авторських малюнків у психоаналітичній роботі, сприяє поглибленню процесу пізнання психіки суб'єкта в її цілісності.

У процесі спільного використання психологом авторських малюнків і художніх творів дешифрування змістів несвідомого в діалогічній взаємодії настає за умов, коли символ набуває однозначності, що відкриває респонденту новий істинний погляд на об'єктивну реальність його психіки. Презентант психічного (авторські тематичні малюнки, художні твори) набуває індивідуально-неповторного змісту шляхом його емотивного наповнення в діалогічній взаємодії «психолог-респондент». Семантичне наповнення символіки пов'язане з досвідом респондента й архетипною здатністю психіки перекодовуватися і презентувати себе в матеріалізованому символічному варіанті. Поєднання психологом авторських малюнків і репродукцій художніх творів у процесі глибинного пізнання психіки суб'єкта ставить проблему врахування психологом механізмів символізації. Опредметненість психіки суб'єкта, на що вказував С. Л. Рубінштейн як на невід'ємну складову соціалізації, дає змогу передавати зміст через символізацію порушень законів оптимального функціонування предметів. Цьому сприяють закони символізації, зокрема, зміщення, згущення, натяк, локалізація, генералізація, просторове розташування та ін.

Поєднання авторських малюнків і художніх творів у психоаналітичному процесі забезпечує перспективу переконливості визначення логічної впорядкованості психіки шляхом психоаналітичної інтерпретації вербального і невербального матеріалу, що спирається на очевидне, спостережуване, порівнюване. Синтезована (згорнута) форма матеріалізовано-візуалізованих презентацій психічного в авторських малюнках і художніх творах дозволяє у вербально-діалогічній взаємодії здійснити поступальне, багаторівневе «розпакування» смислового навантаження символіки.

Несвідоме в символічній формі має тенденцію до вияву себе в поведінці (включаючи створення обраних репрезентацій психічного). Глибинне пізнання, направлене на вияв «динамічної статичності» характеристик поведінки, сприяє знаходженню об'єктивних фактів, які детермінують поведінку. Робота базується на припущенні, що психологічний зміст символіки авторських тематичних малюнків має спільні риси з проєктованим змістом символіки художніх творів, які обрані респондентом. Припущення ґрунтується на емотивній значущості повторюваних символів, дешифрування яких стане додатковим доказом для респондента в процесі аналізу внутрішньо-детермінованої мимовільної активності. Лише власно продукований матеріал респондента є безумовним доказом його проблем, що спонукає його до глибинного самопізнання та корекції.

Процедура емпіричного дослідження. Наукові узагальнення особливостей використання «комплексу тематичних малюнків у поєднанні із неавторськими малюнками» вибудуємо на матеріалі психокорекційної роботи із респондентом В. Авторські тематичні малюнки були ранжовані респондентом В. за суб'єктивно-емоційною значущістю, до певної частини власних малюнків респондент підбрала неавторські малюнки (на пропозицію психолога). В аналізі використані посилання на текст стенограми і графічну продукцію, представлену в Додатку Ж.

Науково-узагальнюючий аналіз процесу глибинно-корекційної роботи з використанням комплексу тематично-авторських малюнків та неавторських малюнків (респондент В.)

Початком роботи з респондентом є спонтанний та невимушений вибір і ранжування за емотивною значущістю художніх творів та їх співставлення з авторськими тематичними малюнками. Останні також були розташовані респондентом за емоційною значущістю. Авторський малюнок (рис. Ж.1) і відповідний йому художній твір Д. Варрена (рис. Ж.2) респондент назвала «Біль» (комунікат 12). Біль, який відчуває В., символізується на обох малюнках природними явищами, що задають високу температуру і небезпеку при наближенні. Червоно-жовтий колір на обох малюнках «натякає» на емотивну напругу респондента. Неавторський малюнок (рис. Ж.2) у процесі діалогічної взаємодії сприяв усвідомленню В. існування особистісної проблеми, яка ранить, і якої хочеться позбутися (комунікат 24). Ця проблема несвідомо знаходила емотивний вихід у роботі, темп якої доводив респондента до виснаження (комунікат 28), до вибору «бути чи не бути». При цьому респондент знаходила компроміс «буду так, як нібито мене й немає» (комунікат 43). З одного боку, В. хоче позбутися такого відчуття, а з іншого – щось утримує її в цьому стані. Така «гравітація» пов'язана із едіпальною залежністю, рефлексія якої відкриває перспективи її ослаблення. На авторському малюнку (рис. Ж.3) намальоване серце, через яке проходить стріла, краплі крові, спіраль, в яку все затягнуто, і образ дівчини, що відвертається від біди. Теми малюнків: «Людина, яку я люблю», «Людина, яку я не люблю», «Я іду назустріч біді», – й інтерпретація самого респондента вказують на внутрішню суперечливість психіки, амбівалентність почуттів, (комунікат 58), що також свідчить про едіпальну залежність.

Аналіз стенограми психоаналітичної роботи з респондентом об'єктивує вплив негативних переживань дитинства, починаючи з раннього дитячого віку (трьох років), на виникнення «душевного болю», який супроводжує усе

життя (комунікат 68). Такий дитячий досвід задає несвідомі тенденції поведінки, які не тільки не сприяють звільненню від «болю», але й призводять до завдання «болю» самій собі (самопокарання), первинним лібідним об'єктам та іншим людям. Відвернутість від біди на рис. Ж.3 вказує на відсутність бачення завдання самій собі «болю» тими способами, якими впливала мама в процесі виховання (комунікат 80). За логікою несвідомого, «я і мама разом»; «я – сама для себе мама, яка карає» (наявна ідентифікація з первинним лібідним об'єктом).

У подальшому глибинно-пізнавальному процесі в якості репрезентантів психічного були обрані неавторські малюнки Ж.5 і Ж.6. Згідно респонденту, вона вже «емоційно відгородилась» від усього того, що зображено на малюнках (комунікат 124). Проте вибір цих малюнків відбувся в ситуації «тут і тепер» за вказаною інструкцією: обрати малюнки, котрі емотивно привертають увагу. Це вказує на актуальність відчуттів, яких респонденту хотілося б позбутися. Співвіднесення авторського малюнку, який включає три теми: «Чоловік, жінка і я», «Я серед жінок», «Я серед чоловіків» (рис. Ж.4), – і неавторських малюнків (рис. Ж.5, рис. Ж.6) дало можливість уточнити індивідуалізовану семантику образів і шахових символів. Картина М. Крісте (рис. Ж.6) дозволила розширити семантику емоційного стану В., який пов'язаний з «грою» (шахова дошка – символ життя і вибору ув житті, шахи – символ людей), маніпулюванням почуттями зі сторони матері впродовж усього життя (комунікат 126). Такі тенденції були несвідомо асимільовані В., і в актуальних життєвих ситуаціях проявляються по відношенню до інших людей (комунікат 130). На рис. Ж.4, Ж.5 присутні фігури, які лежать. Згідно респонденту, ці фігури вказують на те, що вона дуже втомилась від того емоційного стану, який відчуває з дитинства і до теперішнього часу (комунікат 236).

Схожі елементи (червоні кольори на шаховій дошці на рис. Ж.8, калюжа крові під проколотим стрілою серцем на рис. Ж.3) на неавторському і авторському малюнках дали змогу діагностувати схильність респондента

маніпулювати почуттями інших людей так само, як це робила мати В. (комунікати 289, 290). Тотожність образів намальованого респондентом малюнка і неавторського малюнка вказує на емоційну напругу, яка намагається знайти вияв у поведінці (що впливало на створення і обрання презентантів психічного). Художній твір надав додаткові докази наявності тенденції психіки В. до маніпулювання почуттями, яку було відкрито в процесі аналізу рис. Ж.4, рис. Ж.5, рис. Ж.6. На зазначену тенденцію психіки і на глибинно-психологічні детермінанти її виникнення вказують такі образи: людина в плащі як материнський образ (рис. Ж.8); руки, які керують маріонетками-шахами, і рука перед клавішами фортепіано (рис. Ж.6). Цей фрагмент аналізу показує, що в дитинстві респондента мало місце маніпулювання почуттями з боку мами, що в дорослому житті визначало характер об'єктних відносин (наявну тенденцію до маніпулювання почуттями інших людей), несвідоме психологічне бажання покарання первинних лібідних об'єктів через інтроектовані материнські риси.

Порівняння обраних респондентом двох неавторських малюнків Ж.5 і В.10 дало змогу розкрити зміст емоційного стану респондента: фігура, яка лежить на шаховій дошці – це В., яка емоційно втомилась (рис. Ж.5), при цьому існує бажання позбутись такого стану (рис. Ж.10, комунікат 336). Неавторський малюнок В.5 додатково наповнюється змістом, який вказує на те, чим викликаний стан емоційного виснаження – це відчуття провини перед батьками за те, що невдячна (авторське, комунікат 338), і бажання отримувати турботу від батьків «безоплатно» (авторське, комунікат 340).

Співставлення малюнків: неавторського (рис. Ж.10) і авторських тематичних (рис. Ж.12, Ж.14), – вказує на деструктивні психологічні тенденції руйнування (рука, що все скидає з кулі – шахової дошки на рис. Ж.10; повітряна куля, що луснула, на рис. Ж.14) і психологічного неіснування (відсутність відображення дівчини в дзеркалі на рис. Ж.12). У процесі аналізу виявлено, що бажання «відірватись від батьківської пуповини» (повітряна куля, яка луснула; комунікат 354) несвідомо «заганяє»

В. в ситуацію самопокарання і доведення себе до стану «ніби мене і немає» (комунікат 43), тобто в ситуацію психологічного неіснування (рис. Ж.12) задля спричинення таким чином болю батькам.

Спільне використання психологом авторських малюнків і художніх творів у процесі глибинного пізнання психіки суб'єкта дозволило констатувати, що сепарація від батьків важко давалась В., на що, зокрема, вказує порівняння рис. Ж.2 і Ж.14. Є певна психологічна гравітація (вихор, бризки на рис. Ж.14 і розпалений вулкан, з якого не може вибратись дівчина на рис. Ж.2): в іншій термінології – едіпальна залежність від батьків.

Змістом, що було розкрито при спільному аналізі неавторського малюнка Ж.5 і авторського Ж.9, є психологічне неіснування, яке втілене в образ жінки, що не відображується в дзеркалі (рис. Ж.12) і шахової фігури, що лежить на шаховій дошці (рис. Ж.5). Рис. В.19 у цій порівняльній лінії малюнків співвідноситься із рис. Ж.12 в тому, що якби В. не знаходила енергію сама в собі (жовтий колір), то це призвело б до «психологічної смерті» (комунікати 457-459). Жовта енергія і руки, які її стискають (рис. Ж.19), виступають еквівалентом рожевої повітряної кулі, яка луснула (рис. Ж.14). Ця символіка нагадує власноруч створену утробу за материнською подобою, психологічний сенс якої – реалізувати акт «самонародження».

Семантичне наповнення малюнків Ж.10 і Ж.12 відкрило тенденцію респондента до задавання занадто швидкого життєвого темпу, коли все змітається, «для того, щоб щось закрити в собі» (комунікати 464-466). Неавторський малюнок (рис. Ж.25) і авторський (рис. Ж.12) схожі в тому, що спільно виражають тенденцію до «психологічного неіснування»: на рис. Ж.25 образ скелету є натяком на смерть, а на рис. Ж.12 той самий зміст виражає відсутність відображення в дзеркалі. Проте присутня різниця в образах дівчини: на рис. Ж.25 – більш сексуальна, на рис. Ж.12 – елегантна, жіночна, але в образі монашки. Вихор на авторському малюнку (рис. Ж.27) схожий на пружину на рис. Ж.3, тільки більш інтенсивний, що прикриває рани, які кровоточать, а бузковий колір свідчить про умиротворення, якого В.

сама досягає, не дивлячись на «вихороподібну» поведінку (комунікат 557), яка є власним творінням В. Таким чином, малюнки Ж.25 і Ж.12, з одного боку, мають образи, які несуть схожий зміст (скелет і відсутність відображення в дзеркалі як форма психологічної смерті, неіснування), з іншого – дівчина в корсеті на рис. Ж.25 і дівчина в закритому одязі на рис. Ж.12 вказують на суперечливі тенденції в психіці В., яких би хотілось позбутися (комунікат 558, 560). Бажаним для респондента є збереження жіночності при внутрішній і зовнішній захищеності – «усереднений» стан (комунікати 535 – 538, рис. Ж.27).

Авторський тематичний малюнок «Як бачать мене у службовій ситуації» (рис. Ж.30) вказує на той «усереднений» стан, який сприяє самореалізації В. (вихор, який тримається у рамках; трансформація мортідної енергії в корисну – комунікати 582-585). Респондент співвіднесла рис. Ж.30 із неавторським малюнком, на якому зображена велика хвиля (картина І. Айвазовського «Гнів моря»). В. ідентифікувала себе із хвилею, додаючи, що по життю її називають Цунамі або Матір'ю Терезою, в чому вбачається протиріччя, як і в образах на рис. Ж.25 і Ж.12 (дівчина в корсеті і дівчина в одязі монашки). При цьому В. відчуває, що обидва образи дуже емоційно обтяжливі, і бажаним є досягнення «усередненого» стану (комунікат 596), бути «сонечком» (авторське, комунікат 598). Діалогічна взаємодія з респондентом засвідчує, що образ хвилі В. відносить до себе (рис. Ж.31), і вказує на здатність В. заподіювати шкоду собі й іншим. В. усвідомлює, що в моменти, коли прокидається енергія мортідо, щоб не нашкодити іншим, обмежує себе в спілкуванні, ізолює себе (на рис. Ж.30 присутня обмежувальна рамка; комунікат 580, 611 – 612). Тенденція до обмеження виявляється як до самої себе, так і до інших людей. Неавторський малюнок Ж.3 і авторський малюнок Ж.19 вказують на бажання вільного прояву лібідної енергії (прагнення психіки до інтеграції, тенденція «до життя» – комунікат 615), яка з дитинства була заблокована.

Узагальнюючи глибинно-психологічний зміст особистісної проблеми В., виявленої в діагностико-корекційному процесі, можна відмітити наявність едіпальної залежності В., яка має вияв у гравітації до батьків, а також у бажанні і неможливості відокремлення від них (символ: «фігура жінки, що тягнеться в небо, але залишається в кратері вулкана» – рис. Ж.2). Така суперечність тенденцій психіки В. пов'язана із маніпулюванням з боку первинних лібідних об'єктів (символ: «руки з нитками над шаховими фігурами і рука на клавішах фортепіано» – рис. Ж.6), що стало детермінантою «психологічного болю» (символ: «гарячий колір сонця і лави» – рис. Ж.1 і рис. Ж.2 відповідно), що призводить до перевтоми (символ: «шахова фігурка, що лежить» – рис. Ж.5), від якої є бажання позбутися (символ: «рука, що скидає все з шахової дошки» – рис. Ж.10). Драматичний досвід маніпулювання почуттями В. (символ: «руки з нитками над шаховими фігурами і рука на клавішах фортепіано» – рис. Ж.6) призводило до створення «масок» (символ: «маски на нитках, що підіймаються над фігурою дівчини» – рис. Ж.22), які б задовольняли батьків і яких є прагнення позбутись. Труднощі в реалізації енергії лібідо, що пов'язані з інфантильним досвідом взаємодії і об'єктними відносинами з матір'ю, обумовили капсулювання енергії лібідо (символ: «серце в пружині», «серце в руці», «енергія в руках» – рис. Ж.3, рис. Ж. 23, рис. Ж.19 відповідно) і накопичення енергіїї мортідо, сублімація якої мала вияв в службових ситуаціях (символ: «хвилі» на рис. Ж. 30 та рис. Ж.31). Занадто високий темп у службовому аспекті до повного виснаження свідчить про тенденцію до самопокарання, до «психологічної смерті» (символ: «відображення дівчини в дзеркалі у вигляді скелету», «відсутність відображення дівчини в дзеркалі», «вихор поряд із дівчиною» – рис. Ж. 25, рис. Ж. 12, рис. Ж.27 відповідно), що пов'язано з інфантильним досвідом взаємодії з батьками.

Співвіднесені респондентом авторські і неавторські малюнки сприяли доказовості глибинних закономірностей функціонування психіки В. Одні і ті ж образи і символи візуалізованих обраних самопрезентантів на кожному

кроці діагностико-корекційного процесу набували нових, уточнюючих значень. Завдяки візуальній спільності образів і символів власноруч виготовлених і готових самопрезентантів, які набували особистісного змісту в діалогічній взаємодії психолога з респондентом, була можливість їх порівнювати й підтвердити універсальну дієвість архетипів.

Висновки до другого розділу

1. У процесі глибинного пізнання психіки суб'єкта із використанням художніх творів, насичених архетипною символікою, яка охоплює вербальні й невербальні аспекти психіки, використовуються методи і прийоми, які спираються на методологічні передумови глибинного пізнання, зокрема, підпорядкування законам цілісної психіки в єдності свідомого і несвідомого; на закони позитивної дезінтеграції та вторинної інтеграції на більш високому рівні психічного розвитку суб'єкта; когнітивну спрямованість АСПП; діагностико-корекційну діалогічну взаємодію психолога з респондентом. Методологічні передумови функціонування групи АСПП підсилюються відповідними принципами її функціонування, а саме: безоцінність судження, прийняття іншої людини (і самого себе) такою, якою вона є; щирість та ін. (які вводяться керівником групи).

2. Дисертаційне дослідження засвідчило можливість проєкції індивідуальних змістів психічного на репродукцію художнього твору. В цьому процесі провідним є механізм проєктивної ідентифікації. З одного боку, сприйняття художнього твору актуалізує проєкцію, що виявляє латентні акценти особистісного досвіду суб'єкта. З іншого – відбувається ідентифікація: суб'єкт ототожнює себе з образами та символами на репродукції полотна, деякі елементи картини респондент нівелює. Художнє полотно, обране спонтанно і невимушено респондентом, стає презентантом психічного через його «привласнення» і «оживлення» в процесі діалогічної взаємодії пари психолог/респондент.

3. Було виявлено, що використання репродукцій художніх творів полегшує об'єктивування тих аспектів психіки, які пов'язані з едіпальною залежністю й мають певні складнощі в авторській презентації у візуалізованій формі. Респондент обирає репродукцію, в якій митець своєю майстерністю зміг представити складні змісти, і через проєктивну ідентифікацію «привласнює» образи, які в процесі діалогічної взаємодії «оживлюються», що сприяє пізнанню психіки в її цілісності.

4. Дослідження показали, що картина М. Реріха «Мадонна Лаборіс» має глибокий філософський зміст: питання життя і смерті, добра і зла, яке має продовження після життя у вигляді раю і пекла; архетип батька, матері в образах Бога (символ батька) і Мадонни (символ матері) та т. ін. Виявилось неважливим те, чи пропонує психолог, чи респондент самостійно обирає певну репродукцію художнього полотна.

5. Досліджено особливості шахової символіки завдяки полотнам, що використовують шахи. Архетипність шахової символіки відкривається в її можливостях передачі імпліцитного інтимно-значущого змісту психічного, пов'язаного з едіпальним табу, що відбувається в процесі діалогічної взаємодії респондента з психологом, в задачі якого входить виявлення оригінальності конкретизації й індивідуалізації змісту архетипу в кожного протагоніста шляхом встановлення логічних взаємозв'язків між образами, символами.

6. Аналіз емпіричного матеріалу дав змогу здійснити порівняння символів, які втілені в образах художніх полотен, та рефлексивно-авторських малюнкових символів. Архетипна символіка, представлена на неавторських малюнках та рефлексивно-авторська, презентована суб'єктом в авторському малюнку, в процесі глибинного пізнання доводить універсальну дієвість архетипів. Це підтверджує, що індивідуально-рефлексивна самопрезентація суб'єкта здійснюється за участю архетипу. Поряд з універсальністю, архетипна символіка наповнюється індивідуально-неповторним змістом

внаслідок його інтеграції з внутрішніми індивідуалізованими тенденціями психіки.

Зміст розділу висвітлено в таких публікаціях автора:

1. Камінська А. М., Полянничко О. М. Дослідження едіпового комплексу суб'єкта у процесі глибинного пізнання із використанням художніх творів / Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 24 – 25 квітня 2014 р.) // [ред. колегія: Є. М. Потапчук (голов. ред.), О. В. Кулешова, Л. О. Подкоритова, В. К. Гаврилькевич, Л. Г. Параскевич] / М-во освіти і науки України, Хмельницький нац. ун-т, Каф. практ. психол. та педагог. – Хмельницький: ХНУ, 2014. – С. 17 – 18.

2. Камінська А. М. Використання художніх творів із шаховою символікою у процесі глибинного пізнання суб'єкта / Камінська А. М. // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки: Зб. наукових праць. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. – № 45 (69). – С. 103 – 109.

3. Каминская А.Н. Использование художественного произведения в процессе исследования эдипового комплекса субъекта // Науковий журнал «Молодий вчений» № 4 (19) квітень, 2015 р. Частина 3 Щомісячне видання. – Херсон: ТОВ «Видавничий дім «Гельветика». – С. 91 – 99.

4. Камінська А. М. Використання художнього твору М. Реріха «Мадонна Лаборіс» у процесі активного соціально-психологічного пізнання / Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців: тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 21 – 22 квітня 2015 р.) // [ред. колегія: Є. М. Потапчук (голов. ред.), Т. Л. Левицька, Л. О. Подкоритова, В. К. Гаврилькевич, О. В. Варгата, Л. Г. Параскевич] / М-во освіти і науки України,

Хмельницький нац. ун-т, Каф. практи. психол. та педагог. – Хмельницький:
ХНУ, 2015. – С. 17 – 19.

РОЗДІЛ 3

РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ ГЛИБИННОГО ПІЗНАННЯ ПСИХІКИ З ВИКОРИСТАННЯМ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ

У третьому розділі визначено основні психологічні показники результативності психокорекційного процесу з використанням художніх творів. За допомогою тестових методик, статистичних методів та психомалюнків відповідної тематики проведено кількісний і якісний аналіз результатів використання художніх творів у процесі глибинного пізнання психіки суб'єкта. Представлено рекомендації психологам щодо особливостей використання художніх творів у діагностико-корекційному процесі.

3.1. Методологічне обґрунтування динаміки змін психіки учасника АСПП за умов використання художніх творів

Особистісна психокорекція передбачає подолання труднощів та бар'єрів, які гальмують конструктивні особистісні зміни. Це потребує пізнання суб'єктом неусвідомлюваних механізмів психіки, що детермінують особистісну проблематику.

Особистісна психокорекція гармонізує психіку в єдності свідомих та несвідомих аспектів і не завершується на певному етапі (зокрема, із закінченням роботи в психокорекційній групі). Особистісне вдосконалення може тривати упродовж багатьох років. Проте проходження глибинної психокорекції сприяє процесу особистісної корекції, тобто нівелюванню деструктивних проявів психіки та гармонізації внутрішньої структури, що дає змогу оптимально адаптуватися до соціуму. Відмінність відкоректованої та невідкоректованої людини полягає в ступені розвитку навичок самокорекції та розуміння власної особистості, можливості кваліфіковано наближатися до пізнання істотних характеристик власного «Я».

Невідкоректованість – це обтяженість особистісною проблемою (внутрішньою суперечністю), нерозв'язаність якої породжує особистісні деструкції. Невідкоректованість характеризується такими дисфункційними властивостями особистості [192]:

- суб'єкт ефективно функціонує лише в звичних умовах, серед адаптованих до його психологічних особливостей людей;
- йому властивий страх зміни ситуації спілкування, вільного функціонування та самореалізації;
- закритість для набуття нового досвіду та пізнання власної сутності;
- непослідовність поведінки, невідповідність намірів реальним діям для їх досягнення;
- суперечливість цінностей і життєвих позицій;
- різкі зміни настрою, невдоволеність собою й іншими людьми;
- агресивність як наслідок заблокованості можливостей вираження конструктивних почуттів, прояви вербальної агресії;
- пропуски соціально-перцептивної інформації, викривлення в сприйнятті реальності та в її інтерпретації, що може бути виявлено за участі зовнішнього спостерігача.

До виявів особистісної проблеми також можна віднести такі психологічні явища: відчуття дисгармонійності внутрішнього світу; тривожність та немотивований страх; актуалізація почуття меншовартості; егоцентризм, зосередженість на своїх проблемах та інтересах власного «Я»; пасивність, блокування творчого потенціалу, здатності до самореалізації, адекватної саморефлексії та відображення об'єктивної реальності; депресивні та афективні стани психіки.

Т. Яценко наголошує, що «до особистісних деструкцій належать такі стабілізовані утворення психіки суб'єкта, які породжують бар'єри спілкування і послаблюють контакти з іншими людьми, що ускладнює самореалізацію суб'єкта» [202, с. 20]. Вони зумовлені неусвідомленим

прагненням позбутися внутрішньої напруженості, підкріпити власне ідеалізоване «Я» завдяки очікуваному зворотньому зв'язку від інших людей.

Згідно з психодинамічною теорією, особистісна проблема суб'єкта детермінується наслідками едіпової залежності: усвідомлення неможливості інтимних (лібідних) стосунків з рідними людьми спричинює витіснення небажаних (табуйованих) імпульсів, що підкріплюється захисними тенденціями психіки. Як відомо, це зумовлено потребою адаптації до соціуму. Проте витіснена енергетика не втрачає своєї імперативної сили, а отже, не зникає й тиск внутрішніх неусвідомлюваних бажань. Конкретно це може мати вияв у прагненні безумовної любові, прийняття, підтримки з боку близьких або об'єктів, які їх заміщують, а це екстраполюється на соціум загалом. При цьому зберігається тенденція неможливості підтримання конструктивних стосунків з людьми (тенденція до «психологічної імпотенції» та «психологічної смерті»).

Соціальна адаптація за умови імперативності інфантильних тенденцій, пов'язаних з інтроекцією платонічних стосунків з близькими людьми, набуває відносності. Суперечність між прагненням слідувати просоціальним вимогам і водночас імперативний тиск неусвідомлюваних інфантильних бажань призводить до закріплення особистісної проблеми. Сутність проблематики, детермінованої едіповою залежністю, полягає в тому, що з'являється емоційне напруження, пов'язане з переживанням певних емоційних станів (депресії, агресії, фрустрації тощо), актуалізованих ситуацією спілкування. Суб'єкт за таких умов демонструє ірраціональну поведінку, наслідки якої не можуть бути прогнозовані ним самим.

Осягнення суб'єктом особистісної проблеми має охоплювати не лише усвідомлення сутності поведінкового аспекту (непродуктивних, ірраціональних реакцій), а й з'ясування характеру його едіпової залежності та її впливу на життєдіяльність. Адже саме наслідки едіпового тяжіння зумовлюють появу соціально-перцептивних викривлень. Розуміння особистісної проблеми ускладнюється внаслідок виникнення ілюзій, які

породжуються спотворенням самоусвідомлення та соціально-перцептивної інформації. Пізнання взаємозв'язків актуальної поведінки з глибинно-психологічними чинниками може послабити енергетичну спрямованість щодо інфантильних цінностей, а на поведінковому рівні зумовити необхідне раціональне регулювання.

Існування внутрішніх суперечностей психіки пов'язане з енергетичними перевитратами суб'єкта, що потребують поповнення за рахунок інших людей (ефект психологічного вампіризму). Спостерігається також явище заглиблення в себе за типом аутизму. Поведінка за таких умов підпорядкована активності хворобливих осередків «Я», актуалізація яких спонукає до раптових особистісних змін в межах полюсів: «плюс – мінус», «любов – ненависть», «активність – пасивність».

На думку Т. Яценко, яку ми поділяємо, «особистісна деструкція суб'єкта, що виявляється в дисфункціях спілкування, може мати замасковані форми, яких суб'єкт часто не розпізнає. При цьому в поведінці починають домінувати ірраціональні компоненти, немотивовані вчинки» [202, с. 23]. Деструктивні тенденції знаходять вияв у конкретній семантиці проблематики особистості. Наслідком особистісної проблеми є викривлення соціально-перцептивної реальності в сприйнятті дійсності та інших людей.

За наявності особистісної проблеми (яку суб'єктові важко самотійно розв'язати через неусвідомлюваність її глибинних витоків) пріоритетності набувають дезінтеграційні психічні процеси: внаслідок дії захисної системи відбувається від'єднання інтелектуально-раціонального пізнання від чуттєво-емоційного, чим створюється підґрунтя для соціально-перцептивних викривлень. При цьому спостерігається їхній деструктивний вплив на сприйняття соціально-перцептивної інформації. Таким чином, викривлення є водночас і наслідком, і показником особистісної проблематики, породжуючи закритість для отримання нового досвіду, ригідність психіки, що перешкоджає прогресивним особистісним змінам.

Неусвідомлюваність суб'єктом власних соціально-перцептивних викривлень зумовлює соціальну дезадаптацію та психологічну незахищеність, а отже, надмірну витрату енергії, поповнення якої потребує додаткових відступів від реальності в процесі спілкування. Невдачі і негаразди суб'єкт при цьому пояснює несприятливими обставинами або протидією з боку інших людей. Створюється феномен ходіння хибним колом: чим більше в особи виражена розбіжність між внутрішніми логіками: «ким я є» і «ким я хочу бути», тим частіше й інтенсивніше психіка «змушена» відступати від реальності. На конкретно-поведінковому рівні непомітність викривлень забезпечується тенденціями раціоналізації власних вчинків («добрими намірами»).

Викривлення перешкоджають адаптуванню до актуальної ситуації. В окремих осіб значущість об'єктивно-предметної діяльності абсолютизується настільки, що зумовлює ігнорування ними самої людини як реальності, а значить, порушення принципу рівності й партнерства в спілкуванні. Неусвідомлюване почуття меншовартості зумовлює тенденцію до гіперболізації власних переваг. Так, професійні успіхи іноді абсолютизуються й поширюються на інші сфери (скажімо, спілкування з колегами). За таких умов суб'єкт очікує, що навколишні позитивно ставитимуться до нього згідно з його «вищістю». Яскравим прикладом викривлення є ефект мегаломанії, що виявляється, зокрема, в аксіологічних ціннісних орієнтаціях: «я вищий за вас», «я знаю більше за людей». Наслідок такого викривлення – деперсоналізація інших людей або ж зверхне («батьківське») ставлення, коли партнерові по спілкуванню відводиться позиція «нерозумної дитини».

Деякі особливості викривлень можна розкрити лише через категорію об'єктних відношень, які відображають емоційне тло стосунків, що були притаманні едіповій ситуації суб'єкта. Захисні форми перенесення, заміщення дають змогу реалізувати їх в актуальній ситуації. Внутрішня

проблематика створює підґрунтя для переживання фрустрації та базальної невдоволеності, незмінної провини.

Таким чином, особистісна проблематика суб'єкта – це складний феномен, що відображає суперечливість та дисфункційність психіки. Її глибинно-психологічні витoki зумовлюють імперативну силу, що без психологічної корекції може послаблювати й дезадаптувати суб'єкта: саме внутрішня проблематика породжує непродуктивні похибки сприйняття іншої людини й ситуації спілкування, невідповідність конструктивних намірів суб'єкта його реальним діям, закритість для нового досвіду. Ці тенденції мають індивідуально-неповторний вияв, що не зменшує їх деструктивного впливу на характер міжособистісної взаємодії.

Усвідомлення взаємозв'язку інфантильних чинників проблематики з характером соціально-перцептивних викривлень у психокорекційному процесі з використанням художніх творів допомагає протагоністу не лише нівелювати емоційне перевантаження, а й оптимізувати ситуацію спілкування, максимально наблизитися до принципу реальності, що сприяє його соціальній адаптації загалом.

Ми поділяємо тезу Е. Фромма про те, що в сучасному суспільстві здоровою вважається людина, яка здатна адаптуватися до вимог культури, соціуму. Психологічне здоров'я також має визначатися розвитком життєвих сил та потенціалу особи. Дослідник справедливо наголошував, що критерії психологічно здорової людини окреслюються її здатністю творити, любити, брати на себе відповідальність за власний розвиток. Душевно здорова людина – та, що живе за любов'ю, розумом та вірою, поважаючи власне життя та життя свого ближнього [154]. Феномен психологічного здоров'я в сучасній науковій літературі визначається як стан психологічного благополуччя, що передбачає відсутність хворобливих психічних явищ, співвідноситься з переживанням внутрішнього психологічного комфорту, передбачає гармонізацію внутрішніх суперечностей і конфліктів.

Е. Фромм одним із головних завдань надання психологічної допомоги називає виявлення регресивних тенденцій психіки задля посилення любові до життя, пізнання людиною своєї природної сутності та розкриття потенціалу, що існує на латентному рівні. Згідно з його гуманістичною етикою, мета розвитку зрілої особистості – бути самою собою, а умова досягнення цього – бути «людиною для себе», яка реалізує власний життєвий інтерес. Це не означає егоїстичного та суто споживацького ставлення до світу й оточення. Насамперед це – небайдужість до власного «Я» (а отже, і до інших людей) та знання його істинних потреб, відповідальність за своє існування й поведінку. Така позиція зумовлює досягнення стану плідності, реалізації можливостей, активізації потенційних сил людини. Соціально успішна особистість є психологічно зрілою, творчо сприймає життя, здатна створити або «оживити» зовнішній та внутрішній світи спонтанною активністю власних психічних сил, має перспективний і об'єктивний погляд на реальність, що передбачає звільнення від внутрішніх деструкцій. Згідно Е. Фромму, якщо суб'єкт перебуває під впливом деструктивності, то ним рухають ненависть, злість, ревнощі, заздрощі, ірраціональні потяги, яким він підкоряється і від яких залежить [154]. За таких умов поведінка не є вільною і поміркованою, а суперечить розуму й інтересам суб'єкта, який невидимо для себе придушує свою сутність, стає дедалі жорсткішим і підпорядковується шкідливим стереотипам. Психологічна зрілість передбачає звільнення від стереотипності поведінки й деструкцій, небайдужість до природи власного «Я». Її характерною ознакою є здатність приймати та любити себе (без себелюбства та егоїзму), формувати гуманістичні цінності, довіряти їм. Зріла особистість не ставить за мету експлуатацію іншої людини, вона здатна приймати раціональну критику, бути відповідальною й адаптованою до оточення зі збереженням непорушних властивостей характеру; вміє бути щасливою, збагачувати світ своєю енергією; поєднує в собі репродуктивну й творчу

функції; бачить іншого таким, яким він є, поважає його індивідуальність і унікальність; вірить у природний позитивний потенціал людини.

Отже, результатом психокорекції має бути поліпшення показників психічного благополуччя суб'єкта.

З огляду на це постає питання про визначення критеріїв особистісної відкоригованості, які не суперечили б гуманістичній зорієнтованості розвитку індивідуальності, реалізації потенціалу кожної людини, проте відкривали б перед суб'єктом орієнтири особистісного зростання. Вони можуть дати певне уявлення про ідеальну модель психологічно благополучної особистості.

Результат психокорекційної роботи в групі АСПП з використанням художніх творів ми вбачаємо передусім у розширенні самосвідомості учасників, зокрема, усвідомленні детермінованості особистісних проблем попереднім життєвим досвідом, що позначився на психіці, і як наслідок, оптимізації сфери спілкування, підвищенні психологічної компетентності, гармонізації потреб та форм поведінки, загальному оздоровленні.

До загальних змін, які відбуваються в процесі глибинного пізнання психіки з використанням художніх творів, належать:

- розвиток умінь перетворювати себе на об'єкт дослідження, відчувати й аналізувати значущу для себе ситуацію спілкування; формування здатності до глибинної рефлексії інфантильних витоків особистісної проблематики (вміння здійснювати ретроспективний аналіз історії власного життя й минулого досвіду спілкування з людьми; об'єктивувати «запрограмованість» власної психіки);

- розвиток можливостей аутопсихотерапії та сенситивних здібностей сприймання інформації, важливої для розуміння себе та інших;

- формування психологічної відповідальності за свою поведінку, відмова від «психологічних милиць» (сподівань на інших), вироблення здатності до психологічної захищеності, що ґрунтується на глибинному

розумінні своїх захисних (автоматизованих) тенденцій, нейтралізації їх імперативного впливу на поведінку;

- розуміння власного (неусвідомлюваного до проведення відповідної психокорекційної роботи) «життєвого плану» й водночас виховання здатності упереджувати залежність від «програм дитинства»;

- засвоєння оптимальних умінь спілкування, а саме: приймати людину (й себе) такою, якою вона є, розуміти когнітивні передумови виникнення різних емоційних станів, корелювати їх із базовими формами захисту, адекватно визначати свою роль у виникненні непорозумінь з іншими, бачити стереотипно-деструктивні тенденції поведінки, які не є продуктивними для спілкування, і з'ясувати для себе причини «збоїв», пов'язаних із фіксаціями дитинства, особливостями процесу соціалізації;

- набуття лабільності нервових процесів та навичок гнучкості поведінки; вміння адекватно оцінювати ситуацію спілкування, прогнозувати тенденції її розвитку й керувати нею.

У процесі АСПП з використанням художніх творів суб'єкт навчається рефлексувати ілюзорні потреби власного «Я» та засоби їх задоволення. Відповідна діагностико-корекційна робота підвищує психологічну культуру, психологічну захищеність і психологічну силу «Я» суб'єкта, сприяє збагаченню його соціально-перцептивного інтелекту, розвитку емпатії та емоційної сенситивності, формуванню навичок глибинного самопізнання, розширенню компетентності у спілкуванні [202].

Відкориговану особистість характеризує [192]:

- глибинне пізнання власної несвідомої сфери та особистісних характеристик, прийняття істинних потреб та можливостей, розуміння природи власного «Я»;

- прийняття світу та інших людей такими, якими вони є, знання потреб та можливостей людей, здатність наближатись до інтересів інших;

- формування системи гуманістичних цінностей, що не суперечить індивідуальній неповторності власної психіки й сприяє оптимальній адаптованості й творчій реалізації в соціумі;

- досягнення стану психологічної зрілості, що полягає в здатності брати на себе відповідальність за власні вчинки, життєву і професійну самореалізацію;

- інтеграція й гармонізація раціонального й емоційного аспектів особистості, відкритість до набуття нового досвіду та пізнавального його опрацювання;

- наближення психічної та об'єктивної реальності, мінімізація відступів від реальності та викривлень;

- уміння абстрагуватись від емоцій, почуття психологічної слабкості й перетворити себе на об'єкт дослідження для самопізнання і самокорекції;

- здатність сублімувати психічну енергію в суспільно корисну працю й відчувати задоволення від самореалізації;

- здатність до конструктивної співпраці та партнерських стосунків з людьми за збереження особистої незалежності й самоповаги;

- розуміння власного внеску в ситуацію спілкування; виражене почуття вдячності іншим людям.

Особистісна відкоригованість суб'єкта не розглядається як стан досконалості, завершеності роботи над собою. Це передусім здатність до психологічного аналізу як складних життєвих ситуацій власного життя, так і проблем інших людей, гуманістична налаштованість, здатність до самореалізації. З позицій психодинамічної методології, відкоригованість передбачає розуміння власних захисних тенденцій, усвідомлення відступів від реальності та хворобливих аспектів «Я». Позитивна динаміка особистісних змін, наслідком якої стає соціальна адаптованість суб'єкта, його емоційне благополуччя – найперший показник гармонізації особистості. Останнє зумовило вибір тестових методик, які дали змогу здійснити в дисертаційному дослідженні кількісний аналіз особистісних змін учасників

АСПП, що пов'язані з використанням художніх творів у психокорекційному процесі.

3.2. Аналіз результативності особистісних змін учасників АСПП

Результати психокорекційної роботи в групах АСПП, що проводилась з використанням художніх творів, засвідчені позитивними змінами, які стосуються внутрішньої гармонізації психіки учасників: загальноособистісними, індивідуально-особистісними і особистісно-професійними.

Загальноособистісні зміни зумовлені асиміляцією групових принципів: прийняття іншої людини (і самого себе) такою, якою вона є; щирість; аналіз поведінки іншого (і самоаналіз) в ситуації «тут і тепер»; відсутність критики (і самокритики); формування навичок «бути в ситуації» і «бути над ситуацією»; децентрація уваги з потреб власного «Я»; перетворення себе на «об'єкт дослідження»; послаблення тенденції до «психологічної імпотенції» і до «психологічної смерті».

Індивідуально-особистісні зміни пов'язані з процесом позитивної дезінтеграції і вторинної інтеграції на більш високому рівні психічного розвитку суб'єкта. До таких змін можна віднести відкритість для нового досвіду; превалювання об'єктивності в оцінці поведінки іншої людини над проективно-емотивними реакціями; соціальну активність; послаблення стереотипності й автоматизованості поведінки; розвиток здатності до розкриття власної креативності в спілкуванні, що пов'язано зі зниженням активності мортідної (руйнівної) енергії й розширенням можливостей актуалізації енергії лібідо.

Особистісно-професійні зміни пов'язані зі стимулюванням розвитку емпатії, сенситивності, інтуїції, умінь самоаналізу (саморефлексії) і поздовжнього аналізу поведінки. Психокорекційна робота з використанням

художніх творів сприяє розвитку здібностей до процесуальної психодіагностики.

Формалізовані показники результативності використання художніх творів при проходженні глибокої корекції учасниками АСПП забезпечено тестовими дослідженнями. Для цього були використані такі методики:

1. Багаторівневий особистісний опитувальник «Адаптивність» (розроблено та адаптовано групою співробітників Військово-медичної академії під керівництвом доктора психологічних наук, старшого наукового співробітника А. Маклакова) [43].

2. Методика діагностування «перешкод» у встановленні емоційних контактів В. Бойко [103].

Багаторівневий особистісний опитувальник «Адаптивність» включає 165 запитань й дає змогу одержати інформацію різного обсягу і характеру. Текст методики, «ключі», процедуру визначення відповідної групи адаптаційних здібностей наведено в Додатку К. Методика розрахована на використання фахівцями з різним рівнем спеціальної підготовки: психологами, психофізіологами і психіатрами.

В методиці використовуються чотири набори «ключів», що відповідають шкалам: «Достовірність» (Д), «Поведінкова регуляція» (ПР), «Комунікативний потенціал» (КП), «Моральна нормативність» (МН). При опрацюванні результатів враховується кількість відповідей, що збіглися з «ключем». Кожен збіг відповіді з «ключем» оцінюється в один бал.

Шкала достовірності оцінює ступінь об'єктивності відповідей. Якщо загальна кількість балів перевищує 10, отримані результати доцільно вважати необ'єктивними внаслідок імперативного прагнення обстежуваного відповідати соціально бажаному особистісному типу.

Шкала «Поведінкова регуляція» дає змогу оцінити рівень поведінкової регуляції, міру схильності до нервово-психічних зривів, адекватність самооцінки й сприйняття дійсності; шкала «Комунікативний потенціал» – рівень комунікативних здібностей, наявність або відсутність труднощів у

побудові контактів із оточенням; шкала «Моральна нормативність» – рівень соціалізації, здатність до адекватної оцінки свого місця й ролі у колективі.

«Сирі» бали шкал «Поведінкова регуляція», «Комунікативний потенціал», «Моральна нормативність» додаються, що дає змогу обчислити значення підсумкової шкали «Особистісний потенціал соціально-психологічної адаптації» (ОАП). Отримані значення за окремими шкалами і за підсумковою шкалою переводяться в стени, і визначається відповідна група розвитку адаптаційних здібностей. При цьому слід мати на увазі, що значення в 4-6 стени є середнім. Перевищення цих значень свідчить про високий розвиток якості, визначеної за тією чи іншою шкалою, а більш низькі значення свідчать про недостатній розвиток характеристики, що розглядається. Ключі особистісного опитувальника «Адаптивність» представлені в таблиці К.1 додатку К, правила переведення в стени подано в таблицях К.2, К.3, психологічну інтерпретацію окремих шкал опитувальника і трьох груп розвитку адаптаційних здібностей наведено в таблицях К.4, К.5.

Методика діагностування «перешкод» у встановленні емоційних контактів В. Бойко (додаток Л) дозволяє виявити й кількісно оцінити такі труднощі в емоційній сфері суб'єкта:

- невміння керувати емоціями, дозувати їх;
- неадекватний прояв емоцій;
- негнучкість, нерозвиненість, невиразність емоцій;
- домінування негативних емоцій;
- небажання зближуватись з людьми на емоційному рівні.

При виборі тестових методик ми виходили з того, що під впливом психокорекційної роботи з використанням художніх творів відбувається особистісне зростання суб'єкта, узагальнюючими показниками якого виступають адекватність соціально-перцептивних процесів, з чим безпосередньо пов'язана адаптивність суб'єкта, а також зниження депресивно-регресивних тенденцій, комфортне емоційне самовідчуття в ситуаціях особистих стосунків і професійної взаємодії.

Дослідження проводилось на базі Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка та Кримського гуманітарного університету (в рамках авторських шкіл академіка Т. Яценко).

Відповідно до вимог Галузевого стандарту вищої освіти за спеціальністю «Практична психологія» освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр», заняття з глибинної психокорекції за методом АСПП внесені до навчального плану студентів. До складу експериментальної групи увійшли студенти 1-4 курсів психологічного факультету Черкаського національного університету ім. Богдана Хмельницького, які навчалися за спеціальностями «Практична психологія» і «Психологія». Контрольна група була утворена зі студентів 1-3 курсів Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, які навчалися за спеціальністю «Соціальна педагогіка» і не проходили заняття за методом АСПП.

Для проведення тестового дослідження було сформовано репрезентативну групу із 320 осіб, із якої 60 осіб склали експериментальну групу (студенти, які проходили заняття в групах АСПП) і 40 осіб – контрольну групу (студенти, які не проходили занять в групах АСПП).

Експериментальна група учасників дослідження створювалась за схемою випадкового відбору, що дало змогу забезпечити однакову представленість в експериментальній групі студентів, що навчаються за психологічним фахом (20 учасників), професійних психологів (20 учасників) і представників інших професій (20 учасників). При цьому обов'язковою умовою залучення до експериментальної групи була безпосередня участь суб'єкта у психокорекційній роботі з використанням неавторських малюнків (художніх творів). Тестування в експериментальній групі проводилось в індивідуальній формі: перший раз – перед початком психокорекційних занять у групах АСПП, другий раз – через шість місяців після закінчення психокорекційної роботи.

Контрольна група учасників дослідження створювалась за схемою випадкового відбору зі студентів, які не проходили занять в групах АСПП. Тестування в контрольній групі проводилось у груповій формі – двічі з інтервалом у шість місяців між дослідженнями.

Метою тестового дослідження з наступним застосуванням статистичних методів обробки результатів було виявлення динаміки в узагальнюючих показниках відкорегованості особистості серед учасників групової психокорекційної роботи з використанням неавторських малюнків (художніх творів), а також їх порівняння з відповідними показниками тих студентів, які не брали участі в психокорекційній роботі (контрольною групою).

Статистична обробка результатів дослідження проводилась за допомогою програм SPSS та Microsoft Excel 2003 з використанням непараметричних статистичних критеріїв: Т-критерія Вілкоксона, ф-критерія (кутове перетворення Фішера) [122].

Первинні результати тестування за методикою «Адаптивність» представлені в Додатку К. 1 – К. 4.

Зміни у високих показниках адаптивності серед випробуваних, які відбуваються під впливом психокорекційної роботи в групах АСПП, відображені на рис. 3.5.

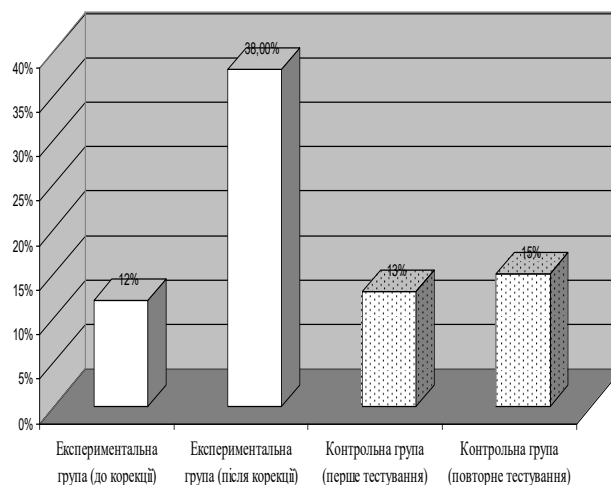

Рис. 3.5. Динаміка високих показників адаптивності серед учасників експериментальної і контрольної груп

Наведені дані (рис. 3.5.) демонструють збільшення кількості випробуваних з високими показниками адаптивності серед учасників експериментальної групи, з якими проводилась психокорекційна робота (з 12% до 38%).

Зміни в низьких показниках адаптивності серед випробуваних, які відбуваються під впливом психокорекційної роботи в групах АСПП, відображені на рис. 3.6.

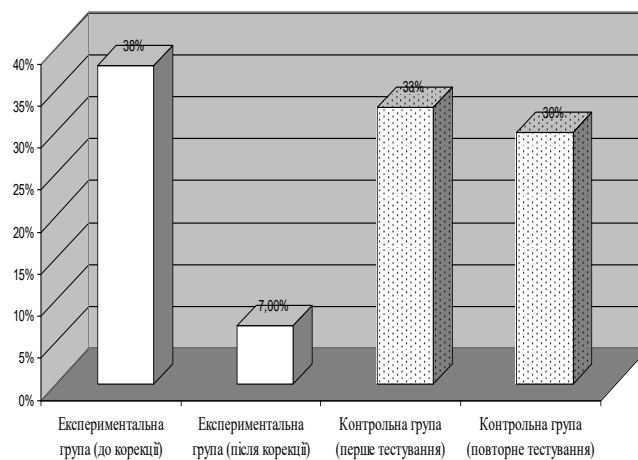

Рис. 3.6. Динаміка низьких показників адаптивності серед учасників експериментальної і контрольної груп

Отримані результати (рис. 3.6.) демонструють зменшення кількості випробуваних з низькими показниками адаптивності серед учасників експериментальної групи (з 38% до 7%).

З метою оцінки статистичної значущості отриманих в дослідженні відмінностей в показниках адаптивності (високих і низьких) учасників експериментальної і контрольної груп було використано багатofункціональний ϕ -критерій (кутове перетворення Фішера) (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Оцінка відмінностей у високих показниках адаптивності при першому тестуванні учасників експериментальної і контрольної груп

Показники	Експериментальна група	Контрольна група
кількість учасників	60	40
доля учасників з високою адаптивністю	7 (12%)	5 (12,5%)
величина центрального кута	$\varphi_2 = 0,707$	$\varphi_1 = 0,723$
значення критерію	$\varphi = 0,08$	

Враховуючи, що $\varphi_{\text{критич.}} = 1,64$ ($p < 0,05$), $\varphi_{\text{критич.}} = 2,31$ ($p < 0,01$), можна зробити висновок, що статистично значущих відмінностей у високих показниках адаптивності між учасниками експериментальної і контрольної груп до проведення психокорекційної роботи зафіксовано не було:

$$\varphi = 0,08 < \varphi_{\text{критич.}} = 1,64 \quad (p > 0,05).$$

Проаналізуємо відмінності у високих показниках адаптивності учасників експериментальної і контрольної груп, які виявлені при повторному тестуванні (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Оцінка відмінностей у високих показниках адаптивності при повторному тестуванні учасників експериментальної і контрольної груп

Показники	Експериментальна група	Контрольна група
кількість учасників	60	40
доля учасників з високою адаптивністю	23 (38%)	6 (15%)
величина центрального кута	$\varphi_1 = 1,328$	$\varphi_2 = 0,795$
значення критерію	$\varphi = 2,61$	

Отже, у дослідженні зафіксовані статистично значущі відмінності у високих показниках адаптивності між учасниками експериментальної і контрольної груп після проведення відповідної психокорекційної роботи:

$$\varphi = 2,61 > \varphi_{\text{критич.}} = 2,31 \quad (p < 0,01).$$

Проаналізуємо відмінності у низьких показниках учасників експериментальної і контрольної груп до участі в психокорекційній роботі за методом АСПП (табл.3.3).

Таблиця 3.3

Оцінка відмінностей у низьких показниках адаптивності при першому тестуванні учасників експериментальної і контрольної груп

Показники	Експериментальна група	Контрольна група
кількість учасників	60	40
доля учасників з низькою адаптивністю	23 (38%)	13 (32,5%)
величина центрального кута значення критерію	$\varphi_1 = 1,328$	$\varphi_2 = 1,213$
	$\varphi = 0,56$	

Враховуючи, що $\varphi_{\text{критич.}} = 1,64$ ($p < 0,05$), $\varphi_{\text{критич.}} = 2,31$ ($p < 0,01$), можна зробити висновок, що статистично значущих відмінностей у низьких показниках адаптивності між учасниками експериментальної і контрольної груп до проведення психокорекційної роботи зафіксовано не було:

$$\varphi = 0,56 < \varphi_{\text{критич.}} = 1,64 \quad (p > 0,05).$$

Відстежимо зміни у низьких показниках адаптивності при повторному тестуванні учасників експериментальної і контрольної груп (табл.3.4).

Таблиця 3.4

Оцінка відмінностей у низьких показниках адаптивності при повторному тестуванні учасників експериментальної і контрольної груп

Показники	Експериментальна група	Контрольна група
кількість учасників	60	40
доля учасників з низькою адаптивністю	4 (7%)	12 (30%)
величина центрального кута значення критерію	$\varphi_2 = 0,536$	$\varphi_1 = 1,159$
	$\varphi = 3,05$	

У дослідженні зафіксовані статистично значущі відмінності у низьких показниках адаптивності між учасниками експериментальної і контрольної груп після проведення відповідної психокорекційної роботи:

$$\varphi = 3,05 > \varphi_{\text{критич.}} = 2,31 \quad (p < 0,01).$$

Отже, статистичний аналіз доводить, що діагностико-корекційний процес у групах АСПП з використанням художніх творів сприяє особистісному зростанню учасників. Показником цього зростання виступає, зокрема, адекватність соціально-перцептивних процесів, з чим безпосередньо пов'язана адаптивність суб'єкта, що була визначена за шкалами «поведінкова регуляція», «комунікативний потенціал», «моральна нормативність». У дослідженні зафіксовані статистично значущі відмінності в низьких і високих показниках адаптивності між учасниками експериментальної і контрольної груп після проведення відповідної психокорекційної роботи.

Інакше кажучи, психокорекційна робота в групах АСПП з використанням художніх творів спричинює статистично підтверджене зростання кількості учасників з високими показниками адаптивності і зменшення кількості учасників з низькими показниками адаптивності.

Як було з'ясовано в попередньому підрозділі, відкориговану особистість характеризує інтеграція й гармонізація раціонального та емоційного аспектів особистості. Одним з вагомих показників особистісного зростання є набуття суб'єктом позитивного емоційного самовідчуття в ситуаціях особистих стосунків і професійної взаємодії.

Формалізовані показники результативності (пов'язаної з позитивними зрушеннями в емоційній сфері) проходження глибинної корекції учасниками АСПП забезпечено тестовими дослідженнями за методикою діагностування «перешкод» у встановленні емоційних контактів В. В. Бойко. Результати тестування учасників АСПП, які брали безпосередню участь у психокорекційній роботі з використанням неавторських малюнків (репродукцій художніх творів), представлені в Додатку Л.

Оцінка статистичної достовірності відмінностей в результатах учасників експериментальної групи до і після проходження занять в групах АСПП проведена за допомогою Т-критерію Вілкоксона.

$T_{\text{емп.}}=4+4+4+4+9,5+21,5=47$; $T_{\text{критич.}}(n=49)=379$ (при 11 результатах, які не були включені в процедуру ранжування (нульові зсуви та нещирі відповіді)).

$$T_{\text{емп.}} = 47 < T_{\text{критич.}} = 379 \quad (p < 0,01)$$

Отримані дані свідчать про те, що при проведенні психокорекційної роботи в групах АСПП в учасників статистично значущо знижується рівень «перешкод» у встановленні емоційних контактів з партнерами по спілкуванню.

Якісний аналіз результативності психокорекційного процесу із використанням неавторських малюнків (художніх творів) проведено за допомогою психомалюнків на тему «Я – до групи, Я – після групи», які автори супроводжували відповідними самозвітами.

Рис. 3.7. «Я – до групи, Я – після групи» (учасник О.)

О.: До психокорекції у мене було дуже багато питань без відповідей. Я відчувала, що мене тягне «мішок» якихось труднощів. Свій будинок був як клітина, з якої немає виходу. Після психокорекції я стала відчувати силу у вирішенні життєвих питань; стало легше йти на контакт з людьми, розуміючи, що їх реакції теж мотивовані певними обставинами дитинства.

Мені легше стало приймати інших людей такими, якими вони є, я стала менше ображатися (раніше це забирало у мене життєві сили).

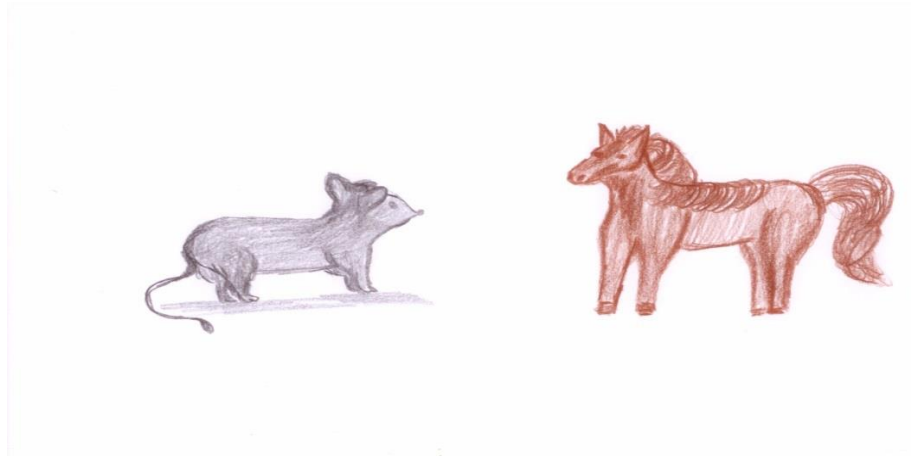

Рис. 3.8. «Я – до групи, Я – після групи» (учасник А.)

А.: До психокорекції я відчувала постійне відчуття дискомфорту. Мені було важко жити, що пов'язано зі страхом висловлювати свою думку, щоб нікого не образити. При цьому накопичувалася агресія, тому що не вирішувалися питання, які мене хвилюють. Я соромилася своєї зовнішності, відчувала скутість. Психокорекція навчила мене не боятися висловлюватися таким чином, щоб мене почули і не образилися. Я стала більше розуміти, як потрібно взаємодіяти з людьми, стала менше соромитися, прийняла себе такою, якою я є. Мені навіть стали робити компліменти, що я гарна (для мене це дуже важливо).

Рис. 3.9. «Я – до групи, Я – після групи» (учасник К.)

К.: Психокорекція допомогла мені звільнитися від постійного відчуття смутку і туги, яке я відчувала з дитинства. Іноді такі моменти ще бувають,

але вони короткочасні. Я починаю аналізувати, що до цього призводить, і почуття смутку розсіюється. Я себе намалювала в образі хмаринок, з яких ллється дощ – це я до психокорекції, а зараз я – сонечко.

Рис. 3.10. «Я – до групи, Я – після групи» (учасник В.)

В.: До психокорекції я відчувала внутрішню слабкість, непотрібність у цьому світі, щоденне пусте існування і нерозуміння, для чого жити. Відчувала роздратованість, мені здавалося, що всі хочуть мене образити, через що я займала захисну позицію. Психокорекція дала мені почуття впевненості, почуття землі під ногами, я зрозуміла витoki своїх образ, і вони поступово відступають. З'явилася життєрадісність, я перестала ставитися до людей з насторогою і відчувати внутрішню агресію. Мені стало набагато спокійніше, і я більше енергії стала використовувати на вирішення необхідних життєвих завдань.

Рис. 3.11. «Я – до групи, Я – після групи» (учасник Р.)

Р.: До психокорекції я себе відчував хвилею, яка б'ється об неприступну стіну. Це відбирало сили, охоплювало нерозуміння, що робити

далі. Довгі роки я був емоційно на одному місці. Після психокорекції я зрозумів, чого хочу і до чого мені необхідно прагнути. Усвідомив витoki мого стану в минулому, і намагаюся стежити, де це може проявлятися в житті, щоб мінімізувати вплив цих моментів у теперішньому житті.

Рис. 3.12. «Я – до групи, Я – після групи» (учасник Д.)

Д.: Психокорекція допомогла мені відчутти життєві сили, радість, бажання активно брати участь у громадській діяльності. Все це прийшло замість почуття знедоленості, втрати, яка уводила мене в стан мертвого самотнього дерева без відчуття актуального моменту і планування майбутнього.

Рис. 3.13. «Я – до групи, Я – після групи» (учасник З.)

З.: Я зобразила себе кошиком, в яку кидають сміття. Це відчуття мене переслідувало все свідоме життя до психокорекції. Мені здавалося, що люди користуються мною і скидають на мене свій негатив, якого я не могла позбутися. Я захлиналась сама цим негативом, завдавала, таким чином,

шкоди своєму здоров'ю. Після занять в групі АСПП я перетворилася в прекрасну вазу з квітами. Я знову відкрила в собі те, що відчувала колись у своїй дитячій сім'ї, де мене любили, оберігали, і де для мене життя було святом. Такі відчуття повернулися до мене.

Рис. 3.14. «Я – до групи, Я – після групи» (учасник Л.)

Л.: Я до групи АСПП відчувала себе маленькою дитиною, яка відпочиває, спить. Всі дбали про мене, але ця опіка не давала мені рости, розвиватися, вчитися жити. За мене робили майже все. Психокорекція відкрила можливості донести близьким, чого я бажаю, і що для мене є дуже важливим. Вони продовжують допомагати мені, але тільки в тих моментах, де я їх попрошу, а не всюди, що обмежувало мою активність. Я тепер себе відчуваю дівчиною, яка може самостійно вирішувати багато життєвих питань.

Рис. 3.15. «Я – до групи, Я – після групи» (учасник Я.)

Я.: До групи я себе відчувала безформною істотою, яка ходить по світу в пошуках того, чого не знає сама. Вона була невинна, і її багато кривдили. Врешті-решт у неї вирости такі колючки для захисту. Згодом ця істота перестала відчувати, що ранить тих, хто дорогий їй. Психокорекція відкрила в мені жіночий потенціал. З аморфної істоти я перетворилася на прекрасного метелика – життєрадісного і такого, що дарує радість іншим.

Рис. 3.16. «Я – до групи, Я – після групи» (учасник Б.)

Б.: Я до психокорекційної групи відчував себе горою з гарячою вершиною. Це вулкан, який не може випустити пар і захлинається своєю агресією від безсилля щось змінити. Після психокорекції я відчуваю життя, гнів просто не продукується. Я відчуваю себе сильним, могутнім деревом в оазисі, яке може дати відпочити втомленому подорожньому в тіні свого листя і напоїти своїми плодами спраглого.

Наведені психомалюнки і супроводжуючі їх самозвіти авторів розкривають феноменологію психологічних змін учасників АСПП під впливом психокорекційної роботи з використанням художніх творів. Аналіз цієї феноменології дав змогу виділити основні показники особистісної динаміки учасників АСПП, представлені в табл. 3.10.

Таблиця 3.10

Психологічні зміни учасників АСПП під впливом психокорекційної роботи з використанням художніх творів

№ з/п	До занять	Після занять
1	Відсутність суб'єктивної потреби в отриманні рефлексивних знань	Розвиток здібностей до глибинного пізнання власної несвідомої сфери та особистісних характеристик, розуміння природи власного «Я»
2	Залежність актуальної поведінки від неусвідомлюваних «програм дитинства», яка призводить до розходження між намірами і реальними діями з їх досягнення	Розуміння власного (неусвідомлюваного до проведення відповідної психокорекційної роботи) «життєвого плану» й, водночас, виховання здатності упереджувати залежність від «програм дитинства»
3	Суттєвий негативний вплив соціально-перцептивних викривлень на процес особистої і професійної взаємодії з іншими людьми	Адекватність самооцінки; здатність до адекватної оцінки свого місця і ролі у колективі
4	Домінування в поведінці енергії мортідо (вираженість негативних емоцій у ставленні до себе й до інших)	Посилення лібідних тенденцій, врівноважена емотивність у спілкуванні й розвиненість рефлексивного інтелекту
5	Обтяженість психіки системою автоматизованих захистів, зокрема пошук «винних» у власних життєвих негараздах серед інших людей	Нівелювання автоматизованих захистів, здатність брати на себе відповідальність за власні вчинки, життєву і професійну самореалізацію
6	Центрація на інтересах власного «Я», яка призводить до відсутності психологічних можливостей наближатись до інтересів партнерів по спілкуванню	Формування здатності наближатись до інтересів інших людей у власній поведінці

3.3. Рекомендації психологам щодо використання художніх творів у глибинному пізнанні психіки суб'єкта

Практична психологія є специфічною галуззю професійної діяльності, в якій рівень професіоналізму залежить від особистісних характеристик психолога. Коли йдеться про методи практичної психології, зокрема їх зорієнтованість на надання допомоги іншій людині, фахівцям слід пам'ятати про необхідність самоаналізу, самопізнання і самокорекції.

Проблема формування професіоналізму психолога не може бути розв'язана без оволодіння методологією, що інтегрує, поряд з теоретичними знаннями, інструментально-методичні аспекти діагностико-корекційної роботи. Удосконалення інструментальних аспектів професійної діяльності психолога вимагає уваги науковців до пошуку засобів, які дозволяють пізнавати індивідуальну неповторність психіки суб'єкта. Як показують результати проведеного дослідження, процес глибинного пізнання психіки суб'єкта інтенсифікується за умови візуалізації психічного з використанням різноманітних предметних засобів, особливо – неавторських малюнків.

Психоаналітична робота з використанням неавторського малюнку (картин професійних художників тощо) в науковій літературі, на нашу думку, презентована недостатньо, тому ці рекомендації є актуальними як у теоретичному, так і в прикладному аспектах.

До неавторських малюнків, що використовувались у глибинно-корекційній роботі, можна віднести як репродукції картин професійних художників, зокрема: Д. Варрена, К. Вачера, С. Далі, З. Задемака, Я. Йерки, Д. Лохмюллера, В. Подковінськи, М. Реріха, В. Сюдмака, Т. Саломоні, Д. Годда, Д. Хо та ін., – так і тематичні авторські малюнки, виконані іншими учасниками груп АСПП.

Використання прийому роботи з неавторськими малюнками базується на метафоричності, що полегшує самовираження протагоніста. У психокорекційній роботі в якості неавторських малюнків важливо

використовувати ті, які в своїх образах несуть ґрунтовний психологічний зміст у мотивах добра і зла, любові і ненависті, життя і смерті, а також містять елементи, що мають архетипне навантаження (вогонь, море, пустеля, сонце, місяць, маска, лялька, годинник та ін.) і символізують різні тенденції психіки: до сили, до слабкості, до самопокарання, до відчуження від оточення тощо, що детермінують поведінку людини. Останнє спонукає протагоніста до асимілювання з фрагментами картини через включення захисних механізмів ідентифікації, проєкції, проєктивної ідентифікації, перенесення та ін. Таким чином, елементи картини наповнюються індивідуалізованим змістом, що об'єктивується в психокорекційному діалозі.

З низки репродукцій картин та авторських малюнків інших учасників груп АСПП протагоністу пропонується обрати ті, які не залишають його емоційно байдужим. Для адекватної діагностики та корекції важливим є спонтанний вибір респондентом малюнків із низки запропонованих. Можливий також варіант, коли вибір здійснює сам психолог.

Робота з неавторським малюнком починається з представлення респондентом авторського змісту картини (як він його розуміє). Як показує дослідження, респондент завжди визначає сюжет в контексті власних актуальних емоційних станів. При цьому передбачається «привласнення» малюнка, тобто переструктурування змістової частини картини відповідно до психологічних потреб респондента. Йому пропонується певним чином визначити назву малюнка, вказати важливі та другорядні символи, аспекти зображення, з якими він асоціює себе, проговорити свої відчуття від імені того чи іншого образу і своє ставлення до інших персонажів на малюнку (картині). Допускається уявна зміна зображень картини (її окремих елементів), динаміка образів, що сприяє точності психодіагностики та ефективності корекції.

Протагоністу пропонується обрати «активні» фрагменти, втілитися в емоційно близький образ або будь-де на картині. В процесі аналізу респондент має змогу ставити акцент на тому образі, з яким себе асоціює, й

виражати ставлення до інших фрагментів, що є на малюнку. Таке опрацювання малюнка дає змогу діагностувати емоційні пріоритети інфантильного й травмуючого походження, які імперативно впливають на мимовільну спрямованість активності особи.

Психоаналітична робота з неавторським малюнком спирається на феноменологію сприйняття зображення респондентом. Психологом до уваги береться зміна протагоністом сюжету картини, переструктурування її персонажів тощо. Висловлювання респондента є пріоритетними, враховуючи дотримання феноменологічного підходу та орієнтацію на пізнання глибинних детермінант психіки.

В основу психоаналітичної роботи з використанням неавторських малюнків покладено діалогічну взаємодію психолога і протагоніста. Це вказує на вагомість проблеми формування професіоналізму в постановці запитань психологом як інструменту глибинного пізнання. Слід наголосити, що саме діалог (незалежно від прийому психокорекційної роботи) виступає передумовою об'єктивування глибинно-психологічних детермінант особистісної проблеми суб'єкта, пов'язаних з внутрішньою суперечливістю психіки.

В деяких дослідженнях пропонуються готові алгоритми проведення діагностичного діалогу, що, на нашу думку, нівелює можливість спонтанної діалогічної взаємодії та врахування динамічних особливостей психіки. Процесуальна діагностика й корекція при використанні репродукцій художніх творів враховує динамічні характеристики психіки, що дає змогу психологу задавати динаміку діалогу адекватно феномену психіки респондента. При цьому попередній комунікат респондента має обумовлювати наступний крок у просуванні разом з респондентом до глибин індивідуально-неповторної психіки.

Психокорекційний діалог при використанні психологом репродукцій художніх творів у процесі глибинного пізнання психіки суб'єкта спрямовується на надання допомоги суб'єкту в рефлексії його особистісної

проблеми. Усвідомлення проблеми потребує від респондента власної дії, що виражається в акті рефлексивної комунікації, каталізація якої здійснюється психологом за допомогою символіки художніх творів. Саме тому діалог при використанні художніх творів у процесі глибинного пізнання психіки є визначальним і структурується (виходячи з феномену психіки суб'єкта) у напрямі поступового та багаторівневого просування до прояснення глибинних витоків особистісної проблеми.

Психологу слід враховувати, що набір певної кількості індивідуально-неповторного фактажу в діалозі створює підґрунтя для доказовості інтерпретацій і гіпотез, що дозволяє протагоністу виявляти інфантильну статику в динаміці вербального матеріалу, заданій символікою художніх творів. Необхідною складовою діалогу є запитання, які каталізують розгорнуту бесіду, даючи змогу респонденту здійснювати вибір у використанні комунікатів, представленні інформації та структуруванні розповіді в процесі «феноменологізації» художніх творів. Твердження (аналітико-корекційний коментар) має застосовуватись лише тоді, коли в процесі діалогу виокремлена достатня кількість доказового для респондента матеріалу для висновків. Адже мета психокорекційного діалогу – не лише діагностувати проблему, а насамперед посприяти усвідомленню самим протагоністом власної особистісної проблематики.

Володіння інтерпретаційними навичками в процесі глибинного пізнання психіки суб'єкта з використанням художніх творів вимагає від психолога наявності в нього цілого ряду вмінь і професійних якостей. Фахівцю важливо розвивати в себе здатність виокремлювати діагностично важливі компоненти (сенси) у висловлюваннях суб'єкта; уміти встановлювати зв'язки (ланки) між окремими висловлюваннями й символічним матеріалом художніх творів. Важливим є віднаходження і констатування суперечностей психіки суб'єкта, що можуть проявлятися у семантичних переструктуруваннях малюнку; гостроти емоційних реакцій; особливостей реагування на отримання зворотного зв'язку тощо. Опанування

технікою інтерпретації вимагає від фахівця розвинених навичок узагальнення психологічного матеріалу на підставі присутніх у ньому внутрішніх зв'язків, виявлення системної впорядкованості несвідомого, тобто «іншої логіки».

Вагомою складовою інтерпретаційних умінь є розуміння психологом архетипної символіки (колективного несвідомого), яка має в кожній особі індивідуально-неповторне смислове навантаження. Саме завдяки архетипам у психокорекційній роботі з використанням репродукцій картин професійних полотен об'єктивується інформація з глибин несвідомого, пов'язана з едіпальною залежністю.

При використанні художніх творів у діагностико-корекційній роботі психологу важливо розуміти, що архетип у процесі об'єктивації психічного несе не лише універсальну, але й суб'єктивну (персональну) інформацію, в якій зашифрована індивідуальна неповторність психіки кожної людини. Глибинне пізнання з використанням художніх творів умовно можна визначити як пізнання об'єктивної реальності психічного, в яку завдяки архетипам «імплікований» ключ до розгадки природи викривлень і деформацій соціально-перцептивної реальності. Об'єктивування внутрішніх суперечливих смислів ніколи не відбувається прямолінійно і цілком, а лише частково, приховано і замасковано. Використання репродукцій художніх полотен у процесі глибинного пізнання сприяє його контекстності, опосередкованості, метафоричності, порційності, багаторівневості.

Феноменологічно-архетипічна семантика може бути розкрита лише за умови усвідомлення її суб'єктом в процесі пізнання системно-логічної впорядкованості поведінкового матеріалу. При цьому важливим є факт причетності суб'єкта до самого процесу пізнання смислового навантаження власних репрезентантів. Психологам необхідно враховувати те, що будь-який візуалізований фрагмент роботи з респондентом (зокрема, пов'язаний з використанням художніх творів) є лише провідником і посередником у пізнанні психічного, а не кінцевим результатом, він лише відкриває

перспективи для встановлення логічної впорядкованості психічного у діалогічній взаємодії.

У роботі з неавторськими малюнками вагомості можуть набувати психодраматичні прийоми. Вони вплітаються в психокорекційний процес через втілення протагоніста в певні образи та озвучення їх, обмін ролями тощо. Результативним також є використання серій неавторських малюнків та встановлення між ними взаємозв'язків у процесі діагностико-корекційного діалогу з респондентом. Важливими є відповідність усього процесу психоаналізу провідному психокорекційному механізму «позитивної дезінтеграції та вторинної інтеграції»; спонтанність та невимушеність процесу; відсутність алгоритмізованих спонук; процесуальність діагностики; феноменологічний підхід до пізнання індивідуальної неповторності психіки кожної особи.

Висновки до третього розділу

1. Результативність психокорекційної роботи в групі АСПП з використанням художніх творів пов'язана, передусім, з розширенням самосвідомості учасників, зокрема, усвідомленням детермінованості особистісних проблем попереднім життєвим досвідом, що позначився на психіці, і як наслідок, з оптимізацією сфери спілкування, підвищенням психологічної компетентності, гармонізацією потреб та форм поведінки, загальним оздоровленням. Усвідомлення в психокорекційному процесі взаємозв'язку інфантильних чинників проблематики з характером соціально-перцептивних викривлень допомагає протагоністу не лише нівелювати емоційне перевантаження, а й оптимізувати ситуацію спілкування, максимально наблизитися до принципу реальності, що сприяє його соціальній адаптації загалом. Отже, результатом психокорекції є поліпшення показників психічного благополуччя суб'єкта.

2. Емпіричний матеріал, представлений у третьому розділі, дозволяє констатувати діагностико-корекційну спроможність використання художніх творів у процесі глибинного пізнання психіки суб'єкта. Результати психокорекційної роботи в групах АСПП, що проводилась з використанням художніх творів, засвідчені позитивними змінами, які стосуються внутрішньої гармонізації психіки учасників:

- загальноособистісними (прийняття іншої людини (і самого себе) такою, якою вона є; формування навичок «бути в ситуації» і «бути над ситуацією»; децентрація уваги з потреб власного «Я»; перетворення себе на «об'єкт дослідження»; послаблення тенденцій до «психологічної імпотенції» і до «психологічної смерті» та ін.);

- індивідуально-особистісними (відкритість для нового досвіду; превалювання об'єктивності в оцінці поведінки іншої людини над проєктивно-емотивними реакціями; соціальна активність; послаблення стереотипності і автоматизованості поведінки; розвиток здатності до розкриття власної креативності в спілкуванні, що пов'язано зі зниженням активності мортідної енергії й розширенням можливостей актуалізації енергії лібідо та ін.);

- особистісно-професійними (розвиток емпатії, сенситивності, інтуїції, умінь самоаналізу (саморефлексії) і поздовжнього аналізу поведінки; розвиток здібностей до процесуальної психодіагностики та ін.).

3. Формалізовані показники результативності використання художніх творів при проходженні глибинної корекції учасниками АСПП отримані за допомогою тестових досліджень. При виборі тестових методик (багаторівневий особистісний опитувальник «Адаптивність»; методика діагностування «перешкод» у встановленні емоційних контактів) враховувалось те, що під впливом психокорекційної роботи з використанням художніх творів відбувається особистісне зростання суб'єкта, узагальнюючими показниками якого виступають адекватність соціально-перцептивних процесів, з чим безпосередньо пов'язана адаптивність

суб'єкта, а також зниження депресивно-регресивних тенденцій, комфортне емоційне самовідчуття в ситуаціях особистих стосунків і професійної взаємодії. Метою тестового дослідження із застосуванням статистичних методів обробки результатів було виявлення динаміки в узагальнюючих показниках відкоригованості особистості в учасників групової психокорекційної роботи з використанням неавторських малюнків (художніх творів), а також їх порівняння з відповідними показниками тих студентів, які не брали участі в психокорекційній роботі (контрольною групою).

4. Статистичний аналіз результатів тестування доводить, що діагностико-корекційний процес у групах АСПП, у якому використовуються художні твори, сприяє особистісному зростанню учасників. Показником цього зростання виступає, зокрема, адекватність соціально-перцептивних процесів, з чим безпосередньо пов'язана адаптивність суб'єкта, що була визначена за шкалами «поведінкова регуляція», «комунікативний потенціал», «моральна нормативність». В дослідженні зафіксовані статистично значущі відмінності в низьких і високих показниках адаптивності між учасниками експериментальної і контрольної груп після проведення відповідної психокорекційної роботи. Психокорекційна робота в групах АСПП з використанням художніх творів спричинює статистично підтвержене зростання кількості учасників з високими показниками адаптивності і зменшення кількості учасників з низькими показниками адаптивності. В учасників також статистично значущо знижується рівень «перешкод» у встановленні емоційних контактів з партнерами по спілкуванню.

5. Якісний аналіз результативності психокорекційного процесу із використанням неавторських малюнків (художніх творів) проведено за допомогою психомалюнків на тему «Я – до групи, Я – після групи», які автори супроводжували відповідними самозвітами. Наведені психомалюнки і супроводжуючі їх самозвіти авторів доводять наявність і розкривають феноменологію конструктивних психологічних змін учасників АСПП під впливом психокорекційної роботи з використанням художніх творів.

6. Результати дисертаційного дослідження реалізовані в рекомендаціях психологам, в яких, зокрема, зазначається, що удосконалення інструментальних аспектів професійної діяльності психолога вимагає уваги до пошуку засобів, які дають змогу пізнавати індивідуальну неповторність психіки суб'єкта. Як показують результати проведеного дослідження, процес глибинного пізнання психіки суб'єкта інтенсифікується за умови візуалізації психічного з використанням різноманітних предметних засобів, особливо – неавторських малюнків.

Зміст розділу висвітлено в таких публікаціях автора:

1. Камінська А. М. Розвиток самореалізації та професіоналізму засобами активного соціально-психологічного навчання / А. М. Камінська // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: Педагогіка і психологія. – 36. статей: – Ялта: РВВ КГУ, 2012. – Вип. 36. – Ч. 1. – 284 с. – С. 70 – 77.

2. Каминская А. Н. Использование художественного произведения в познании глубинно-психологических ценностей субъекта / А. Н. Каминская // Материалы Международного конгресса «Психотерапия, практическая и консультативная психология – сплетение судеб». Психотерапия. – М.: Издательство «Гениус-Медиа», 2012. – № 12 (120). – С. 20 – 21.

3. Камінська А. М. Психоаналіз художнього твору мистецтва – засіб глибинного пізнання психіки суб'єкта / А. М. Камінська // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» - Додаток 1 до Вип. 35, том VIII (59) Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». – К.: Гнозис, 2015 р. – 546 с.

ВИСНОВКИ

1. Аналіз наукової літератури з проблеми глибинного пізнання доводить важливість розуміння глибинних чинників у формуванні психічного: гештальтпсихологія вбачає їх у цілісності структури; трансперсональний підхід абсолютизує трансперсональну місію несвідомого; психодинамічна парадигма орієнтована на реалізацію в процесі АСПП механізмів позитивної дезінтеграції психіки і вторинної інтеграції на вищому рівні психічного розвитку суб'єкта; психоаналіз – на домінуючій ролі несвідомого в динаміці психічних процесів. Психодинамічна методологія асимілює різні напрями: біхевіоральний підхід – у дослідній цінності того, що заявляє про себе назовні; гештальт – в його розумінні цілісності психічного, що обумовлює як характер дослідження, так і довершеність усіх його процедур; психоаналіз – в поглядах на системну впорядкованість психіки в її можливостях проектування назовні в поєднанні з ідентифікацією, що є важливим при роботі з репродукціями картин; польовий підхід (К. Левін) – в розумінні активності залишкової напруги недовершених намірів, дії, потреб та справ; феноменологічний підхід – в його увазі до спонтанної поведінки суб'єкта тощо.

2. Дисертаційне дослідження доводить, що репродукції художніх полотен потенційно містять проєктивний заряд енергії, який заданий художником (виконавцем) і реалізується в сюжеті як компенсаторно-сублімаційний спосіб самореалізації. Індивідуалізованість сприйняття репродукції картин учасниками АСПП відзначається як селекціонуванням символів, так і неповторністю виокремлення провідного стимулу картини кожним індивідом, що відкриває можливості використання однієї картини з наповненням репродукції художнього твору особистісним індивідуалізованим змістом. «Оживлення» картини відбувається в діалогічній взаємодії психолога і респондента (стрижневий момент), де самопрезентант набуває посередництва у пізнанні цілісної психіки в її

свідомих і несвідомих виявах лише за умов індивідуалізації його сприйняття. Репродукції художніх творів мають змогу переростати у самопрезентант психіки внаслідок актуалізації механізмів проєкції, проєктивної ідентифікації, інтроекції (завдяки чому відбувається «оживлення») у процесі діалогічної взаємодії психолога з учасником АСПП.

3. Використання художніх полотен в глибинно-пізнавальному процесі компенсує для учасників АСПП невміння малювати та вербально представляти психологічні змісти шляхом саморефлексії, а без архетипної символіки неможливо було б пізнати утаємничені змісти, що пов'язано з едіпальною залежністю. Вибірковість сприйняття суб'єктом репродукцій сприяє індивідуалізованій самопрезентації, а також розкриттю системної впорядкованості латентних змістів психіки. Впровадження авторського прийому – ранжування за значущістю вибраних репродукцій картин – засвідчило, що суб'єкт здатний адекватно ієрархізувати картини за їхньою значущістю для нього, що задає психологу послідовність їх аналізу. Отже, архетип «обізнаний» із внутрішнім імплікативним порядком психіки (Т. С. Яценко), що має вияв у логічно-послідовному розгортанні змісту психічного в його індивідуально-неповторних смислових параметрах.

4. Психоаналітична робота із комплексом авторських тематичних психомалюнків та поєднання з ними репродукцій художніх творів дала змогу констатувати спільність їх символіки. Комплекс авторських малюнків завдяки чисельності тем, які охоплюють різні аспекти життя суб'єкта, розкриває системну впорядкованість психіки, що виявляється в логіці свідомого й логіці несвідомого («іншій логіці»). Подібні результати отримано при роботі з неавторськими малюнками за умови, що їх чисельність не менше 7-10 репродукцій, що сприяє здійсненню діагностико-корекційного процесу глибинного пізнання з орієнтацією на упорядкованість психіки. Саме тому можна констатувати пріоритетність пізнання сутнісних (смислових) характеристик психіки над сюжетом картини. Умовою є діалогічна взаємодія психолога з респондентом, що відповідає

методологічним вимогам до організації АСПП. Задяки цьому не виявлено істотної різниці між автономним застосуванням репродукцій картин і застосуванням їх разом із авторськими малюнками учасників АСПП.

5. Якісні показники результативності використання художніх творів у психокорекційному процесі АСПП представлено за трьома параметрами: загальним, індивідуалізованим і формалізованим. Констатовано позитивні зміни, які стосуються внутрішньої гармонізації психіки майбутніх психологів за такими критеріями: *загальноособистісні* (прийняття іншої людини і себе таким, яким є; самоаналіз і аналіз поведінки іншого в ситуації «тут і тепер», набуття навичок перетворювати себе в «об'єкт спостереження», розвиток умінь «бути в ситуації і бути над нею»; ослаблення тенденцій психологічного «самоімпотування», знищення критики і самокритики); *індивідуалізовані* полягають у динаміці розвитку психіки, а саме каталізації процесів позитивної дезінтеграції і вторинної інтеграції психіки на більш високому рівні психічного розвитку учасника АСПП; *формалізовані* (демонструють динаміку в узагальнюючих показниках відкоригованості особистості учасників групової психокорекційної роботи порівняно з відповідними показниками тих студентів, які не брали участі в групах АСПП).

Набуття учасниками груп АСПП внутрішньої гармонії, розвиток інтуїції, емпатії та зниження внутрішньої тривожності сприяють професійному становленню майбутнього психолога.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів окресленої проблеми. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в поглибленні пізнання особливостей діалогічного процесу «оживлення» репродукцій художніх творів у взаємодії психолога з респондентом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абт Л. Теория проективной психологии / Л. Абт // Проективная психология. – 2000. – № 7. – С. 30–54.
2. Аврамченко С. М. Пізнання внутрішньої суперечливості психіки суб'єкта методом психомалюнку : автореф. ... дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Аврамченко С. М. ; Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 2004. – 20 с.
3. Адлер А. Наука жить / А. Адлер. – Москва : Port-Royal, 1997. – 288 с.
4. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии : Лекции по введению в психотерапию для врачей, психологов и учителей / А. Адлер. – Москва : Изд-во Ин-та психотерапии, 2002. – 214 с.
5. Агрессия: психологическая теория и феноменология / Т. С. Яценко, А. В. Глузман, А. Э. Мелоян, Л. Г. Туз ; [под ред. акад. НАПН Украины Т. С. Яценко]. – Киев : Вища шк., 2010. – 271 с.: ил.
6. Анастаси А. Психологическое тестирование / А. Анастаси, С. Урбина. – 7-е изд. – Санкт-Петербург : Питер, 2007. – 688 с.: ил. – (Серия «Мастера психологии»).
7. Андриющенко В. Философско-психологические проблемы методологии познания психики / В. Андриющенко, Т. Яценко // Психологія і суспільство. – 2012. – № 3. – С. 63–77.
8. Аристотель. Сочинения. В 4 т. Т. 1 / ред. В. Ф. Асмус. – Москва : Мысль, 1976. – 550 с.
9. Арнаудов М. Психология литературного творчества / М. Арнаудов. – Москва : Прогресс, 1969. – 297 с.
10. Арнхейм Р. Искусство и визуальное восприятие / Р. Арнхейм ; пер. с англ. В. Н. Самохина ; общ. ред. и вст. ст. В. П. Шестакова. – Москва : Прогресс, 1974. – 392 с.
11. Арнхейм Р. Новые очерки по психологии искусства : перевод с английского / Р. Арнхейм. – Москва : Прометей, 1994. – 352 с.

12. Арт-терапия / сост. и общ. ред. А. И. Копытина. – Санкт-Петербург: Питер, 2006. – 320 с.: ил. – (Серия «Хрестоматия по психологии»).

13. Астон Уолтер Флорус Гее. Слово Будды. Обзор учения Будды словами Палийского канона / Астон Уолтер Флорус Гее ; сост., пер. на англ. и коммент. Ньянатилоки Тхера ; пер. с англ. А. Л. Титова и Д. А. Ивахненко ; под ред. В. Г. Павлова. – Санкт-Петербург : Нартанг, 2001. – 112 с.

14. Бабенко К. А. Взаємозв'язок механізмів символізації змісту несвідомого (на матеріалі психоаналізу комплексу тематичних психомалюнків) : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Бабенко К. А. – Київ, 2007. – 20 с.

15. Бабенко К. А. Механізми символізації у соціальних проявах / К. А. Бабенко, Т. В. Горобець // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Психологічні науки. – Чернігів, 2015. – Вип. 126. – С. 3–6.

16. Бабенко К. А. Психоаналітичне трактування форм символізації несвідомого змісту психіки на прикладі творів мистецтв / К. А. Бабенко, Т. В. Білуха, Т. В. Горобець // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12, Психологічні науки. – Київ, 2013. – № 40. – С. 68–77.

17. Базыма Б. А. Психология цвета. Теория и практика / Б. А. Базыма. – Санкт-Петербург : Речь, 2005. – 205 с.

18. Балей С. Збірник праць. У 5 т. 2 кн. Т. 1 / С. Балей. – Львів ; Одеса : ІФЛІС ЛФС «Cogito», 2002. – 487 с.

19. Басин Е. Я. Психология художественного творчества (Личностный подход) / Е. Я. Басин. – Москва : Знание, 1985. – 64 с. – (Новое в жизни, науке, технике. Серия «Эстетика» ; № 5).

20. Басин Е. Я. Философская эстетика и психология искусства : учебное пособие / Е. Я. Басин, В. П. Крутоус. – Москва : Гардарики, 2007. – 287 с.

21. Беллак Л. О проблемах концепции проекции / Л. Беллак // Проективная психология. – 2000. – № 1. – С. 10–29.

22. Беспалько И. Г. Проективные методы / И. Г. Беспалько, И. Н. Гшьяшева // Методы психологической диагностики и коррекции в клинике / М. М. Кабанов, В. М. Смирнов. – Москва, 1983. – С. 116–144.
23. Бессознательное. Природа. Функции. Методы исследования. В 4-х т. Т. 2 / под общ. ред. Ф. В. Бассин, А. Г. Прагнишвили, А. Е. Шерозия. – Тбилиси : Мецниереба, 1978. – 688 с.
24. Блейхер В. М. Психологическая диагностика интеллекта и личности / В. М. Блейхер, Л. Ф. Бурлачук. – Киев : Выща школа, 1978. – 142 с.
25. Большой психологический словарь / сост., общ. ред. Б. Г. Мещеряков, В. П. Зинченко. – Санкт-Петербург : Прайм-Еврознак : Нева : Олма-Пресс, 2004. – 672 с.
26. Бурлакова Н. С. Проективные методы : теория, практика применения к исследованию личности ребенка / Н. Бурлакова, В. Олешкевич. – Москва : Ин-т общегуманитарных исследований, 2001. – 352 с.
27. Бурлачук Л. Ф. Введение в проективную психодиагностику / Л. Бурлачук. – Киев : Ника-Центр, 1997. – 45 с.
28. Бурно М. Е. Клиническая психотерапия / М. Е. Бурно. – Изд. 2-е, доп. и перераб. – Москва : Академический Проект : Деловая книга, 2006. – 800 с.
29. Вертгеймер М. Продуктивное мышление : перевод с английского / М. Вертгеймер ; общ. ред. С. Ф. Горбова и В. П. Зинченко. – Москва : Прогресс, 1987. – 336 с.
30. Вундт В. Фантазия как основа искусства / В. Вундт. – Санкт-Петербург : Издание Товарищества М. О. Вольфа, 1914.
31. Выготский Л. С. Психология искусства / Л. С. Выготский ; общ. ред. В. В. Иванова. – 3-е изд. – Москва : Искусство, 1986. – 573 с.
32. Выготский Л. С. Сознание как проблема психологии поведения / Л. С. Выготский // Психология и марксизм / под ред. К. Н. Корнилова. – Ленинград, 1925.

33. Гете И.-В. Избранные философские произведения / И.-В. Гете. – Москва : Наука, 1964. – 520 с.
34. Гловер Э. Фрейд или Юнг : [перевод с английского] / Э. Гловер. – Санкт-Петербург : Академический проект, 1999. – 206 с.
35. Грановская Р. М. Конфликт и творчество в зеркале психологии / Р. М. Грановская. – Москва : Генезис, 2002. – 573 с.
36. Гриньова Н. В. Проективно-тестові та психоаналітичні підходи до використання малюнку в діагностико-корекційному процесі : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Гриньова Н. В. ; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2013. – 19 с.
37. Гроф С. За пределами мозга : перевод с английского / С. Гроф. – 2-е изд. – Москва : Изд-во Трансперсон. ин-та, 1993. – 504 с.
38. Гуссерль Э. Идеи к чистой феноменологии и феноменологической философии. Кн. 1 / Э. Гуссерль ; пер. с нем. А. В. Михайлова. – Москва : Академический Проект, 2009. – 489 с. – (Философские технологии).
39. Дженнингс С. Сны, маски и образы : Практикум по арт-терапии / С. Дженнингс, А. Минде ; пер. с англ. И. Динерштейн. – Москва : Эксмо, 2003. – 384 с.
40. Драгола Л. В. Метафоричність у системі глибинного пізнання психічного майбутнім практичним психологом : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Драгола Л. В. ; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2013. – 18 с.
41. Дроздова Д. С. Індивідуальні особливості архетипної символіки (глибинно-психологічний аспект) : дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Дроздова Д. С. . – Ялта, 2013. – 320 с.
42. Євтушенко І. В. Роль архетипної символіки у вираженні інтимних почуттів суб'єкта до близьких йому людей (на основі дослідження міфів, казок та психомалюнків) : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Євтушенко І. В. – Київ, 2004. – 20 с.

43. Екстремальна психологія : [підручник] / [О. П. Євсюков та ін.] ; за ред. О. В. Тімченка. – Київ : ТОВ «Август трейд», 2007. – 502 с.
44. Зайцев А. С. Наука о цвете и живопись / А. С. Зайцев. – Москва : Искусство, 1986. – 190 с.
45. Зинченко В. П. Изучение высших психических функций и категория бессознательного / В. П. Зинченко, М. К. Мамардашвили // Бессознательное : сборник статей. – Новочеркасск, 1994. – Т. 1. – С. 69–77.
46. Зинченко В. П. Творческий акт и смысл в структуре сознания / В. П. Зинченко // Отчет по Индивидуальному исследовательскому проекту № 07-01-178, выполненному при поддержке Научного Фонда ГУ-ВШЭ / Гос. ун-т, Высшая школа экономики. – Москва, 2008. – С. 235.
47. Иогансон Б. В. Молодым художникам о живописи / Б. В. Иогансон. – Москва : Изд-во Акад. художеств, 1960. – 248 с.
48. История психологии в лицах : Персоналии / под ред. Л. А. Карпенко. – Москва : ПЕР СЭ, 2005. – 784 с.
49. Кандинский В. О духовном в искусстве / В. Кандинский. – Ленинград, 1989. – 68 с.
50. Кант И. Сочинения. В 4-х т. Т. 3 / И. Кант. – Москва : Московский философский фонд, 1997. – 784 с.
51. Кассирер Э. Избранное. Опыт о человеке / Э. Кассирер. – Москва : Гардарика, 1998. – 784 с.
52. Келер В. Основные направления психологии в классических трудах. Гештальт-психология / В. Келер, К. Коффка. – Москва : изд-во «АСТЛТД», 1998. – 704 с. – (Классики зарубежной психологии).
53. Киселева М. В. Арт-терапия в работе с детьми : Руководство для детских психологов, педагогов, врачей и специалистов, работающих с детьми / М. В. Киселева. – Санкт-Петербург: Речь, 2006. – 160 с.: ил.
54. Классический психоанализ и художественная литература / сост. и общ. ред. В. М. Лейбина. – Санкт-Петербург : Питер, 2002. – 448 с. – (Серия «Хрестоматия по психологии»).

55. Кляйн М. Психоаналитические труды. В 7 т. Т. 2. Любовь, вина и репарации и другие работы 1929–1942 гг. / М. Кляйн ; пер. с англ., под науч. ред. С. Ф. Сироткина и М. Л. Мельниковой. – Ижевск : ERGO, 2007. – 386 с.

56. Кляйн М. Психоаналитические труды. В 7 т. Т. 6. Зависть и благодарность и другие работы 1955–1963 гг. / М. Кляйн ; пер. с англ. под науч. ред. С. Ф. Сироткина и М. Л. Мельниковой. – Ижевск : ERGO, 2010. – 320 с.

57. Концептуальні засади і методика глибинної психокорекції: підготовка психолог-практика : навч. посіб. / [Т. С. Яценко та ін.] ; за ред. Т. С. Яценко. – Київ : Вища шк., 2008. – 342 с.

58. Копытин А. И. Техники аналитической арт-терапии: исцеляющие путешествия / А. И. Копытин, Б. Корт. – Санкт-Петербург : Речь, 2007. – 144 с.

59. Корнер А. Ф. Теоретическое исследование пределов возможностей проективных методик / А. Корнер // Проективная психология : [сборник / пер. с англ. М. Будыниной и др. ; науч. ред.: Р. Римская, И. Кириллов]. – Москва, 2000. – С. 84–93.

60. Кочарян А.С. Концептуальные проблемы клиент-центрированной психотерапии [Электронный ресурс] / А. С. Кочарян // Всеукраинский институт клиент-центрированной и экспериментальной психотерапии : сайт. – Текст. дан. – Режим доступа: <http://pca.kh.ua/2010-01-23-19-51-51/33-2010-01-30-19-47-51%20> (дата обращения: 12.10.16). – Название с экрана.

61. Краткий психологический словарь / сост. Л. А. Карпенко ; под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – Москва : Политиздат, 1985. – 431 с.

62. Краткий философский словарь / под ред. М. Розенталя и П. Юдина. – Москва : Госполитиздат, 1954. – 704 с.

63. Лакан Ж. Инстанция буквы в бессознательном или судьба разума после Фрейда / Ж. Лакан. – Москва : Русское феноменологическое общество, 1997. – 184 с.

64. Лакофф Д. Метафоры, которыми мы живем : перевод с английского / Д. Лакофф, М. Джонсон ; под ред. А. Н. Баранова. – Москва : Едиториал УРСС, 2004. – 256 с.

65. Лапланш Ж. Словарь по психоанализу / Ж. Лапланш, Ж.-Б. Понталис ; пер. с фр. и науч. ред. Н. С. Автономовой. – 2-е изд., перераб. и доп. – Санкт-Петербург : Центр гуманитарных инициатив, 2010. – 751 с.

66. Лебедева Л. Д. Практика арт-терапии: подходы, диагностика, система занятий / Л. Д. Лебедева. – Санкт-Петербург : Речь, 2003. – 256 с. – (Серия «Психологический практикум»).

67. Лейбин В. М. Психоанализ : учебное пособие / В. М. Лейбин. – 2-е изд. – Санкт-Петербург : Питер, 2008. – 592 с.: ил.

68. Левин К. Динамическая психология: Избранные труды / К. Левин. – Москва : Смысл, 2001. – 572 с.

69. Левин К. Теория поля в социальных науках : перевод с английского / К. Левин. – Санкт-Петербург : Сенсор, 2000. – 368 с. – (Мастерская психологии и психотерапии).

70. Леонардо да Винчи. Избранное / Леонардо да Винчи ; пер., коммент. А. А. Губера ; сост., ред. А. К. Дживелегов ; вступ. ст. Г. А. Недошивина. – Москва : Гослитиздат, 1952. – 260 с.

71. Леонтьев А. Н. Избранные психологические произведения. В 2-х т. Т. 2 / А. Н. Леонтьев. – Москва : Педагогика, 1983. – 320 с.: ил.

72. Леонтьев Д. А. Тематический апперцептивный тест / Д. Леонтьев. – 2-е изд., стер. – Москва : Смысл, 2000. – 254 с.

73. Лосев А. Ф. Логика символа / А. Ф. Лосев. – Москва : Политиздат, 1995. – 320 с.

74. Лосев А. Ф. Очерки античного символизма и мифологии / А. Ф. Лосев ; сост. А. А. Тахо-Годи ; общ. ред. А. А. Тахо-Годи и И. И. Маханькова. – Москва : Мысль, 1993. – 959 с.

75. Лучицкая С. Метафоры средневекового общества: тело, здание, шахматы / С. Лучицкая // "На меже меж Голосом и Эхом" : сборник статей в честь Цивьян Т. В. – Москва, 2007. – С. 269–275.

76. Маїк М. С. Опредметнення моделі вияву особливостей психіки суб'єкта в її цілісності : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Маїк М. С. – Луцьк, 2015. – 20 с.

77. Максименко С. Д. Психология поэзии в рисунке / С. Д. Максименко, Т. С. Яценко. – Киев : Пед. преса, 2006. – 80 с.

78. Мамардашвили М. К. Символ и сознание: метафизические рассуждения о сознании, символическом и языке / М. К. Мамардашвили, А. М. Пятигорский ; под общ. ред. Ю. П. Сенокосова. – Москва : Языки русской культуры, 1997. – 763 с.

79. Маслоу А. По направлению к психологии бытия / А. Маслоу. – Москва : ЗАО Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2002. – 158 с.

80. Маховер К. Проективный рисунок человека : перевод с английского / К. Маховер. – Москва : Смысл, 2000. – 154 с.

81. Менегетти А. Образ и бессознательное : учебное пособие по интерпретации образов и сновидений : перевод с итальянского / А. Менегетти. – Москва : Онтопсихология, 2000. – 448 с.

82. Мифы народов мира [Электронный ресурс] : энциклопедия : в 2 т. / гл. ред. С. А. Топоров. – Электрон. изд. – Москва : Советская энциклопедия, 1980. – 1147 с. – Режим доступа: http://www.indostan.ru/biblioteka/knigi/2730/3412_1_o.pdf (дата обращения: 10.10.16). – Название с экрана.

83. Мошенская Л. В. Диагностические возможности комплекса тематических психорисунков в исследовании глубинных аспектов психики : дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Мошенская Л. В. – Киев, 1998. – 254 с.

84. Мэй Р. Мужество творить : Очерк психологии творчества : перевод с английского / Р. Мэй. – Москва : Ин-т общегуманитарных исследований, 2012. – 160 с.

85. Мюррей Г. Применение теста тематической апперцепции / Г. Мюррей // Проективная психология : [сборник / пер. с англ. М. Будыниной и др. ; науч. ред.: Р. Римская, И. Кириллов]. – Москва, 2000. – С. 129–135.

86. Назарова Н. Р. Арт-терапия как средство психосоциальной реабилитации психически больных / Н. Р. Назарова // Практическая арт-терапия: лечение, реабилитация, тренинг / под ред. А. И. Копытина. – Москва, 2008. – С. 213–231.

87. Новейший философский словарь / сост. А. А. Грицанов. – Минск : Изд-во В. М. Скакун, 1998. – 896 с.

88. Ньютон И. Классики естествознания. Математика. Механика. Физика. Астрономия. Оптика или трактат об отражениях, преломлениях, изгибаниях и цветах света / И. Ньютон. – Москва : Гос. изд-во технико-теорет. лит., 1954. – 368 с.

89. Овчаренко О. В. Цінності як засіб формування психічного (на матеріалі активного соціально-психологічного навчання) : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Овчаренко Ольга Василівна; Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. – Київ, 2013. – 20 с.

90. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка : 80000 слов и фразеологических выражений / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – Москва : АЗЪ, 1995. – 928 с.

91. Орбан П. О процессе символаобразования / П. Орбан // Энциклопедия глубинной психологии : [перевод с немецкого]. – Москва, 1998. – Т. 1. – С. 532–568.

92. Основные направления психологии в классических трудах. Бихевиоризм. Э. Торндайк. Принципы обучения, основанные на психологии. Джон Б. Уотсон. Психология как наука о поведении. – Москва : изд-во «АСТ-ЛТД», 1998. – 704 с. – (Классики зарубежной психологии).

93. Остер Д. Рисунок в психотерапии : методическое пособие для слушателей курса «Психотерапия» / Д. Остер, П. Гоулд. – Москва, 2001. – 184 с.

94. Педченко О. В. Глубинно-психологічні витоки релігійної віри та їх пізнання у процесі активного соціально-психологічного навчання (Глубинно-психологические истоки религиозной веры и их познание в процессе активного социально-психологического обучения) : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Педченко О. В. – Івано-Франківськ, 2011. – 440 с.

95. Перлз Ф. Эго, голод и агрессия : перевод с английского / Ф. Перлз. – Москва : Смысл, 2000. – 358 с.

96. Потемкина А. А. Мысль и язык / А. А. Потемкина. – Киев : СИНТО, 1993. – 192 с.

97. Потемкина О. Ф. Психологический анализ рисунка и текста / О. Ф. Потемкина, Е. В. Потемкина. – Санкт-Петербург : Речь, 2006. – 524 с.

98. Прибрам К. Языки мозга : [перевод с английского] / К. Прибрам, Н. Н. Данилова, Е. Д. Хомская ; под ред. и с предисл. А. Р. Лурия. – Москва : Прогресс, 1975. – 463 с.

99. Пропп В. Я. Фольклор. Литература. История / В. Я. Пропп ; сост., науч. ред., коммент., библиограф. указ. В. Ф. Шевченко. – Москва : Лабиринт, 2002. – 464 с. – (Собрание трудов).

100. Психоаналитические термины и понятия : словарь / под ред. Борнесса Э. Мура и Бернарда Д. Фаина ; [пер. с англ. А. М. Боковикова, И. Б. Гриншпуна, А. Фильца]. – Москва : независимая фирма "Класс", 2000. – 304 с.

101. Психотерапия как невербальная практика : коллективная монография / [А. С. Кочарян и др.] ; под ред. А. С. Кочаряна. – Харьков : ХНУ им. В. Н. Каразина, 2014. – 260 с.

102. Пурнис Н. Е. Арт-терапия в психологическом сопровождении персонала / Н. Е. Пурнис. – Москва : Речь, 2008. – 159 с.

103. Райгородский Д. Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты : учебное пособие / Д. Я. Райгородский. – Самара : издат. дом "БАХРАХ-М", 2002. – 672 с.

104. Ранк О. Бессознательное и формы его проявления / О. Ранк, Г. Захс // Психоанализ и русская мысль / З.Фрейд. – Москва, 1994. – С. 23–97.
105. Райкрофт Ч. Критический словарь психоанализа / Ч. Райкрофт ; [пер. с англ. Л. В. Топоровой, С. В. Воронина и И. Н. Гвоздева ; под ред. С. М. Черкасова]. – Санкт-Петербург : Восточно-Европ. ин-т психоанализа, 1995. – 288 с.
106. Райх В. Функция оргазма. Основные сексуально-экономические проблемы биологической энергии / В. Райх. – Санкт-Петербург : Университетская книга ; Москва : АСТ, 1997. – 304 с.
107. Революция сознания: Трансатлантический диалог / С. Гроф [и др.] ; пер. с англ. М. Драчинского. – Москва : АСТ [и др.], 2004. – 248, [8] с. – (Philosophy).
108. Рерих Н. К. Держава Света. Священный Дозор / Н. К. Рерих. – Рига, 1992. – 285 с.
109. Роджерс К. Клиентцентрированная терапия : перевод с английского / К. Роджерс. – Москва : изд-во «Рефл-бук» ; Киев : изд-во «Ваклер», 1997. – 320 с. – (Серия «Актуальная психология»).
110. Роджерс Н. Творчество как усиление себя / Н. Роджерс // Вопросы психологии. – 1990. – № 1. – С. 164–168.
111. Романова Е. В. Графические методы в практической психологии / Е. Романова. – Санкт-Петербург : Речь, 2001. – 384 с.
112. Романова Е. В. Проективные графические методики : [методические рекомендации : в 2 ч.]. / Е. Романова, Т. Сытько. – Санкт-Петербург, 1992. – 2 ч.
113. Романова Н. М. Тест «Рисунок мужчины и женщины» / Н. Романова // Журнал прикладной психологии. – 2004. – № 3. – С. 38–44.
114. Рок И. Введение в зрительное восприятие / И. Рок ; под ред. Б. М. Величковского, В. П. Зинченко. – Москва : Педагогика, 1980. – 312 с.
115. Роршах Г. Психодиагностика / Г. Роршах ; [пер. с нем. В. Ф. Кох]. – Тбилиси, 1972.

116. Рудестам К. Групповая психотерапия / К. Рудестам. – Санкт-Петербург : Питер Ком, 1999. – 384 с. – (Серия «Мастера психологии»).
117. Руссийон Р. Символизирующая функция объекта / Руссийон Р. ; [под ред. А. Жибо, А. В. Россохина]. – Санкт-Петербург : Питер, 2005. – 576 с.
118. Салливан Г. С. Интерперсональная теория в психиатрии / Г. С. Салливан ; пер. с англ. О. Исаковой. – Санкт-Петербург : изд-во «Ювента» ; Москва : изд-во «КСП+», 1999. – 347 с.
119. Святенко Ю. О. Регресія поведінки сиблінгів під впливом взаємин у сім'ї : автореф. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Святенко Ю. О. – Київ, 2013. – 20 с.
120. Серов Н. В. Светоцветовая терапия. Смысл и значение цвета: информация – цвет – интеллект / Н. В. Серов. – Санкт-Петербург : Речь, 2001. – 256 с.
121. Сивопляс Н. В. Процес соціальної адаптації суб'єкта в контексті тенденцій: «до психологічної сили» та «до психологічної слабкості» (на матеріалі підготовки психологів-практиків) : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Сивопляс Н. В. – Івано-Франківськ, 2010. – 388 с.
122. Сидоренко Е. В. Методы математической обработки в психологии / Е. В. Сидоренко. – Москва : Речь, 2006. – 350 с.
123. Солодухов В. Л. Метафоричність казки як засіб активного соціально-психологічного навчання : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Солодухов В. Л. – Івано-Франківськ, 2006. – 237 с.
124. Стасько О. Г. Психологічна значущість умовних цінностей та їх вплив на формування ідеалізованого «Я» особистості : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Стасько О. Г. – Київ, 2006. – 369 с.
125. Степанова Л. Метафорические ассоциативные карты: теоретические основания / Л. Степанова // Визит в Зазеркалье : Опыт работы с проективными картами в различных областях практической психологии : [сборник статей] / под ред. Е. Р. Морозовской. – Одесса, 2013. – С. 5–12.

126. Сумерки богов / Ницше Ф., Фрейд З., Фромм Э., Камю А., Сартр Ж.П. ; сост. А. Яковлев. – Москва : Политиздат, 1990. – 398 с.

127. Теория и практика глубинной психокоррекции : Третья Авторская школа академика АПН Украины Т. С. Яценко / сост.: А. В. Глузман [и др.]. – Ялта : РИО КГУ, 2010. – 200 с.

128. Теория и практика глубинной психокоррекции : Четвертая и Пятая Авторские школы академика НАПН Украины Т. С. Яценко / сост.: В. П. Андрущенко, А. В. Глузман. – Киев : Изд-во НПУ им. М. П. Драгоманова, 2011. – 261 с.

129. Теория и практика глубинной психокоррекции : Шестая Авторская школа академика НАПН Украины Т. С. Яценко / сост.: В. П. Андрущенко, А. В. Глузман. – Киев : Изд-во НПУ им. М. П. Драгоманова, 2012. – 226 с.

130. Теория и практика глубинной психокоррекции : Седьмая Авторская школа академика НАПН Украины Т. С. Яценко / сост.: В. П. Андрущенко., А. В. Глузман. – Киев : Изд-во НПУ имени М. П. Драгоманова, 2013. – 236 с.: ил.

131. Теслюк П. В. Полівалентність змісту символіки тематичних психомалюнків (на матеріалі професійної підготовки психологів-практиків) : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. / Теслюк П. В. – Черкаси, 1999. – 234 с.

132. Федотова Т. В. Креативна складова художньої творчості: теоретичні аспекти вивчення / Т. В. Федотова // Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – Київ, 2012. – Т. 12 : Психологія творчості, вип. 15, ч. 2. – С. 306–312.

133. Федотова Т. В. Креативний художній продукт образотворчої діяльності та критерії його оцінювання / Т. В. Федотова // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Психологічні науки / голов. ред. М. О. Носко. – Чернігів, 2011. – Вип. 94, т. 2. – С. 205–209.

134. Федотова Т. В. Психологічні особливості студентів з можливістю конструювати креативний художній продукт / Т. В. Федотова // Психологічні

перспективи / Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, Ін-т соц. та політ. психології ; [редкол.: Л. Засекіна (голов. ред.) та ін.]. – Луцьк, 2011. – № 18. – С. 247–257.

135. Философский словарь / [под ред. И. Т. Фролова]. – 7-е изд., перераб. и доп. – Москва : Республика, 2001. – 719 с.

136. Философский энциклопедический словарь / [гл. ред. Л. Ф. Ильичев,]. – Москва : Советская энциклопедия, 1983. – 840 с.

137. Философская энциклопедия / [под ред. Ф. В. Константинова]. – Москва : Советская энциклопедия, 1962. – 576 с.

138. Философская энциклопедия. Т. 3 / [гл. ред. Ф. В. Константинов]. – Москва : Советская энциклопедия, 1964. – 584 с.

140. Франк Л. К. Проективные методы изучения личности // Проективная психология : [сборник / пер. с англ. М. Будыниной и др. ; науч. ред.: Р. Римская, И. Кириллов]. – Москва, 2000. – С. 69–85.

141. Франкл В. Человек в поисках смысла / В. Франкл ; [пер. с англ. и нем.]. – Москва : Прогресс, 1990. – 308 с.

142. Франкл В. Воля к смыслу : перевод с английского / В. Франкл. – Москва : Апрель-Пресс : ЭКСМО-Пресс, 2000. – 368 с. – (Серия «Психологическая коллекция»).

143. Франчук О. Ю. Діалог у глибинній корекції майбутнього психолога : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Франчук О. Ю. ; Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. – Київ, 2015. – 20 с.

144. Фрейд З. Введение в психоанализ : лекции / З. Фрейд. – Санкт-Петербург : Питер, 2007. – 384 с.

145. Фрейд З. Исследования истерии / З. Фрейд, Й. Брейер ; [пер. с нем. С. Панкова]. – Санкт-Петербург : ВЕИП, 2005. – 464 с. – (Собрание сочинений в 26 т. ; т. 1).

146. Фрейд З. Леонардо да Винчи : Воспоминание детства / З. Фрейд. – Москва : Мысль, 1991. – 34 с.

147. Фрейд З. Методика и техника психоанализа / З. Фрейд // Психоаналитические этюды : перевод с немецкого / [сост. Д. И. Донского, В. Ф. Круглянского]. – Минск, 2003. – С. 47–150.
148. Фрейд З. Недовольство культурой / З. Фрейд. – Санкт-Петербург : Питер, 1997. – 180 с.
149. Фрейд З. О клиническом психоанализе : Избранные произведения / З. Фрейд. – Москва : Медицина, 1991. – 288 с.
150. Фрейд З. Психология бессознательного : сборник произведений / З.Фрейд ; [сост., науч. ред., авт. вступ. ст. М. Г. Ярошевский]. – Москва : Просвещение, 1990. – 448 с.
151. Фрейд З. Толкование сновидений : [перевод с немецкого] / З. Фрейд. – Киев : Здоровье, 1991. – 384 с.
152. Фрейд З. Тотем и табу / З. Фрейд ; [пер. с нем. М. В. Вульфа]. – Санкт-Петербург : Азбука-классика, 2005. – 256 с.
153. Фрейд З. Художник и фантазирование : [перевод с немецкого] / З. Фрейд ; [под ред. Р. Ф. Додельцева, К. М. Долгова]. – Москва : Республика, 1995. – 400 с.: ил. – (Прошлое и настоящее).
154. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности / Э. Фромм. – Москва : Республика, 1994. – 447 с.
155. Фромм Э. Гуманистический психоанализ / Э. Фромм ; [сост. и общ. ред. В. М. Лейбина]. – Санкт-Петербург : Питер, 2002. – 544 с. – (Серия «Хрестоматия по психологии»).
156. Фромм Э. Забытый язык. Введение в науку понимания снов, сказок и мифов / Э. Фромм. – Москва : АСТ : Астрель, 2010. – 320 с.
157. Фромм Э. Иметь или быть / Э. Фромм. – Москва : АСТ, 1992. – 320 с.
158. Фромм Э. Человек для самого себя / Э. Фромм ; [пер. с англ. Э. Спировой]. – Москва : АСТ, 2010. – 350, [2] с.
159. Хайкин Р. Б. Арт-терапия / Р. Б. Хайкин. – Санкт-Петербург : Наука, 1992. – 254 с.

160. Хайкин Р. Б. Художественное творчество глазами врача / Р. Б. Хайкин. – Москва : Наука, 1992 – 232 с.
161. Хогарт В. Анализ красоты / В. Хогарт. – Москва ; Ленинград : Искусство, 1958. – 256 с.
162. Хоментаскас Г. Т. Семья глазами ребенка / Г. Хоментаскас. – Москва : Педагогика, 1989. – 160 с.
163. Хорни К. Наши внутренние конфликты : [перевод с английского] / К. Хорни. – Москва : Апрель-Пресс : ЭКСМО-Пресс, 2000. – 560 с. – (Серия «Психологическая коллекция»).
164. Хорни К. Невроз и личностный рост. Борьба за самоосуществление / К. Хорни ; [пер. Е. И. Замфир]. – Санкт-Петербург : Восточно-Европ. ин-т психоанализа и БСК, 1997. – 106 с.
165. Хорни К. Невротическая личность нашего времени / К. Хорни. – Москва : Академический проект, 2009. – 208 с.
166. Шегаль Г. М. Колорит в живописи / Г. М. Шегаль. – Москва : Искусство, 1957. – 75с.
167. Шеллинг Ф. Философия искусства. – Москва : Мысль, 1966. – 496 с.: ил.
168. Энциклопедия глубинной психологии. Т. 1. Зигмунд Фрейд: жизнь, работа, наследие / пер. с нем., общ. ред. А. М. Боковикова. – Москва : ЗАО МГМ, 1998. – 800 с.: ил.
169. Энциклопедия глубинной психологии. Т. 4. Индивидуальная психология. Аналитическая психология / пер. с нем., общ. ред. А. М. Боковикова. – Москва : Когито-Центр, 2004. – 588 с.
170. Юдасин Л. Тысячелетний миф шахмат / Л. Юдасин. – Москва : Северный паломник, 2004. – 608 с.: ил.
171. Юнг К. Г. Аналитическая психология : (Тавистокские лекции). Глоссарий / К. Г. Юнг ; [пер. с англ., вступ. ст. В. В. Зеленского]. – Санкт-Петербург : Кентавр : Ин-т Личности : Палантир, 1994. – 218 с.

172. Юнг К. Г. Архетип и символ / К. Г. Юнг. – Санкт-Петербург : Ренессанс, 1991. – 210 с.
173. Юнг К. Г. Душа и миф: шесть архетипов : [перевод с английского] / К. Г. Юнг. – Киев : Гос. б-ка України для юношества, 1996. – 384 с.
174. Юнг К. Г. Проблемы души нашего времени / К. Г. Юнг ; [пер. с нем. предисл. А. В. Брушлинского]. – Санкт-Петербург : Питер, 2002. – 352 с.
175. Юнг К. Психоанализ и искусство : [перевод с английского] / К. Юнг, Є. Нойманн. – Москва : REFL-book ; Киев : Ваклер, 1996. – 304 с.
176. Юнг К. Г. Человек и его символы / [К. Г. Юнг, М.-Л. фон Франц, Д. Л. Хендерсон, И. Якоби, А. Яффе] ; под общ. ред. С. Н. Сидоренко. – Москва : Медков С. Б., 2013. – 352 с.
177. Юонг К. О живописи / К. Юонг. – Москва : Гос. изд-во изобразит. искусства, 1937. – 284 с.
178. Яценко Т. С. Активна соціально-психологічна підготовка вчителя до спілкування з учнями : [кн. для вчителя] / Т. С. Яценко. – Київ : Освіта, 1993. – 208 с.
179. Яценко Т. С. Використання метафори у груповому психокорекційному процесі активного соціально-психологічного навчання (АСПН) / Т. С. Яценко, Б. Б. Іваненко // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. Максименка С. Д. – Київ, 2004. – Т. 7 : Екологічна психологія, вип. 3. – С. 287–297.
180. Яценко Т. С. Від тестового до психоаналітичного розуміння психомалюнка / Т. Яценко // Педагогіка і психологія. – 1995. – № 2. – С. 11–23.
181. Яценко Т. Глибинна психокорекція та упередження психічного вигорання / Т. Яценко, Б. Іваненко, І. Євтушенко. – Київ : Главник, 2008. – 176 с. – (Серія «Бібліотечка соціального працівника»).

182. Яценко Т. С. Глибинна психологія: діагностика та корекція тенденції до психологічної смерті : [навч. посіб.] / Т. С. Яценко, О. В. Глузман, І. В. Калашник. – Ялта : РВВ КГУ, 2008. – 204 с.

183. Яценко Т. С. Динамика развития глубинной психокоррекции: теория и практика : монография / Т. С. Яценко. – Днепропетровск : Инновация, 2015. – 567 с.

184. Яценко Т. С. Діагностико-корекційні особливості глибинно-психологічної практики / Т. С. Яценко // Наук. часоп. НПУ ім. М. П. Драгоманова, Серія 12, Психологічні науки : зб. наук. пр. – Київ, 2010. – № 29. – С. 30–35.

185. Яценко Т. С. Ігрові технології в роботі психолога / Т. С. Яценко, І. В. Калашник, І. О. Чернуха. – Київ : Марич, 2009. – 68 с.

186. Яценко Т. С. «Интровизия-супервизия» в профессиональной подготовке практических психологов / Т. С. Яценко, О. Н. Усатенко, А. Н. Каминская // Наук. часоп. НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 12, Психологічні науки : зб. наук. пр. – Київ, 2013. – № 40. – С. 262–272.

187. Яценко Т. С. Малюнок у психокорекційній роботі психолога-практика (на матеріалі психоаналізу комплексу тематичних малюнків) / Т. Яценко, М. Чобітько, Т. Доцевич. – Черкаси : Брама, 2003. – 216 с.

188. Яценко Т. С. Методологія взаємозв'язків свідомого і несвідомого в контексті проблеми адаптації суб'єкта до соціуму / Т. Яценко // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія: Педагогіка і психологія : зб. ст. – Ялта, 2009. – Вип. 21, ч. 1. – С. 28–44.

189. Яценко Т. С. Методология глубинно-коррекционной подготовки психолога / Т. С. Яценко, А. В. Глузман. – Днепропетровск : Инновация, 2015. – 396 с.

190. Яценко Т. С. Методология глубинно-коррекционной подготовки психолога / Т. С. Яценко, А. В. Глузман, – Ялта : Республик. высш. учеб. заведение «КГУ», 2014. – 410 с.

191. Яценко Т.С. Методологія професійної підготовки практичного психолога / Т. С. Яценко, О. В. Глузман, О. М. Усатенко. – Дніпропетровськ : Інновація, 2014. – 192 с.

192. Яценко Т. С. Основи глибинної психокорекції: феноменологія, теорія і практика : [навч. посіб.] / Т. Яценко. – Київ : Вища шк., 2006. – 382 с.

193. Яценко Т. С. Особливості внутрішньої динаміки психіки / Яценко Т. С. // Професійна освіта: педагогіка і психологія : пол.-укр. журн. / [за ред. Т. Левовицького та ін.]. – Ченстохова ; Київ, 2003. – № 4. – С. 137–152.

194. Яценко Т. С. Поняття “дезінтеграція” та “інтеграція” в контексті групової психокорекції / Т. С. Яценко, С. М. Аврамченко // Шлях освіти. – 2003. – № 1. – С. 30–34.

195. Яценко Т. С. Психологические основы активной подготовки будущего педагога к общению с учащимися : дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.07 / Яценко Т. С. – Киев, 1989. – 432 с.

196. Яценко Т. С. Психоаналитический подход к интерпретации тематических рисунков / Т. Яценко // Гуманитарные науки. – 2001. – № 2. – С. 72–86.

197. Яценко Т. Психодинамічна теорія АСПН у контексті різних підходів до психологічної практики / Т. Яценко // Шлях освіти. – 1997. – № 2. – С. 14–19.

198. Яценко Т. С. Психодинамическая теория: методология и научно-практические результаты / [Т. С. Яценко и др.] // Психотерапия. – 2012. – № 10. – С. 81–91.

199. Яценко Т. С. Психоаналитическая интерпретация комплекса тематических психорисунков (глубиннопсихологический аспект) / Т. Яценко, Я. Кмит, Л. Мошенская. – Москва : СИП РИА, 2000. – 192 с.

200. Яценко Т.С. Психокорекція засобами психомалюнку / Т. С. Яценко, С. М. Аврамченко, С. Ш. Раджабова. – Київ : Марич, 2009. – 59 с. – (Серія «Бібліотечка соціального працівника»).

201. Яценко Т. С. Проблема глубинного познания психики субъекта в визуализированной самопрезентации / Т. С. Яценко // Психотерапия. – 2012. – № 10. – С. 22–30.
202. Яценко Т. С. Теорія і практика групової психокорекції: активне соціально-психологічне навчання : [навч. посіб.] / Т. Яценко. – Київ : Вища шк., 2004. – 679 с.
203. Яценко Т. С. Самодепривація психіки та дезадаптація суб'єкта : монографія / [Т. С. Яценко та ін.]. – Київ : Вид-во НПУ ім. М. Драгоманова, 2015. – 280 с.
204. Шахматы вокруг нас [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://chessaround.livejournal.com/849.html> (дата обращения: 10.10.16). – Название с экрана.
205. A Series of Metaphoric Cards [Electronic resource]. – Available from: http://www.oh-cards.com/index.php?article_id=28&clang=1 .
206. Ayalon O. Healing trauma with metaphoric cards [Electronic resource] / Ofra Ayalon // Therapy today. – 2007. – September. – P. 22–24. – Available from: <http://www.souffledor.fr/igc/fichier/upload/file/Cartes%20COPE%20BACP.pdf> .
207. Jill S. Electra after Freud / Scott Jill. – USA : Cornell University Press, 2005. – 191 p.
208. Naumburg M. Dynamically oriented art therapy: its principles and practices / Margaret Naumburg. – Grune & Stratton ; New York City, 1966. – 168p.
209. Popova H. The useage of narrative approach in the psychological consulting by means of the metaphoric associative cards (MAC) / H. Popova, N. Miloradova // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2015. – № 1. – С. 83–90.

ЗМІСТ ДОДАТКІВ

Додаток А. Художні витвори мистецтва, створені на основі сюжету трагедії Софокла «Цар Едіп».....	170
Додаток Б. Основні положення принципу «із іншого».....	171
Додаток В. Стенограма глибинно-корекційної роботи з респондентом К. з використанням художніх творів (неавторських малюнків).....	173
Додаток В. 1. Семантика комунікатів стенограми глибинно-корекційної роботи з респондентом К. з використанням художніх творів (неавторських малюнків).....	207
Додаток В. 2. Тенденції поведінки протагоніста К., що засвідчують наявність едіпової залежності.....	232
Додаток Д. Емпіричний матеріал глибинно-корекційної роботи з використанням картини М. Реріха «Мадонна Лаборіс»	234
Додаток Д. 1. Стенограма глибинно-корекційної роботи з респондентом В.	234
Додаток Д. 2. Стенограма глибинно-корекційної роботи з респондентом А.	237
Додаток Д. 3. Стенограма глибинно-корекційної роботи з респондентом М.	239
Додаток Д. 4. Стенограма глибинно-корекційної роботи з респондентом Т.	242
Додаток Д. 5. Стенограма глибинно-корекційної роботи з респондентом Л.	248
Додаток Д. 6. Стенограма глибинно-корекційної роботи з респондентом Ф.	258
Додаток Д. 7. Стенограма глибинно-корекційної роботи з респондентом Ю.	266

Додаток Д. 8. Стенограма глибинно-корекційної роботи з респондентом Є.	267
Додаток Д. 9. Стенограма глибинно-корекційної роботи з респондентом Н.	274
Додаток Д. 10. Стенограма глибинно-корекційної роботи з респондентом Д.	280
Додаток Е. Емпіричний матеріал глибинно-корекційної роботи з використанням репродукцій художніх творів (неавторських малюнків) з зображенням шахової символіки.....	286
Додаток Е. 1. Стенограма глибинно-корекційної роботи з респондентом В1.	286
Додаток Е. 2. Стенограма глибинно-корекційної роботи з респондентом О.	292
Додаток Е. 3. Стенограма глибинно-корекційної роботи з респондентом К1.	305
Додаток Е. 4. Стенограма глибинно-корекційної роботи з респондентом І.	311
Додаток Е. 5. Стенограма глибинно-корекційної роботи з респондентом Ю.	320
Додаток Е. 6. Стенограма глибинно-корекційної роботи з респондентом К2.	344
Додаток Е. 7. Стенограма глибинно-корекційної роботи з респондентом В2.	348
Додаток Е. 8. Стенограма глибинно-корекційної роботи з респондентом М.	353
Додаток Е. 9. Стенограма глибинно-корекційної роботи з респондентом Н.	356
Додаток Е. 10. Стенограма глибинно-корекційної роботи з респондентом Т.	361

Додаток Е. 11. Діагностико-корекційний потенціал художніх полотен із шаховою тематикою.....	372
Додаток Ж. Стенограма глибинно-корекційної роботи з респондентом В. з використанням комплексу тематично-авторських малюнків та неавторських малюнків.....	376
Додаток К. Багаторівневий особистісний опитувальник «Адаптивність»	431
Додаток К.1. Результати першого тестування за методикою «Адаптивність» учасників експериментальної групи	443
Додаток К.2. Результати повторного тестування за методикою «Адаптивність» учасників експериментальної групи	444
Додаток К.3. Результати першого тестування за методикою «Адаптивність» учасників контрольної групи.....	445
Додаток К.4. Результати повторного тестування за методикою «Адаптивність» учасників контрольної групи	446
Додаток Л. Опитувальник «Методика діагностування “перешкод» у встановлення емоційних контактів» (В. В. Бойко)	447
Додаток Л. 1. Результати тестування учасників експериментальної групи за методикою діагностування «перешкод» у встановленні емоційних контактів В. В. Бойко.....	450
Додаток М. Акти впровадження дисертаційного дослідження.....	452

ДОДАТОК А

**Художні витвори мистецтва, створені на основі сюжету
трагедії Софокла «Цар Едіп»**

Рис. 2.11.
Картина
Гюстава Моро
«Едіп і
Сфінкс»

Рис. 2.12. Картина Жалабера
«Антигона виводить сліпого
Едіпа з Фів», XIX ст.

Рис. 2.13. Картина
Ж. Енгра
«Едіп і Сфінкс»,
1827. Париж, Лувр

Рис. 2.14. Скульптура
А.Д. Шодє та учнів «Пастух
Форбас знаходить
дитину Едіпа», 1801. Париж,
Лувр

Рис. 2.15. Скульптурна
композиція на будівлі
Чернівецького театру, відтворює
сцену з трагедії
Софокла «Цар Едіп»

ДОДАТОК Б

Основні положення принципу «із іншого» [183, с. 17-19]:

- симультанність (одночасність взаємозв'язків) часу і простору в несвідомому;
- порушення слідування психіки принципу реальності під впливом принципу задоволення (який каталізується потягами Ід);
- причетність механізмів символізації (згущення, зміщення, натяк та ін.) до перекодування смислів «іншого» у візуалізовані самопрезентанти, як і до їх декодування;
- імпліцитність смислових аспектів візуалізованих презентантів психіки суб'єкта, що обумовлюють індивідуалізованість способів їх дешифрування (розпаковування);
- взаємозв'язок невербальних аспектів психіки з вербальними – латентне переформатування з «немовного» в «мовний» шляхом діалогічної взаємодії в системі психолог – респондент;
- відносність ірраціональності проявів «іншого» назовні у зв'язку з можливостями його переходу в категорію раціонального через розкриття смислових параметрів;
- здатність «іншого» до самоінтеграції, самоорганізації, «самозбирання», що відбивається у внутрішньому порядку психіки;
- «миттєвість» (згорнутість) процесів переходу з однієї системи в іншу – з «іншого» (невидимого, неусвідомлюваного) в явне, що спостерігається, але вимагає дешифрування прихованого змісту;
- трансформація смислових параметрів «іншого» з ідеальних в матеріалізовані, візуалізовані, які несуть прихований зміст (інформаційний еквівалент);

- причетність архетипів до перекодування «іншого» у візуалізовано-матеріалізовані самопрезентанти, які імплікують інформаційні еквіваленти;
- інтегрованість процесів «іншого» із захисною системою, що виражається в незмінності тенденції «до сили» (незалежно від характеру цінностей), що забезпечується викривленнями соціально-перцептивної реальності».

ДОДАТОК В

**Глибинно-корекційна робота з респондентом К.
з використанням неавторських малюнків**

Стенограма глибинно-корекційної роботи з респондентом К.

К.: **1.** Людина, що на корчмі спрямовує човен на світло.

П.: **2.** Навіщо цій людині це світло (рис. В.1.)?

Рис. В.1. Картина В. Куша

«До безпечної гавані»

Можливо, йому кудись потрібно в інше місце. А він світ побачив..., важко там причалити або вийти?! Я дивлюся, що дуже важко.

К.: **3.** Це світло, як маяк оберігає від зіткнень з берегом, з нищівним зіткненням, щоб корабель не розбився.

П.: **4.** Значить, одне із завдань, яке керманіч вирішує, щоб він не розбився об ці скелі, там, може, знайде щось схоже на гавань.

К.: **5.** Пристановище. Так. А руки, як відбивач, який направляє промені світла.

П.: **6.** Чи був коли-небудь цей керуючий колись у ролі веслярів. Може, вони змінюються?

К.: **7.** Думаю, ні, він лише в керівній ролі.

П.: **8.** Тоді, ти схильний мати якісь привілеї, якість особливе місце серед людської маси? Так би хотів?

К.: **9.** Так, хотів би. Я тільки зараз подумав, що це, швидше, бажання - мати привілеї.

П.: **9А.** Ось, Петро Перший і кораблі сам будував, і рубав, і тесав. Як ти думаєш, чи не збіднює він сам себе, що він не проходячи через це (вказує на керманіча на рис.1.)?

К.: **10.** Так, навіть, частина життя втрачається через це.

П.: **11.** Так, йому важче розуміти, важче вирулювати, бо він погано співвідносить можливості, він сам не пройшов це.

К.: **12.** Так, не знаючи справи зсередини, складно керувати нею.

П.: **13.** Добре сприймаєш ситуацію. Чому ж уявляєш себе тільки у цій місії, в цій ролі? Чи, може, так хотілося б або хтось із батьків, очевидно, тебе підштовхував до такої ролі? Або бажав, щоб ти був таким?

К.: **14.** Якимось складно говорити про батьків, переносити цю ситуацію на бажання батьківські до мене. Якщо перенести на батьків, то це скоріше була б мама.

П.: **15.** Мама?

К.: **16.** Хоча мені це складно зробити.

П.: **17.** Тобто, вона задала таку планку, ти їй хочеш догодити, порадувати.

К.: **18.** Так. Вона хотіла б, щоб я був такою людиною.

П.: **19.** Начальником великим.

К.: **20.** Так.

П.: **21.** Щоб ти чогось в житті досяг.

К.: **22.** Щоб якийсь високий соціальний статус був.

П.: **23.** А папу цей статус потішив би?

К.: **24.** Ні. Папу цей би статус я не знаю, тішив би чи ні. Але спроби піти до цього статусу підсікає.

П.: **25.** Призупиняє.

П.: **26.** Він думає, що ще рано, ти пташеня юне, а вже статус собі хочеш набути. Конкуренція певна існує.

К.: **27.** Так.

П.: **28.** Конкуренція не тільки з приводу хто вище, хто мудріший, а ще за симпатію мами, кому вона більше переваги буде віддавати, ким більше буде захоплюватися.

К.: **29.** Можливо.

П.: **30.** Тебе тішить, якщо мама хвалить батька? Якщо вона їм захоплюється?

К.: **31.** Так, мене це радує.

П.: **32.** Значить, є ідентифікація з батьком.

К.: **33.** Так, Ви вже говорили про це. Я думав на цю тему.

П.: **34.** Я не пам'ятаю, так як знімається минулий матеріал і працюю «тут і зараз».

К.: **35.** Я пам'ятаю!

П.: **36.** У чому ти відчуваєш, що ти схожий з батьком, або що ти робиш навпаки? Все одно це підстьобує тебе, навіть від протилежного. І які пріоритети: від протилежного ведеш формування свого образу або за аналогією.

К.: **37.** Напевно, від протилежного. Хоча, спостерігаються і моменти подібності, і від протилежного: не робити так, як він поводить. Багато чого я почав помічати, після того як Ви сказали. Є пряма схожість.

П.: **38.** Чи всі виявлені подібності тебе радують? Або ти виявляєш, що те, що ти заперечував в батька, виявляється, ти носій цього.

К.: **39.** Є й носій цього.

П.: **40.** Які якості? Може, поставиш каміння? Що ти виявляєш стосовно батька? І якщо так трапилось, що і батько був би на човні, то де був би він? Був би як залишки вітрила, або він би зайняв це провідне місце, або він би веслував?

К.: **41.** Зараз треба вказати якості батька або вказати місце на цьому човні?

П.: **42.** Вказати, а потім розставити ті якості, які мимоволі інтродюковані тобою? Може, це тобі допоможе якось усвідомити.

К.: **43.** Тут говорить людина куди плисти, а ось тут (вказує на персонажів на рис. В.1.) – людина, яка біля керма, рулить по команді того, хто вказує.

П.: **44.** Тоді він вагоміше, бо як він покерує, так і буде. Поправки може внести в те, що говорить людина, яка вказує шлях.

К.: **45.** Звичайно може.

П.: **46.** Так кожен раз батько вносить поправки?

К.: **47.** Так, своїми висловлюваннями.

П.: **48.** Навіть у якісь твої досягнення, все одно.

К.: **49.** Так. Він, навіть якщо нічого в цьому не розуміє, тобто, у нього немає такого досвіду, він все одно вносить поправки якось своїми висловлюваннями.

П.: **50.** А ти не думаєш, що він тобі якось мстить за те, що мама більш прихильно ставиться до тебе, ніж до нього.

К.: **51.** Це може бути, звичайно, але мені складно зрозуміти в такій ситуації.

П.: **52.** Постав тоді ті якості, які ти виявляєш, що вони властиві батькові і тобі.

К.: **53.** Ось ці якості (поставив поряд два однакових маленьких темних камінчика). Це перше, про що я подумав, з своїх спостережень. Де б він не знаходився, завжди знаходить людину, з якою конкурує: чоловіка. Або сусід, або якась ситуація, ми працюємо десь, або ще щось, або кудись у гості приїжджаємо. Якщо довго ми там перебуваємо, все одно там знаходиться та людина, яка його не влаштовує і з якою він намагається ...

П.: **54.** Показати, що той «дурень», а він – розумний.

К.: **55.** Так. І помічаю, що десь переніс цю якість у собі. Особливо в групах, де я вчився, коли був студентом.

П.: **56.** Обов'язково знаходився «дурень».

К.: **57.** Так, одногрупник, і він одночасно починав зі мною конкурувати. Тобто він це так просто не залишав.

П.: **58.** Ти десь, напевно, зачіпав його самолюбство, сам породжував цю ситуацію. Батько носить таку якість, але ти куди не потрапляєш, знаходишся людина, з якою ти конкуруєш. Значить, ти пробуджуєш, показуєш свою перевагу. Зараз ти кажеш, цей справді управляє, але він в тіні (вказує на фігуру на човні на рис. В.1.). А ось цей на виду, як керуючий, він дивиться, показує, куди плисти. Але не від нього залежить, а від гвинта якогось внизу. Ти себе поставив сюди на виду керуючим, на огляд. І в той же час ти не нейтральний до огляду – протиріччя.

К.: **59.** Є таке протиріччя.

П.: **60.** На огляді тоді місія керуючого, вона твоя і узгоджена внутрішньо з тобою. А коли ти потрапив у ситуацію, коли у тебе був конфуз, не знав, як вирулити, то особливо заважало, що ще люди дивилися. У таких би випадках ти волів би залишатися в тіні. Невпевненість.

К.: **61.** Так, є протиріччя. Протягом усього життя спостерігається протиріччя.

П.: **62.** Ти поставив два камінчика, хоча сказав про одну якість. Тобто, і в батька і в тебе є така якість. Чи це конкуренція і інше ще запозичив? Або ти поставив, що це ти і батько?

К.: **63.** Я припускав, що ця якість у нього, і ця якість в мене, що я її інтродукував в себе.

П.: **64.** Таким чином, у вас є протистояння, але ще хтось обов'язково повинен бути нижче, тому що ситуація того передбачає. А в батьківсько-дитячих відносинах у нього були всі важелі. І як ти показав, що у нього штурвал, щоб ти був нижчим, а він – вище.

К.: **65.** Це - «третій» (авторське). Коли ми конкуруємо, ще має бути хтось «третій», хто в цій конкуренції нижче, на кого ми спрямовуємо.

П.: **66.** Цікаво, як психіка відводить це, щоб не бути нижче. Навіть, знайшов третю фігуру, аби на неї спрямувати. Напевно, для вас це бажано, тоді ви не дуже посваритесь. На пса, наприклад, або на kota.

К.: **67.** Або на маму.

П.: **68.** Мама потрапляє під роздачу. Цікаво, як психіка влаштована, повинен бути «третій» - хоча всім тут зрозуміло, про що я сказала.

К.: **69.** А мені зараз не зрозуміло. Для мене інша ситуація.

П.: **70.** Тому що для тебе ця ситуація була дуже не нейтральна, важка, що батько тебе заганяв в ситуацію поразки, що ти зазнавав поразку.

К.: **71.** Так, це болісно дуже. І досі, коли він це робить, коли нівелює мій статус, це так болісно. І до речі, згадав, і брат цим займається. Те ж саме робить по відношенню до мене.

П.: **72.** Тобто вони об'єдналися?

К.: **73.** Так.

П.: **74.** Тому ти про «третього» заговорив.

К.: **75.** Так, вони іноді об'єднуються.

П.: **76.** Тому що тобі дуже хотілося б об'єднатися з батьком, і адресувати це «третім». Чи бувало так, що ви об'єднувалися з батьком?

К.: **77.** Ні, мені не подобається це робити.

П.: **78.** Значить, бувало, але тобі це не подобається.

К.: **79.** Так. Це бувало, я намагаюся від цього йти. Він кличе мене до себе в союз.

П.: **80.** Це означає, що брат сильніше його або наловчився з ним якимось, що батько відчуває ризик ураження у взаємодії з братом.

К.: **81.** Звичайно, відчуває.

П.: **82.** Кличе в союзники.

К.: **83.** Він ніколи проти брата відкрито не виступає.

П.: **84.** Він показав фізично, тому батько не виступає?

К.: **85.** Так, фізично. Були такі ситуації.

П.: **86.** Напевно, батько досить тобі насолив і тому в союзники до нього не хочеш йти.

К.: **87.** Не хочу.

П.: **88.** Ти хочеш його туди до брата (сміється)?

К.: **89.** Так (сміється).

П.: **90.** Але з братом ти теж бути в союзі не хочеш.

К.: **91.** Не хочу.

П.: **92.** Тому що, якщо він батькові місце показав, то тобі й поготів.

К.: **93.** Так. Він не раз мені і показував.

П.: **94.** Так. Це за логікою речей.

К.: **95.** Є паралельне почуття, хотілося б зближення.

П.: **96.** Сила завжди притягує. Навіть у едіпальній залежності, не настільки стать грає роль в тих інтроектах, які ми вбираємо з едіпальної залежності, як те, хто силу витримував у цих відносинах: мама або тато. Тому що просоціальна канва вимагає, щоб ми були сильні. Можливо, так не було, що один більше, інший менше, але показав, що на рівних. Або так і було, або тобі хотілося б, щоб хоча б на рівних, а батько не дозволяв, він постійно з рівності хотів зробити власну перевагу.

К.: **97.** Так. Це так і є, і знаходив у будь-який привід. Якась найменша моя помилка.

П.: **98.** Тому тобі довелося жити весь час на чеку.

К.: **99.** Так. Я навіть, очікую цього. Ставлю щит. Моя активність, навіть, таким чином, підсікається.

П.: **100.** Може, це тобі так допомогло виживати в тій ситуації, може, у тебе вже вироблено протиотруту або можливість виживати в подібній ситуації, коли в просторовій моделі «дружина» так жорстко взаємодіяла, і хоча пробуджуються хворобливі почуття, але тобі доводилося вистоявати.

К.: **101.** Так. Тобто було просто відключення від того, що відбувалося.

П.: **102.** Що ти такий міценький горішок.

К.: **103.** Це ваш світ, це мій світ.

П.: **104.** Ти, видно, за основним складом, ближче до матері.

К.: **105.** Так.

П.: **106.** Тому що ми помітили, що ти зберігав м'якість, якусь обтічність. Якщо горішок, то кругленький.

К.: **107.** Є й її риси.

П.: **108.** Очевидно. Але ти ліпиш із себе такого чоловіка міцного, провідного, перспективного. Ідеш ти на світ своїм ідеалам ось тут (показує на світ на рис. В.1). Чи все ж це материнське світло, руки матері?

К.: **109.** Ні. Це мої ідеали.

П.: **110.** Можеш проговорити, що туди втілено.

К.: **111.** Ідеали десь суперечать цим якостям, які Ви назвали. Ідеали сили, впевненості, твердості, непохитності, холоднокривності.

П.: **112.** Чоловічої потентності: чоловік керуючий.

К.: **113.** Так. Навіть, такого соціального стереотипу чоловіка, який був ще справдана прийнятий. У цьому і є протиріччя, яке хворобливе стає.

П.: **114.** У чому ти бачиш протиріччя?

К.: **115.** У тому, що є певні риси, які ви назвали, від матері. Не знаю, доречно їх називати?

П.: **116.** Ніжність, може бути, податливість, десь вони асимільовані від матері. Тобі вони більше відомі, можеш їх перерахувати.

К.: **117.** М'якість, делікатність, чутливість, вразливість. Тобто вони суперечать.

П.: **118.** Ідеалу чоловіка.

К.: **119.** Звідки взявся цей ідеал? Напевно, якое суспільство його нав'язало.

П.: **120.** Звідки взявся ідеал чоловіка?

К.: **121.** Ні, чому у мене він так присвоюється активно? Чому я його до себе привласнюю, як напрямок до руху?

П.: **122.** Якості чоловіка, які ти перерахував: мужній; еталон краси; потентності чоловічої; знає, що робить; бачить перспективу; він може, навіть, вирулити (говорю по рис. В.1.) зі складних ситуацій; не втрачає орієнтир, значить, він постійний у якихось своїх намірах, і що останні просоціально прогресивні. Напевно, він ще бажає, щоб були ось такі руки (показує на рис. В.1.), щоб не втрачати цей орієнтир, а це можуть бути руки материнські, які оберігають. Світло вабить, але ще й руки, що є щось живе. Хоча поки, ти руки ігнорував.

К.: **123.** Я тільки сказав, що вони направляють, як відбивач.

П.: **124.** Руки ще охороняють твій ідеал, щоб він не згас (є заради чого). Руки бачать (якщо сприймати їх як живе), і ти сподіваєшся, що вони будуть радіти тому, що ти будеш досягати. Тому ти і наближаєшся до них. Це схоже на п'єдестал (показує на рис. В.1.).

К.: **125.** Схоже.

П.: **126.** А ось ці в човні, вони завжди тобі допомагають наближатися? Зараз вони явно допомагають, у вас спільна мета, а взагалі як? Або буває, що вони раптом збунтувалися: «Що це він там тільки дивиться, направляє, а ми тут працюємо до поту».

К.: **127.** Буває й бунтують. Часом настає бунт на кораблі.

П.: **128.** Тоді ти до них ставишся приблизно так, як батько ставився до тебе.

К.: **129.** Це так складно зараз сказати.

П.: **130.** Батько не соромився в експлуатації тебе.

К.: **131.** Так. І не соромиться, тобто, немає якихось особливих ритуалів.

П.: **132.** Тому ти теж був би схильний так повести себе з ними.

К.: **133.** Так. Коли вони збунтуються, потрібно приймати рішення жорстке.

П.: **134.** Жорстка рука батькова, інакше ідеал кане там в пучину.

К.: **135.** Звичайно. І хвили, навпаки, будуть забирати назад.

П.: **136.** Може, перша фраза, що тобі приходить, щоб ти їм сказав?

К.: **137.** Щоб вони гребли синхронно, направляли свої зусилля на «загальну мету». Але це мета ось цієї людини, щоб вони асимілювали мету цієї людини (вказує на людину, яка вказує шлях), як свою.

П.: **138.** Тут заговорило дитинство, тому що, щоб щось сказати, щоб вони гребли синхронно, то необхідно показати, що це їм потрібно. Ти ще можеш наївність проявляти, тобто працювати проти себе. Навіть, при тому, що вони гребли синхронно, синхронність розладнається мимоволі. Стає чітко видно, що вони працюють не на себе, а на твою мету. Потрібно сказати, що єдиний порятунок, це слідувати цьому світлу, яке хоча б попередить від того, що розіб'ється цей кораблик об якісь гострі скелі. Може й знайдеться, як ти говорив, якийсь притулок, може гавань велика. У цьому є резерв твого дорослішання – прочитувати інтереси інших, знайти в цій ситуації те, що вас об'єднує.

К.: **139.** Це тоді потрібно трохи від свого досвіду відсторонитися, щоб не привносити його.

П.: **140.** Не від досвіду, а від бажання. Ти як дитина, яка говорить, що хоче, це мені і дайте, забезпечте.

К.: **141.** Не враховуючи інтереси інших, виходить.

П.: **142.** Взагалі, ігноруючи. А так ти далеко не зайдеш.

К.: **143.** Від них залежить доступ шляху до гавані.

П.: **144.** Ти хочеш зараз відстояти свою фразу, що ти говориш.

К.: **145.** Просто, якщо вони не будуть гребти, до гавані буде дуже важко дістатися.

П.: **146.** Правильно, але навіщо ти їм говориш фразу, яка імпотує їх ініціативу.

К.: **147.** Не знаю. Я зараз подумав, що так батько робить по відношенню до мене.

П.: **148.** І блокує твою ініціативу.

К.: **149.** Так.

П.: **150.** Додай тепер туди такий великий чорний камінь, який «садить» туди – на дно твоїх починань, тому що тоді у тебе негативні почуття. Ось як інтроекти від батьків невидимо приєднуються і потім заважають нам. Це говорить про те, що в цій ситуації мені не вистачає батька: він би вирулив точно. А як працює те, що під низом, воно заявляє про себе, ось він – маленький К. Він говорить те, що каже батько. Батько і я – це одне і те ж. Логіка дитяча, наївна. Вона присутня, вона дієва, вона буде перевертати всю ситуацію.

К.: **151.** Цей камінь нагадав зараз почуття пригніченості, яке я відчуваю від цього.

П.: **152.** Уяви собі, якщо часто, то тоді виходить, що ініціативи не буде, тому я відразу сказала: «Ти будеш там серед веслярів?» Ти сказав: «Ні». Ти не хочеш допомагати цьому керуючому не тому, що ти лінивий, а тому що, якщо ти там, то він ведучий, і ти повинен працювати на нього. І він блокував твою ініціативу, заявляючи про свої інтереси, і ти працюєш на них.

К.: **153.** І брат так само робить.

П.: **154.** Тобто ти у них – третій.

К.: **155.** Так. І я нічого не можу вдіяти.

П.: **156.** Про «третього» говорили, так парадоксально. А от щось треба робити. Твоя мета так і залишиться. Ти потім щось сам без них сказав таке, що блокує ініціативу цих людей. Тобто в той час тобі хотілося зайняти їх місце, але вони з такою регресією були на тому місці, яку ти зараз проявив. Не розуміючи, що це буде працювати проти тебе. Блокування ініціативи. І може так створюватися ситуація, що сам задаєш її несприятливою. Але цьому можна навчитися. Цьому треба вчитися бачити в житті, будеш дуже уважний, що відбувається. І краще зараз йти в унісон для того, щоб зараз апробував свої можливості подолання штампів, які вже є, щоб ініціатива не була блокована. Щоб не бездіяльність була в тебе, бо буде протест, осад у вигляді протесту, який тебе більше навантажує, ніж їх.

К.: **157.** Їх, по-моєму, це не чіпає, тобто вони про це не знають.

П.: **158.** Я так і кажу, що тебе, а не їх. І недаремно я навела приклад з самого початку, а як же Петро Перший все робив.

К.: **159.** Так. Це треба буде все ще добре осмислювати, що Ви зараз говорите. Зараз багато речей, які Ви говорите, незрозумілі.

П.: **160.** Захисти. Якщо ти про «третього» говорив там, де його взагалі і не передбачалося, дивує. Тут тобі зрозуміло, що якщо ти їм скажеш, працюйте на мою мету, вона мені дуже потрібна, вони синхронність втратять?

К.: **161.** Так.

П.: **162.** І ти б все одно це сказав?

К.: **163.** Зараз я вже розумію, що потрібно знаходити їх інтереси, щоб досягати своєї мети. Але потрібно буде гарненько подумати.

П.: **164.** Це і є та наївність, дитячість: «Як же я буду говорити про щось позитивне, якщо мені треба».

К.: **165.** Мені поки нічого сказати.

П.: **166.** Спробуй більш продуктивну фразу знайти до тих, у кого розладналася синхронність їхніх спроб.

К.: **167.** Хочу звернутися до гребців цього корабля, у нас є спільна мета, якої ми повинні досягти. Якщо ми доберемося до берега, ми будемо все жити довго і щасливо.

П.: **168.** Хоча б так для початку, і то добре. Тому що «довго і щасливо», як в застіллях «бенкет серед чуми». Тут би вижити, а як жити – це вже друге питання (сміється). Принаймні, відкриється перспектива бути врятованими. Чим швидше ми будемо гребти більш синхронно, тим більше надії, тому що світло може вичерпатися або згаснути. Це вже добре, ти зрозумів, що потрібно придивлятися, який загальний інтерес. Без цього ніякого руху з цього боку (показує на веслярів на рис. В.1), так влаштований захист. Так ти по своєму досвіду дієш, коли батько і брат показували, що це їх інтерес, то у тебе через це ось таке роздувалася (показує на чорний камінь), яке надавлює твою ініціативу. Чому ми працюємо зі спрямованістю? Тому що

ось тепер ви бачите, якщо спрямованість не виправити, то це потім розростається до ось такого (показує на великий чорний камінь). А Фрейд казав, все витіснене притягує до себе ще. І притягує, виявляється, не без нашої участі. Задана траєкторія, а потім туди все втягується. Точно як у чорній дірі, вона втягує все, що попадається. У такій ситуації – життя і смерть – і вибрав сам картину.

К.: **169.** Там ще подібний малюнок є (рис. В.2.).

Рис. В.2. Картина Джоржа Гріє
«Панічна атака або тривога»

П.: **170.** Давайте подивимося. Тут ще вихор. Чорну діру порівнюють ще з вихором.

К.: **171.** Паровозик намагається вибратися, поспішає вибратися з тієї стихії.

П.: **172.** Паровоз, вихор, тобто він випускає дим у вигляді вихору. Як рука вибирає щось подібне. Вибирається те, що не могло б вибратися звідси, але вибирається (показує на рис. В.2.). Такі парадокси для психіки вони на щось вказують, що якщо є інфантілізм, то дитина завжди сподівається на диво. Це одна наша юна респондент говорила, що сподівається на чудо, на випадок, на зустріч з якоюсь людиною, на те, що вибереться цей паровоз.

К.: **173.** Тут є той промінь, який висвітлює дорогу.

П.: **174.** Так. Світло. Значить, ви відчуваєте, що ви дуже застрягли в тій сімейній ситуації, що вона вас дуже пригнітила. І ви показуєте, що це

маленьке (показує на чорний камінчик), воно пригнітає почуття. Ви б дуже хотіли вибратися, під впливом, може, участі в наших заняттях, і ви відчуваєте, як вам треба щось подолати, як паровозу вибратися зі стихії. І це не настільки легко. Очевидно, тяжіння до матері, якщо паровозик, то він рухається по рейках, це по архетипу натяк на чуттєвість, а човен – це теж утроба.

К.: **175.** Вибратися.

П.: **176.** Вибратися зі стихії – це розірвати ті пута, які ви відчуваєте, не пускають виходячи з асимілювання сімейної ситуації в себе, інтродуктування і т. д. Це нелегко, але ви хотіли б. Цей малюнок показує, що у вас тяжіння до матері ще є. Не тільки інтродукти, які затримують вас в продуктивних кроках у цьому житті, а тяжіння до матері (що потрібно щось подолати), як би на диво сподівається, може, на іншу жінку, яка витягне вас з того, що ви відчуваєте, є гальмом у проходженні до цього світла (рис. В.1.). Це, враховуючи і архетипну символіку. Які почуття викликало все, що я сказала.

К.: **177.** Можна повторити, щоб перевірити правильність почутого?

П.: **178.** Ви проговорите, що ви зрозуміли, а я уточню.

К.: **179.** Остання фраза, що є надія на іншу людину, що вона витягне мене від «залипання».

П.: **180.** «Залипання» певних деструктивних впливів на вас усього періоду перебування у сім'ї та її впливу на вас, включаючи і чуттєве тяжіння до матері, включаючи конкуренцію брат-батько-ви, і що ви були іноді для них «козлом відпущення». Це могло породжувати маленьке Я, яке теж треба випрямляти. Хоча найбільше ви намагаєтеся сподіватися на себе.

К.: **181.** І тільки на себе.

П.: **182.** Я це прочитую, і, тим не менш, цей паровоз (рис. В.2.) не може звідси вийти, тільки якщо щось не допоможе.

К.: **183.** Чи він відчепить ці вагони, які тягне.

П.: **184.** Сам він не відчепить, і вже виїжджає з вагонами, якщо він буде їх відчіплювати, то хвиля його за цей час наздожене. Те, що ви сказали,

ви хотіли б, щоб щось залишити в сім'ї зі своїх якостей, нехай вони там витають.

К.: **185.** Так, а я далі піду.

П.: **186.** У вигляді привида. Надія на себе – це добре, але ви не один звідти виходите, а ще з інтроектованими аспектами близьких людей, і ці інтроекти їх заміняють, вони (близькі) разом з вами.

К.: **187.** Це як цілий паровоз я з собою тягну.

П.: **188.** Так виходить. Там камінчики і ті, і ті можуть бути (показує на розстановку з каменів), а паровоз такий сильний, що долає навіть це. Раз це витримав (показує на розстановку з каменів), то витримаю і ось це (рис. В.2.). Зможу вийти. У цьому треба розібратися.

К.: **189.** Тут ще присутня надія, що з'явиться додаткова сила у вигляді людини, яка допоможе тягти паровоз.

П.: **190.** Вам дуже важливо, щоб синхронність була, щоб в унісон. Про це ви і гребцям говорили.

К.: **191.** Тоді виходить, що дружина повинна бути своєрідною мамою, щоб вона тягла мене звідти.

П.: **192.** Це ви вже проговорює якісь внутрішні надії. Я вам такий текст не говорила.

К.: **193.** Просто так мені бачиться.

П.: **194.** Тому що мама, наскільки допомагала, настільки й пригальмовувала вас. Ви ж узяли від неї м'якість, ніжність, делікатність, ранимість. Вам її вистачає, якщо дружина буде «мамою», то синхронність в цих якостях не дозволить паровозу так швидко рушити, щоб взагалі ці хвили не наздоганяли.

К.: **195.** Все-таки хотілося б самому.

П.: **196.** А хотілося б самому, бо якщо синхронність, то саме в цих якостях вона і може наблизитися до вас. Якщо наближалася до вас з батьковими якостями («дружина» з психодрами), то запахло смаженим.

К.: **197.** Так і є.

П.: **198.** А треба, щоб делікатність була, а вам її самому вистачає, тому інше не підійде, не буде синхронності. Тому в період становлення ви прирікаєте себе на самотність. Тому що в таких відносинах можна просто розпливтися один в одному, а вам треба йти вперед.

К.: **199.** Просто ось ще яка думка прийшла, якась повинна бути своєрідна жертва тієї людини, невелика можливо, для того, щоб свій час присвятити.

П.: **200.** Є ризик, що вона буде «третім». У себе ви обох несете: і батька, і брата. Значить, у вас вже є внутрішнє протиріччя. І вона може бути пущена в розхід, психологічно звичайно. Тобто ви будете стверджуватися над нею і показувати їй місце, що їй треба бути «гребцем».

К.: **201.** Як заплутано все.

П.: **202.** А ви думали, захист – все на долоні, всі ходи так і відкриє. Є над чим подумати. Що це (рис. В.3.)?

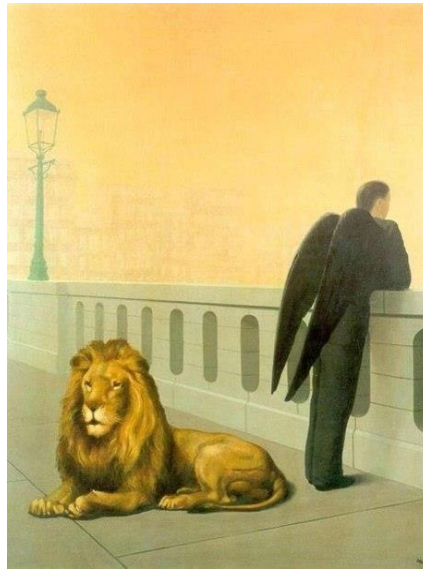

Рис. В.3. Картина

Рене Магрітт «Ностальгія»

К.: **203.** Цей образ, ця картинка мене привабила тим, що це – князь тьми, нагадує мені його, а це – лев, його тварину.

П.: **204.** Це князь (показує на чоловічу фігуру), а це король – лев.

К.: **205.** Це його лев.

П.: **206.** Його тварина, яка його охороняє або сидить в ньому?

К.: **207.** Швидше, сидить у ньому, яке активізовано зовні.

П.: **208.** Зовні?

К.: **209.** Так. Зовні.

П.: **210.** У різні боки. Психіка знає все. Ви обираєте ось такий малюнок. І в вас сидить і брат, і батько: протиріччя. І «третій» може ось так навантажитись (кладе каміння чорні на лева), і це може бути ваша супутниця. Ви це відчуваєте і поки що не наважуєтеся так наближатися, тому що вона буде «купуватися» на ніжність вашої душі, а лева може не розглянути, але потім побачить.

К.: **211.** Так і буває. Потім вже діватися нікуди.

П.: **212.** Як у нас звучали фрази: «Виходила за «папу» м'якого, а потім побачила левицю «маму»». Психіка все прораховує, тому що лев – це ось ця ваша «солодка парочка»: подарунок і брата, і батька. А король темряви – це, напевно, ваші фантазії про кохану.

К.: **213.** Складно сказати.

П.: **214.** Багато чого ще. Натяк є.

К.: **215.** Щоб вона ось така була (показує на лева)?

П.: **216.** Щоб вона була гідна цього короля.

К.: **217.** В той же час, щоб вона створювала синхронність тим якостям.

П.: **218.** Напевно. Тоді їй обов'язково треба буде бути й левицею. Інакше синхронності ніяк не буде, а з левицею це складніше. Тому що, як ми говорили, вона повинна бути сильною і допомогти вийти цьому паровозу з цієї темряви (рис. В.2.), і хвилі, і моря. Тому, якщо вона буде тільки гідною супутницею, але цю частину буде відсікати в ньому, він послабшає. А щоб оживала частина лєвова, треба щоб була зрозуміла ця частина вас кимось, а зрозуміла вона може бути тільки аналогічною, якщо в ній є це. Але вас це лякає, якщо ви бачите це в іншій людині, а почуття у вас, напевно, розвинені.

К.: **219.** Зрозуміло.

П.: **220.** Ризик у тому, що ви побачите це в ній, чи побачить вона в вас це (показує на лева), а ви в ній – точно.

К.: **221.** Відразу ж бачу це блискавично.

П.: **222.** І так бувало?

К.: **223.** Звичайно. І зараз так і є, тільки це бачу і відразу ...

П.: **224.** «І кинути шкода, і нести важко?»

К.: **225.** Як валіза без ручки. У постійній такій боротьбі, внутрішній боротьбі.

П.: **226.** Ви до неї звикли (до боротьби), це ваше єство. Я ще не бачила всього цього сказала, що ви це несете в собі (показує на чорні камінці): боротьба - «подаруночок» такий. Треба зрозуміти, що це такий «подарунок», який подарував вам брат, батько. Досить, ви там нагналися в ті ігри, треба побачити, де це проявляється в житті, починати якимось по-іншому. Реконструювати, щось інше ткати з цього. Енергія там є сильна. Думаю, що у вас буде виходити.

П.: **227.** А це вже після всієї боротьби з лева облізлий кіт (сміється) – рис. В.4.

Рис. В.4. Неавторський малюнок

К.: **228.** Навпаки, я спочатку вибирав малюнок з левом, а потім малюнок з котом.

П.: **229.** Все вже добре.

К.: **230.** Мені цей кіт спочатку нагадав сусідського кота, а потім ще образ, який подобається з «Майстра і Маргарити» - Бегемот. Такі якості, які захоплюють: спритний, чарівний.

П.: **231.** Тоді є небезпека, що в цій діаді буде лев і кіт. Як би і порода одна, розуміння, але це як ваш хрест, це буде заповнювати дірки (камінці), ті почуття, які винесені з сім'ї. Важко буде сприймати це, але це реалії.

К.: **232.** Важко.

П.: **233.** Тому що ми не даремно говорили – «третій». Що ми сказали? - «Кіт або собака». Він і є – «третій» (показує на кота на рис. В.4.). Тоді вийде що? Вона замість того, щоб бути ніжною, замість доброї мами, ось її очі будуть (викладає на очі лева на рис. В.3 чорні камінчики). Ось небезпека вибору, що саме такого партнера виберете.

К.: **234.** Що означатиме в партнері, ось ці очі?

П.: **235.** Вона буде нести ті якості, від яких ви страждали. Я беру до уваги те, що ви інтродукували. Те, що вас роз'єднувало з вашими улюбленими: з братом, з татом – це улюблені люди. Вони потім напрацювали такі почуття і таку важкість, яка в великому камінні. Але з коханими не розлучаються, і виходить, що вибір ваш буде падати так, що всередині у неї буде лев, може, зверху фея. І з часом вона буде займати цю позицію, а ви ось те «третє». І ось така буде діада. Ви ж захочете це місце зайняти, традиційно, як було і в сім'ї і тоді, ось це протистояння. Так і буде слідувати за вами (розстановка каменів). Все сімейство на місці: ви в собі несете маму – кішечку, вона лева – тата.

К.: **236.** Трагічно дуже. Частково розумію добре. А ось багато моментів поки що не схоплюю.

П.: **237.** Ось так з «чорного» починаємо, «чорним» закінчуємо. Ось і буде це граф або король темряви (рис. В.3). І весь час будуть крильця ідеалізації, весь час буде бажання піднятися над цим, піднятися над такою ситуацією. Це чужий малюнок. Життя не в чисто такому прожекторі буде,

там багато шляхів. Це те, що розповідаю я, тим більше що чужі малюнки. Що там далі?

К.: **238.** Може, ось цей малюнок (рис. В.5.)?

Рис. В.5. Картина
Войтека Сьюдмака «...»

П.: **239.** Як би ти назвав його (рис. В.5.), і що він означає для тебе на рівні емоційному?

К.: **240.** Я б назвав «Вселенський закон». Непохитний закон, що є якісь закони, від яких не відступити. Вони виразно впливають безпосередньо на планету і весь Всесвіт. Емоційно мене зворушила така величезна системність і велич такого створення.

П.: **241.** І при всьому цьому паровозик (рис. В.2.) сподівається, що він подолає ті закони, про що ми говорили, і що ця людина, що презентує Всесвіт взагалі, буде на його боці, що він (паровозик) зможе вийти. Так?

К.: **242.** Так. Знову ж протиріччя дуже сильне.

П.: **243.** Про це ми вже говорили, що надія на випадок. Ось це все (рис. В.5) як батько.

К.: **244.** Це як батько (вказує на чоловічу фігуру)?

П.: **245.** Як батьки взагалі. В даному випадку, найближче батько, він грізний, своїм перстом бажає вирішувати долі. Недалеко від істини, бо відчуваєш, що сильні акценти поставлені, і тепер тобі їх потрібно долати. Звернення твоє до вищої сили, щоб вона була з тобою і допомогла в цьому.

Ще перст він так поставив – це як фалічний образ, натяк на чоловічу фігуру, вказує на те, що він так хотів впливати на все в родині. А ось тут Земля – архетип матері? Земля – це архетип і матері, і батька може бути, хоча більше матері, бо кажуть «плодоносна» і кругла, звичайно, ближче до матері. Хоча, якщо щось народжується, якась частина і батьківська є. Це може бути те, що вам хотілося б народитися від іншого батька. Тому що, якщо це материнський образ (показує на планету), його перст – акцент на зляганні, ви як похідне. Треба ж такий випадок – непокєднуване. Це Земля, це велич (показує на планету на рис. В.5.), це причетність до Всесвіту, а це – просто людська фігура (показує на чоловічу фігуру на рис. В.5.), мізерна, програшна і в той же час своїм перстом вирішує. Це таке знецінення батька, яке вам, очевидно, знайоме і здивування, що нічого не можна зробити, як фатум Всесвіту. Про це розповідає цей малюнок.

Наступний малюнок, який ви хочете розглянути?

К.: **246.** Ось цей (рис. В.6.).

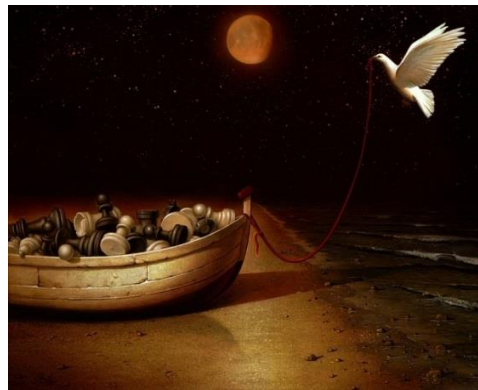

Рис. В.6. Картина Зіґфіда Задемака
«Голуб миру»

П.: **247.** Тільки що ми говорили, що таке дивовижне поєднання Всесвіт і людина, яка безсила задати якісь вселенські траєкторії. Тут ми бачимо подібне: голуб, який хотів би по піску тягнути такий човен, ще з шахами, як натяк на те, що «як ляже гра», є визначеність певна, хоча вони без шахівниці як не при справах. Ви себе почуваєте в цьому голубі?

К.: **248.** Так, який намагається потягнути, але складно, тому що вантаж настільки великий з цими шахами. І розпрощатися з ними не хочеться, тому що він любить цю гру. А в плавання важко пуститися з таким вантажем.

П.: **249.** Так він ще не може дійти туди.

К.: **250.** Навіть, почати плисти від берега.

П.: **251.** Уяви, що цей човен, а це материнський явний образ, розпрощатися важко, тому що він любить цю гру. А з мамою, що він робив? Грав. Не в шахи, а взагалі. Папа не казав, що ти мамин синочок?

К.: **252.** Говорив. Так, всяке говорив. Казав, що мені треба було дівчинкою народитися. Це вони іноді з братом так говорять.

П.: **253.** Жартували. Свою чоловічу гідність хоч штучно підтримували, тому що справжні чоловіки це б не говорили. І ще, це пуповина за архетипом (показує на мотузку в дзьобі голуба). Цей голуб сам не хоче кудись далеко летіти звідси тому, що не натягнута ця нитка.

К.: **254.** Ще в мене асоціація, ця картинка мене зачепила, я хочу зараз змінити місто, безумовно переїхати, знаю куди, але коли я вживаю спроби, виникає жорстка тривога. Це мені дуже заважає.

П.: **255.** Тоді треба маму брати, удвох переїжджайте. Нехай тебе хоча б приживе в цьому місті. Правда вона поїде, ти за нею поїдеш.

К.: **256.** Ні. Якраз від мами. Не треба нікого брати.

П.: **257.** Мама ще не виїде. Спробуй виїхати, то перст (рис. В.5.) наздоганяти буде (сміється).

К.: **258.** Тому відгук знайшовся в цій картині.

П.: **259.** Як підібрав картинки, ще їх виклав в такій послідовності, що вони просто продовжують розповідь. Хіба це не дивно? Психіка навіть знає, в якій послідовності малюнки мають бути. А те, що ми напрацювали матеріал з каменями – це вже досвід.

К.: **260.** Можна до наступного малюнку перейти. Тут їх багато, але цей важливий (рис. В.7.).

Рис. В.7. Картина Тіто Саломоні

«Гра життя»

П.: **261.** Хто є хто, і де ти?

К.: **262.** Я тут, людина, яка грає в шахи.

П.: **263.** Як це я могла запитати після першого малюнка, де ти вказуєш шлях? Але тут (рис. В.7) вони підпорядковуються беззаперечно, якщо в човні треба вишукувати психологічно, щоб їх мобілізувати, то тут – ні. Тебе не бентежить, що ти на такій руці з-під землі сидиш? Це не батьківська рука?

К.: **264.** Складно сказати.

П.: **265.** Якщо батьківська, тобто таємне «добре було, якби він зник». Вибач за прямий текст. Тоді це було б дійсно підпорою, щоб я зміг скористатися цією прекрасною для себе грою (показує на шахову дошку на рис. В.7), і виграти в житті. Ти повинен себе заспокоїти, що це лише ілюзія, тому що нічого в твоїй душі не зміниться, крім того додасться ще один камінь – це почуття провини.

К.: **266.** Перед батьком?

П.: **267.** Перед самим собою. Тому що прагнеш до високого ідеалу, навіть помисли залишити, якщо навіть щось не залежно від цього сталося. Це твоє серденько (показує на камінчик у вигляді сердечка), воно живе, пульсуюче, на час стало б таким. Треба працювати над собою, нехай живе сто років. І радій тому, що батько живе, бо нічого не змінюється, і якщо навіть ти переїдеш в інше місто, нічого. Так що спокійно можеш переїжджати.

За цим малюнком ще хочу сказати, що мені це нагадує, як смерть керує життям. Як тобі такий текст?

К.: **268.** Одразу мені це нагадало думку, яка виникає, що в один момент можна все закінчити. І якась ця думка сильна. Вона тільки на рівні думки.

П.: **269.** Напевно, на щастя.

К.: **270.** Так до якого щастя?!

П.: **271.** На щастя, що думка лише.

К.: **272.** Так (сміється). Коли ось цей камінь збільшується (показує на великий камінь в розстановці каменів), ця думка і виникає.

П.: **273.** На знак протесту. Підлітковий такий імпульс.

К.: **274.** Напевно.

П.: **275.** «Я їм покажу, дізнається, як без мене» або «хай вони знають, які вони». Їм це все одно. У них заміщення є – кіт, собака (сміється). Не варто. Так що тут (показує на руку з-під землі на рис. В.7.) це як смерть. Архетипно вона присутня, багатолика, змістовна. Тут показані певні руйнування, хоча, якщо придивишся, то вертушки – це свічки, як надія на те, що взагалі ще щось можна освітлити з цього всього, і може відбудувати цей замок, а той граф темряви (рис. В.4.) оселиться там жити.

К.: **276.** Зрозуміло.

П.: **277.** Всі малюнки дуже взаємопов'язані. Ти хотів ще цей розглянути (рис. В.8)?

Рис. В.8. Картина Зігфріда Задемака
«В дорозі»

К.: **278.** Так. Всі інші вони в принципі схожі, а ось цей я не знаю, чому я його вибрав, але емоційно він мене привабив.

П.: **279.** Це може говорити про те, що твоє тяжіння до матері для тебе є гальмом. Бо якщо подивитися, то це вже руйнування утроби. Руйнування того, щоб я сидів в капсулі. Я вже не голуб якийсь слабенький, а я вже сам намагаюся вигребти з цієї ситуації, в якій перебуваю. Хоча ще на піску.

К.: **280.** Хиткий ґрунт.

П.: **281.** Хиткий ґрунт (рис. В.8.), але це вже інше, ніж ось це (рис. В.6.). Це говорить про те, що іноді ти готовий до рішучих дій, але чи надовго?

К.: **282.** Вони імпульсивні.

П.: **283.** Чи не послідовні?

К.: **284.** Так. А, може, ще з руйнуванням цієї утроби набуваються якісь чоловічі якості.

П.: **285.** Але це ще тяжіння до матері каже, що ось таке занурення, а ноги це фалічний образ, занурення в утробу, тоді зовсім не треба мати голову. От якби відсікли голову, тоді міг би допустити собі думки про єднання інтимне з матір'ю. Тому голова – це світіння, з іншого боку – це можуть бути тільки райдужні, сонячні помисли. Вона, очевидно, подарувала це тепло, і таке єднання існує лише в платонічному плані. Ось і другий пласт, бо де голова там бачимо сонце. Бачите, як багатозначна символіка. І хтось же малював, очевидно, у нього проблеми десь подібні були. Все це схоже, тому ми й розуміємо, сидячи в залі або як тут в малій групі, бачимо кожен щось подібне тільки в своєму аспекті. Весло вже є, наснага теж.

П.: **286.** Це теж як в русі (рис. В.9.).

Рис. В.9. Картина Дениса Мезенцева
«Лицар на фоні стіни»

К.: **287.** Це бажання таке.

П.: **288.** Обладунки знайти, захищеність.

К.: **289.** До цього ідеалу наблизитися. Обладунки, швидше, перевести всередину.

П.: **290.** Внутрішня захищеність. Головне, ще прапор знайти свій власний. Думаю, там лев має бути. Може, лев і граф темряви. Ще тут такий зміст: відгородити себе від того, що було, перейти в іншу площину, в інші взаємини. Бачите тільки віконце і невеликий отвір вище, що туди і не пройдеш. Як підбирається малюнки в унісон. К. не знав же на які смисли ми в роботі вийдемо. І як розклав малюнки. Порядок внутрішній уже задається людиною зовні. А це означає, що присутні інформаційні еквіваленти, і в руці, і в самій ініціативі спонтанній, а ми їх тільки прочитуємо. Ці інформаційні еквіваленти причетні до внутрішнього порядку, впорядкованості, а це значить, що позадосвідне, яке синтезувало всі витіснення і тоді вже спрямованість є, але вона не хаотична, а є порядок, послідовність. Залишається йому побажати удачі. Прапор у нього життєстверджуючий: зелений – символ життя.

П.: **291.** Ще один цікавий малюнок (рис. В.10.).

Рис. В.10. Картина Міхая Кристе
«Інтелект дерева»

Наші припущення, що це з матір'ю пов'язано, з батьківським, підтверджуються: ці «пуповини» (показує на мотузки на руках на рис. В.10.). Це розповідає про те, що я партію життя зіграв би на висоті (відчуваєш потенцію, здатність свою), будь-кого б перевершив, але руки мої зв'язані. «Я це намагаюся руйнувати (рис. В.8.), намагаюся виїхати в інші краї (рис. В.6.), побоюючись, що приїхавши в ці інші краї, партію, яку мені треба грати при цьому, у мене руки будуть ось такі пов'язані, а музику грає батьківська потужна рука» (показує на руку на клавіатурі фортепіано).

К.: **292.** Зрозуміло.

П.: **293.** Точно, як у тому човні: «Я тут» (показує на людину, що вказує шлях). Я розповіла. Цікаво, що ти ще скажеш: там ти, чи там. Що тут я як ведучий, а цей – керуючий (рука на клавіатурі фортепіано). Якщо щось я не так проінтерпретувала за цим малюнком, прошу, поправ.

К.: **294.** Так. З приводу виїзду, що руки зв'язані – все це так.

П.: **295.** Ти наш подарунок нашій сесії. Настільки чітко. Талант незвичайний, щоб через чужі малюнки так рефлексувати.

Рука, я так сказала, батьківська, я думаю, тобі було неприємно, тому що це вкрай небажано.

К.: **296.** Щоб це батьківська рука грала?

П.: **297.** Так. Я так сказала батькова, але я думаю, що не тільки батькова – це синтезована сімейна рука.

К.: **298.** Я більше б назвав своєю цю руку.

П.: **299.** Я так могла б далі сказати, що ти бажав би, щоб це була своя рука, але враховуючи, що дві руки тут зайняті, то спробуй це зробити і те, і те.

К.: **300.** Я чомусь уявляв, що і ця моя рука, і це – мої руки.

П.: **301.** Так хотілося б.

К.: **302.** Хотілося б.

П.: **303.** Але ти сам бачиш, що це порушення якихось фізичних законів. За якими параметрами ми розповідаємо? Ми знаємо, що у нас дві руки, але ми знаємо, що не три; у нас два ока, але люди придумали, що є і третє око. Тепер чоловік придумав, звать його К., що є ще у нього поволі третя рука. Це нев'януча музика, це та музика, яка приємна твоїй душі, і тільки вона тобі допомагає виграти.

К.: **304.** Напевно.

П.: **305.** Це той фон, який подарувала мама, подарувала вся ситуація, яка була більш-менш сприятливою, може, період дитинства твого, тішать твою душу тим, у чому ти сильний. В тобі є багато потенціалу, і ми це відзначали. Є хороший потенціал людський, високість є певна, благородство, рівновага, принаймні, ситуативно тут не порушував що-небудь, ти вмєєш її тримати при будь-якій «дружині», яка була у тебе два рази в психодрамі. Це є величезний позитив, і це є музика твоєї душі, а на тлі цієї музики відбувається ця гра (рис. В.10). Але там є ще зав'язка: ти грав тут (рис. В.1.) і говорив про свої інтереси. Досить, що ці інтереси є твоєю музикою душі, вони будуть тішити душу твою, а ось в реаліях у нас сьогодні такий день тобі присвячений, в цьому допомогла поведінка О. в психодрамі. Розімкніть те, що робиш, тому що ти за час роботи зрозумів, чим більше наші проблеми, тим менше розмикання в тому, що ми робимо. І це дуже помітно, воно прямо

заявляє про себе. Все, що ми робимо, ми розповідаємо про наш рівень внутрішній, а навіщо іншим людям наш той рівень? Їм треба щось, що задовольняло б їх інтереси. Наскільки ми можемо прилашуватися до інтересів інших, настільки ми будемо успішні, і через це вирішувати свої інтереси. Ось яка вирішується задача.

К.: **306.** Щоб прочитувати ці інтереси, потрібно розвивати соціально-перцептивний інтелект.

П.: **307.** Потрібно відкоригувати свої жорсткі тенденції, вони «зашумлять» будь-який інтерес, який є у людини, а інфантильне маленьке просить: «Мої задовольни спочатку». Залежність від себе. Психопаналітики говорили: «Ви настільки будете успішні в психопаналізі, настільки пройдете аналіз, і проаналізуєте себе» (у них тоді не було терміну відкорегованості). Чому у них після вищого навчального закладу ще сім років треба було перебувати в якості стажера, проходити особистий аналіз. Тому що тільки тоді ти будеш успішний. Тому що необхідно створити психологічний апарат, який прочитує все. Ви бачили, як я все прочитую, тому що я там не присутня. А хоч на дешицу я б там присутня, все. А в житті треба бути і присутнім, це те, чого навчає метод – бути в ситуації, бути над ситуацією. Які у тебе почуття?

К.: **308.** Почуття завершеності, що я почав розуміти цю проблематику почуття пригніченості, про яке я говорив, звідки воно тягнеться, як сніжний ком воно накочується. Наступне, пошук партнера. Ви дійсно сказали, що є надія на те, що цей партнер допоможе, в той же час я боюся цього партнера, тому що в ньому є те лев'яче. Таке протиріччя: я начебто його шукаю, і в той же час біжу від нього. З приводу шахів. Ці всі улюблені ігри. Хотілося б повернутися до цього малюнку спочатку.

П.: **309.** Картинка обрана (рис. В.1.), вона у нас в активі.

К.: **310.** Теж таке протиріччя, ще краще його усвідомлюю з приводу того, що хочеться бути капітаном і реалізовувати миттєво свої бажання.

П.: **311.** Так будь ним. Капітан буде говорити щось таке, щоб ініціювати і досягати успіху, а не таке, щоб всі весла повісили.

К.: **312.** Так, і справжній капітан орієнтується в першу чергу на інтереси команди.

П.: **313.** Ні, він враховує і власні інтереси, тому що йому теж потрібно вижити.

К.: **314.** Це само собою.

П.: **315.** Він ще відповідальний за те (це і є його інтерес), щоб він вирулив, але він не скаже, що «люди добрі, ви синхронно працюйте, бо в мене трибунал буде». Веслярі перестануть гребти, бо мають зуб на нього, і так йому і треба. Ти розумієш, про що я говорю.

К.: **316.** Так. Ще, є бажання зруйнувати зв'язок, залипання на материнській фігурі для того, щоб продовжити самостійний шлях більш вільно.

П.: **317.** Порадій з того, що в тебе є хороші світлі почуття до матері, це твоє багатство, але не можна таку ціну за це платити, то вже не багатство, а біда. Коли дуже велике багатство, завжди біда.

К.: **318.** Непрямо або майже прямо сказали про бажання, щоб не було батька, таке називається батьковбивство.

П.: **319.** За класичною схемою едіпальної залежності завжди це присутнє. Я це сказала по певному моменту, не просто користуючись класичною схемою, тому що це була б тестова методика, а ми нею не користуємося. Я сказала тільки тому, що запитала (у мене питання – основний інструмент): що це за рука. І прояснили, що вона може бути батьковою.

К.: **320.** Тут є амбівалентність почуттів, начебто є таке бажання і в той же час страх, що це може статися.

П.: **321.** Звичайно, тому що є ідентифікація з батьком. Чому ми говорили, що це не просто і почуття провини шукали (камінчик), якщо раптом щось трапиться, як би ми погано не відносилися, але ви багато

інтродуктували в себе і носій його частинки. А відхід – це як вмирання його частини в мені (за логікою речей). Тому завжди ці амбі, протиріччя.

К.: **322.** Ще це треба буде добре все прослухати пізніше.

П.: **323.** Молодець, що так активно працюєш. Все добре якийсь період: дитячість, наївність, свого роду чистота. Тому що той, кому будеш демонструвати чистоту, потім вбиваючи фразу скаже: «Що з себе там корчиш. Прожив життя і не можеш сказати при всіх слово, якщо не заслужиш цього». Якщо дуже сильні проблеми, людина пройде хоч якийсь досвід, вона це пронесе недоторканим. Фальш, коли ви непрозорливі, коли ви не розумієте ситуацію, коли ви до неї не прилаштовуєтесь, коли ви хочете залишитися в дитячому гештальті, тоді, дійсно, все інше фальш: навіщо мені та чи інша людина, щоб розсипатися до неї перлами. Але, виявляється, що потрібен для того, щоб ми жили, для того, щоб ми вміли дарувати радість іншому, для того, щоб ми могли вирішувати свої проблеми, щоб ми апробували свої сили в прочитуванні інтересів інших людей. А так виходить, що і свої інтереси заморожені, а як же я буду прочитувати інтереси інших. Цікаво те, що тут немає «добре» чи «погано», тут немає нічого абсолютного, тут все, як сказав Ейнштейн, відносно. З одного боку ми боремося з розототожненням (одна кімната, інша кімната). Як іноді в житті говорять: «У мене емоції», інший відповідає йому: «А ти свої емоції в коробочку закрій». З одного боку ми боремося в самому процесі, щоб не було розототожнення, щоб психіка була гармонійна, щоб були взаємозв'язки між цими двома площинами, а от коли будуть взаємозв'язки, тільки тоді ви зможете сповна орієнтуватися на ситуацію, а не на те, що закрито в якийсь комірчині. Тоді ви стаєте зрілим, тоді ви орієнтуєтесь на соціум і відриваєтесь від тієї «коробочки», а «коробочка» - це і є утроба. Тому, з одного боку, і витягуємо, взагалі нівелюємо цю утробу, з іншого боку вона фігурує кожен раз. Весь час динаміка. Треба себе розототожнити, але заради адаптації, вже професійно, а не мимоволі, невидимо. На що йде енергія: щоб тримати в узді аспекти, що не стикуються у собі. Коли ми орієнтовані на те, що відбувається, ми

гармонійні, тому що немає таких осередків в нашій психіці, які створюють ілюзію, створюють спотворення, нівелюють, не чують, людина щось не чує, пропускає. Різні ситуації у нас були, коли вже не чуєш тоді, коли треба чути, і чуєш, коли не треба: говорив позитив, тоді відгукнулася на нього. А так виходить, що відгукуємося тільки на те, і розуміємо те, на чому задіяні ось ці ниточки (рис. В.10.), ось там відгуки. І хто зачіпає, хоч ниточку – дзвенить.

Учасник групи 1: **324.** Можна запитати? Не встигла схопити, коли Ви сказали, що тоді ось це партнер (рис. В.4). Очікування партнера?

П.: **325.** Ні. Я сказала, що в партнері, обов'язково ось це проявиться (показує на лева на рис. В.3.), а в ньому, в К., він сказав, що десь всередині є ось цей лев. А так як партнера шукають, щоб співзвучними були душевним власним поривам, значить, партнер теж повинен бути з таким нутром. Це ми і раніше переглянули через синхронність веслярів – вони повинні синхронно гребти, щоб рухатися вперед. Треба щоб була мудрість, сила, стійкість, рівновага (перераховую все, що відноситься до лева), але не агресія, не спроба придавлювати, тяжіти тощо. Далі ми продовжували, що у К. його попередній досвід, що його придавлювали, показували своє місце, реалізували себе на цих взаєминах, що він «третім» був, порівняно з двома. Коли такий пресинг був, то є небезпека, що К. буде загнаний у таку фігуру (рис. В.4), як «третій», а в партнері може виявитися лев (рис. В.3.), який тяжіє над ним. А щодо цієї фігури ми говорили, що це натяк на едіпальну залежність, тому що тут так світло, що тут можна було б не приписувати граф темряви (рис. В.3.). Може, чорний ангел або ще щось сказати. А от якщо темряви (сам респондент сказав), якісь фантазійні екскурси в інтим, може бути навантажений едіпальними залежностями, роздумами про це. І потім, справді, ми побачили, де весляр (рис. В.8.), у нього таке заграва над головою більш насичене, а голови не видно, воно як сонце, що заповнене сонцем – це як мама. Ще ми показали, що це буде протиріччя, я підтягувала ось цей малюнок (рис. В.3. і рис. В.4.), що буде протиріччя між такими образами. Цікаво, що лев і граф різноспрямовані, це може бути протиріччя вже (рис.

В.3.), і протиріччя між високим (рис. В.3.) і тією знедоленістю, ось такий кіт (рис. В.4), як наслідок взаємин брат, батько і К. А потім цей наслідок може проявлятися і в особистих його взаєминах. А те, що граф темряви, то ми говорили про едіпальну залежність. Партнер, очевидно, буде вибиратися з нутром лева, є надія, що паровоз витягне з моря (рис. В.2.). Надзвичайно цікаво там, де Всесвіт і людина. Людина менш досконала, тим не менш, вона зумовлює все. Батьківський мотив туди пішов.

Прекрасний матеріал. Тут і едіпальна залежність, протистояння і суперечності, і аспект спілкування, як людина сама собі шкодить, що вона дає комунікати, які ініціативу інших нівелює тільки тому, що їй же давали колись такі. Людина навчилася, знає що це, асимілювала звідкись. І бажання відплатити батькові, несприятливому батькові тяжіє над розсудливістю, щоб ініціативу пробуджувати людей і йти до своєї мети. Тоді й кажуть: «Йому керівником не можна бути». А прагнення до керівної посади або місця, або місії. Ось і протиріччя. Тепер зрозуміло, що таке протиріччя, як воно відгукується, а ми його визначили по комунікату певному. Багато виявлено в тобі того, що зумовлює перспективи, тільки потрібно розібратися і скористатися.

К.: **326.** Постараюся. Можна ще питання? На рис. В.2. потяг з моря, ґрунт сухий і потріскався. Можна припустити, це архетип матері, що сухість якась, холодність.

П.: **327.** Якби це ти намалював, то так. Я про це не говорила, бо це не твоя рука. А ось такий парадокс, якщо ця земля потріскана, то ніби це море женеться за цим поїздом. Якби море тут функціонувало, то ґрунт не був би настільки, як здавна, сухим, весь потрісканий. Як женеться, а ти сам казав, що хочеш поїхати, а воно як тягнеться за тобою, тобто ти їдеш, а купа проблем тягнеться. І ти тоді припиняєшся, який же сенс їхати, якщо воно їде за тобою.

К.: **328.** Так.

П.: **329.** Ось і малюнок показав, що поїзд їде через ґрунт, який потріскався.

К.: **330.** Тоді ривки цього поїзда тільки на імпульсах, ось так відбувається.

П.: **331.** Все одно на місці. Треба не боятися спонтанності, в кожній спонтанності ми є. Спонтанність – це довіра собі.

К.: **332.** Дякую Вам.

Додаток В. 1

**Семантика комунікатів стенограми глибинно-корекційної роботи з
респондентом К. з використанням художніх творів (неавторських
малюнків)**

Таблиця В. 1

№ к-ту	Семантика комунікатів психолога і респондента
1.	К. К. наповнює рис. В.1 власним психологічним змістом.
2.	П. прояснює, який зміст для К. має світло від маяка
3.	Для К. світло наповнюється змістом маяка, який оберігає і попереджає зіткнення, загибель, що вказує на важливість для респондента сторонньої допомоги і довіри до того, від кого приймає допомогу
4.	П. прояснює, в якій ролі себе відчуває К.: керуючого чи керованого. Яка тенденція переважає: на уникнення невдачі чи на досягнення успіху
5.	К. уточнює, що керуючий шукає пристановище, а руки направляють світло, що вказує на пошук більш стабільного стану, бажання бути «керуючим»
6.	П. уточнює, чи був керуючий колись у ролі весляра (підлеглого)
7.	К. стверджує, що не був у ролі весляра (підлеглого)
8.	П. прояснює, чи має в реальному житті К. привілеї, чи це є бажаним
9.	К. усвідомлює, що мати привілеї – бажання
9А.	П. уточнює, чи підтверджується наявними у К. якостями та вміннями бажання бути керуючим
10.	К. усвідомлює, що через незнання усього циклу певної справи втрачається частина життя
11.	П. пояснює, що не знаючи справи, важко нею керувати
12.	К. усвідомлює попереднє пояснення
13.	П. прояснює, хто із близьких міг би задавати тенденцію до «керування»

Продовження таблиці В. 1

14.	К. усвідомлює, що тенденцію до «керування» могла задавати мати
15.	П. уточнює попередній комунікат
16.	К. говорить про складність вибору того, хто міг би задавати тенденцію до «керування»
17 – 22.	П. уточнює, яким чином задавалася тенденція до «керування». К. підтверджує і уточнює задавання мамою тенденції до «керування»
23.	П. прояснює, чи був причетний батько до формування тенденції до «керування», чи є конкуренція між батьком та сином
24.	К. говорить про «підсікання» статусу «керуючого» батьком. Усвідомлює, що батько не бажає, щоб син був «вище» за нього
25, 26.	П. уточнює, як відбувається «підсікання» статусу «керуючого». П. діагностує наявність конкуренції між батьком і К.
27.	К. підтверджує наявність конкуренції між ним та батьком
28.	П. діагностує конкуренцією, зокрема, за любов та увагу матері
29.	К. погоджується з попереднім припущенням П.
30 – 35.	П. діагностує наявність ідентифікації К. із батьком. К. підтверджує ідентифікацію з батьком
36.	П. діагностує у К. формування свого образу за аналогією з образом батька, чи від протилежного (за відчуттями респондента)
37.	К. говорить про формування свого образу від протилежного. Також усвідомлює, що є інтроектовані подібні батькові риси
38.	П. уточнює, чи всі риси, подібні до рис батька, задовольняють К. Чи є такі риси, які не задовольняють і раніше не усвідомлювалися
39.	К. усвідомлює, що є носієм батькових рис, які заперечував
40.	П. уточнює, якими саме батьковими рисами наділений К., чи усвідомлює він їх. Як сприймає батька: керуючим чи керованим
41.	К. уточнює завдання

Продовження таблиці В. 1

42.	П. пояснює, що необхідно розставити якості батька із каміння, а потім ті якості, які інтроектвані від батька, що може допомогти в їх усвідомленні
43.	К. розповідає, що на картині (рис. В.1) людина біля керма рулить за командою того, хто вказує
44.	П. вказує на більшу значимість того, хто за кермом, ніж того, хто ним керує
45.	К. погоджується з попереднім комунікатом
46.	П. уточнює, чи вносить батько поправки в дії К.
47.	К. підтверджує вплив батька висловлюваннями
48.	П. уточнює, чи вносить батько поправки в досягнення К.
49.	К. підтверджує попередній комунікат, уточнює, що батько робить поправки навіть в ті справи, на яких не знається
50.	П. об'єктивує наявність конкуренції батька щодо К., яка пов'язана з більшою прихильністю матері до сина
51.	К. не виключає такої можливості
52.	П. пропонує викласти із каменів властивості батька, які наявні і у К.
53.	К. поставив два однакових темних маленьких камінчика. Уточнює, що батько усюди знаходить чоловіка, з яким конкурує
54.	П. уточнює, що батько К. показує, який він розумний, а інший – «дурень»
55.	К. підтверджує попередній комунікат. Уточнює, що набув таку якість від батька (інтроект)
56.	П. уточнює, що К. також знаходить конкурента
57.	К. підтверджує попередній комунікат та уточнює, як відбувається конкуренція (протистояння), і що інший чоловік сам починає із ним конкурувати

Продовження таблиці В. 1

58.	П. звертає увагу К. на те, що він провокував певними діями до протистояння іншого чоловіка. П. співвідносить цей момент із тим, що за кермом на картині В.1. перебуває персонаж, який має більший вплив на рух корабля, ніж той, хто вказує, куди плисти. З одного боку – К. ставить себе на огляд керуючим, з іншого боку – не нейтральний до того, що на нього дивляться, що вказує на протиріччя
59.	К. підтверджує наявність протиріччя
60.	П. уточнює, в чому саме полягає протиріччя
61.	К. уточнює, що таке протиріччя має місце усе життя
62.	П. уточнює, що саме мав на увазі К., коли виставив два чорних маленьких камінчика в якості батькових рис
63.	К. уточнює, що це одна батькова риса, яку він інтродукував
64.	П. прояснює, що крім конкуренції між К. і батьком повинен бути хтось «нижче», що виходить із ситуації. П. акцентує увагу К., що він сам показав на рис. В.1. себе в ролі керуючого, при цьому за штурвалом («вище») батько
65.	К. уточнює, що коли конкурують батько та він, має бути хтось «третій» (авторське), хто ставиться у позицію «нижче»
66.	П. коментує, як проявляється прагнення «до сили» в даному випадку
67.	К. уточнює, що у позицію «нижче» ставиться мама
68.	П. звертає увагу на структуру психіки і на індивідуалізованість прояву захисного механізму
69.	К. висловлює нерозуміння попереднього комунікату
70.	П. пояснює, чому К. не сприйняв попередній комунікат, що пов'язано із «поразкою» у конкуренції із батьком, що не нейтрально для психіки
71.	К. усвідомлює, що визнання «поразки» дуже болісне. Уточнює, що така сама тенденція поведінки і у старшого брата по відношенню до К.

Продовження таблиці В. 1

72.	П. прояснює, чи були у конкуренції із К. батько разом із братом
73.	К. підтверджує попередній комунікат
74.	П. акцентує увагу, що «об'єднання» батька та брата у конкуренції із К. сприяло формуванню тенденції до пошуку «третього» (бажання єднання із батьком, тенденція «до сили»)
75.	К. підтверджує, що іноді вони «об'єднуються» проти старшого брата (конкуренція)
76.	П. пояснює, що К. хотілось об'єднуватись із батьком, і для цього К. шукав «третього», щоб бути із ним проти когось. П. прояснює, чи були моменти, коли К. із батьком «об'єднувались»
77.	К. усвідомлює, що питання ставиться про «єднання» заради протистояння із кимось. Об'єктивує, що йому це не подобається (тенденція «до сили», бажання проявити (показати) свої особистісні гідності)
78.	П. прояснює, що тенденція «єднання» заради протистояння із кимось не подобається К., але такі випадки мали місце
79.	К. підтверджує попередній комунікат. Уточнює, що намагається йти від такого «союзу»
80.	П. прояснює, коли саме батько кличе у «союз» (проти більш сильного за батька брата): де відчуває ризик поразки у конфронтації із старшим сином
81.	К. підтверджує відчуття батьком власної поразки у конфронтації із старшим братом
82.	П. узагальнює попередні комунікати
83.	К. пояснює, що батько відкрито проти старшого брата не виступає (усвідомлення батькової слабкості)

Продовження таблиці В. 1

84.	П. прояснює, чи відбулась колись «поразка» батька у протистоянні із старшим братом, що і вплинуло на те, що він відкрито не йде із ним у конфронтацію
85.	К. підтверджує, що були фізичні суперечки батька і старшого брата, де батько отримав «поразку»
86.	П. зіставляє отриманий у діалогічній взаємодії матеріал, і припускає, що батько «насолить» К., тому він не йде у «союзники» до батька
87.	К. підтверджує попередній комунікат
88.	П. припускає, що К. бажає, щоб батько був у протистоянні із старшим братом і був у ролі «ураженого»
89.	К. підтверджує попередній комунікат
90.	П. уточнює, що К. із братом теж не хоче бути у «союзі»
91.	К. підтверджує попередній комунікат
92.	П. пояснює, чому саме К. не йде на «союз» з братом (якщо старший брат одержував «перемогу» над батьком, то над молодшим братом й поготів)
93.	К. підтверджує, що старший брат не раз показував свою перевагу (конкуренція, відчуття поразки)
94.	П. продовжує діалогічну взаємодію
95.	К. об'єктивує бажання зближення із первинними лібідними об'єктами
96.	П. пояснює, як відбувається інтроекція. Уточнює, що К. хотів би бути хоча б «на рівних» із батьком, але він робив із «на рівних» перевагу
97.	К. підтверджує попередній комунікат, уточнює, що, навіть якась найменша його помилка ставала приводом для батька ставити К. в позицію «переможеного» (усвідомлення поразки перед батьком)
98.	П. уточнює, що К. довелося жити в очікуванні ситуації конкуренції і поразки («напоготові»)

Продовження таблиці В. 1

99.	К. підтверджує попередній комунікат. Уточнює, що очікує від батька протистояння, «ставить щит» (авторське), чим послаблюється потенціал активності (психологічна імпотентність)
100.	П. прояснює, що об'єктні відносини сприяли формуванню якостей, які адаптують К. у ситуаціях протистояння, коли він «вистоює», не дивлячись на пробудження неприємних відчуттів (прагнення «до сили», адаптованість)
101.	К. підтверджує попередній комунікат. Уточнює, що за таких ситуацій відбувається «відключення» (авторське)
102.	П. уточнює, що К. у ситуаціях протистояння «міцний горішок»
103.	К. уточнює, що у ситуаціях протистояння він не йде на відкритий конфлікт: «це – ваш світ, це – мій світ»
104.	П. прояснює, чи К. ближчий за психологічним змістом до матері
105.	К. підтверджує попередній комунікат
106.	П. уточнює, звідки виникла гіпотеза про м'якість і обтічність, які інтроектовані від матері
107.	К. усвідомлює наявність інтроектованих рис від матері
108.	П. уточнює, чи К. формує свій образ провідного, міцного чоловіка, який йде до своїх ідеалів, чи йде формування за материнським образом (рис. В.1.)
109.	К. уточнює, що на картині В.1 руки і світло від них – його ідеали, а не щось материнське
110.	П. каталізує К. на проговорення ідеалів (цінностей)
111.	К. усвідомлює, що риси від матері суперечать ідеалам К.: «Сили, впевненості, твердості, непохитності, холоднокривності» (протириччя)
112.	П. уточнює, що це якості (ідеали К.) чоловічої потентності (чоловік керуючий – тенденція «до сили»)

Продовження таблиці В. 1

113.	К. усвідомлює, що його ідеали (соціальний стереотип чоловіка), суперечать рисам, інтроєктованим від матері (інтроєкти від матері, суперечність)
114.	П. прояснює, в чому К. бачить суперечність
115.	К. уточнює, чи доречно проговорювати риси, які називала П. і з якими погоджувався К., вони є суперечливими щодо його ідеалів
116.	П. каталізує проговорення інтроєктованих рис матері, в яких К. бачить протиріччя
117.	К. проговорює інтроєктовані риси матері, які суперечать його ідеалам
118.	П. уточнює, що риси, вказані К., суперечать ідеалу чоловіка в розумінні К.
119.	К. запитує, звідки взявся цей ідеал
120.	П. уточнює, що саме мав на увазі К.
121.	К. запитує, що сприяло тому, що соціальний стереотип ідеалу чоловіка саме для нього такий важливий, як напрямок до руху
122.	П. узагальнює попередні комунікати, які пов'язані із ідеалами К. (просоціально прогресивними), а також досліджує тенденцію К. до того, щоб не втрачати орієнтир (рис. В.1.), який йде від рук і світла на картині, що може бути пов'язано із матір'ю
123.	К. уточнює, що руки направляють світло, як відбивач, що вони не є орієнтиром
124.	П. уточнює зміст впливу «рук» (материнське), які охороняють ідеал К., і при цьому «руки» будуть радіти його досягненням, тому К. і наближається до них (до рук на рис. В.1.). П. звертає увагу на п'єдестал на рис. В.1
125.	К. підтверджує попередній комунікат (тенденція «до сили»)
126.	П. прояснює, чи завжди люди на кораблі (рис. В.1) допомагають наближатися до мети, чи буває таке, що вони бунтують

Продовження таблиці В. 1

127.	К. уточнює, що на кораблі (рис. В.1.) іноді бунтують, що вказує як на моменти згоди, так і на конфронтацію
128.	П. узагальнює попередні комунікати і припускає, що К. ставиться до підлеглих, як батько до нього (інтроекти від батька, об'єктні відносини)
129.	К. не усвідомлює попередній комунікат
130.	П. уточнює, що оскільки батько «експлуатував» К., то і К. теж має аналогічну тенденцію
131.	К. підтверджує тенденцію у батька експлуатувати. Відносно себе К. цієї тенденції не відмітив
132.	П. вказує К. на інтроектовану батькову тенденцію експлуатувати
133.	К. підтверджує попередній комунікат; усвідомлює інтроектовану батькову тенденцію експлуатувати та приймати жорсткі рішення
134.	П. уточнює, що чоловічий ідеал співвідноситься із жорсткістю (батьковою) прийняття рішень
135.	К. підтверджує попередній комунікат
136.	П. каталізує спонтанну поведінку К., а саме: що саме він сказав би підлеглим для досягнення своєї мети
137.	К. сказав би, щоб підлеглі направляли зусилля на загальну мету, яка є метою керуючого, щоб вони її сприймали, як особисту
138.	П. звертає увагу К. на те, що він проявляє наївність (неадаптованість), що спрацьовуватиме проти його намірів. Щоб підлеглі працювали синхронно і на «мету», необхідно зацікавити тим, що їм це потрібно, знайти, що об'єднує. П. звертає увагу, що резерв дорослішання К. полягає в розумінні інтересів інших
139.	К. уточнює, чи треба йому відсторонитися від свого досвіду, щоб не привносити його в актуальну діяльність
140.	П. уточнює, що треба відсторонитися не від досвіду, а від бажання, яке має відтінок інфантильності (дайте мені те, що я хочу)

Продовження таблиці В. 1

141.	К. усвідомлює, що не враховує інтереси інших (інфантильна позиція К., об'єктні відносини)
142.	П. уточнює, що взагалі ігноруються інтереси інших, що блокує можливість досягнення мети
143.	К. говорить, що доступ до гавані залежить від підлеглих гребців (рис. В.1), що вказує на те, що К. намагається нав'язати підлеглим, що їм треба робити, що він вказує, адже це врятує їх життя (інфантильна позиція К., об'єктні відносини)
144.	П. звертає увагу К., що він і надалі проявляє інфантильність в бажанні відстояти свою фразу (комунікат 137)
145.	К. не усвідомлює, чому його фраза, яка закликає до синхронної дії, навпаки блокує ініціативу інших
146.	П. вказує К. на те, що він своїми закликами блокує ініціативу підлеглих
147.	К. усвідомлює, що батько так робить (блокує ініціативу) по відношенню до нього (інтроєкт від батька, об'єктні відносини)
148.	П. уточнює, коли батько робить так само, він блокує ініціативу К.
149.	К. підтверджує попередній комунікат
150.	П. пояснює, як саме впливають інтроєкти первинних лібідних об'єктів на структурування психіки і на поведінку К.
151.	К. об'єктивує почуття пригніченості від батькових дій, які блокують його ініціативу (імпотенція власної активності)
152.	П. пояснює, що якщо часто відбувається пригнічення ініціативи, то тоді вона взагалі згодом не проявляється; що у К. немає бажання допомагати керуючому (батькові) у ролі весляра (комунікат 6) через блокування ініціативи К. і акцентування своїх інтересів, на які мав працювати К.
153.	К. підтверджує попередній комунікат і уточнює, що так само робить і старший брат

Продовження таблиці В. 1

154.	П. об'єктивує, що К. у батька та старшого брата був «третім»
155.	К. усвідомлює попередній комунікат
156.	П. узагальнює попередній матеріал, отриманий у діалогічній взаємодії; акцентує увагу на зоні ризику К.
157.	К. усвідомлює, що батька та старшого брата не турбує те, що відбувається між ними
158.	П. зауважує, що саме К. турбує така взаємодія, а не батька та старшого брата
159.	К. не усвідомлює деякі моменти попередніх комунікатів; висловлює бажання проробити у подальшому ще раз весь матеріал глибинно-корекційної роботи
160.	П. пояснює, що затримка в усвідомленні пов'язана із захистами. Уточнює моменти, які усвідомлюються К.
161.	К. підтверджує попередній комунікат
162.	П. прояснює, чи питав би К. так само, щоб досягти своєї мети
163.	К. усвідомлює, що треба діяти по-іншому, аби досягти своєї мети, для чого треба проробити тенденції поведінки, які пов'язані з інтроектами первинних лібідних об'єктів, об'єктними відносинами
164.	П. об'єктивує, в чому саме проявляється інфантильна позиція К.
165.	К. об'єктивує неможливість «тут і тепер» сказати щось інше
166.	П. каталізує К. на більш продуктивну дію, яка б сприяла досягненню мети
167.	К. говорить фразу, яка б мала спонукати до синхронної дії підлеглих задля досягнення мети

Продовження таблиці В. 1

168.	П. підтверджує більшу продуктивність попереднього комунікату, зосереджує увагу К. на необхідності розуміння інтересів інших задля досягнення власної мети; пояснює, як тенденції поведінки (спрямованість) пов'язані із витісненнями, які притягують до себе інші, подібно чорній дірі. Робить акцент, що тенденції психіки К. сприяли вибору картини В.1, де символічно зображена ситуація життя і смерті
169.	К. показує інший неавторський малюнок (рис. В.2.), який подібний попередньому за його відчуттями
170.	П. спонукає К. до наповнення неавторського малюнка власним змістом. Зауважує, що чорну діру порівнюють із вихором
171.	К. наповнює власним змістом рисунок В.2.
172.	П. звертає увагу на те, що при наявності інфантилізму є сподівання на диво
173.	К. звертає увагу на світло, яке присутнє і на рис. В.2., і на рис. В.1.
174.	П. уточнює, чи відчуває К., що «застряг» у сімейній ситуації, яка пригнічувала. П. висловлює гіпотезу, що К. хотів би вибратися з неї за допомогою занять в групі АСПП (тенденція «до сили»). П. діагностує тяжіння К. до матері (рейки, по яких рухається потяг, за архетипною символікою, вказують на чуттєвість, човен – утроба).
175.	К. підтверджує попередній комунікат про бажання вибратися із ситуації, яка склалася
176.	П. висловлює гіпотезу щодо бажання К. подолати тяжіння до матері (тенденція «до сили»), яке присутнє через асимільовані інтроекти, на що вказує архетипна символіка неавторського малюнка, обраного респондентом, і що в цьому бажанні він сподівається на диво чи на іншу жінку (інфантильна позиція К.)
177.	К. просить П. повторити, чи правильно він зрозумів попередній комунікат

Продовження таблиці В. 1

178.	П. просить проговорити, що зрозуміло, а потім П. дасть уточнення
179.	К. говорить, що важливою є фраза, де є надія на іншу людину, яка витягне від «залипання» (тяжіння до матері)
180.	П. узагальнює отриману впродовж діалогічної взаємодії інформацію про те, що досвід сімейних відносин міг впливати на формування маленького «Я» (почуття неповноцінності), яке К. намагається «виправляти» самостійно
181.	К. підтверджує, що намагається сподіватися тільки на себе (тенденція «до сили») при надії на допомогу іншої людини (комунікат 179)
182.	П. звертає увагу, що, не дивлячись на бажання самостійно впоратись із ситуацією, на картині В.2. паровоз не може вийти, якщо хтось не допоможе
183.	К. говорить про можливість відчепити вагони та вийти (тенденція «до сили», інфантильна позиція К.)
184.	П. пояснює, що паровоз самостійно не може відчепити вагони (неможливість самостійно вирішити глибинні питання)
185.	К. підтверджує попередній комунікат
186.	П. уточнює, що інтроектовані риси первинних лібідних об'єктів, навіть при бажанні позбутися їх, залишаються разом із К.
187.	К. усвідомлює, що він тягне за собою весь потяг (інтроектовані риси первинних лібідних об'єктів)
188.	П. підтверджує попередній комунікат. П. зауважує, що треба розібратись у взаємозв'язках свідомого і несвідомого
189.	К. уточнює, що є надія на іншу людину, яка допоможе вийти: усвідомлення особистісної проблеми
190.	П. звертає увагу, що для К. важлива синхронність у діях (рис. В.1. - гребці)

Продовження таблиці В. 1

191.	К. робить висновок, що людина, яка може допомогти, має бути схожою на маму (інфантильна позиція К.)
192.	П. акцентує увагу, що це сам К. має таку внутрішню надію, а П. на це не вказувала
193.	К. пояснює, що таке його бачення
194.	П. пояснює, що мати допомагала К., але інтроєктованих материнських рис (м'якість, вразливість, делікатність) достатньо, і синхронність в таких якостях із дружиною заважатиме швидко рушити паровозу (просуватись К. вперед)
195.	К. бажав би самотужки вирішувати свої особистісні проблеми (тенденція «до сили»)
196.	П. пояснює, чому саме хотілося б самому вирішувати свої особистісні проблеми, адже синхронність за материнськими інтроєктованими рисами, а не батькові інтроєктовані риси, дає можливість наблизитись бажаній жінці до К. (конкуренція, бажання мати перевагу над кимось)
197.	К. підтверджує попередній комунікат
198.	П. пояснює, що, з одного боку, дружина за своїми психологічними якостями має бути синхронною із К., а для «просування вперед» потрібні інші якості, що окреслює зону ризику – прирікання себе на самотність у період становлення
199.	К. висловлює думку, що хтось має певний час собою пожертвувати заради К. (інфантильна позиція К.)
200.	П. пояснює зону ризику, що жінка буде «третім», так як К. несе в собі інтроєкти батька та старшого брата
201.	К. усвідомлює попередній комунікат
202.	П. пояснює, що захисна система складна, і залишаються питання, над якими К. слід подумати
203.	К. наповнює особистісним змістом рис. В.3.

Продовження таблиці В. 1

204.	П. уточнює попередній комунікат
205.	К. підтверджує попередній комунікат
206.	П. прояснює, тварина (лев) на рис. В.3 охороняє чи сидить у «князі тьми» (авторське)
207.	К. уточнює, що тварина сидить у «князі тьми», що активізовано зовні
208.	П. уточнює попередній комунікат
209.	К. підтверджує попередній комунікат
210.	П. пояснює К. тенденцію поведінки і зону ризику в особистих стосунках
211.	К. підтверджує попередній комунікат, уточнює, що саме так і відбувається
212.	П. в образній формі за рис. В.3. пояснює, як відбувається перенесення об'єктних відносин із первинними лібідними об'єктами на інші сфери життєдіяльності
213.	К. зауважує, що є складність у знаходженні відповіді на попередні комунікати
214.	П. пояснює, що багато є що сказати, в чому допомагає натяк (рис. В.3.)
215.	К. прояснює, чи правильно він зрозумів, що його супутниця має бути схожою на «лева»?
216.	П. уточнює, що вона має бути гідною «короля» (лева)
217.	К. додає, що у супутниці мають бути такі риси: ніжність, м'якість, делікатність – що створюватиме синхронність
218.	П. зауважує, що у супутниці мають бути риси і левиці, інакше не буде синхронності. Вона має бути сильною, щоб допомогти вийти паровозу на рис. В.2. (має допомогти вийти із тяжіння до матері). Тобто суперечливі якості (за досвідом К.) мають бути в гармонії у супутниці, щоб бути разом із К.

Продовження таблиці В. 1

219.	К. усвідомлює попередній комунікат
220.	П. пояснює зону ризику, що К. побачить риси і «лева», і материнські риси (лагідність, ніжність і т. д.), але супутниця не побачить в ньому риси «лева»
221.	К. підтверджує попередній комунікат. Уточнює, що бачить вказані риси блискавично
222.	П. уточнює попередній комунікат
223.	К. підтверджує попередні комунікати
224.	П. уточнює, чи є бажання надалі бути із людиною, яка має риси «лева»
225.	К. пояснює, що така ситуація призводить до внутрішньої боротьби (суперечність)
226.	П. пояснює К., що він звик до боротьби через сімейну ситуацію і є носієм рис, які породжують конкуренцію, знаходження «третього»
227.	П. прояснює, який взаємозв'язок може бути між рис. В.3. та рис. В.4.
228.	К. уточнює, що спочатку вибрав рис. В.3., а потім В.4.
229.	П. нормалізує психологічний стан респондента
230.	К. наповнює неавторський малюнок власним змістом. Вказує на риси, які захоплюють: спритність, чарівність (глибинні цінності)
231.	П. вказує на зону ризику, яка полягає у тому, що у парі К. та супутниця буде «кіт» і «лев» відповідно: і розуміння буде (одного роду), але будуть оживати почуття, винесені із сім'ї (суперечність, об'єктні відносини, інтроектовані риси первинних лібідних об'єктів)
232.	К. демонструє нерозуміння глибинної логіки психіки
233.	П. пояснює ще раз зону ризику для К. при виборі супутниці
234.	К. уточнює попередній комунікат
235.	П. пояснює, як інтроектовані риси первинних лібідних об'єктів і об'єктні відносини впливатимуть на вибір супутниці та на особисті взаємовідносини із нею

Продовження таблиці В. 1

236.	К. усвідомлює зону ризику. К. демонструє нерозуміння глибинної логіки психіки
237.	П. стабілізує емоційний стан респондента, пояснює, що це тенденція, а саме життя має багато шляхів
238.	К. переходить до розглядання наступного малюнка (рис. В.5.)
239.	П. каталізує активність К. до наповнення неавторського малюнка власним змістом
240.	К. наповнює власним змістом рис. В.5. Вказує на велич, всеосяжність, непохитність певних законів природи, які зворушують
241.	П. об'єктивує внутрішню суперечність психіки К., яка полягає у сприйнятті непохитних законів та незаперечному їх впливі на всіх, зокрема і на К., і при цьому наявності надії на диво, яке забезпечить відступи від всеосяжних законів
242.	К. усвідомлює суперечність
243.	П. уточнює те, що вже проговорювали про надію К. на випадок (інфантильна позиція К.). П. вказує на образ чоловіка на рис. В.5. як на образ батьків
244.	К. уточнює попередній комунікат
245.	П. пояснює, що в образі чоловіка на картині В.5. присутні батьки загалом, в даному випадку батько «грізний», який бажає впливати на все в родині. Перст – фалічний чоловічий образ, земля – архетип матері, в якому також є і батьківська частина; в даному випадку може бути бажання народитися від іншого батька (гіпотеза)
246.	К. переходить до глибинно-корекційної роботи з рис. В.6.
247.	П. співвідносить образ людини (батька) на рис. В.5., яка задає траєкторію Всесвіту, з образом на рис. В.6. – голуба, який тягне важкий човен по піску. П. прояснює, в якому образі відчуває себе К.

Продовження таблиці В. 1

248.	К. підтверджує, що відчуває себе в образі голуба, який намагається потягнути вантаж, але він надто важкий: і залишити не хочеться, і в плавання з ним йти важко. Це може свідчити про відчуття любові і прихильності до того, що пов'язано з первинними лібідними об'єктами з одного боку, з іншого боку – про психологічні труднощі, викликані сімейною ситуацією та інтроєктованими рисами батьків, які задають суперечність психіки К.
249.	П. уточнює, що голуб не може дійти навіть до мосту, звідки він зміг би почати плисти, що свідчить про наявність факторів, які пригальмовують у просуванні вперед
250.	К. підтверджує попередній комунікат. Уточнює, що важко навіть починати діяти
251.	П. пояснює, що на рис. В.6 човен – материнський образ, і К. має тяжіння до матері, з чим психологічно важко розставатись, так як К. казав (комунікат 248), що любить гру шахи (в даному випадку, взагалі грати, бути з мамою). Прояснює, чи говорив батько на К. «мамин синочок»
252.	К. підтверджує попередній комунікат, додає, що батько із братом так говорили
253.	П. пояснює, що таким чином батько і старший брат стверджувались як чоловіки, що вказує на їх почуття неповноцінності. Мотузка, за архетипною символікою, – пуповина, яка на рис. В.6. не натягнута, що вказує на небажання самого голуба кудись далеко летіти, тобто небажання К. залишати матір
254.	К. пояснює, що має бажання змінити місце проживання, але відчуває «жорстку тривогу» (авторське), що свідчить про тяжіння до матері, що заважає у просуванні вперед
255.	П. прояснює, що може заважати у просуванні вперед

Продовження таблиці В. 1

256.	К. уточнює, що саме тяжіння до матері заважає у просуванні вперед
257.	П. уточнює попередній комунікат
258.	К. підтверджує попередній комунікат
259.	П. пояснює, що психіка «знає» в яких образах і в якій послідовності себе «представити»
260.	К. переходить до роботи з рис. В.7.
261.	П. прояснює, де на рис. В.7. відчуває себе К., і що означають різні образи для К.
262.	К. асоціює себе з фігурою, яка грає в шахи (наповнює власним змістом рис. В.7.)
263.	П. співвідносить образ людини, яка грає у шахи на рис. В.7. із образом керуючого на рис. В.1. П. прояснює, яке значення можуть мати інші образи на рис. В.7., зокрема рука з-під землі, чи може вона бути «батьковою»
264.	К. утруднюється дати відповідь на попередній комунікат
265.	П. пояснює К. логіку несвідомого: якщо це «батькова» рука, це означало б таємне бажання К., щоб батька не було, і це б дало шанс у житті. П. пояснює, що батькова смерть додасть лише почуття провини
266.	К. уточнює попередній комунікат
267.	П. пояснює, що відсутність батька не забезпечить успіх К. Треба працювати над собою задля просування вперед. П. проговорює один з можливих змістів образу людини на рис. В.7.: «Смерть керує життям»
268.	К. пояснює, що виникає думка про миттєве закінчення всього (закінчення власного життя – психологічна імпотенція)
269.	П. пояснює, що добре, коли такі думки залишаються на рівні думок
270.	К. уточнює попередній комунікат (напружується)
271.	П. пояснює комунікат 269

Продовження таблиці В. 1

272.	К. усвідомлює попередній комунікат, що призводить до встановлення емоційної рівноваги (посміхається). К. відчуває, що виникає думка про смерть, коли наростає почуття пригніченості (комунікат 151): вказує на великий камінь з розстановки, який, за відчуттями, збільшується
273.	П. уточнює, що таке бажання виникає на знак протесту
274.	К. погоджується з попереднім комунікатом
275.	П. проговорює можливі внутрішні відчуття К. в моменти пригніченості через сімейну ситуацію із батьком та старшим братом. П. пояснює, що «рука з-під землі» на рис. В.7. багатозмістовна, в даному випадку вона як смерть, а свічки – надія на освітлення чогось із всього того, що сталося
276.	К. усвідомлює попередній комунікат
277.	П. звертає увагу, що всі обрані та ранжовані респондентом неавторські малюнки взаємопов'язані.
278.	К. вказує на схожість попередніх неавторських малюнків, і не усвідомлює, чому обрав рис. В.8., який привабив емоційно
279.	П. пояснює, що тяжіння до матері є гальмом для К. П. звертає увагу на рис. В.8. на образ зруйнованого човна (руйнування утроби – руйнування того, щоб сидіти в утробі, в капсулі). П. звертає увагу на те, що по піску пересування у човні неможливе, проте це вже не голуб (рис. В.6.), а сильна людина, яка намагається вийти із ситуації, що склалася (тенденція «до сили»)
280.	К. звертає увагу на хиткий ґрунт
281.	П. погоджується із К., але уточнює, що ситуація відрізняється від ситуації на рис. В.6., що свідчить про наміри іноді діяти рішуче (тенденція «до сили»), але виражає сумнів, чи вистачить надовго такого наміру

Продовження таблиці В. 1

282.	К. уточнює, що рішучі дії імпульсивні
283.	П. уточнює, що рішучі дії можуть бути не послідовними
284.	К. підтверджує попередній комунікат, уточнює, що, можливо, із руйнуванням утроби (тяжіння до матері, дистанціювання від матері) набуваються якісь чоловічі якості
285.	П. пояснює, що образ чоловіка, який ногами (фалічний образ) стоїть у човні (жіночій образ), може вказувати на тяжіння до матері, а відсутність голови говорить про недопустимість інтимного єднання. Світіння замість голови – також може говорити про світлі помисли, єднання тільки у платонічному плані (тяжіння до матері)
286.	П. переходить до роботи із К. з рис. В.9.
287.	К. наповнює власним змістом рис. В.9. Проговорює бажане
288.	П. уточнює, що саме є бажаним (захищеність)
289.	К. пояснює, що на рис. В.9. зображений лицар – ідеал, до якого є бажання наблизитися, а обладунки мати всередині, тобто мати внутрішню захищеність
290.	П. пояснює, що у К. є бажання відгородити себе від того, що було (кам'яна стіна), і перейти в інші взаємини (інша площина за стіною)
291.	П. переходить до роботи із К. з рис. В.10. Мотузки на руках (пуповини) – неможливість досягнути мети через гальмування і блокування власної активності, що пов'язано із батьківськими інтроектами, об'єктними відносинами, тяжінням до матері при великому власному потенціалі
292.	К. усвідомлює попередній комунікат
293.	П. уточнює, як К. інтерпретує образи на рис. В.10. після висловленої гіпотези щодо рис. В.10. (комунікат 291)
294.	К. підтверджує, що у нього «зв'язані руки» щодо від'їзду (тяжіння до матері)

Продовження таблиці В. 1

295.	<p>П. говорить про талант рефлексування К.</p> <p>П. звертає увагу на те, що рука як батьківський символ на рис. В.10. є небажаною для К.</p>
296.	К. уточнює попередній комунікат
297.	П. уточнює, що це синтезована «батьківська рука»: і батька, і матері
298.	К. уточнює, що це його рука (тенденція «до сили»)
299.	П. пояснює, що це бажане, щоб ця рука була рукою К., але якщо дві руки вже зайняті (руки на мотузках на рис. В.10.), то важко зробити ще щось
300.	К. уявляв руку вниз на рис. К.10. своєю (тенденція «до сили»)
301.	П. уточнює, що бажаним для К. є те, щоб це була його рука, тобто є бажання власноруч керувати своїми діями
302.	К. усвідомлює, що це бажане, щоб рука була його (тенденція «до сили»)
303.	<p>П. звертає увагу, що три руки у людини не може бути (це порушення фізичних законів). Керувати діями, ситуацією – це бажання, «приємна музика душі» К., це може вказувати на бажання К. отримати перевагу (рука вниз, яка грає на фортепіано на рис. В.10.) над батьком і старшим братом (дві руки вгорі на мотузках на рис. В.10.)</p>
304.	К. усвідомлює попередній комунікат
305.	<p>П. уточнює, що рука, яка грає вниз на фортепіано на рис. В.10. ще може бути «приємною мелодією душі» (сприятливий фон, який подарувала мама в період дитинства), при цьому паралельно відбувалась сімейна ситуація із батьком і старшим братом (руки, які грають у шахи вгорі на рис. В.10.), при цьому К. «грав» (рис. В.1.) і говорив про свої інтереси. П. наголошує, що необхідно усвідомити взаємозв'язки задля розімкнення тенденцій поведінки, які гальмують просування вперед</p>

Продовження таблиці В. 1

306.	К. уточнює попередній комунікат
307.	П. пояснює, що необхідно відкоригувати жорсткі тенденції, які заважають розуміти інтереси інших, що сприятиме реалізації своїх потреб. Метод АСПП навчає бути в ситуації і над ситуацією одночасно
308.	К. відчуває стан завершеності, що пов'язано із усвідомленням проблематики почуття пригніченості, протиріччя щодо пошуку супутниці (начебто шукає, і в той же час, біжить від неї). Проявляє бажання повернутись до рис. В.1.
309.	П. звертає увагу, що перший, обраний К., рис. В.1. перебуває в активі
310.	К. усвідомлює протиріччя: бажання бути капітаном і при цьому очікування миттєвої реалізації бажань
311.	П. пояснює, що при бажанні бути капітаном треба діяти так, щоб ініціювати активність інших і разом досягати успіху
312.	К. уточнює, що справжній капітан орієнтується в першу чергу на інтереси команди
313.	П. уточнює, що треба враховувати інтереси і власні, і команди
314.	К. усвідомлює попередній комунікат
315.	П. пояснює, що капітан має нести відповідальність за свої дії, а також напряду не заявляти про свої інтереси, адже ті, хто у команді, можуть діяти навпаки, аби зашкодити реалізації бажань керуючого
316.	К. проговорює бажання зруйнувати зв'язок, «залипання» на матері (тяжіння до матері) задля просунення уперед
317.	П. звертає увагу, що світлі почуття до матері – це багатство, проте надмірне тяжіння до материнської фігури згубне
318.	К. говорить про «батьковбивство»

Продовження таблиці В. 1

319.	П. пояснює, що за класичною схемою едіпальної залежності (едіпового комплексу) завжди присутнє бажання «батьковбивства», але в даному випадку цей аспект був виявлений через запитання до К. за рис. В.7. (велика рука з-під землі, комунікат 265)
320.	К. відчуває амбівалентність почуттів: є бажання, щоб не було батька, і в той же час, страх, що таке може статися (ідентифікація з батьком)
321.	П. пояснює, що амбівалентність почуттів існує у К. як носія батьківської частини через ідентифікацію з батьком
322.	К. проявляє бажання пізніше ще раз проробити весь матеріал глибинно-корекційної роботи
323.	Узагальнюючий аналіз глибинно-корекційної роботи з респондентом К. з використанням художніх творів (неавторських малюнків)
324.	Запитання учасника групи 1
325.	П. продовжує узагальнюючий аналіз глибинно-корекційної роботи з респондентом К. з використанням художніх творів (неавторських малюнків)
326.	К. ставить питання щодо рис. В.2., чи може потріскана земля (архетип матері) інтерпретуватись, як сухість, холодність
327.	П. пояснює, що це неавторські малюнки і тому про це не можна говорити. П. відкриває ще один зміст того, що за потягом женеться море, а земля потріскана, наче море тут давно не функціонувало, що може вказувати на гальмування намірів поїхати з дому (про що говорив сам респондент – комунікат 254) через проблеми, які все одно будуть існувати у новому місці (внутрішня суперечність, тяжіння до матері, суперечливі інтроектовані батьківські риси)
328.	К. погоджується з попереднім комунікатом
329.	П. вказує на рис. В.2.

Продовження таблиці В. 1

330.	К. уточнює, що ривки поїзда імпульсивні (наміри просуватись вперед імпульсивні)
331.	П. пояснює, що імпульсивні рухи залишають на місці. П. звертає увагу на спонтанність, яку не треба боятись, і яка є довірою до себе
332.	К. дякує П.

**Тенденції поведінки протагоніста К., що засвідчують
наявність едіпової залежності**

Таблиця В. 2

№ з.п	Зміст комунікатів К.	№ комунікатів
1.	Амбівалентність почуттів	31, 37, 89, 95, 320
2.	Конкуренція із батьком	24-28, 46-50, 56, 57, 64, 70, 72, 73, 96, 97, 154
3.	Конкуренція із старшим братом	71, 72, 73, 93, 153, 154, 251, 253
4.	Ідентифікація з батьком	32, 33, 128, 251, 253, 320
5.	Ідентифікація з матір'ю	104, 105
6.	Інтроєктовання рис батька	37, 39, 55, 111, 130, 133, 141, 147, 150, 163, 187, 196, 200, 226, 235, 291, 303, 327
7.	Інтроєктовання рис матері	106, 107, 113, 117, 163, 187, 194, 231, 235, 291, 303, 327
8.	Тенденція до «психологічної смерті» імпотентність власної активності	99, 151, 152, 153, 249, 250, 268, 272
9.	Інфантильна позиція К.	137, 138, 140, 141, 143, 144, 150, 164, 172, 176, 179, 183, 189, 191, 199, 241, 242, 243, 310
10.	Дистанціювання від первинних лібідних об'єктів	254, 256, 279, 294
11.	Відчуття поразки перед батьком, старшим братом	24, 47, 49, 70, 71, 93, 96, 97, 99

Продовження таблиці В. 2

12.	Почуття неповноцінності, пригніченості	61, 70, 72, 74, 151, 154, 180, 231, 272, 308
13.	Привласнення умовних цінностей матері	18, 20, 22
14.	Вияв об'єктних відносин	74, 128, 141, 147, 163, 180, 200, 217, 218, 220, 221, 226, 231, 235, 291, 305
15.	Тенденція «до сили»	8, 66, 74, 77, 100, 112, 174, 176, 181, 183, 195, 279, 281, 298, 300, 303, 310
15 (а).	Тенденція «до сили» (засвідчення власних особистісних гідностей)	77, 79, 106, 117, 210
15(б).	Бажання досягти високих соціальних успіхів	13-20
16.	Тяжіння до матері (залежність від матері)	174, 179, 248, 251, 253, 254, 256, 279, 284, 285, 291, 294, 316, 327
17.	Бажання єднання із батьком	78, 79
18.	Бажання, поразки батька у конкуренції із старшим братом	86, 87, 88, 89
19.	Бажання, знищення батька	245, 265, 267, 318, 319, 320
20.	Суперечність	58, 59, 60, 111, 113, 115, 116, 117, 181, 196, 198, 210, 211, 225, 231, 241, 242, 248, 308, 310, 327, 330

**Глибинно-корекційна робота з використанням
картини М. Реріха «Мадонна Лаборіс»**

Додаток Д. 1

Стенограма глибинно-корекційної роботи з респондентом В.

П.: Що звертає увагу на цьому малюнку (рис. Д.1.1)?

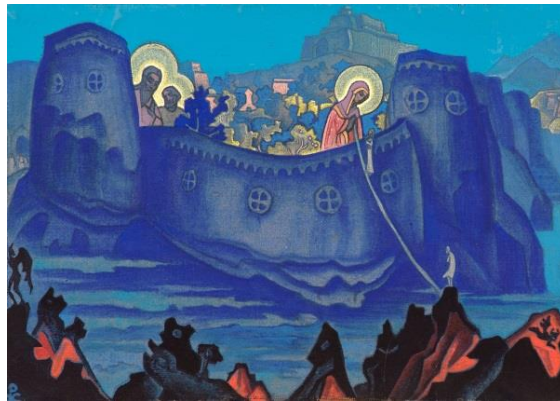

Рис. Д.1.1. Картина М. Реріха
«Мадонна Лаборіс»

В.: Перш за все Мадонна, звичайно.

П.: Мадонна. Які почуття вона викликає у Вас?

В.: Як щось високе, святість якась. До чого можна прагнути і ніколи не досягнеш.

П.: Чи відчуваєте Ви подібні почуття сама в собі?

В.: Не думаю.

П.: Якщо Вас це тягне, то, напевно, Вам це відомо, у Вашому особистому досвіді. Якщо це так, то в якому ракурсі? Ззовні ви це відчували: в церкві? Чи все ж у своїх діяннях або з боку когось дуже близького до вас або у вашій родині, або в особистому житті?

В.: У моєму досвіді була така святість, вона є у мами.

П.: У мами? Але ви чомусь думаете, що не дотягуєте до цього образу. Або ці почуття тільки мама могла у вас викликати?

В.: І мама викликає, викликала в дитинстві, напевно.

П.: Вона жива?

В.: Так, вона жива. Може давні і забуті почуття.

П.: Ваші відносини вже були овіяні не такою високістю і святістю, і чистотою?

В.: Я думаю, я зруйнувала це.

П.: Тобто у вас є почуття провини, що самі зруйнували це? Тоді у вас є щось від цієї фігурки, обтяженої почуттями, я думаю, ви самі скажете якими. Якими?

В.: Є, звичайно, почуття провини і відірваності від цієї святості і кудись падіння вниз.

П.: Я, може, випадково показала на цю фігурку. Ви все ж де перебуваєте?

В.: Мені знайоме відчуття і там, і тут. Як би по дорозі.

П.: В даний момент ви де? Якщо брати контекст ви і мама.

В.: Напевно, по дорозі.

П.: Тут або нижче?

В.: Може, посередині, може нижче.

П.: А, може, ви тут, чи ні?

В.: Це, як у математиці, можна наблизитися скільки завгодно близько, але не наблизитися.

П.: Тобто такі є відчуття з матір'ю, що вже щось сталося, що не наблизитися. Через її високість або через те, що ви не впізнаєте у мамі вже ту високу доброзичливість, яка була? Якісь інші якості з'явилися і тому ви побоюєтеся наблизитися? Або через те, що цей образ таким дуже високим залишається досі. І тому наблизитися до нього теж, якщо ваше відчуття дисонує з тим як ви сприймаєте маму, то звичайно, дуже важко?

В.: Розумом я можу зрозуміти, що можна наблизитися, що можна вирішити якісь проблеми, будучи психологом, а скоріше несвідомо я вважаю це не вирішуване.

П.: Тобто раціонально, ви вважаєте, що будь-яку проблему можна вирішити?

В.: Вирішувати.

П.: Вирішувати, а значить і надія на рішення, але ірраціонально, тобто несвідомо відчуваєте, що є такого роду проблемка у взаємовідносинах, в принципі, вже не може бути вирішено. Це тоді може Вас охолоджувати у вашій ініціативі взагалі якось наблизитися до матері.

В.: Так.

П.: Вона імпотує активність. Тільки логічні висновки. А це треба дуже швидко схоплювати, що говорити. А як цьому навчити? Це ж ситуативно неповторно. Отже, ми вийшли на те, що в вас самої є якісь охолоджуючі моменти, щоб активно наблизитися до неї. Думаю, що це на тепер. А був період, коли ще цієї охолоджуючої нотки не було. Ось про це розкажіть.

В.: Напевно, був якийсь період більш благополучний, а потім пішли дитячі образи.

П.: Ось тут, коли дитячі образи, рука так і тягнеться до каменів, щоб Ви їх виклали, щоб ви на них подивилися.

Можете знайти маму, можете себе і образи, де вони будуть: біля вас або між вами і мамою - це вже вам буде якось відомо.

Можна здогадатися, що мама ось така світленька? Прозора? Або я як раз помиляюся?

В.: Це мама, це мої образи... (показує на камені).

П.: Ось навіщо нам потрібен протагоніст. Тому що при всій такий тут світлості, ми припускаємо. Бачите, я говорила: «Чи я помиляюся?»

Дійсно, що це так, то я «помиляюся». Мені це навіть приємно, бо я отримала щось дуже цікаве.

Це - мама, це - образи, це - ви?

В.: Так.

П.: Образи на маму. Тоді я можу висловити припущення, що В. - ось ця Мадонна (вказує на Мадонну Лаборіс на рис. Д.1.1), вона доклала у своєму житті багато зусиль, в якийсь момент, щоб ви не тільки подобалися, не тільки вами захоплювалися, але ви хотіли і, може, відчували, були наближені до того, що ця святість є і у Вас, але це не дуже підтверджувала мама. Тобто святість вона за собою залишала (перевага, тиск і так далі). І тому ви така кришталево чиста, обтяжувались образою за те, що вона цю святість в вас не допомогла плекати, не підтримувала, чи не плекала. І вам, таким чином «дарувала» ось це почуття.

В.: Добре сказали.

П.: Що ви на це скажете?

В.: На рахунок моєї святості - не знаю...

П.: Це метафора. Це умовно. Ми бачимо образ. Ми вже знаємо, що було.

В.: Я можу переказати своїми словами те ж саме. Мама своїми вчинками в житті заважала мені бути хорошою.

Додаток Д. 2

Стенограма глибинно-корекційної роботи з респондентом А.

П.: Які почуття картина у вас викликає, і де б ви себе на ній визначили (рис. Д.1.1)?

А.: Я потроху піднімаюся по шарфу до Мадонни.

П.: Ви розумієте, що образ Мадонни пов'язаний з матір'ю?

А.: Так, розумію.

П. (до групи): Бачите, яким стимулом у позитивному аспекті є психокорекція? Трохи раніше А. було важко звернутися до матері, навіть на

рефлекторному рівні - «тремтіло тіло, кольнуло в серці», а зараз є можливість психодрами.

Елемент психодрами

П.: Що б ви сказали Мадонні-матері?

А.: Я б сказав, що пройшов усі випробування і досить мене мучити. Я йду вже власним шляхом, спасибі тобі велике.

П. (від імені матері): Але ж в даний момент ти ще знаходишся на нитці, яку я опускаю.

А. (до матері): Я сподіваюся, ти не зрадиш мене в черговий раз?

П. (від імені матері): Ти тепер психолог і розумієш, що у мене і в думках не було тебе зрадити. Якби я розуміла, що роблю, то, можливо, я б так себе не вела. Тоді мені хотілося відчутти, наскільки батько піддається моєму впливу, наскільки він може робити те, чого я хочу. Адже у мене є деякі проблеми з ним, і ти тоді мені допомагав у їх вирішенні.

А. (до матері): Я радий, що допоміг тобі, але чому це треба було робити за мій рахунок?

П. (від імені матері): Якби я була такою мудрою, як зараз, то не робила б цього, знаходила б інші шляхи вирішення проблем з батьком, а не використовувала б тебе як засіб для їх вирішення. А так у мене було внутрішнє протиріччя: я страждала через те, що він тебе карає, проте втішало те, що він йде у мене на поводу. Я завжди була слабкою поряд з ним. Мені потрібно було знаходити віддушину і відчувати, що я можу на нього впливати. При цьому я відчувала, що сильніше його, і не просто сильніше, а навіть маніпулюю ним.

А. (до матері): Тоді мені залишається пробачити вас обох.

П.: Ви повинні розуміти, що тоді мати була зайнята більше собою, ніж вами. (Від імені матері): Ось за це ти можеш мене картати, але це не було зрадою. Головне, синку, щоб ти не був постійно на сторожі, прагнучі випередити можливість зради партнера. Адже чим більше ти будеш на варті, тим сильніше у партнера буде стимул до зради.

А.: Тепер я це вже розумію. Спасибі!

П.: Розуміння цього позбавить вас страху: «Якщо таке здійснювала рідна мати, то чого ж можна чекати від інших?». Ви зараз зрозуміли, що мати робила це без злого наміру - вона просто вирішувала власні непрості проблеми взаємин з батьком.

А.: У мене є брат, з яким у неї кращі відносини, ніж зі мною. Я радий цьому, хоча був час, коли я сильно ревнував.

П.: Ось що ми виносимо з дитинства - страх зради, ревності, заздрість, почуття конкуренції, безсилля, тривоги. У результаті, ми розплачуємося власним психологічним благополуччям. Ви намагаєтеся себе «психотерапевтувати» за рахунок іншої людини від травм і ран. Коли ви це зрозумієте, думаю, відносини з іншими будуть більш конструктивними, тому що нівелюються причини агресії, що не буде страху, винесеного з дитинства.

Додаток Д. 3

Стенограма глибинно-корекційної роботи з респондентом М.

П.: Сюжет картини М. Реріха ви знаєте (рис. Д.1.1). Які почуття вона у вас викликає?

М.: Я відчуваю почуття жалю і бажання допомогти тим людям, які знаходяться «за бортом» (грішники).

П.: Ми говорили про те, що в життєвих ситуаціях ви звертаєте увагу на слабку сторону. Тут ми бачимо реакцію на слабку, зігнуту фігуру, спраглу допомоги (рис. Д.1.1, внизу праворуч). У вашому особистому житті відбувається так само?

М.: Бажання допомогти виникає часто, але не завжди.

П.: У вас присутнє бажання допомогти, і ви акцентуєте свою увагу на допомозі фігурам, які її потребують. Виходячи з вашого бажання, можна сказати, що ви явно не перебуваєте серед слабких фігур. Таким чином, ми

виходимо на вашу умовну цінність - надання допомоги іншій людині. Коли людина надає допомогу іншому, то створюється ілюзія, що він сильніший, ніж той, кому він допомагає. Але якщо постійно акцентувати увагу на тих, хто потребує допомоги, то, природно, можна себе виснажити, «витратити». Хто у вашій родині постійно надавав допомогу? Може, батько?

М.: Так, він постійно надавав допомогу.

П.: Ми бачимо, що ви повторюєте модель поведінки батька, психологічно ви єдині з ним у цьому. Адже людина так вибудовує свою активність, щоб бути разом з первинним лібідним об'єктом, який сильний, високий і, можливо, навіть недосяжний. Якщо вам вдається допомагати, то ви могли б замінити Мадонну, ставши на її місце?

М.: Так, мені хотілося б бути на її місці.

Елемент психодрами

П.: Уявіть себе на місці Мадонни. Стражденна фігурка підходить до вас і каже: «Мадонна, ти віриш у те, що я, пройшовши пекло, заслуговую перебувати в раю?».

М. (від імені Мадонни): Я побічно спостерігала ситуацію перебування в пеклі і прекрасно розумію, що ви відчували. Я думаю, що ви заслуговуєте бути в раю.

П. (від імені грішника): Те, що я відчував пекло, ще нічого не означає, адже це відчуття звично для мене. Можливо, я навіть вбивав людей, і відчувати пекло - це ще ні про що не говорить.

М. (від імені Мадонни): Ви ж хочете піднятися?

П. (від імені грішника): Звичайно, Мадонна, я хочу, щоб ти мене пропустила.

М.: Я, напевно, дала б стражденній фігурі шанс.

П. (від імені грішника): Ти не боїшся, що я зіпсую рай?

М. (від імені Мадонни): Ні.

П.: Задля утвердження доброти варто ризикувати. Уявіть собі, що піднімається по шарфу фігурка вже зайшла, а вигнута фігурка внизу раніше

стоїть і нікуди не рухається. Ви боїтеся зняти шарф, бо пригнічена фігурка залишиться внизу. Що ви будете робити - кликати її або зійдете і візьмете її за руку?

М.: Ні, я почекаю.

П.: Але ж це ваш шарф, ви повернете його і підете або ж підійдете до фігурки?

М.: Трохи почекаю, але підходити не стану.

П.: Ви не зійдете до фігурки через те, що для цього потрібно спуститися в пекло?

М.: Якщо цій людині дуже потрібно.

П.: А якщо ні, то ви просто підете?

М.: Так. Просто він ще не усвідомив і не готовий.

П.: Ви вважаєте, що нічого надавати допомогу дуже слабким і «розпластаним» фігурам, адже вони повинні піднятися до певного оптимуму. Святі Петро і Павло спостерігають і рецензують те, що вранці завжди збільшується кількість душ в раю, і вони хочуть дізнатися причину їх збільшення (вказує на фігури апостолів ліворуч). Якби вони підійшли і запитали: «Мадонна, що ти робиш?» То що б ви відповіли?

М.: Я б сказала: «Рятую тих людей, які вважають, що вже готові до цього».

П. (від імені Св. Петра і Св. Павла): Вони так вважають? Але ж вони з самого початку так вважали, навіть коли їх відправляли в пекло.

М. (від імені Мадонни): Я відчуваю, що вони вже готові.

П.: Тут ви нівелюєте власну думку, адже при всьому прагненні надання допомоги ви не хочете брати на себе відповідальність. Кожного разу ви говорили про те, що фігура в пеклі щось пережила і заслуговує заохочення. Ваш батько був керівником, а ви, очевидно, відчуваєте, що з ним не зрівняєтеся?

М.: Так.

П.: Ми відразу виявили в вас відсутність відповідальності, адже ви пояснюєте цензорам, що фігури грішників вже досить пережили і відчули. На що вони вам відповідають: «Мало що вони відчули, а що ти сама робиш? Тільки Богові санкціоновано відправляти когось у рай, а когось - в пекло».

М.: Можливо, я б прислухалася до їхньої думки.

П.: Прислухались би, згорнули свій шарф і пішли б куди подалі, бо вони вас налякали?

М.: Вислухавши їх думку, я б все-таки захистила своє. Я вважаю, що існують гідні люди, яким можна допомогти.

П.: Цензори ще раз могли б запитати: «Ти дійсно хочеш щось робити крім того, що санкціоновано Богом?».

М.: Це велика відповідальність, але...

П.: Бачите, як ви знічуєтеся, коли щось плутається в таких позитивних розстановках? Ви робите добрі справи, але коли хтось у них сумнівається, ви губитеся, що може простежуватися і в житті. Чи не помічали ви, що губитесь, коли ваші благі наміри сприймаються як протилежні?

М.: Іноді так буває. Дякую.

Додаток Д. 4

Стенограма глибинно-корекційної роботи з респондентом Т.

П.: З яким неавторської малюнком ви б хотіли попрацювати?

Т.: Мене зацікавила картина із зображенням Мадонни (рис. Д.1.1).

П.: З ким ви себе асоціюєте на цій картині (рис. Д.1.1)?

Т.: Я асоціюю себе з Мадонною.

П.: Тоді можна припустити, що ви ототожнюєтеся зі своєю матір'ю?

Т.: У сім'ї - так.

П.: В цензорів, які спостерігають за подіями, можна знайти образ батька (вказує на фігури ліворуч, рис. Д.1.1)?

Т.: Фігура, яка зображена вище, схожа на батька.

П.: Про що думає ваш батько або його друге «Я», коли ви займаєте позицію матері? Може, він думає про те, що «Т. вже хоче бути зовсім самостійною» або «Т. хоче показати, що може бути краще матері»?

Т.: Я не знаю. Батько мене ні до чого не підпускає, оберігаючи з самого дитинства від всяких проблем і неприємностей.

П.: Батька дивує те, що ви прийняли позицію матері і проявляєте самостійність?

Т.: Так.

П.: Може, батько сподівається, що в позиції матері ви будете перебувати під її контролем?

Т.: Батьки хочуть мене контролювати разом.

П.: Якщо ваші батьки контролюють вас разом, то чому мама знаходиться ближче до вас?

Т.: Коли вона приїжджає, ми сідаємо і починаємо з нею говорити про наші проблеми і про те, як їх вирішити. З батьком у мене так не виходить.

П.: Ви не думали про те, що такого роду ситуація певною мірою представляє для вас психологічну небезпеку, адже ви не зовсім вільні у своїх рішеннях і докладаєте недостатньо зусиль для того, щоб вони були вашими, самостійними, доцільними? Виходить, що ви відтягуєте прийняття остаточних рішень до зустрічі з матір'ю.

Т.: Ні, я не згодна. Останнім рішенням моїх батьків було моє надходження на обраний ними факультет, а далі я все робила так, як я хочу, а не так, як хочуть вони.

П.: У плані соціальної реалізації, можливо, саме так і відбувається, адже зараз ви не на тому факультеті, на якому хотіли вчитися, і з мамою обговорюєте теми особистого характеру. При цьому ви блокуєте свій соціально-перцептивний інтелект і його розвиток, так як покладаєтеся на маму. Якщо такі ситуації будуть продовжуватися, то ви ризикуєте приглушати свої можливості.

Т.: Я намагаюся, щоб такого не було.

П.: Зараз ви говорите як зразкова дитина.

Т.: Мама дуже пишається моїми досягненнями, але думає, що мені ще рано бути самостійною.

П.: Якщо ви знаходитесь в образі Мадонни на картині (рис. Д.1.1), то чи маєте досвід перебування в пеклі, а також чи знайомий вам стан фігури, яку необхідно врятувати (вказує на фігуру внизу, рис. Д.1.1)?

Т.: Все залежить від проблемних ситуацій. Коли людина потрапляє не туди, куди потрібно, у нього починається чорна життєва смуга. У мене чорна смуга триває вже три роки.

П.: Чи можна сказати, що коли йде навчальний процес, то ви знаходитеся у пеклі і виглядаєте як скорботна постать, яку хоче врятувати Мадонна (рис. Д.1.1)?

Т.: Так.

П.: Чому ви не можете вирішити своє питання про переведення на інший факультет?

Т.: Я повинна довести справу до кінця, навіть якщо це не моє рішення.

П.: Ви хочете дійти до кінця і залишитися скорботною фігурою?

Т.: Можливо, адже щось змінити не так-то просто.

П.: Мені здається, що ви б могли здати академічну різницю, перейти на інший факультет і знайти себе.

Т.: Я вчуся на контрактній основі, батьки мене забезпечують фінансово, я від них залежна.

П.: Ви відчули дискомфорт через ситуацію невдалого вибору факультету чи у вашому житті були й інші ситуації?

Т.: Була й інша ситуація.

П.: Вона стосується вас або вашої родини?

Т.: Ситуація стосується особисто мене, але я не хочу про неї говорити.

П.: Чи була у вашому житті ситуація, коли ви відчували провину перед батьками? Які почуття у вас викликає фігура, яка знаходиться перед

Мадонною, адже вона ще повинна спокутувати свою провину за те, що потрапила в пекло (вказує на фігуру внизу, рис. Д.1.1)?

Т.: Так, така ситуація була. У дитинстві тато вдарив мене через брата, який мене підставив, а мама розвернулася і пішла. Раніше батько мене ніколи не бив.

П.: Мама пішла і дозволила батькові робити те, що він вважав за потрібне?

Т.: Ні, вона пішла разом зі мною і сестрою, а брата залишила. Батько дуже любить мого брата.

П.: Брат залишився з батьком, а мама пішла з вами і сестрою тільки тому, що батько вас вдарив?

Т.: Так, але потім відносини батьків налагодилися. У тій ситуації я була не винна - ми з сестрою бавилися, а брат просто почав кричати, що я його б'ю. Батько зайшов до кімнати і вдарив мене.

П.: Він не став розбиратися, а просто вас вдарив?

Т.: Так.

П.: Уявіть, що ви фігура, яка стоїть перед Мадонною, запитуючої у вас: «Т., ви впевнені, що заслуговуєте того, щоб перейти в рай?». Що ви відповісте?

Т. (від імені скорботної постаті): Я не знаю, чи заслуговую цього.

П.: У вас дуже критичне ставлення до себе?

Т.: Так.

П.: Коли ви втілилися в образ Мадонни, то, напевно, хотіли позбутися критичного ставлення до себе і своїх сумнівів у правильності вчинків. Вам потрібна підтримка?

Т.: Так.

П.: Ви можете сказати, що залежні від підтримки близької людини?

Т.: Якщо у мене є підтримка, то у мене є сила. У місті, в якому я зараз живу і вчуся, у мене немає підтримки. Вона була тільки вдома з мамою.

Оскільки мама знаходиться далеко, то вона не може мені нічим допомогти. Мені зараз дуже важко.

П.: Ви залежні від сім'ї, від підтримки, і зокрема від мами?

Т.: Так.

П.: Батькові ви досі не пробачили його вчинок?

Т.: Я давно пробачила і забула про це.

П.: Одна з фігур апостолів, за вашими словами, схожа на вашого батька (вказує на фігуру ліворуч, рис. Д.1.1). Зараз ви знаходитесь в образі скорботної постаті, яка стоїть перед Мадонною. Що б ви зараз сказали своєму батькові, який знаходиться на місці апостола?

Т. (від імені скорботної постаті): Тату, я буду намагатися, щоб ти мною ще більше пишався.

П.: Для вас важливо радувати близьких?

Т.: Так, дуже важливо. Батьки завжди ставлять себе в приклад: вони добре вчилися і зараз все роблять для мене. Я бачу, що батьки для мене стараються, і хочу відповідати тим же. Я намагаюся займати призові місця для того, щоб вони мною пишалися, але мені не подобається, коли люди підходять до мене і кажуть, що я молодець.

П.: Якщо ви така відома постать, то чому потребуєте підтримки і схвалення?

Т.: Я дуже сприйнятлива, а в цьому місті мене ніхто не підтримує, всім тільки щось від мене потрібно. В університеті, наприклад, одногрупникам від мене потрібні конспекти, списування на самостійних і контрольних роботах. Я іноді не можу спокійно зайти в університет.

П.: Незважаючи на небажаний вибір факультету, ви все долаєте і досягаєте великих успіхів?

Т.: Так.

П.: Чому ж ви вибрали скорботну фігуру (рис. Д.1.1)?

Т.: Мені не подобається робити те, що мене змушують.

П.: Виходить, що ваш внутрішній стан символізує фігура, яка ще перебуває в пеклі (вказує на фігуру внизу, рис. Д.1.1), а зовнішнє - фігура, яка вже стоїть перед Мадонною (вказує на фігуру на шарфі, рис. Д.1.1)?

Т.: Напевно, так і є.

П.: Чи можна за фігурою на шарфі поставити фігуру з пекла, яка видима тільки вам?

Т.: Так.

П.: Чи можуть ці дві фігури перебувати порізно?

Т.: Іноді так.

П.: Напевно, дуже рідко?

Т.: Не так вже й рідко. Іноді викладачі мене неправильно сприймають, коли я намагаюся показати свої знання або старання. Виходить, що не всі оцінюють саме мої знання.

П.: Деяких викладачів дратують ваші знання?

Т.: Так.

П.: Вам в таких ситуаціях шкода себе?

Т.: Іноді вони намагаються спеціально мене образити або вколоти. Але є, звичайно, і викладачі, які мене хвалять.

П.: Якби я зараз запропонувала вам звернутися до себе, то до якої б фігури ви звернулися як до символу себе, адже ви вже були і в образі Мадонни, і в образі скорботної постаті?

Т.: Напевно, до Мадонни.

П.: Фігура Мадонни символізує ваше бажане, ідеалізоване «Я»?

Т.: Так.

П.: Наші ідеалізовані прагнення набувають реальності шляхом підтвердження наших очікувань. Тому ви болісно сприймаєте викладачів, що не підтверджують ваших очікувань. Тепер ми бачимо, що підтримка для вас важлива і потрібна, щоб залишатися в образі Мадонни.

Т.: Коли мене хвалять, то я можу досягти багато чого. Мені важливо знати, що є людина, яка завжди підтримає, навіть якщо у мене щось не вийде.

П.: Мадонна сама по собі менш залежна, ніж ви. Вона робить свою справу, і їй не потрібна підтримка. Якщо ви так прагнете бути в образі Мадонни, то, може, й ви навчитеся обходитися без підтримки. Будь-яка підтримка - це компенсація відступів від реальності на шляху до ідеалу, тому вам необхідно, щоб хтось вам допомагав.

Додаток Д. 5

Стенограма глибинно-корекційної роботи з респондентом Л.

П.: Які з неавторських малюнків вам близькі за змістом?

Л.: Я люблю пейзажі, тому вибрала картину із зображенням моря (рис. Д.5.2). Я люблю простір, тому мені хотілося б більше території.

П.: Тобто кішка (рис. Д.5.1) виходить за рамки звуження (посередині, рис. Д.5.3)?

Л.: Так.

П.: Кішка рухається вгору або вниз?

Л.: Вгору.

П.: Що вона шукає? Може, партнера? Душевну самореалізацію або соціальну?

Л.: Вона прагне до самореалізації та кар'єрного росту.

Рис. Д.5.1. Фото.
Презентант Л. «Кішка»

Рис. Д.5.2. Картина В. Куша
«Потік часу»

П.: Значить, вона хоче знайти саму себе. Оскільки кішка (рис. Д.5.1) виступає в ролі «психотерапевта», то за що б ви подякували? Може, вона вас рятує від прояву дратівливості вдома?

Л. (до кішки): Спасибі тобі, кішка, що ти даєш мені можливість проаналізувати складні життєві ситуації, знайти раціональне зерно і не ображатися ні на себе, ні на інших людей.

П.: Ви себе хвалите за те, що маєте?

Л.: Так, звичайно.

П.: Може, ви б хотіли кожній людині подарувати по «кішці»?

Л.: Мені здається, що здатність до релаксації є у кожного. Дарувати кішку не буду, тому що це пов'язане з нав'язуванням своєї позиції.

П.: Тоді ми залишимо образ кішки і перейдемо до аналізу рис. Д.5.2. Який зміст ви в ньому бачите?

Л.: Я бачу море, захід і закохану пару (рис. Д.5.2). Але мені не подобається, що чоловіча постать відсторонена, хочеться, щоб чоловік і жінка були разом, адже тоді буде гармонія, спокій і єднання з природою. В цілому обрана картина заспокійлива.

П.: Ми бачимо, що рис. Д.5.2 співзвучний з образом кішки (рис. Д.5.1), тому що відноситься до природи. Але мене дивує, що при всій вашій волелюбності ви вибрали рис. Д.5.3.

Рис. Д.5.3. Картина
Д. Варена «Відлітай»

Л.: На малюнку відображено народження, яке настає після внутрішнього кризового періоду (рис. Д.5.3).

П.: Орієнтуючись на архетипну символіку, можна припустити, що ви залежні від матері (рис. Д.5.3, вказує на землю). Також присутній ризик, адже на малюнку зображений вулкан.

Л.: Про вулкані я не думала.

П.: Якщо є вулкан, то вся аргументація, яка була раніше, «змітається»?

Л.: Вулкан, швидше за все, символізує звільнення.

П.: Чи були ви залежні від матері?

Л.: Так.

П.: Ви пережили період залежності від матері в минулому або ще переживаєте?

Л.: Я все ще відчуваю залежність.

П.: Можливо, залежність від матері породжувала «кішку» (рис. Д.5.1) як можливість приходити в себе і відчувати автономію, самодостатність?

Л.: Можливо.

П.: Ваша мама намагалася вас утримати або «виштовхувала» (рис. Д.5.3), якщо орієнтуватися на динаміку? Матері було радісно, що ви дистанціюєтеся від неї? Або вона протестувала проти вашої автономії?

Л.: Вона проявляла подвійне ставлення: старалася, щоб я була самостійною і контролювала мене, проявляючи авторитаризм.

П.: Значить, ваша мати вчила вас самостійності через авторитаризм?

Л.: Так.

П.: В вас не відчувається авторитарність, тому що ви її болісно сприймали в проявах матері?

Л.: Я протестувала. Але іноді я можу проявити авторитарність, агресію.

П.: Вам подобається в собі дана риса?

Л.: Ні.

П.: А вашому партнерові вона подобається?

Л.: Він стає хорошим, згладжуючи мою агресію.

П.: Для вашого партнера звична позиція авторитарної жінки? Може, вона виходила від його матері?

Л.: Напевно, адже він навіть запитує мене: «Ми сьогодні сваритися будемо?». Я відповідаю: «А треба?» Він: «Для профілактики, щоб не було рутини». Тому у партнера є зацікавленість у авторитарності жінки, що мені не подобається.

П.: Ви не зацікавлені в авторитарності?

Л.: Бувають різні ситуації.

П.: Ваш партнер зацікавлений у вас в процесі сварок або в процесі примирення? Часто чоловіків тягне сам процес примирення після сварки (рис. Д.5.4).

Рис. Д.5.4. Картина М. Хохлачева
«Троянський захист»

Л.: Швидше за все йому подобається процес примирення. Він проявляє свої найкращі якості та ініціативу в примиренні.

П.: Значить, ви йому допомагаєте «народитися» в кращому чоловічому образі, знявши з нього «лушпиння». Якщо ви будете його хвалити то, що він буде робити?

Л.: Я не знаю, бо ніколи його не хвалю.

П.: У сварці ваш партнер стає кращим, але ви наближаєтеся до образу жінки, яка свариться, тобто близькому вашій матері.

Л.: Так, я часто виступаю в ролі критикуючих батьків, і мені це не подобається. Партнер, в свою чергу, займає позицію дитини.

П.: Якщо біля партнера не буде критикуючих батьків, то зміниться позиція дитини.

Л.: Так, слухаючи ваші лекції, я звернула увагу на те, що ми самі можемо провокувати прояв інфантилізму в партнері.

П.: Дійсно, якщо ви травмовані мамою, то будете психотерапевтуватися за рахунок іншої людини. Напевно, вам не хотілося бути в позиції дитини, на яку звернений вказівний палець батьків?

Л.: У моєму житті бувають ситуації, коли я можу відреагувати з позиції дорослого. Але буває так, що мені не хочеться чинити по-іншому, крім як проявити батьківську позицію.

П.: Значить, емотивний інтерес блокує раціональне вирішення питань. Може, ви готові підштовхнути партнера до того, щоб він не був від вас залежний (чоловіча фігура, рис. Д.5.2)? Або ви так само, як ваша мати, підштовхуєте його і одночасно тримайте при собі?

Л.: Мені не подобається, що партнер емоційно залежить від мене.

П.: Ми виявили, що ваша мати своєю авторитарністю формувала вашу незалежність. Але подібним чином ви чините зі своїм партнером. Тобто, своїм авторитаризмом, критикою ви показуєте партнеру, що він залежний від вас і знаходиться в дитячій позиції. У відповідь на це йому доводиться сепаруватися від вас.

Л.: Я про це не замислювалася.

П.: Ми це бачимо по динаміці. Значить, ваш партнер вас влаштовує і в такій же мірі не влаштовує. Тому вам може бути важко відчутти повне щастя, адже ви єдині з матір'ю в тому від чого страждали – в авторитаризмі. Ваш партнер знаходиться в подібній вам позиції, як би у пастці (земля, рис. Д.5.3), адже ви хочете, щоб він був вільний, але разом з тим, ви ніколи йому не дозволите бути незалежним. Ви повинні зрозуміти, що ваші стосунки з партнером вийдуть на новий рівень, якщо вони будуть партнерські, а не в позиції батько дитина.

Л.: Мені цього дуже хочеться.

П.: Ви вже переконалися, що авторитарність не сприяє дорослішанню, адже капсулює партнера в дитині.

Л.: Іноді я намагаюся апелювати до його Я-дорослого, тобто формувати раціональні питання, але мій партнер не хоче змінювати свою дитячу позицію, уникаючи відповідей.

П.: Потрібно залишити в спокої виховну стезю і отримувати задоволення від того, що у вас є симпатичний, милий і відданий партнер. На рис. Е.5.4 представлено кокетство, загравання, вплив один на одного, залицяння. Що ви розумієте під даними образами (рис. Д.5.4)?

Л.: Кокетство, залицяння, відносини між чоловіком і жінкою.

П.: Що зумовило ваш вибір партнера? Чим він вас привабив?

Л.: Своїми залицяннями.

П.: Чи можна сказати, що між вами подібний стиль відносин (рис. Д.5.4)?

Л.: Так.

П.: Тоді чому ви відсуваєтеся від партнера (рис. Д.5.4, жіноча фігура)? Можливо, ви за щось ображені на чоловіка? Може, він не відповідає вашим вимогам, при тому, що догоджає вам (рис. Д.5.4, вказує на ложку в руках чоловічої фігури)?

Л.: Так, не відповідає.

П.: Можливо, образ фігури, яка догоджає, схожий з материнським? Чи вам доводилося догоджати матері?

Л.: Так, я намагалася їй догодити.

П.: Значить, ви психотерапевтуєте себе за рахунок партнера. Ви невидимо ставите партнера в позицію, в якій він повинен вам догодити (рис. Д.5.4, чоловіча фігура). Значить, ваша мати мала якісь переваги перед вами, а ви були їй підпорядковані. Але ваша провідна позиція перед партнером ілюзорна, тому що ви залежні від своїх внутрішніх тенденцій. Ви надаєте статику вашим відносинам з партнером, які з часом можуть стати

нецікавими. Оскільки у вас є «хворий мозоль», то вам буде важко відмовитися від такої психотерапії.

Л.: Треба щось робити. Я намагалася відмовитися, але воно мене не відпускає.

П.: Ви самі проговорюєте, що вам доводилося догоджати матері (рис. Д.5.4, чоловіча фігура), тому позиція недотягування, винуватості перед батьками буде зберігатися все життя.

Л.: Мама хотіла, щоб все було так, як вона хоче. У ранньому віці я намагалася відповідати її вимогам, але в підлітковий період протестувала.

П. (до групи): Ми бачимо, що протагоніст сама вибрала неавторської малюнки і в них відображений глибинний зміст. Психіка знає все. Респондент вибрала рис. Д.5.3, вказуючи на прагнення вирватися із залежності. Але зображена жінка не може звільнитися, що символізує домінуючий вплив глибинних тенденцій психіки. (До Л.): Як би ви назвали рис. Д.5.5?

Рис. Е.5.5. Картина В. Віллоу
«Шах і мат»

Л.: Дві сторони однієї медалі: негатив і позитив (рис. Д.5.5).

П.: Таким чином, негатив може переходити в позитив, і навпаки?

Л.: Ні. Є хороше, і є погане.

П.: Коли ви говорили про матір, то виходило, що гідності є недоліками. Адже мати хотіла виховати вас самостійною і незалежною, але авторитарними способами, що і є проявом негативу.

Л.: Світле і темне відноситься до якостей людини.

П.: Чи можете проговорити, які ваші якості відносяться до темної частини рис. Д.5.5, а які - до світлої.

Л.: До світлої сторони відносяться такі якості: оптимістична, цікава, симпатична, доброзичлива, мажорна.

П.: Напевно, ви ще успішна в роботі і хороша мама?

Л.: Я сподіваюся на це.

П.: Що належить до темної частини рис. Д.5.5?

Л.: Критикуюча, не завжди турботлива, невпевнена.

П.: Що з переліченого відноситься до вашого партнера?

Л.: Не знаю.

П.: Йому властива невпевненість?

Л.: Напевно, так.

П.: Чи можна припустити, що світла частина уособлює вас, а темна - партнера (рис. Д.5.5)?

Л.: Швидше за все, навпаки.

П.: Тоді у вас є велика потреба в батьку, який завжди освітлює себе. Напевно, у стосунках між батьком і донькою ви потрапляли в темну частину картини, тому зараз готові відправити в неї партнера. Чому такий парадокс?

Л.: Тому що в наших відносинах партнер більше проявляє ініціативу і зусиль (світла частина, рис. Д.5.5).

П.: Тоді ви постійно намагаєтеся відчужуватись (рис. Д.5.4), вириватися з відносин (рис. Д.5.3), а партнер і дає вам свободу, і вас утримує. Те ж саме відбувалося у відносинах з матір'ю. У вас велика залежність від матері, тому вона представлена світлим образом (рис. Д.5.5), адже кидала на вас тінь. У відносинах з партнером ви зберігаєте свою позицію (темна частина, рис. Д.5.5). Чому ваш партнер віднесений до світлості, якщо ви намагаєтеся припинити відносини, вирватися з них? Таким чином, виражено протиріччя, тому що партнер нав'язує вам те, в чому ви не зацікавлені.

Л.: Кожен раз, коли мій партнер мене завойовує, він виправдовує мої сподівання. Тому я до нього дуже добре ставлюся.

П.: Значить, для вас він представляє цінність в тому, що після ваших претензій він стає гідним вас. Тоді ви запрограмовані на конфлікти і суперечності, адже ви не можете відмовитися від його «світлості».

Л.: Я хотіла відмовитися.

П.: Якщо ви відмовитеся, то залишиться два темних малюнка: ви і партнер, який дотягнув до вашого рівня.

Л.: Ні, він дотягує до мене.

П.: Але ми бачимо, що у вас є невдоволення партнером, адже спочатку ви помістили себе у світлу частину рис. Д.5.5, і тільки в контексті відносин ви стаєте темною. Хоча у відносинах відображений материнсько-дочірній аспект, адже інакше важко зрозуміти, чому ви у відносинах з партнером «темна». У вас є потреба в матері, якою він стає після конфлікту (світла частина, рис. Д.5.5). Тобто вам не вистачало піддатливої, ніжної, доброї, турботливої матері. Отже, Я-дитина в вас бере кермо влади в свої руки.

Л.: Мені здається, що якби партнер не робив подібного, то я б заспокоїлася.

П.: Ви б заспокоїлися, бо розійшлися б з ним?

Л.: Так.

П.: Ви неспокійні, тому що вам не потрібно докладати зусиль, щоб поруч з вами була «світла» мама.

Л.: Мені треба над цим подумати.

П.: Де ви себе бачите на рис. Д.1.1?

Л.: Якби поруч з Мадонною була зображена фігура, то я була б на її місці (рис. Д.1.1). Мадонна більш критикує, а я б спостерігала за страждаючими фігурами спокійно, з цікавістю і не поспішала б їм допомагати, але якби мене попросили допомогти, то я б допомогла.

П.: Навіщо вам, перебуваючи в раю, емотивно навантажуватися роботою Мадонни, коли вона допомагає стражденним душам? Ви немов говорите, що ви з матір'ю. Тому гіпотеза про «світлості» матері (рис. Д.5.5) виправдана. Тоді ви будь-якими шляхами домагаєтеся від чоловіка, щоб він

ставав для вас «ідеальною матір'ю». За архетипною символікою образ Мадонни - материнський (рис. Д.1.1), тому ваша позиція свідчить про нестачу освітленої, доброї матері. Ми були здивовані тим, що ви віднесли себе до темної частини рис. Д.5.5, а потім з'ясувалося, що партнер є заміщенням матері (світла частина, рис. Д.5.5). Тому ви не можете залишити його, адже від матері не можна було добитися «світлості», як від партнера. Ваш чоловік навіть запитує про те, чи будете ви сваритися, щоб знати, коли йому ставати «світлим». Виходить, що вам треба побути «мамою», щоб отримати ідеальну матір. Тобто ви постійно перебуваєте в траєкторії «мама - мама».

Л.: Я вважаю, що материнська підтримка потрібна моєму партнерові.

П.: Чому вас це хвилює? Займайтеся собою, а не кимось іншим. Ви раціоналізуєте, тобто виражений захист: «Я роблю щось не заради себе, а заради нього». Вам потрібно розібратися в собі, адже ви ходите по траєкторії «мама - мама», переходячи то в темну, то у світлу частини (рис. Д.5.5). Оскільки вас не задовольняла ваша мати, то зрозуміло, чому ви представили себе кішкою (рис. Д.5.3), яка звільняється від напруги. Ходіння по колу, змушення повторення, дії, від яких ви самі страждаєте, вимагають звільнення від внутрішньої напруги. Цікаво те, що ви представили себе поряд з Мадонною (рис. Д.1.1), спостерігаючи за її діями. Напевно, ваша мати робила щось вам в приклад?

Л.: Швидше за все, її дії були для мене антиприкладом.

П.: Вони є антиприкладом, тому що ви висловлювали протест. Але, напевно, саме мати показувала вам, якою жінкою треба бути. Ви працюєте разом з матір'ю?

Л.: Ми працювали разом, але я пішла від неї.

П.: Отже, ви пішли з роботи, тому що вам було важко з матір'ю. Але представили ви себе поряд з Мадонною, що вказує на вашу потребу в «світлій» матері. (До групи): Ми бачимо специфічність «залипання» на батьках, у кожного протагоніста воно індивідуально.

Стенограма глибинно-корекційної роботи з респондентом Ф.

Психоаналітична робота з використанням В. ліплення з тіста і каменів

Ф.: Це (фото Д.6.1) кішечка на камінці.

П.: У ваших малюнках теж є кішка (рис. Д.6.1). Ця кішка чимось відрізняється від тієї, яку ви зліпили?

Ф.: Хіба що кольором.

Фото Д.6.1. Кішка як презентант Ф.

Фото Д.6.2. Динаміка інтимних відносин Ф.

П.: Кішка - стійкий образ як ваш презентант. У чому ж вона презентує вас, за якими якостями?

Ф.: М'яка, пухнаста, лагідна.

П.: У житті вам приносить це якісь «дивіденди»?

Ф.: Ні.

П.: А чому? Чоловіки зацікавлені в жінці м'якій, пухнастій, душевній.

Ф.: У кішці є те, чого я не бачу.

П.: Кігтики?

Ф.: Так.

П.: І чоловіки, замість перерахованих достоїнств, відчують кігтики (фото Д.1, чорні кігті у кішки)?

Ф.: Так.

П.: Ви про це знали і раніше?

Ф.: Я про кігтики взагалі не думала.

П.: М'якість і пухнастість завжди прикривала кігтики?

Ф.: Так.

П.: Якщо на ваги поставити м'якість, пухнастість і кігтики, що переважить у інтимних стосунках? Або там динаміка?

Ф.: Напевно, динаміка - від м'якості і пухнастості до кігтиків.

П.: Якщо можете, побудуйте динаміку відносин, використовуючи каміння, щоб було видно, де починаються кігтики. Починається з м'якості і пухнастості (фото Д.6.2, вказує на жовтий камінь). Розкажіть історію В. Вона зустрічає молоду людину, в якій зацікавлена, і що відбувається далі?

Ф.: Потім все спокійно, відносини прозорі (фото Д.6.2, вказує на прозорий камінь) ...

П.: Але чомусь прозорість зменшується (фото Д.6.2, вказує на маленький прозорий камінь), щось насторожує кішечку.

Ф.: Так.

П.: Коли ви бачите ризик у відносинах - коли камінь зменшився? Що ви потім робите? Чому не залучаєте якесь сердечко?

Ф.: У мене якесь побоювання, що щось не дає це зробити.

П.: Ви не нейтралізуєте це?

Ф.: Так, краще «випустити кігтики».

П.: Як ніби «кігтики» вам допомагають?

Ф.: Так.

П.: Чого ви побоюєтеся? Захищаєтеся від чого?

Ф.: Не знаю. Тут (фото Д.6.1) кішка теж сидить на камінці, може вона щось захищає.

П.: Захищає свою платформу. Тоді можна подумати, що хтось зменшує ваші гідності? Був великий камінь, а потім став маленький (фото Д.6.2). Це вас насторожує, і ви починаєте воювати за свої достоїнства?

Ф.: Так.

П.: І на цьому відносини закінчуються, і ви зі своїми достоїнствами залишаєтеся одна.

Ф.: Так.

П.: А цей каламутний камінь (вказує на крайній праворуч камінь, фото Д.6.2) що означає?

Ф.: Це крапка у відносинах.

П.: І так кожен раз? Або будуть інші каміння?

Ф.: Кожен раз.

П.: Спробуйте побудувати з каменів іншу динаміку відносин. (В. буде з каменів нову композицію поруч з попередньою (фото Д.6.3)). Різниця присутня в першому випадку в тому, що початок більш мажорний, у другому - суворий, діловий (квадратний камінь). Інші каміння схожі, а потім йде зменшення, що веде за собою реакцію «кігтиків». Тоді вам дуже «дорого» обходяться ці «кігтики». «Точка» теж загальна.

Фото Д.6.3.
Динаміка інтимних
відносин Ф.

Фото Д.6.4.
Моя сім'я

Фото Д.6.5.
Моя сім'я

Ф.: Так.

П.: Тоді ви зацікавлені в цій «точці». Які відносини з близькими, рідними людьми привели до такої «точки»? З ким вона вже ставилася?

Ф.: Мама в розлученні, але з дитинства є вітчим, у них чудові стосунки.

П.: Побудуйте модель сім'ї, використовуючи каміння.

П.: Перші два каміння (фото Д.6.4) подібні з тим, як відносини починаються (фото Д.6.3) - або так, або так. Партнер повинен забезпечувати щось хороше, що дають в сім'ї, а це, напевно, певна захищеність. Відносини руйнуються тому, що почуття захищеності зменшується (фото Д.6.3, маленький прозорий камінь).

Ф.: Папа - це квадратний камінь, мама - жовтий, я - блакитний, а сестра червоний.

П.: Чому ми не побачили блакитного каменя тут (фото Д.6.3)? Або він прикривався?

Ф.: Може.

П.: Тоді сприймайте мене біленькою і пухнастою кішкою, яка сидить на камінні (фото Д.6.5). Значить, прикривається те, що в певний момент відносин ви готуєтеся до стрибка з «кігтиками». Які почуття у вас викликають мої міркування?

Ф.: Насправді я ніколи не замислювалася над цим.

П.: Коли ми не замислюємося, у нас немає вибору. Я не знаю, що це за каміння (фото Д.6.1, каміння навколо кішки), але це певний захист або гідність кішки.

Ф.: Коли я викладала, то мала на увазі родичів і друзів.

П.: Ви кішку оточили приємними, рідними людьми, тобто «кігтики» там не передбачаються?

Ф.: Так.

П.: Тут (фото Д.6.3, великі прозорі каміння) це теж не передбачається, поки є можливість бути білою і пухнастою. А коли воно зменшується (маленький білий камінь), ви перестаете відчувати захищеність... Спробуйте проговорити зміст цього маленького каменя?

Ф.: Напруженість, дратівливість, незадоволеність чимось.

П.: Ви доводите це до відома партнера?

Ф.: Ні.

П.: Тримаєте все в собі?

Ф.: Так.

П.: Випускаєте «кігтики» як спосіб поставити «крапку»?

Ф.: Так.

П.: У родині цей фрагмент відомий?

Ф.: Взагалі нічого не відомо.

П.: Сім'я не здогадується, що у цій кішечки є кігтики?

Ф.: Здогадується.

П.: Коли почала точити кігтики ця кішечка? В якому віці?

Ф.: Років в 14.

П.: Хто «допомагав» точити кігтики, щоб вони були гострими, надійними і ставилася «крапка»?

Ф.: Сама, в стосунках з батьками.

П.: Вони зараз сильно радіють, що В. така в родині (кішечка без кігтиків) і не дають для кігтиків приводу. Або це В. не дає приводу?

Ф.: Я.

П.: Ви дуже зацікавлені в таких відносинах, тому що кігтики «просяться» в справу, і випускаєте ви їх в інтимних відносинах. Сім'ю ви жалієте, тому з молодими людьми треба бути дуже привабливою, чарівною, доброю, тобто білою і пухнастою, тоді це «психологічна пастка» - людина йде за милим створінням, а потім ситуація розгортається за заданою траєкторією (фото Д.6.3). Цікаво, що початок взаємин такий: «Я шукаю кращі якості, присутні в моїх батьків». Що б ви самі собі сказали?

Ф.: Крім м'якості і пухнастості, потрібні й інші якості.

П.: У вас були названі і інші якості: суворість, критичність.

Ф.: Треба щось ще, щоб привертало чоловіка.

П.: Але траєкторія все одно не зміниться. Чомусь «кігтики» набувають певної цінності, значить, внутрішньо відчуваєте себе незахищеною, а кігтики виступають захистом.

Ф.: Так.

П.: Уявіть, що цю незахищеність послідовно підтримуєте своїми кігтиками. Ви не захищені в інтимних відносинах. Ви не можете бути рівною і послідовною в їх побудові. До якогось моменту ви їх будуєте, потім у вас оживає застрягле з 14 років почуття слабкості, незахищеності, і тоді ви оголюєте кігтики, як було в дитинстві. Це інфантильна форма поведінки, абсолютно не передає фарби цієї кішечки і руйнує стосунки. Ваша поведінка дуже дивує партнера. Ви бачили подив в очах?

Ф.: Так.

П.: Які почуття, відгомін викликало таке здивування?

Ф.: Було неприємно.

П.: Але ви з цим подивом його залишали, ставлячи точку. Як кішечка почуввається зараз, сидячи на п'єдесталі можливостей свого захисту? Якщо щось не так, перефразуйте: «Кішка сидить не на п'єдесталі свого захисту, включаючи кігтики, а ...».

Ф.: Кішка намагається щось приховати або закрити.

П.: Ми виходимо на певну мортидну енергію, яка проситься до виходу і на кішечці, як символ, поставлений чорний камінець (фото Д.6.1). «Я готова поставити крапку. І не страшно, що станеться, тому що, ставлячи точку, я залишаю партнера без перспективи, і тоді я в переможцях». Це може бути викликано почуттям неповноцінності, яке ви несете з дитинства і платите таку ціну, руйнуючи відносини. Навіщо? Начебто ви мало настраждалися в тій дитячій ситуації? Пережите, застрягле, як показано на кішечці (чорний камінь), вимагає змушення повторення, так як за логікою несвідомого створюється ситуація де людина може апробувати свої сили (фото Д.6.3). У кожного свої апробації сил. Якщо людина несе застрягле, фіксоване почуття неповноцінності, то воно саме по собі не існує, його поставив хтось дуже близький. Це почуття вже є заміщенням: «Тоді я з цим рідним і близьким завжди і незмінно разом». Таким чином, створюються «ножиці», які підрізають потенціал.

П.: Мадонна Лаборіс кидає свій шарф в пекло і за допомогою шарфа перетягує душі, що покаялись. Які почуття викликає у вас картина, і де ви себе відчуваєте (рис. Д.1.1)?

Ф.: Між раєм і пеклом.

П.: Десь по середині. Покажіть де (рис. Д.6.6). Чи відчували ви почуття цієї фігурки (чоловічок в пеклі)? Чи знаєте, що це таке?

Ф.: Напевно, так.

П.: Які почуття вона переживає?

Ф.: Порожнеча.

П.: Відчуття порожнечі. Якщо не пізнати і не відкоригувати внутрішню дискретність, то це чорна діра, куди йде вся енергія. Порожнеча прикриває якісь нестерпні почуття. Які почуття прикрила порожнеча, і їх ніби не було?

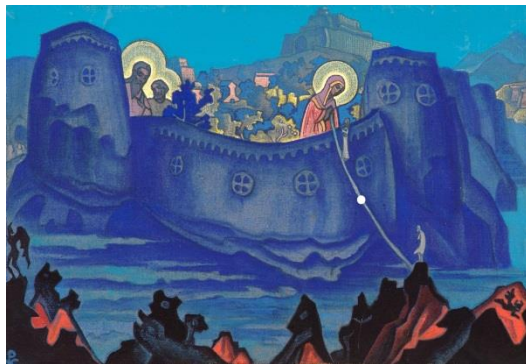

Рис Д.6.6. Картина М. Реріха
«Мадонна Лаборіс»

Ф.: Тривогу, страх, нерішучість.

П.: Знедоленість?

Ф.: Ні.

П.: Він в пеклі і не знедолений? Пекло він відчуває у себе в душі?

Ф.: Так.

П.: Переживали ви подібні почуття?

Ф.: Так, була посередині (рис. Д.6.6).

П.: Посередині - це якийсь нейтралітет між позитивним, стійким, творчим, впевненим...

Ф.: Не так погано, як у пеклі, і не так добре, як в раю.

П.: Ви постійно живете з таким почуттям?

Ф.: Так.

П.: Ви намагаєтеся його стабілізувати або є скочування вниз і заскакування вгору?

Ф.: Часом.

П.: Найчастіше куди?

Ф.: Хочеться вгору.

П.: А виходить як?

Ф.: Вниз.

П.: Бажання і реалії розходяться.

Ф.: Так.

П.: Коли ми викладали динаміку інтимних стосунків, в кінці була точка (рис. Д.6.3, чорний камінь). Куди б ви віднесли цю точку?

Ф.: Точка - це вниз (рис. Д.6.7).

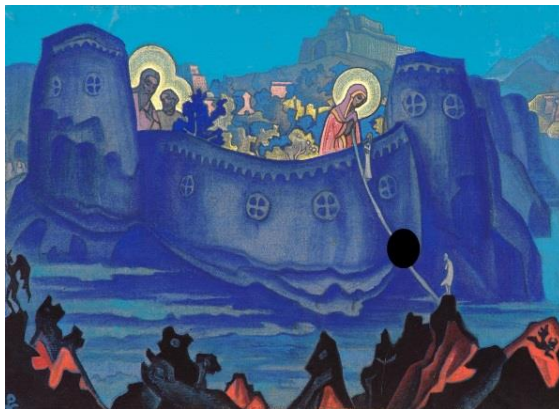

Рис. Д.6.7. Картина М. Реріха
«Мадонна Лаборіс»

П.: Кігтики - це може бути ще посередині, а точка - це вниз?

Ф.: Так.

П.: Тепер ви бачите, куди «скачете» відносини. Треба добре продумати, коли і за яких обставин ви пережили таку ситуацію. Ви не можете «відліпитися» від тих людей з ким це сталося.

Стенограма глибинно-корекційної роботи з респондентом Ю.

П.: «Мадонна Лаборіс» М. Реріха (рис. Д.1.1) - це відома картина. Де ви себе відчуваєте на ній?

Ю.: Я вгорі, в кораблі.

П.: Серед міста?

Ю.: Так.

П.: Ви проходили шлях в місто або були спочатку в раю?

Ю.: Я там була спочатку. Зі мною, в принципі, не траплялося такої біди, щоб просити про допомогу.

П.: Спочатку ви знаходитесь в раю, бо вам його створили батьки або тому, що така ваша природа - ви, незважаючи ні на що, не виходите з раю своєї душі?

Ю.: Напевно, відчуття раю створили батьки.

П.: Може, коли ви збиралися заміж, батькам здавалося, що ви переходите з раю у щось інше?

Ю.: Я думала, що переходжу в інший рай, а батьки вважали, що спускаюся в пекло.

П.: Вони вас цим залякували?

Ю.: Так.

П.: Напевно, батьки вас трохи налякали?

Ю.: Налякали.

П.: Значить, коли ви приходите до них у гості, вони хочуть побачити ознаки пекла у вашому сімейному житті?

Ю.: Такої звички у моїх батьків немає. Вони кажуть, що бачать, що я щаслива, тому питань у них не виникає. Якщо вони побачать, що я нещаслива, то скажуть, щоб я поверталася до них, а так я живу, як вважаю за потрібне.

П.: Чому ж, після вашого повернення від батьків чоловік казав, що ви ніби «мертва», як з пекла?

Ю.: Так було в перший час, а зараз все змінилося. Тоді я відчувала свою провину, бо пішла заміж. Я ж хотіла догодити і батькам, і сестрі, але в мене не вийшло. Я приходила до рідних, а потім сама себе «поїдала».

П.: Проглядається взаємозв'язок почуття провини з самопокаранням. Чому ви не «поїдали» себе, перебуваючи у батьків? Мабуть, щось там вас втішало? З'являлося у вас відчуття порожнечі, відсутності батьківської сім'ї і емотивне омертвіння, коли ви поверталися до чоловіка?

Ю.: Омертвіння я періодично відчувала ще тоді, коли жила в батьківському домі. Я висловлювалася, і, можливо, неправильно формулювала свої відчуття, адже мене слухали, але, очевидно, не розуміли того, про що я говорю.

П.: Тобто в будь-якому варіанті в певний проміжок вашого життя візити до батьків були для вас деструктивними?

Ю.: Так. Дякую.

Додаток Д. 8

Стенограма глибинно-корекційної роботи з респондентом Є.

Є.: Відразу вибрала фігурку на шарфі ближче до Мадонни (рис. Д.1.1).

П.: Якби Мадонна запитала (фрагмент психодрами: ми озвучуємо роль Мадонни, а ви свою), що як же так сталося, що ви потрапили в пекло? Чи справді ви душа, що покаялась або ви вважаєте, що це була випадковість?

Є.: Випадковість.

П.: А чому вона сталася?

Є.: Не знаю.

П.: Мадонна сказала б: «Значить, ви безгрішні, якщо випадково потрапили сюди (в пекло)».

Є.: Ні, не зовсім безгрішна. Але не настільки, щоб потрапити.

П.: Якби Мадонна була обізнана в нашому сьогоднішньому занятті, то вона б сказала: «Ви говорите, що не заслуговуєте, щоб потрапити в пекло. Тим не менш, ви помістили себе на цей шарф, хоча був вибір, коли вам пред'явили цю картинку, помістити себе серед душ в раю» .

Є.: На шарфі тому, що відчуваю, що торкаюся до чогось такого великого, світлого. Що як вони піднімаються, так і я піднімаюся вгору, таке у мене почуття.

П.: Ви хочете сказати, щоб піднятися вгору, до такого світлого, то вам потрібна допомога, що ви відразу себе не хочете просто помістити в цей палац. У вас була така можливість, але ви туди навіть не дивитеся. Вам треба пройти цей шлях, так? І вам потрібна допомога когось ще більш світлого?

Є.: Так, я думаю, що для того, щоб потрапити в світле, потрібно зрозуміти темне.

П.: Але поміщати себе в темне ви теж не хочете?

Є.: Ні.

П.: Зараз ви спостерігаєте процесуальну діагностику. Кожне моє висловлювання ґрунтується на тому, що говорить протагоніст. Чому Ви не помістили себе в пекло, щоб сповна пізнати темне?

Є.: Не помістила, тому що вони (фігурки) вже з пекла. Цей етап як би пройдений.

П.: Ну і що ж ви пізнали?

Є.: У пеклі? Страждання, скорботу, каяття, душевну порожнечу, обтяженість, безвихідь.

П.: І ви впевнені, що це все треба було пізнати, щоб оцінити ось це світле?

Є.: Я не впевнена, що це треба було пізнати, просто таке відчуття, що життя саме так побудовано. Це сходження саме так побудовано.

П.: Тобто, кожна людина проходить через темну стежу в більшій чи меншій мірі, щоб перейти до світлого?

Є.: Так.

П.: Питання до фігурки: «З того, що ви пережили, якась частина була заслуженою? Переживання виправдані вашою поведінкою в реальному житті? Чи це був досвід як «ні за що», тобто, ви нічого такого в житті не зробила, щоб занурюватися в таку темряву?»

Є.: Я думаю, що це було спочатку. Спочатку занурили, і тому дії відповідали тій сфері, де ця фігурка була.

П.: Тобто, це не залежало від вас?

Є.: Спочатку - ні, але потім, звичайно, так. Потім, коли потрібно було вибрати напрямок своїх вчинків, то тоді, можливо, і заслужено, але спочатку - ні.

П.: До якого періоду з вашого життя відноситься ця темна смуга? Раз ви не заперечуєте, що це все ж ставитися до вашого досвіду.

Є.: Напевно, це все шкільні роки.

П.: Це залежало від якихось зовнішніх обставин, від вчителів, або від ровесників?

Є.: Від батьків.

П.: Їх щось не задовольняло: оцінки, або поведінка?

Є.: Ні, їх все задовольняло.

П.: А чому тоді були труднощі?

Є.: Мені здається, що вони мало звертали на мене уваги.

П.: І зайняті були собою, своїми відносинами?

Є.: Так.

П.: І цим вони побічно, мимоволі занурювали вас в пекло?

Є.: Так. А я робила так, щоб вони мене помітили: і оцінками, і поведінкою. Я намагалася робити так, щоб вони мене помітили.

П.: З позитивної точки зору?

Є.: Так.

П.: Це їх не дуже тішило?

Є.: Тому, може бути, досвід позитивних оцінок і продовжився.

П.: Тобто, ви і далі продовжуєте вчитися на «відмінно»?

Є.: Так.

П.: Чи можна думати, що якби не пройшли таку темну смугу, то це прагнення до успіху, до престижності, до схвалення або до задоволення когось успіхами не склалося б настільки надійно і жорстко?

Є.: Напевно.

П.: Тому в кожному намірі є свій «плюс». Який «плюс» ще ви винесли з цього важкого періоду для себе в характерологічному плані, крім прагнення до успіху?

Є.: Те, що потрібно, в першу чергу, діяти, не заслуговуючи якісь оцінки, а для себе самої.

П.: Тобто, тоді ви це робили для батьків, а тепер зрозуміли, що це було не зовсім виправдано?

Є.: Так.

П.: А чому? Не оцінили батьки?

Є.: Чому? Оцінили, але ...

П.: Ефективніше, або менше прикростей було б?

Є.: Менш трепетне ставлення було б. Менше сил йшло б, можливо, якоїсь внутрішньої енергії.

П.: Тому що крім оцінок у вас було навантаження: чи оцінять це, чи адекватно вони на це зреагують, чи віддадуть належне.

Є.: Так.

П.: І ви зрозуміли, що на це у вас йшло багато сил і енергії?

Є.: Так.

П.: І прийшла до висновку, що краще локалізувати свою енергетику просто на успіхи, а не "оброщувати" все це супутніми очікуваннями?

Є.: Так.

П.: Якщо ви винесли такий досвід самодостатності, то навіщо вам ця Мадонна?

Є.: Не знаю.

П.: Чи немає прихованого бажання мати, все ж, якісь перешкоди в житті, щоб їх долати?

Є.: Може вона уособлює той останній крок, який, коли ступиш, то вже в раю. Як би ось ще один поштовх, а далі - все.

П.: Чи не уособлює вона, приховано від вашої свідомості тих бажаних батьків, до яких ви прагнули, щоб вони оцінили, і щоб ось цей німб засяяв: над ними, над вами або тільки над вами. Завдяки тому, що вони це оцінили?

Є.: Може бути. Так.

П.: Раціонально ви усвідомили, що ця орієнтація на батьків не настільки ефективна, при цьому велика втрата енергії, але емоційно, десь приховано, на несвідомому рівні, все ж, потреба в батьках є, тому що Мадонна - символ батьків. Якщо приймаєте такий текст, то поговоріть про це. Якщо це будуть бажані батьки, то дійсно вони у вас є такі, або вони не дотягують до цього образу? Або коли б вони були тут, то були б ви тут (угорі на шарфі)? Або, може бути, не пішли б з цього шарфу, або щось інше, що ви можете сказати самі.

Є.: Я думаю, що зараз, в даний момент, вони обидва уособлюють цей образ, тому що зараз все по-іншому. Їхнє ставлення, звичайно, змінилося, але і моє світовідчуття і самосприйняття теж дуже змінилося. А якби вони були спочатку тут (показує на рай), то я б тут не опинилась (пекло). Я б опинилась он там з ними (в раю).

П.: Тобто, у вас той щасливий випадок, коли відносини батьків до вас, і, можливо, між собою, прогресували в такому ключі, що, навіть, для вас це є взірцем і приємно, благотворно сприймається.

Є.: Так.

П.: У нас залишається не закрита та лінія, коли ви сказали, що зрозуміли, що не треба орієнтуватися на батьків і на очікування чогось від них, а потрібно орієнтуватися більше на саму себе. А ось цей фрагмент (Мадонна і фігурка) вказує на те, що все ж є зав'язка на відносинах «дитина-батько». І є певна залежність: ось випустить шарф, - і все, знову в пеклі.

Ваше емоційне благополуччя залежить від них, від їхніх стосунків. Якщо у них раптом щось зіпсується в сім'ї (наприклад, в чоловічо-жіночих стосунках), або вони якось по-іншому поставляться до вас (замість цього ореолу вас чекатиме щось інше), то ви тоді в зоні ризику, ваш внутрішній стан може обернутися в щось небажане?

Є.: Так, я відчуваю, що мені потрібна емоційна підтримка, може бути, не тільки від них, а від якоїсь значимої для мене людини.

П.: Когось, хто заміщує батьків.

Є.: Так. І це може вибити мене з колії дуже сильно.

П.: Тут фрагмент дуже значимий в практичній психології, тому що, коли протагоніст промовляє, що «я зрозуміла, що це не треба», то це зрозуміла локально, відносно батьків, і, дійсно, десь там відійшла від них і т. д. Але від психіки часто приховано те, що ми знаходимо об'єкти, що заміщують. І сама Є. це промовила. Тобто, я так підводжу діалог, що сам протагоніст це промовляє. У цьому діагностика та психокорекція йдуть разом. Розуміючи це, ви більше зможете оцінювати свої сили, більшою мірою бачити, наскільки сильна ця емоційна залежність. А яке у вас ставлення до цих цензорів, які дивляться за діями Мадонни, які почуття у вас вони викликають? Або ви їх навіть і не помічаєте?

Є.: Якщо чесно, то вони в мене викликають певний дискомфорт. Я їх трошки побоююсь. Добре, що вони знаходяться трохи далеко, і, я сподіваюся, що це пройде непомітно для них. І вони мене побачать вже там, а не на цьому шарфі.

П.: Тому, що є ризик, що все зіпсується?

Є.: Так.

П.: Чи буває так і в житті, що цензори, які знаходяться все ж на досяжній дистанції від вас, деструктивно впливають, паралізують ваші дії?

Є.: Вони не паралізують дії, вони викликають дискомфорт від цих дій. Тобто, те, чого хоче людина, йде неусвідомлено, від душі. Вона відчуває себе

добре тому, що вона діє так, як хоче. А від цього (цензорства) виникає дискомфорт.

П.: Додаткове навантаження?

Є.: Постійно з'являється почуття провини.

П.: Вина, що ви, може, щось не так робите?

Є.: Так.

П.: Чи часто було почуття провини відносно батьків, цієї фігурки, що заміщує (Мадонни)?

Є.: Виникало.

П.: Вони вас в чомусь дорікали? У чому б вони могли дорікнути цю фігурку? Запитати: «Зрозуміла ти, що ти не така?» Або щось інше?

Є.: Ні. Ніколи. Побічно чула, коли між собою спілкувалися.

П.: Якби так сталося, що ви тут в раю, що б ви сказали або зробили?

Є.: Перш за все, я б подивилася на людей, які там знаходяться, познайомилася б з ними. Відчула б радість від дотику до чогось "світлого".

П.: Ви не подякували б Мадонну?

Є.: Подякувала б. Сказала б їй спасибі за те, що вона допомогла мені потрапити туди, де я завжди хотіла перебувати.

П.: Вона ще раз не втрималася б і запитала вас: «Якщо ви так вже завжди хотіли там знаходитися, то у вас спочатку, коли пред'явили картинку, була можливість відразу там перебувати». І всі питання вирішені, і ми б не ходили колами. Що ж людині заважає потрапляти в рай? Навіть тоді, коли у нього є можливість?

Є.: Боязнь невідповідності.

П.: Бажання, щоб хтось узяв на себе цю відповідальність, визначив, що ви все-таки хороша. Щоб хтось зняв сумніви. Ось що нам заважає. Почуття самопокарання, яке поміщає в ризиковану ситуацію. Таку діаду, залежність можна віднести до об'єктних відносин, які "відриваються" від тих відносин, що були між батьками і дитиною і переносяться абсолютно на інші об'єкти.

Можете поділитися почуттями, які ви відчували, коли працювали з картиною.

Є.: Почуття полегшення від ситуації, що проговорюється. Я, можливо, йшла до цього. Рефлексувала і усвідомлювала причини. Шукала якісь закономірності, але почуття не завжди можна проговорити.

П.: Як ви думаєте, чи випадково було, що коли ви потрапили в рай, то з моєї підказкою подякували Мадонну, а не відразу це зробили. Може, важко дякувати батьків за щось?

Є.: Може бути, так.

П.: Тому що заважають залишкові явища від пройденого темного. "Відгукується" це тоді, коли ми зі світлою душею, світлим поглядом повинні б "повертатися" до батьків. Таким чином, ми бачимо динаміку, спрямованість психіки, її зорієнтованість. І це допомагає, оскільки спрямованості зумовлюють конкретику на поведінковому рівні.

Додаток Д. 9

Стенограма глибинно-корекційної роботи з респондентом Н.

П.: Де ви себе бачите на картині (рис. Д.1.1)? З ким ідентифікуєтеся? В який образ втілилися б?

Н.: Я – в цій фігурці, яка ближче до Мадонни. У неї вже є успіх. Якщо шарф обірветься, то вона схопить руками за край цієї споруди.

П.: Що б ця фігурка сказала Мадонні? Адже тут є ризик, що вона відпустить шарф, тобто залежність від Мадонни. Можливо, нічого б не сказала, а очікувала вирішення власної долі?

Н.: Я б спитала, навіщо вона це робить? Щоб бути впевненою, що доповзу нагору, до раю.

П.: Ваші слова звучать з позиції зверху. Реально позиція фігурки, яку ви обрали, - знизу. Але ваші слова стосуються позиції зверху, і прирікаєте

себе на те, що Мадонна може відпустити шарф. Адже у вашій психіці є програма – весь час займати верхню позицію. Мадонна могла б сказати: «Не даремно ти потрапила в пекло. Варто тобі туди повернутися. Я тебе сюди витягла, а ти аналізуєш, чи це добре, чи це погано. Радій з того, що ти вже близько до раю». І ви б при цьому подумали: «Яка Мадонна жорстока».

Н.: Так і є!

П.: Ми можемо актуалізувати теплоту в чужому серці або порожнечу. Ви таким висловлюванням задаєте порожнечу.

Н.: Так. Я сказала це тому, що була невпевнена в собі.

П.: Невпевнена, чи дійсно заслуговуєш на, щоб перейти до раю?

Н.: Так.

П.: За цим криється почуття меншовартості, грізності, що закладається батьками. Рідко коли батьки спеціально говорять: «Ти - меншовартісна», лише у крайнощах. Часто йдеться про певні огріхи, недосконалість дій дитини. Повторіть ще раз своє запитання до Мадонни.

Н.: Навіщо ти це робиш? Адже за певними законами я потрапила в пекло. Чому ти рятуєш мою душу? Мене це насторожує.

П.: Ти очікуєш, що Мадонна не лише допоможе тобі потрапити до раю, а й очистить від сумнівів у собі, що ти закономірно потрапила до раю. Тобі бажано було почути: «Дівчинко, ти випадково потрапила до пекла. Ти негрішна, достойна першопочатково бути в раю».

Н.: Так, це приємні слова.

П.: Тобто хтось повинен допомогти тобі позбутися порожнечі. Мадонна повинна наповнити світлом, теплом, впевненістю у собі. Спробуй ще раз поставити це запитання. Спробуй втілитися в Мадонну і відповісти на свої запитання.

Н.: Ти вже достатньо настраждалася, і я можу забрати тебе. За те, що ти потрапила до пекла, ти вже відпрацювала. Тому, мені здається, що тебе варто взяти до раю.

П.: Яка різниця між словами, які говорила Мадонна, і словами Н. в позиції Мадонни? Мадонна зробила акцент на твоїх перевагах, що ти добра, не повинна потрапити до пекла, достойна раю. Ти робиш акцент на своїх стражданнях. Психіка розставляє акценти під впливом попереднього досвіду. Якщо акцент поставлений на стражданнях, то може бути тенденція й іншу людину занурювати в страждання, зокрема батьків. Добрими намірами дорога встелена до пекла. Колись батьки підірвали відчуття власної переваги, позитивних якостей, потенціалу. Як можна реалізувати власний потенціал, якщо психіка акцентує увагу на пережитих стражданнях? Тоді, якщо хтось робить тобі добро, то виникає сумнів у його добрих намірах. Ти говорила, що коли бачиш, що інша людина потребує допомоги, але не просить про це, то навіщо її надавати. Це проекція. Адже сама колись потребувала допомоги, але батьки її не надавали.

Н.: Так. Тепер у мене проявилась недовіра до доброти Мадонни.

П.: Ти опосередковано проявляєш недовіру до доброти, бо розчарувалася, перебуваючи з раннього дитинства в ситуації едіпової залежності. У процесі психоаналізу малюнків ми виявили яскраві приклади – з бабусяю, вчителькою. А значить, ти не адаптована до ситуації, бо в тебе мета – пройти до раю. Тут можна було б сказати: «Мадонно, я вражена твоїм добрим серцем, я дуже тобі вдячна! Ти єдина і неповторна у цьому світі за можливостями робити добро людям, що назавжди зостанеться у моєму серці». Після таких слів вона б не змогла відправити тебе назад, у пекло. І їй би тоді було погано: «Як же я могла так вчинити!» Ти говориш такі слова, начебто не дуже тобі потрібно проходити до раю. Ти перекладаєш відповідальність на неї, щоб не бути їй вдячною. Витоки – у батьківській сім'ї: що б батьки не робили, ти так повертаєш ситуацію, що не зобов'язана бути їм вдячною.

Н.: Я вдячна батькам за єдине – за те, що я є.

П.: Теоретично – так. Але коли є конкретна ситуація на емоційному рівні про це забуваєш, пам'ятаєш лише раціонально. Оптимальна поведінка

потрібна нам, щоб підніматися вгору, реалізувати власний потенціал. Інакше є ризик весь час опинятися «у пеклі».

Н.: Я не буду дуже перейматися, якщо Мадонна мені не допоможе. Я схоплюся руками за цю споруду.

П.: Це означає, що ти не налаштована на партнерські стосунки, швидше залишаєшся сам на сам із проблемою. Адже зрозуміло, що Мадонна тут господар, від неї залежить, схопишся ти чи ні. Якби ти опинилася в раю, Мадонна сказала б: «Я втомилася, залишаю тобі шарф, щоб ти перетягувала душі з пекла».

Н.: Без проблем, я б перетягла людей з пекла стільки, скільки б змогла.

П.: Тоді пекло було б вичерпане.

Н.: Так! (Сміється).

П.: Це означає, що у батьків не залишилося шансів ні в чому тобі дорікнути. Які б вони не робили закиди, все одно вони будуть хибними. У тебе більшою мірою викличуть співчуття люди, яких також спіткала невдача, аніж дуже успішні, щасливі.

Н.: Успішні люди у мене викликають захоплення.

П.: У тому випадку, якщо вони не підкреслюють свої переваги.

Н.: Коли я бачу успішну людину, в мене викликає бажання замислитись, чому вона має досягнення. Людину нижчу за мене я буду тягнути за собою.

П.: Ти говорила, що якщо не попросять, то ти не проявлятимеш активності. Ти бажаєш не лише бути на одному рівні з іншою людиною, а ще й мати переваги.

Н.: Звичайно!

П.: Захоплення – у тому випадку, якщо такі люди не відтіняють твою нижчу позицію. Тоді опосередковано така людина може відтіняти твою психологічну знедоленість, а значить, автоматично виникатимуть негативні почуття. Якби святі сказали: «Стань на наше місце, будь цензором Мадонни. Поспостерігай за Мадонною, потім нам розкажеш».

Н.: Я не буду осуджувати Мадонну, бо її дії мені видаються правильними.

П.: Правильними, бо й сама ти опинилася в раю. І святим також не будеш нічого розповідати, адже вони можуть її засуджувати. Тобто ти людина вдячна: якщо тобі зробили добро, то намагаєшся нічого не робити такого, що б цій людині зашкодило.

Н.: Так.

П.: Ви проговорюєте морально забарвлені цінності, які для вас є вагомими. Цей фрагмент дозволив побачити, що за вашою високою позицією приховується певне самовідчуття, почуття меншовартості, що походить від обмежень, які накладалися батьківськими впливами. Є велика залежність від оцінки іншими людьми, коли свідомо ви намагаєтеся звільнитися від таких рамок. Питання «Чому ти мене сюди перетягуєш?» стосується цієї рамки. Підтекст такий: «Яку рамку ти на мене одягаєш? Позитивну чи негативну? Тобі мене просто шкода чи ти об'єктивно мене оцінюєш як особу достойну бути в раю?» Почуття меншовартості викликає певну траєкторію поведінки як спосіб психотерапевтування себе. Щоб звільнитися від почуття меншовартості, кожного разу тобі потрібна інша людина. Оскільки інша людина (батьки) формувала це почуття, то й для звільнення від нього потрібна інша людина, яка від нього рятувала, звільнила. При всьому прагненні до незалежності - величезна залежність від іншої людини. Для психіки немає нереалізованих потреб – «я хочу займати високу позицію, і я її вже займаю». І це маскується від свідомості. Бо була пряма пропозиція стати рецензентом Мадонни, і Н. цього не зробила. Але мимохідь, опосередковано вона здійснювала рецензування дій Мадонни, про що свідчить запитання. Несвідоме знаходить для цього ту ситуацію, коли інша людина іде з добром, адже за логікою несвідомого «я за це не буду покарана». І тоді виявляється, що якщо до вас людина йде зі злими намірами, то ви маєте повне право її покарати, а якщо з добром, то «я можу віддавати їй належне за минулі страждання». (До Н.): - Чи не помічали ви, що коли досягаєте певних успіхів,

то можете це використовувати як батіг для інших людей за те, що ці успіхи могли б бути більшими, більш досконалими?

Н.: Так, це дійсно є.

П.: Ти неначебто перевіряєш, чи дійсно людина до тебе йде з добрими намірами. Якщо це дійсно так, то людина не зверне уваги на цю некоректність.

Н.: Дійсно, так.

П.: Але ж допомога тобі потрібна, а ти навантажувеш іншу людину, яка повинна запевнити тебе у своїх добрих намірах. Якщо у неї не добрі наміри, то краще «я буду в пеклі». Адже великої різниці немає: чи бути в пеклі, чи в раю з людиною, у якої злі наміри. Тобто важливим є щирі почуття до тебе й гарне ставлення.

Н.: Так.

П.: Але добрі наміри в інших людей можуть бути ще «на ніжних ніжках». Вони ще не зміцнились, а ти їх вже руйнуєш. Потрібно навчитися їх зміцнювати. Це інфантильна позиція, коли ми вважаємо, що хтось повинен безмежно любити. Таке прагнення стосується батьків. Тоді кожен крок – це пошук гарних батьків. Але для кожної людини найбільш вагомою є вона сама. Інша людина важлива для неї в контексті її проблеми. Практична психологія вчить, що завжди є певний компроміс, який сприяє оживленню стосунків. Людина може дуже багато страждати в житті, але не заслуговувати на те, щоб бути в раю. Для Н. важливою є самобереженість, захищеність, відсутність страждань, упередження себе від тяжких переживань. Для невідкоригованої людини завжди погано: чи невдача, чи успіх. На підґрунті успіху людина відривається від реальності й робить те, що спричиняє прикроці. Виходить замкнене коло.

Н.: Дякую, після такої роботи я побачила свою реальну поведінку. Це для мене відкриття, я впевнена у прогресивності змін.

Стенограма глибинно-корекційної роботи з респондентом Д.

П.: Де ви себе бачите на картині? З ким ідентифікуєтеся. В який образ втілилися б (рис. Д.1.1)?

Д.: Для мене верхнє зображення не є раєм, чимось бажаним.

П.: Що заважає вам сприймати рай?

Д.: Тьмяність кольорів, щось неконкретне, дивні дерева. Рай не повинен бути таким. Я б намалювала все яскравим, святковим.

П.: Але ж це - ніч!

Д.: Мені здається, що в раю не повинно бути ночі, тому я не сприймаю цей рай.

П.: Тобто ви не любите ніч?

Д.: З одного боку - люблю, а з іншого - вважаю, що в ідеальному світі її не повинно бути. Рай - це ідеальне місце перебування. Я хотіла б, щоб усе було білим, світлим.

П.: Ви не можете сприймати таку картинку раю – сірі його тони? Це стосується і сприймання інших людей?

Д.: Я намагаюся навчитися сприймати людей такими, якими вони є, тому що змінити ми нікого не можемо - тільки себе.

П.: У вашому висловлюванні присутній психологічний захист. Ви говорите: «Ми нікого не можемо змінити, тільки самі себе», і це та умовна цінність, яка може звеличувати ваше професійно-психологічне «Я». Чи сприймаєте в людині «чорне», чи ви його побоюєтеся?

Д.: Так, я часто перериваю хороші стосунки з людьми, щоб вони не перетворилися на погані.

П.: Ви перериваєте на тому моменті, коли «чорне» в людині ще не побачили? Тоді ви штучно робите людину «чорною»?

Д.: Напевно, так. Мені дуже складно з цим боротися. Спочатку я починаю ідеалізувати людину і не бачити її недоліків, і мені важко, коли недоліки виявляються. Тому краще запобігати цьому процесу, не очікуючи, коли недоліки виявляться самі по собі.

П.: Припустимо, що ви знаходитесь в пеклі і у вас є можливість перейти з темряви в рай. Потрапивши туди, ви щось змінили б?

Д.: Я б напевно тоді асоціювала себе з фігурою угорі, на шарфу.

П.: Тобто ви вже далеко піднялися?

Д.: Так.

П.: А чим вас не влаштовує скорботна фігура внизу?

Д.: Мене дратують такі люди, бо вони драматизують ситуацію.

П.: Вам це теж інколи властиве?

Д.: Так.

П.: Саме тому нижча фігурка з пекла вами відчужується. Ви себе ототожнюєте з фігуркою, що стоїть прямо, близько мети.

Д.: Думаю, що так.

П.: Невідоме для вас неприйнятне. Ви говорили, що з хлопцем перериваєте стосунки тому, що не бачите перспективи?

Д.: Так, я не бачу нашого спільного майбутнього, тому що відносини треба переривати. Знаючи себе і своє ставлення до хлопців, мені завжди шкода людини, тому що у наших відносинах, у любові завжди немає майбутнього і перспектив.

П.: За динамікою, це одне й саме. Ви уникаєте позиції внизу. У скорботної фігури невідома перспектива – чи ступить вона на цю доріжку. Ви можете часто, навіть не зробивши перший крок, гальмуватися тим, що не хочете в цю скорботну позу потрапляти. Особливо в ситуації вибору, коли не упевнена, яким цей крок буде, чи забезпечить успіх. Мадонна задає запитання. Які б вона поставила запитання до вас, з огляду на ситуацію?

Д.: Чи спокутала ця фігурка те, що трапилося?

П.: Те, чому вона потрапила в пекло?

Д.: Так, перебуваючи в пеклі.

П.: І що б відповіла фігурка?

Д.: Вона б відповіла, що не впевнена. У неї немає такої впевненості.

П.: Тут виявляється тенденція до самопокарання. Скільки б не пережила, але ще не спокутала. За цим стоїть почуття провини, джерела якого ще потрібно шукати. Фігурка сказала, що не знає, чи спокутала свою провину. Що б відповіла їй Мадонна?

Д.: Напевно, це не тобі вирішувати.

П.: А кому? Богові?

Д.: Так. Саме це Бог і вирішує!

П.: Бог і батько - за архетипами це одне і теж. Апеляція до образу, що якимось чином синтезується з батьком. Можна сказати, що скільки б батько не переживав, як би не страждав, яку чашу він би не випив, усе рівно цього буде недостатньо, щоб ви його простили, з любов'ю до нього поставилися.

Д.: Думаю, так. Я могла б його прийняти, але щирого ставлення в мене не було б.

П.: Ви ідентифікуєтеся з образом батька. Виходить, скільки б ви не страждали – цього недостатньо. Якби ця фігурка запитала: «А можна, я звернуся до Бога, щоб вирішити це питання?»

Д.: Вона б так і зробила.

П.: Нехай фігурка звернеться до Бога.

Д.: Я думаю, що Бог дозволив би їй бути у раю.

П.: Вам важко проговорити від імені фігурки?

Д.: Так. Фігурка сказала б: «Прошу вибачення, Боже, за усе, що зробила, якщо можна, пусти мене».

П.: Тепер текст інший. Адже ви раніше говорили про те, чи спокутала гріх, що це вирішувати Богові. Потрібно спитати: «Чи спокутала?» Але ви просите пробачення за усе, що зробили. Це свідчить про жорстку ідентифікацію з образом батька. Запитайте, що треба було б запитати фігурці.

Д.: Чи спокутала я свою провину? Бог відповість: «Ні».

П.: Ми бачимо протиріччя: сказавши, що не до кінця спокутала, Бог надасть допомогу. А яку ж тоді допомогу він повинний надати?

Д.: Він візьме, прийме в рай цю фігуру.

П.: Тобто, іншого результату і бути не може?

Д.: Так, не може.

П.: Спостерігаємо ідеалізацію «Я», коли є абсолютна впевненість, що ви - не в цій зігнутій фігурі, а там близько до раю. Що змінилося б для фігурки, якби вона потрапила в рай? Вона б продовжувала спокутувати провину?

Д.: Вона б стала вільною, їй не треба було б спокутувати нічого.

П.: Виходить, провина знялася б.

Д.: Так.

П.: Лише тому, що вона разом з Богом?

Д.: Так.

П.: Разом з Богом – разом в батьком, і нічого не треба було б спокутувати. Природно, що в цьому можуть бути джерела релігійних прагнень - порятунком від почуття провини. «Я разом з Богом через поклоніння, через скорення і прийняття позиції прощення за те, що я винна».

Д.: Так.

П.: А як фігурка вплинула б на тих, хто в раю?

Д.: Я не думаю, що вона якось може вплинути на когось. Вона буде знаходитися в гармонії з тими, хто там знаходиться.

П.: А до кого, перебравшись туди, фігурка приєдналася б?

Д.: До святого Петра.

П.: Вона б залишила Мадонну?

Д.: Так.

П.: Бажання з'єднатися з батьком. Тобто вона була б винна за те, що в неї немає почуття вдячності? Чи Мадонні, раю, не треба бути обтяженою подякою?

Д.: Я думаю, що якщо вона свята, то мене зрозуміє.

П.: Це ваша філософія життя. Поняття «святість» до себе ніяк не відносите?

Д.: Ніяк.

П.: В цьому протиріччя: з одного боку, сумнівів не може бути в тому, що достойна бути в раю, а з іншого – не відносите себе до святих. Поняття «святість» до себе ніяк не відносите?

Д.: Ніяк.

П.: В цьому протиріччя: з одного боку, сумнівів не може бути в тому, що достойна бути в раю, а з іншого – не відносите себе до святих. Поняття святості припускає якусь оптимально прийнятну поведінку, почуття подяки.

Д.: Але ж Бог прийняв мене у рай.

П.: Зрозуміло, що хтось бере на себе відповідальність за нашу поведінку. На картині двоє святих, могли б вибрати когось, до кого б ви приєдналися?

Д.: Так, до того, хто вище.

П.: Прагнення до сили, захисту зберігається увесь час. «Приєднуюсь до того, хто вагоміший» - це захисна реакція. Не заважала б людина поруч, адже вони в такій діаді, гармонії?

Д.: Так, інший святий створює якийсь дисонанс для мене.

П.: Ви повинні б була стати між ними?

Д.: Так.

П.: Він би ображався на вас за те, що не його вибрали?

Д.: Так. Є бажання забрати його з картини, якщо припустити, що мені самій треба вибрати собі місце.

П.: Уявімо, людина, яку ви вибрали, подарувала вам шарф, якій дістає до пекла. Ви б скористалися ним, опустили б для страждених у пеклі?

Д.: Обов'язково.

П.: А як упевнитися, що на шарф йдуть люди, які дійсно спокутали свою провину? На місці Мадонни що б ви сказали цій фігурці і всім наступним?

Д.: Я б зарадилла звернутися до Бога по допомогу, якщо вони хочуть потрапити в рай.

П.: Шарф би опустила, але не перетягала б, а чекала дозволу Бога?

Д.: Так, я не в праві вирішувати. Таке право має тільки Бог.

П.: А навіщо ж тоді опускати шарф?

Д.: Я упевнена, що Бог вирішив би на їх користь.

П.: Ви вірите, що ваші рішення – це і рішення Бога?

Д.: Напевно, так.

П.: Цікаво, що ви підштовхуєте Бога до вами визначеного рішення. Адже ви першою спускаєте шарф. В цьому прояв ідеалізації власного «Я» - спроба вплинути на самого Бога в бажаних рішеннях. Тобто позиція така: «Боженько, допоможи мені будь ласка, утвердитися в тому, що я людина добра і надаю допомогу стражденним». Бог міг би відповісти: «Стверджуйся в цьому без моєї допомоги, якщо ти хочеш стати такою. Ти опускаєш шарф, але моїми руками повинна забезпечувати уявлення про себе».

Д.: Усі, хто знаходяться в пеклі, хочуть потрапити в рай. Якби так було сказано, то я б не залишила нікого в пеклі. Адже якщо людина побувала в пеклі, то гідна того, щоб потрапити до раю.

Дякую Вам!

Глибинно-корекційна робота з використанням репродукцій художніх творів (неавторських малюнків) з зображенням шахової символіки

Додаток Е. 1

Стенограма глибинно-корекційної роботи з респондентом В.

П.: 1. Чи відіграє для тебе роль те, що образи картини представлені на фоні темного і білого як шахівниці; що є протистояння, є певна гра, є такі переходи (рис. Е.1.1).

Рис. Е.1.1. Картина

Ілен Мейєр

І.: 2. Я на цьому не зосереджувалась. Мені тут сподобалися квіти, у них така цікава ваза.

П.: 3. Як би ти назвала цю картину? Таку троянду з такою вазою. Яка провідна ідея? Сама придумай. Що воно означає для тебе? Ти хочеш, щоб такою була твоя сім'я? Такою цільною? Або це твій кращий стан? Або це твої тривоги, що ти перебуваєш на такому острівці?

І.: **4.** Ні, я про таке навіть не подумала. Мені чомусь прийшов у голову літній вечір.

П.: **5.** Літній вечір – це означає умиротворений стан?

І.: **6.** Мотив води, квітів. І причому такі квіти, які розкрилися.

П.: **7.** Якщо літній вечір, то які почуття ти переживаєш в цей літній вечір.

І.: **8.** Спокій, очікування.

П.: **9.** Очікування приходу когось?

І.: **10.** Чомусь у мене очікування навчання.

П.: **11.** Очікування навчання?

І.: **12.** Так.

П.: **13.** Набираєшся сил, щоб з великим бажанням і завзяттям вчитися. Але якщо подивитися все ж на ці квадратики, ти у своєму житті була на світлому і на темному, чи все твоє життя проходить тільки по світлому?

І.: **14.** Може темні квадратики і є, але я чомусь помічала тільки світлі. Я ось ці чорні квадратики ніби відриваю у своєму сприйнятті.

П.: **15.** Це в тебе така захисна система? Так вона працює?

І.: **16.** Я так не думаю. У мене в принципі таких глобальних проблем з навчанням і сім'єю немає.

П.: **17.** Ми щось подібне бачили. Якщо якісь негаразди виникали з тим хлопцем (апеляція до матеріалу попередньої роботи), то ти «посвітліла» і прийшла до батьків. Округлою, не навантаженою проблемами. Це ми вже виходимо на умовну цінність. Це моя умовна цінність – не згущувати, а вміти освітлювати ситуацію. Тоді є можливість піти від якихось проблем: «Я буду вибирати і йти цими світлими квадратами».

І.: **18.** Так, не треба зайвий раз про це думати, переживати, легше вирішити – і все.

П.: **19.** Чия ця цінність з родини – тата чи мами?

І.: **20.** Мама у мене любить попереживати. У тата це все всередині.

П.: **21.** Він теж на поверхню намагається цього не показувати. Ти в цьому схожа з ним, або ти не замислюєшся і відкидаєш.

І.: **22.** Ні. Я готова ризикнути. Тато, навіть, не готовий вирішити якусь сімейну ситуацію. Мама у нього запитує щось, а він каже, мовляв, давай потім поговоримо. Він не вирішує, а мені легше відразу поговорити і все вирішити.

П.: **23.** І буває таке, що ти поговориш і в результаті ще згущуєш фарби.

І.: **24.** Хоч якесь бажання, прагнення визначитися.

П.: **25.** Значить, ти довго не можеш бути з якимось важким почуттям.

І.: **26.** Так.

П.: **27.** Тобі потрібно його кудись або діти, або прояснити.

І.: **28.** Мені його потрібно прояснити.

П.: **29.** І завжди тобі це допомагає, чи ти цим почуттям ще навантажиш і партнера? І ці ваші гострі кути з партнером чи не викликані твоїм бажання прояснювати?

І.: **30.** Значить, це він більше прагне прояснити, ніж я.

П.: **31.** І ти переконуєшся в тому, що це добре.

І.: **32.** Так легше.

П.: **33.** Чи завжди вдається прояснити, чи від спроб прояснити все ще стає більш не зрозумілим.

І.: **34.** Не те, щоб не яким, а хоча б спробувати прийняти це. Є таке, що з цим можна якийсь час пожити, чи воно вирішиться пізніше, і ти приймаєш це, а не постійно переживаєш і думаєш «О боже, а що ж буде завтра?»

П.: **35.** Значить, ти не хотіла б жити в тривозі і в невпевненості.

І.: **36.** Так.

П.: **37.** Отже, тебе перспектива припинення ваших взаємин дуже не радує. І, навпаки, дуже тривожить. Ти не хотіла б їх втратити. Ти говориш, що «я не хочу турбуватися про завтрашній день», ти б хотіла бути впевненою, що ось ця діада буде мати тільки розвиток, а не розпадеться, в

результаті чого хтось кудись піде. Адже тоді не доведеться такою світленькою, кругленькою прийти до батьків (апеляція до матеріалу попередньої роботи).

І.: **38.** Це значить, мене влаштовує, що ми вирішуємо якісь конфліктні ситуації, і при цьому мені не потрібно бути безхребетною.

П.: **39.** І тому для тебе ця діада є дуже важливою, щоб тобі не доводилося набувати цю безхребетність.

І.: **40.** Ну, я навіть не думаю про це.

П.: **41.** Природно, ти не думаєш про це, тому що це для тебе небажано. Є ж свідомі і несвідомі сфери психіки. Зараз ти поринаєш в методіку, яка дозволяє цілісно розпізнавати психіку – свідому і несвідому сфери.

І.: **42.** О! І ось тепер вона котиться по світлому полю (кулька на рис. Е.1.1).

П.: **43.** Ось бачиш, якби ми все це не пропрацювали, то для тебе це так і було б не зрозумілим. Психіка стерильна і запрограмована, і глибинне пізнання саме тим цікаве, що ми вивуджуємо щось дуже для людини неординарне, цікаве і їй властиве, на що вона навіть погляд не повертає. «Я про це навіть не думала», але коли довелося попрацювати, то сама ж помітила. Найважливіше, що не я це запропонувала, а сама рука це вибрала (рис. Е.1.1), тому що ти про це не думала, а твоє єство і твоя рука знає, якою ти прийдеш до батьків.

І.: **44.** От і маєш! Значить, це я і моє несвідоме.

П.: **45.** Несвідоме те, що ти округла і тобі не треба напружуватися, віяло спокійне, тобі не треба доводити свою «хребетність» (апеляція до матеріалу попередньої роботи).

І.: **46.** Так.

П.: **47.** І тоді спокій.

І.: **48.** Ви праві.

П.: **49.** Ця безхребетність з дитинства, від батьків, і ти була дуже мила їхньому серцю і душі. Вона має десь такий осередок, у серці зберігається, тому що тобі завжди хочеться бути приємною і бажаною для батьків.

І.: **50.** Я так не можу сказати. Є свої конфлікти.

П.: **51.** Це те, що в дитинстві тебе єднало з батьками.

І.: **52.** У дитинстві – може бути.

П.: **53.** Як ти думаєш сама, чому в такий літній вечір ти бачиш, що присутній саме цей камінчик, а не будь-який інший. Забули вже про все, що говорили до цього. Як ти сама думаєш? Я раптом виявила, що точнісінько такий же камінчик, як ти його і виставляла сама. І сама здивована, що саме ця картинка тебе дуже привабила. Хоча ти навіть не бачила, що там є цей прозорий камінь.

І.: **54.** Чомусь мені якось добре. У такому вигляді мені добре. Я не переживаю, спокійна, все вирішено.

П.: **55.** А це напевно залишки якихось негараздів, якоїсь боротьби, шматок хвоста якогось. Чи це прикраса – на вазі.

І.: **56.** Ну це завитки якісь, ваза ж не проста. У мене були казки татові, книжка така була.

П.: **57.** А, татові казки.

І.: **58.** Так, точно у мене були якісь китайські або японські казки.

П.: **59.** Тепер зрозуміло, ось так відгукується це дитинство. Можна спрогнозувати, що в дитинстві ти була такою округлою і такою чистою, як ця кулька, і напевно у відносинах з батьком.

І.: **60.** Ми з ним квіточки купували, ходили маму зустрічали.

П.: **61.** Ось як я кажу, що несвідоме живе, воно має такий осередок – недоторканий. Значить, ти вже прояснила, що для тебе важливо, щоб у ваших взаєминах з партнером теж було більше ось таких відчуттів, коли ні про що не турбуєшся, коли ти насолоджуєшся присутністю іншої людини. Може, він та ваза, яка підживлює троянди твоєї душі. Що б ти могла сказати?

І.: **62.** Мені все-таки здається, що якщо якась проблема виникає, батько каже, щоб я сама її вирішувала. А якщо тут виникає проблема, то мені партнер допомагає: «Не переживай, все буде нормально. Я допоможу». А якщо з батьком, тут мені самій треба вирішувати проблему.

П.: **63.** Зрозуміло. Ми з'ясували, що це ще дитячі відчуття. Але батько – не поганий вихователь у вас, тому що він пробуджував самостійність: що у тебе, що у брата, - коли тебе це могло і напружувати, тому що завжди дитина, коли вже дорослішає, то вона сподівається, що їй будуть допомагати і вирішувати проблеми.

І.: **64.** З цього приводу у брата більше з батьком конфліктів, ніж у мене. Це він йому постійно говорить, що він йому не допомагає, а у мене спокійно. І відразу такі теплі спогади.

П.: **65.** Тоді ви прояснили, що ваш партнер робить щось таке приємне для цієї фігурки, чого їй стало не вистачати, коли вона почала підростати, коли казки закінчилися і стало не вистачати батьківської підтримки.

І.: **66.** Напевно.

П.: **67.** І тоді ця фігурка почала набувати певну дистанцію, в унісон з його настановами «Ти сама, ти сама ..», але все одно, коли ця фігурка надає допомогу, то вона нагадує про цю ауру, яка була в дитинстві від батька. І тому ти цінуєш, що ти сам на сам не залишаєшся зі своїм досвідом.

І.: **68.** Взагалі, так.

П.: **69.** Важливо не який досвід, а важливо, що ти переживаєш позитивні почуття в достатній мірі. Ти відволікаєшся на проблеми партнера і допомагаєш?

І.: **70.** Намагаюся. І можна сказати, завжди. Але він такий, що якщо у нього є якась проблема, то він її сам вирішить, але він про неї скаже і зі мною порадиться. Проте останнє слово за ним. Я йому не потрібна, щоб вирішити проблему.

П.: **71.** А ось тут одна троянда впала. Це означає, що були якісь втрати в твоєму житті?

І.: **72.** Напевно, це бабуся.

П.: **73.** А тут ще одна?

І.: **74.** Нічого не спадає на думку.

П.: **75.** Але це ж не твій малюнок. Може, нічого такого і не було, що впало з твоїх надій.

І.: **76.** Напевно, все-таки це бабуся. Ні. Ось це бабуся все-таки.

П.: **77.** Я так бачу, що у тебе до бабусі і у бабусі до тебе гарні почуття.

І.: **78.** Так. Дійсно. Вона мені вишню привозила.

П.: **79.** Значить, вона на відстані, але ти відчуваєш, що вона тебе любить.

І.: **80.** Звичайно. Пісні, віршики розказувала.

П.: **81.** А якби в тебе була можливість переміститися ось на цей квадратик, ти б пішла туди?

І.: **82.** Ні.

П.: **83.** Значить, тобі підходить саме ця аура. Бачиш, як ти презентувала свої відчуття в унісон з цим художником: твій камінчик помістився на тому, що він намалював.

І.: **84.** Дякую.

Додаток Е. 2

Стенограма глибинно-корекційної роботи з респондентом О.

Респонденту пропонується вибрати неавторські малюнки, які емоційно хвилюють.

О.: **1.** Всі вибрані малюнки мені чимось сподобалися, викликали позитивні емоції, чимось схвилювали. Рис. Е.2.1 привабив мене зображенням тварин.

Рис. Е.2.1. Картина
Е. Бельтана

П.: **2.** Ви обрали малюнок тому, що на ньому зображений кінь?

О.: **3.** Я спочатку дійсно звернула увагу на коней. Потім побачила боротьбу, війну і те, що коні не просто скачуть. На малюнку є нападники (ліворуч) і ті, хто захищається (праворуч). При цьому гинуть люди, які до цієї боротьби ніякого відношення не мають (вказує на лежачих людей і жінку в червоній сукні).

П.: **4.** Боротьба вам нагадує щось із життя? Що відчуває дама в червоній спідниці?

О.: **5.** Вона в жаху від безвиході ситуації.

П.: **6.** Чи можна припустити, що ви асоціюєте себе з цією дамою?

О.: **7.** Думаю, що так. Але поки не знаю, з яких причин.

П.: **8.** Що вам нагадує зображене на картині протистояння: батьківський будинок, окремі фрагменти вашого особистого життя або ще щось?

О.: **9.** Можливо, ситуацію вибору партнера по життю.

П.: **10.** У ситуації вибору все розбурхалось, а ви стояли окремо? Або вас ситуація зачіпала особисто?

О.: **11.** Я, швидше за все, знаходилася між ворогуючими сторонами, бажаючи їх помирити.

П.: **12.** Хто є цими ворогуючими сторонами?

О.: **13.** Мої батьки і тепер вже мій чоловік.

П.: **14.** Чоловік воював за вас з вашими батьками?

О.: **15.** Так.

П.: **16.** Він відстоював свої достоїнства?

О.: **17.** Так. У першу чергу він відстоював свої достоїнства і те, що він гідний мене.

П.: **18.** Ви підтримували чоловіка?

О.: **19.** Так. У той момент я розуміла, що він – «мій чоловік».

П.: **20.** У процесі роботи ми побачили, що зображене на малюнку Е.2.1 відноситься до важливого етапу вашого життя.

О.: **21.** На наступному малюнку (рис. Е.2.2) зображено земну кулю з шахівницею замість материків.

П.: **22.** Чим він вас привабив?

О.: **23.** Мені сподобалася кругла, оригінальна, незвичайна шахівниця.

П.: **24.** Яка основна ідея малюнка? Якщо на попередньому малюнку – протистояння, боротьба, то що символізує цей?

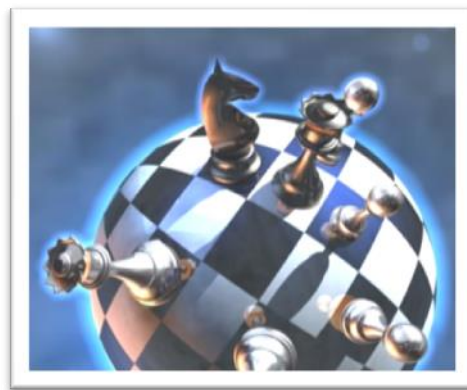

Рис. Е.2.2. 3-D ілюстрація

Т. Саура «Шахи»

О.: **25.** Він символізує існування, де кожен живе на своїй клітинці, пересувається, співіснує.

П.: **26.** Ви хочете сказати, що після боротьби (рис. Е.2.1) все стало на свої місця, настало певне умиротворення (рис. Е.2.2)?

О.: **27.** Так.

П.: **28.** Значить, немає ніяких залишкових явищ, і боротьби нібито не було?

О.: **29.** Війни (рис. Е.2.1) немає завдяки тому, що кожен знаходиться на своєму місці, і не зазіхає на іншу клітинку (рис. Е.2.2).

П.: **30.** Чи можна думати, що ви оберігаєте свою клітинку з чоловіком (рис. Е.2.2)?

О.: **31.** Я оберігаю свою клітинку. Я не наполягаю, як раніше, щоб чоловік йшов на іншу клітинку, щоб мені було комфортно.

П.: **32.** Тобто, ви вважаєте, що його не треба було відправляти на іншу клітинку?

О.: **33.** Так, не треба було цього робити. Зараз я рада, що цього немає.

П.: **34.** Значить, на рис. Е.2.2 немає переможців і переможених, а є просто життя.

О.: **35.** Так.

П.: **36.** Чим вас привабив наступний малюнок (рис. Е.2.3)?

Рис. Е.2.3. Картина І. Мейер

О.: **37.** На ньому знову зображена шахівниця (рис. Е.2.3). До речі, до шахів нас з дитинства привчав батько. І я тільки зараз звернула увагу, що на шахівниці намальовані зів'ялі квіти.

П.: **38.** Парадокс у тому, що у нас є інший малюнок з квітами на фоні шахової дошки, які цвітуть не маючи коріння, а квіти на рис. Е.2.3 – зів'яли, незважаючи на наявність кореневої системи. У цьому полягає певна

суперечність. Напевно, вибираючи неавторські малюнки для нашої роботи, ви іншої картини не побачили?

О.: **39.** Я іншого малюнка, дійсно, не помітила.

П.: **40.** Що вас привабило в цьому зображенні?

О.: **41.** Сподобався місяць, який висвітлює яскраві, жовті квіти. Мені здається, що якщо додати воду, то вони розкриються. Можливо, вони заснули на ніч, а вранці прокинуться. Квіти не зів'яли, вони просто сплять.

П.: **42.** Що вас особливо вразило при виборі малюнка?

О.: **43.** Далечінь, горизонт.

П.: **44.** Можливо, для вас важлива перспектива?

О.: **45.** Так.

П.: **46.** Зображення коренів може позначати важливість батьків для вас?

О.: **47.** Вони дуже значимі для мене.

П.: **48.** Чи можна сказати, що такий настрій у вас буває через залежність від батьків (вказує на зів'ялі квіти)?

О.: **49.** Зів'ялий стан тривав чотири роки після заміжжя. Після нашої останньої зустрічі на авторській школі квіти «прокинулися». Раніше було так: приходиш порадіти, а стаєш зів'ялою.

П.: **50.** Невидимо для себе ви обрали саме ті малюнки, які для вас відображають істотні речі. Що б ви сказали стану в'янення квітів? Може, щоб вони призупинилися в процесі в'янення або взагалі цього не робили?

О.: **51.** Я б сказала: «У вас дуже сильне коріння, вони живі, здорові, і це хороша основа, щоб цвісти цілорічно».

П.: **52.** Ми бачимо, що розрадою в негараздах для вас є батьки. І поки вони живі і здорові, то і ви більш-менш спокійні. Ви і за свої перспективи спокійні завдяки батькам?

О.: **53.** Так.

П.: **54.** Чим привернув вас рис. Е.2.4, в чому його головна ідея?

Рис. Е.2.4. Картина І. Мейер

О.: **55.** Спочатку мене привабив верблюдою (праворуч).

П.: **56.** Що він вам нагадує?

О.: **57.** Пустелю, корабель пустелі. Верблюдою начебто страшний, але в той же час може все витерпіти. Він може довго не їсти і не пити, адже він витривалий і всім допомагає.

П.: **58.** Ви асоціюєте з верблюдом себе або свого чоловіка?

О.: **59.** Напевно, себе, тому що рік тому верблюдою був кораблем пустелі, а потім він перетворювався на звичайний корабель (якщо в тому, зрозуміло, була необхідність).

П.: **60.** Верблюдою на малюнку Е.2.4 дійсно має поводиря?

О.: **61.** Так. Поводир – це мій чоловік.

П.: **62.** Верблюдою йде за ним?

О.: **63.** Я йду за чоловіком. Я свідомо вибирала таку людину для життя, тому що мені комфортніше слідувати за ним. Звичайно, в цьому є свої мінуси...

П.: **64.** А як же тоді приладна перспектива (рис. Е.2.3)? Може, поводир не хоче туди навіть дивитися? Або він прислухається?

О.: **65.** Він прислухається і, одночасно, коли я висловлюю певне бажання, допомагає реалізувати його. Тому поводир мені потрібен – він як допінг моїм бажанням.

П.: **66.** Чи можна думати, що поводир для верблюда (рис. Е.2.4) в якійсь мірі є заміщенням коренів для квітів (рис. Е.2.3)?

О.: **67.** Мій чоловік повністю заміщає мені і матір, і батька.

П.: **68.** Тобто, кажучи про коріння (рис. Е.2.3), ви маєте на увазі, що чоловік – це батько?

О.: **69.** Так.

П.: **70.** Що вам ближче – справжні корені або надійне заміщення?

О.: **71.** Це, швидше за все, рівні для мене поняття.

П.: **72.** Батькам не образливо, що вони знаходяться на одному рівні з чужим чоловіком?

О.: **73.** Мабуть, вже ні, але раніше висловлювали дитячу образу. Наприклад, батьків бентежило, що я нагадувала про їх схожість з моїм чоловіком. Коли я називала свого чоловіка татом, звертаючись до нашої дитини, мій батько заявляв при чоловікові і при мамі, що тато у мене є тільки один. Надалі я стала звертатися до чоловіка тільки за ім'ям.

П.: **74.** Виходить, що ваш батько здригається тому, що думає, що ви звертаєтесь до нього, а виявляється, ви говорите про іншого батька (сміється).

О.: **75.** Так, я посміхнулася, поцілувала тата, попросила вибачення, бо зрозуміла, наскільки я важлива для нього.

П.: **76.** Чи мають для вас значення колони на рис. Е.2.4?

О.: **77.** Вони мені сподобалися.

П.: **78.** Як ви ставитеся до того, що вони нестійкі?

О.: **79.** Я не звернула на це уваги. Мені сподобалося, що вони масивні і в той же час округлі.

П.: **80.** Що символізує вітер, який обволік колони?

О.: **81.** Казку.

П.: **82.** Він викликає приємні асоціації?

О.: **83.** Так. Я немов потрапила в казку.

П.: **84.** Яка головна ідея рис. Е.2.5?

Рис. Е.2.5. Картина
Дж. Тодда «Розбитий»

О.: **85.** Цікаве зображення різних літаючих фігур (рис. Е.2.5).

П.: **86.** Ми пам'ятаємо, що ви проговорили про припинення війни (рис. Е.2.1), коли всі фігури стали на свої клітини (рис. Е.2.2). А на рис. Е.2.5 вони ризикують зіткнутися?

О.: **87.** Мені здається, що у кожної фігури є своя траєкторія польоту, як, наприклад, у землі та у місяця, тому вони не зіткнуться. Можливо, це станеться при космічній катастрофі, в іншому випадку їм нічого не загрожує.

П.: **88.** Ви задоволені перебуванням у своєму домі?

О.: **89.** Там дуже добре.

П.: **90.** Розкажіть, де зображений ваш будинок або будинок вашої сім'ї?

О.: **91.** Він найбільший (вказує на квадрат з двома білими фігурами).

П.: **92.** І найпрезентабельніший?

О.: **93.** Так.

П.: **94.** Вам дуже приємна ця картинка?

О.: **95.** Так.

П.: **96.** А де ваша дитина?

О.: **97.** Тобто де розташований його будинок?

П.: **98.** Так. Може, він знаходиться за вами?

О.: **99.** Я хочу, щоб всі фігури в моєму будинку були разом. Коли вони окремо один від одного, то мені не дуже добре. Я визначаю будинок для себе

тоді, коли ми в ньому всі втрюх. Тож уявімо, що в презентабельному квадраті ми і маленька королева (угорі праворуч).

П.: **100.** У вас дівчинка?

О.: **101.** Хлопчик.

П.: **102.** А причому ж тоді «маленька королева»?

О.: **103.** Королева – це я, а дитина – маленький пішак (сміється).

Великий король нехай працює.

П.: **104.** Чим вас привабив наступний малюнок?

О.: **105.** Мені сподобалася обтічна форма фігур.

П.: **106.** Ви не любите гострих кутів, конфліктів?

О.: **107.** Не люблю.

П.: **108.** Тому вам було не просто пережити війну (рис. Е.2.1)?

О.: **109.** Так. Я знаходилася між ворогуючими сторонами (рис. Е.2.1), як в жаху, який представлений на рис. Е.2.6.

Рис. Е.2.6. Картина Л. Р. Герцог
«Нічия»

П.: **110.** Добре, що ви не втратили і не розірвали свої сукні (вказує на фігуру в червоному, рис. Е.2.1).

О.: **111.** Я бачу, що фігури визирають з вікна (рис. Е.2.6). Відкривається гарний вид на будівлю.

П.: **112.** Яка фігура є для вас центральною?

О.: **113.** Чомусь я завжди вибираю коня.

П.: **114.** Ви ніколи не каталися на конях?

О.: **115.** Ні. У мене була така мрія, але батьки не пустили, оскільки це було далеко за містом.

П.: **116.** Як ви думаєте, яка доля коня, його місія на дощі?

О.: **117.** Він повинен захищати своїх королеву і короля.

П.: **118.** Хто у вашому житті відіграє роль коня?

О.: **119.** З'явилося відразу дві ідеї: мама і середня сестра.

П.: **120.** Виходить, що саме середня сестра не байдужа до вашої долі?

О.: **121.** У нас різниця у віці півтора року, але вона все життя мене опікала, любила, все мені віддавала і доглядала за мною, як за своєю дитиною. Вона мені дуже дорога.

П.: **122.** І мама теж?

О.: **123.** Так. Вони схожі за характером, тому представлені в одній особі.

П.: **124.** Отже, в поведінці з матір'ю і сестрою ви більше дозволяєте собі, сподіваючись, що вас не будуть засуджувати?

О.: **125.** Так, їх можна навіть не соромитися.

П.: **126.** Тоді треба думати, що вони не брали участі у протистоянні (рис. Е.2.1)?

О.: **127.** Вони брали активну участь, оскільки боролися за мене.

П.: **128.** Тобто вони вважали, що діють вам на благо?

О.: **129.** Звичайно.

П.: **130.** Вони були в цьому переконані і йшли «в бій»?

О.: **131.** Так.

П.: **132.** Значить, вони намагалися боротися з вашим майбутнім чоловіком?

О.: **133.** Намагалися.

П.: **134.** Тоді він у вас дуже сильний, якщо вистояв проти такої «армії». Він один вистояв або у нього був помічник?

О.: **135.** Я була і з ним, і з рідними. Я хотіла йому показати, що залишуся з ним у будь-якому випадку.

П.: **136.** Але ж ви могли таким чином похитнути вашу впевненість?

О.: **137.** У ньому я б не втратила впевненості. Просто мені не хотілося припиняти стосунки з родиною, в якій я жила двадцять сім років.

П.: **138.** Виходить, що тепер всі сидять на своїх клітинках (рис. Е.2.2), а фігури матері і сестри втілені в образ коня (рис. Е.2.6). Можливо, мати і сестра завжди стоять на сторожі ваших інтересів?

О.: **139.** Завжди.

П.: **140.** Чи є у чоловіка «кінь», який дотримується його інтересів?

О.: **141.** Це робимо тільки я і мій син.

П.: **142.** Вам приємна така місія?

О.: **143.** Так, адже я є опорою для свого чоловіка. При мені він розкутий, може сказати все, що завгодно. Звичайно, іноді він говорить і неприємні для мене речі, але робить це так, щоб не образити. Ну, а якщо мені буде боляче, то це вже інше питання.

П.: **144.** Я здивована тим, що ви вибрали рис. Е.2.7. Чим мотивований ваш вибір?

Рис. Е.2.7. Картина Г. Моро

«Химера»

О.: **145.** Вибираючи цей малюнок, я не звернула уваги на прірву. Мені сподобалася ідилія відносин: вона любить його, він несе її на крилах.

П.: **146.** Чи можна сказати, що зображена ваша сім'я? Чи малюнок передає почуття, пережиті вами в житті?

О.: **147.** Напевно, відображена наша сім'я. Намальовані різні образи: вона – людина, він – кентавр. У нас з чоловіком інтимна частина сімейного життя в якийсь момент «закрилася» після народження дитини. Я виходила заміж і з метою інтиму теж (сміється), а з появою дитини відносини стали схожі на платонічні. Мені це спочатку не сподобалося, і я стала шукати причину. Чоловік казав, що все залежить від мене, а я цього не розуміла. Виявилось, що така дрібниця, як звернення до чоловіка «тато» мене захищала від нього, я «тікала» від відносин з чоловіком. Тільки після того, як я почала звертатися до чоловіка за ім'ям, у мене «прокинулися» колишні почуття. Але мені доводилося постійно контролювати себе, щоб називати його за ім'ям.

П.: **148.** Нас часто звинувачують, що ми у всьому підкреслюємо актуальність сексуального інтересу. Насправді едіпальна залежність – це імпотування сексуального інтересу в інтимній сфері. Якщо є привнесення в життя програм, пов'язаних з едіпальною залежністю, то вони деструктують взаємини з партнером. Навіть зовнішній аспект – форма звернення до людини – грає роль, і партнери переходять в інший гештальт взаємин. На рис. Е.2.8 відображена ваша типова поза в ситуації, коли чоловіки проявляють до вас інтерес? Або так було колись? Чому ви обрали цей малюнок?

Рис. Е.2.8. Картина М. Хохлачева
«Троянський захист»

О.: **149.** Мій чоловік виявляв добро по відношенню до мене таким чином (фігура праворуч).

П.: **150.** На малюнку представлений етап залицяння?

О.: **151.** Так.

П.: **152.** Чому ви маніритися, відсуваєтесь від нього (вказує на дистанцію між фігурами)? Чому у чоловіка з самого початку є роги (сміється)?

О.: **153.** Це такий капелюх у чоловіка (сміється). Я велика кокетка. Коли чоловік залицявся до мене (ми тоді були цілком зрілими людьми), то я від нього відчувала такий трепет, як в 15 - 16 років, і мені це дуже подобалося. До того ж повернулося відчуття юності. Звичайно, мені хотілося, щоб це тривало довше (сміється).

П.: **154.** Вам зараз не вистачає залицянь, трепетних стосунків?

О.: **155.** Так, не вистачає.

П.: **156.** Вам потрібно, щоб чоловік подавав все «в ротик» (вказує на ложку)? Значить, ви очікуєте побачити в ньому батька.

О.: **157.** Я, в принципі, хочу трепетного ставлення до себе, але чоловік не бажає доглядати за мною.

П.: **158.** Йому, напевно, досить того, що у вас народилася дитина, і доглядати необхідно за нею. Якщо для вас важливо його трепетне ставлення, то сідайте поруч з дитиною, і нехай чоловік кожному з вас подає дві ложечки (сміється).

О.: **159.** Для отримання догляду за собою я йду до батьків.

П.: **160.** Тому, коли ви повертаєтесь до чоловіка, з'являється невдоволення, адже він не проробляє того, що робить по відношенню до вас батько.

О.: **161.** Так. Дякую.

Стенограма глибинно-корекційної роботи з респондентом К.

П.: **1.** Вибери малюнки, з якими ти хотіла б попрацювати.

К.: **2.** Цей малюнок (рис. Е.3.1) мені нагадав фрагмент з дитинства, коли я засинала, мені снівся постійно один і той же сон. Я прокидалася у жаху від кошмарів.

Рис. Е.3.1. Картина В. Сафонкіна

«Герда молиться»

П.: **3.** Як ти зараз пояснюєш, чому тобі снилися ці жахи?

К.: **4.** Мені здається, що деякі речі повинні були ховатися від дітей. У дитинстві я була дуже вразливою і переносила все на себе.

П.: **5.** Думала, що тобі щось загрожує?

К.: **6.** Так. У дитячий садок мене завжди відводив і забирав тато, бо мені було самій страшно ходити.

П.: **7.** У чому залишився цей страх? Може бути, в масці, що плаче (рис. Е.3.2)?

Рис. Е.3.2.Картина Гіурі Лохмюллер
«Дурні правлять світом»

К.: **8.** Я не знаю. Страх можна асоціювати з цією маскою, тому що він уже змився. Мені здається, що маска могла б бути на кулі в дитинстві, а водою її змило. У дитинстві я потрапляла в ситуації, як у сні, так і в реальності.

П.: **9.** На рис. Е.3.2 зображено, що шахівниця закінчується і переходить на інший рівень.

К.: **10.** Це щоб змилася маска і внутрішні страхи разом з нею. Дошка стає чистою, і на ній можна грати знову.

П.: **11.** Чи помічала ти, як страхи проявляються у тебе в свідомому житті?

К.: **12.** Страхи не виявлялися в житті, але соціум допомагав мені їх відчувати. Мене намагалися зґвалтувати, і страх від цієї ситуації актуалізувався.

П.: **13.** Може, ти сама натикалася на небезпеку? Ходила пізно ввечері одна?

К.: **14.** Бувало і так, і так. Тепер намагаюся пізно не повертатися додому. Оберігаю сама себе від такого стану.

П.: **15.** Що б ти сказала цій дівчинці (рис. Е.3.1)?

К.: **16.** Не бійся, ти завжди можеш прокинутися.

П.: **17.** Дівчинка відповідає: «Я боюся прокидатися».

К.: **18.** Створити собі новий сон. Ти господиня свого сну.

П.: **19.** Якби я була господинею свого сну, то я б таке не придумала.

К.: **20.** Не бійся! Покажи, хто в домі господар!

П.: **21.** Дівчинка запитує: «Коли ти показувала, хто в домі господар, ти теж керувалася невидимими для себе, залишковими явищами страхів?»

К.: **22.** Не знаю.

П.: **23.** Якби не страхи, ти б не показувала, хто в домі господар?

К.: **24.** Може бути. Не було б потреби в цьому.

П.: **25.** Страх – акумулювання агресивності в собі. Рано чи пізно він буде проявлятися, тому страхи необхідно упереджувати, так як це потенційна агресія. Що б ти ще сказала по малюнку: що тебе радує, а що спантеличує?

К.: **26.** Радує те, що маска змивається, не подобається форма кулі на малюнку.

П.: **27.** Вона несе загрозу для тебе?

К.: **28.** Так.

П.: **29.** Ти постійно згадуєш «вода змила», але нічого ж не змила?

К.: **30.** Змила маску з кулі.

П.: **31.** Маска жива, яка відчуває?

К.: **32.** На кулі вона була живою.

П.: **33.** Що висловлює маска? Що пережила ця людина?

К.: **34.** Страх.

П.: **35.** На малюнку показано, що вона померла, омертвіла, що не жива.

К.: **36.** Можна сказати, що коли маска була на кулі, вона могла розмовляти, проявляти емоції. Вона перетворилася на омертвілу, коли куля скинула з себе маску.

П.: **37.** Тут протиріччя: ти рада, що куля скинула маску і одночасно вона тебе лякає.

К.: **38.** Так.

П.: **39.** Без маски, а все одно лякає. Ти казала, що маска висловлює страх, була зрощена з кулею, відчувала емоції, а потім змилася. Сталося те бажане, чого ти хотіла, а страх кулі залишився. Що ж змілося?

К.: **40.** Мені здавалося, що страхи – це не сама куля, а куля – це я.

П.: **41.** Ти відчуваєш, що не все від тебе залежить?

К.: **42.** Так, бо є рамки.

П.: **43.** Ти відчуваєш, що доля, життя або поєднання обставин сильніше, ніж ти?

К.: **44.** Так. Крім того, що від мене нічого не залежить, коли маска знялася, з'явилася шахівниця на кулі, а до того вона була уся біла. З'явилися дороги, правила, щось починає залежати від мене. Мені здається, що якщо маска повністю піде, я буду більш самостійною. Правила – це теж рамки, але без них не можна.

П.: **45.** Ти апелюєш до правил, саме вони допоможуть тобі жити без страхів, перепадів?

К.: **46.** Я буду готова вистояти в такій ситуації. Куля вистояла, і якщо маска з'явиться знову – вона буде готова.

П.: **47.** Чи можна вважати те, що на кулі – розворотом?

К.: **48.** Так. Коли вода піде нижче, куля стане чистою шахівницею, незалежною від маски.

П.: **49.** На шаховій дошці є фігурки – це королі?

К.: **50.** Для мене це замки. Вони статичні, вода їх не змие.

П.: **51.** Якщо це замки, то один темний, а другий – світлий?

К.: **52.** Так.

П.: **53.** У якому замку ти б жила?

К.: **54.** Я жила б у світлому.

П.: **55.** А кого ти помістила б у темний?

К.: **56.** Батьків і знайомих.

П.: **57.** Можна думати, що ти вийшла з темного замку?

К.: **58.** Так.

П.: **59.** Якщо зв'язати рис. Е.3.1 і рис. Е.3.2, то дівчинка переживала ці почуття в темному замку?

К.: **60.** Так.

П.: **61.** Біля твого замку є темні фігурки – це вони прийшли в гості?

К.: **62.** Це можуть бути негри, у мене є друзі-африканці.

П.: **63.** Куля не налетить, не зіб'є гостей?

К.: **64.** Ні, куля – це я, коли вона у замку, вона маленька.

П.: **65.** Спочатку ти ставилася до кулі негативно, а тепер змінила на позитивне ставлення?

К.: **66.** Було негативне ставлення, коли присутня маска.

П.: **67.** Можна думати, що ти себе не любиш, коли чогось боїшся? Це тебе сковує і К. зникає?

К.: **68.** Так.

П.: **69.** Тому подвійне ставлення до кулі? За цим може стояти амбівалентне ставлення до матері.

К.: **70.** Так. Можна сказати, у мене було дві матері. До п'ятого класу мене виховувала бабуся, а мама працювала. Коли бабуся померла, для мене це було шоком, було відчуття, що я втратила маму.

П.: **71.** Тобі навіть зараз важко про це говорити?

К.: **72.** Так.

П.: **73.** Тому ти кажеш, що вода змила заплакану маску. Смерть бабусі омертвила щось у тебе? Щось пішло разом бабусею: твої надії, розради?

К.: **74.** Захист. Бабуся – це єдина людина, яка могла змусити мене вчитися.

П.: **75.** Дві мами і два замка. «Куля є, потім вона здується, і її не буде». Це втрата бабусі? Після смерті бабусі тебе хтось втішав?

К.: **76.** Я була в масці і не показувала, що у мене горе.

П.: **77.** Нікому було показувати? Ти думала, що тебе не зрозуміють і не підтримають?

К.: **78.** Так.

П.: **79.** Для мами це певна конкуренція: ти повинна її любити, а не бабусю.

К.: **80.** Так. Маску мені могла подарувати мама, тому що вона ніколи не показувала своїх почуттів.

П.: **81.** Це певне блокування почуттів. Все ховається в кулі, а зверху тільки те, що вже впорядковано, маскує життєві перипетії.

К.: **82.** Маскує те, що внизу кулі.

П.: **83.** Чи можна посадити кулю зверху замка?

К.: **84.** Ні, замок розвалиться.

П.: **85.** Він дуже важкий?

К.: **86.** Якщо такий за розмірами як тут (рис. Е.3.2), то так. Коли куля ближче до замку, вона стає маленькою горошиною.

П.: **87.** Куля сидить у замку?

К.: **88.** Вона там живе.

П.: **89.** Можна вважати, що чорні фігурки – з білого замку, а білі – з чорного?

К.: **90.** Можливо, але я не знаю. Якщо вони з чорного замку, вони просто проходять повз мене.

П.: **91.** Немає інтересу, щоб вони були в білому замку?

К.: **92.** Немає необхідності, тому що на цих фігурках одягнена маска. Мені не хочеться, щоб це впливало на тих, хто в замку.

П.: **93.** Фігурки можуть потенційно нести сварку?

К.: **94.** Так. Вони несуть.

П.: **95.** На цьому тримається їхній союз?

К.: **96.** Так. Все йде через негатив.

П.: **97.** Працюючи з протагоністом, видно як малюнок індивідуалізується і набуває сенсу подвійність відносин. Ми вийшли на протиріччя: вода змиває, але нічого і не змиває, а виявилось, що все зводиться до маски. До кулі протагоніст відчуває негативне ставлення, але в той же час легко себе поміщає в неї. Проблема життя і смерті, що куля може

«луснути» і перетворитися на площину. Зіграли також певну роль чорний і білий кольори. Аналіз дозволив вийти на цікаві речі, усвідомити залежність від минулого досвіду.

Додаток Е. 4

Стенограма глибинно-корекційної роботи з респондентом І.

П.: **1.** Де ти себе відчуваєш на малюнку (рис. Е.4.1)?

Рис. Е.4.1.Картина В. Віллоу «Шах і мат»

І.: **2.** Це я (показує на обох дівчат).

П.: **3.** І темна, і світла?

І.: **4.** Так. Фігурка, що знаходиться між дівчатами, була в моєму житті, але все одно присутня і в даний час.

П.: **5.** Чому корона, схожа на жіночу, впала поряд з ним?

І.: **6.** У мене склалося про нього спочатку гарне враження.

П.: **7.** Потім корона впала?

І.: **8.** Так.

П.: **9.** Біля фігури тріщини. Ваші стосунки дали їх?

І.: **10.** Так.

П.: **11.** З яких причин? Через іншу жінку, можливо?

І.: **12.** Так.

П.: **13.** Інша дама презентована на малюнку?

І.: **14.** Ні, тут тільки я.

П.: **15.** Інша дама може бути в цій короні?

І.: **16.** Напевно, так.

П.: **17.** Ваш партнер побачив корону на іншій дівчині, а не на тобі?

І.: **18.** Вона «корона», що впала!

П.: **19.** «Що впала» з його голови в твоїх очах. Чому дама набула для тебе значимості?

І.: **20.** З певних причин.

П.: **21.** Це твої причини? Ти так себе поставила?

І.: **22.** Ні, це його причини.

П.: **23.** Ця фігурка нестійка?

І.: **24.** Так.

П.: **25.** Треба радіти, що він пішов. Навіщо ти тримаєш його, як тінь спогадів?

І.: **26.** Дуже багато було з ним пов'язано.

П.: **27.** Ти ще не віджила цей досвід?

І.: **28.** Так.

(П. пропонує І. звернутися до фігурки)

Елемент психодрами

П.: **29.** Скажи фігурці: «Іди з мого життя. Мені немає чого пам'ятати про тріщини, пов'язані з тобою, про твою корону, що впала».

І.: **30.** Я б сказала: «Поговори зі мною. Залишилося багато недоговореного через те зникнення. Поясни мені, чому все це сталося».

П.: **31.** Навіщо тобі це треба?

І.: **32.** Щоб ти пішов з мого життя назавжди.

П.: **33.** Посади мене на «порожній стілець» і звільни себе.

І.: **34.** Не так все просто. Він не виходить на контакт. Я не бачу його.

П.: **35.** Звернись до предмета як образу колишнього партнера. Що б ти сказала йому?

І.: **36.** Я припускала, що відношення не вічні, але ти обіцяв все розповісти, знаючи, що будь-яку новину я сприймаю адекватно. Чому ти не розповів?

П.: **37.** Ти зараз живеш без правди або без розуміння ситуації, яка відбувається?

І.: **38.** Без розуміння ситуації.

П.: **39.** У тебе є розуміння, яке ти хочеш, щоб я допоміг змінити?

І.: **40.** Так.

П.: **41.** Ти апелюєш до мене, щоб я пом'якшив твій стан?

І.: **42.** Через тебе у мене такий стан.

П.: **43.** Невже це грає роль, якщо відносини втрачені?

І.: **44.** Зникати безслідно не можна. Потрібно все пояснити.

П.: **45.** Хіба тобі своїх пояснень мало?

І.: **46.** У мене лише здогадки, а не пояснення.

П.: **47.** Ти думаєш, що буде краще?

І.: **48.** Так. Краще правда, ніж мої здогадки.

П.: **49.** Вважай, що твої здогадки і є правда. Заспокойся.

І.: **50.** Не виходить, щось нагадує мені про тебе. Важко забути стан, який я відчувала з тобою.

П.: **51.** Ти ведеш себе, як маленька дівчинка. Немов не можеш змиритися з реальністю, яка тебе не задовольняє. На малюнку ти велична, а я – ледве проглядаюся. Живи сама з собою, тим більше що у тебе дві сторони: темна і світла. Як ти думаєш, я пішов через темну чи через світлу сторону?

І.: **52.** Я думаю, ти пішов через третій компонент.

П.: **53.** Ти вимагаєш від мене пояснень, але тінь на свою адресу взагалі не допускаєш.

І.: **54.** Я думаю, що ти пішов не через мене.

П.: **55.** Прекрасний варіант, ти чиста від докорів сумління. Навіщо тобі мої пояснення? Щоб вони затьмарили прекрасну даму, через яку ти себе презентуєш?

І.: **56.** Може, так буде легше. Важко жити з питаннями, на які не отримуєш відповіді.

П.: **57.** Питання виникають тому, що ти знаєш свій внесок у ситуацію. Ми вже не пара. А сама ти не можеш бути в чомусь переконана.

І.: **58.** Я не розумію своєї вини.

П.: **59.** У мене немає бажання обговорювати твою провину. Ти робиш з себе ідеал, чому я радію. Але є світла, презентабельна, ідеалізована сторона, а є тіньова. Як ти думаєш, темна сторона зробила внесок в наші взаємини і в те, що сталося?

І.: **60.** Ні.

П.: **61.** Навіщо тобі ця сторона? Чи не досить ідеалізованого образу (світла дівчина)?

І.: **62.** Це дві частини мене, не буває або світлого, або темного.

П.: **63.** Але тут дві фігури.

І.: **64.** Я вважаю, це одна людина.

П.: **65.** Якщо в тебе одна людина поєднується в таких варіаціях, стає ясно, чому ти не могла побачити, де на мене вплинуло щось у твоїй поведінці.

І.: **66.** Ти завжди вказував на те, що тобі не подобається. «Чорне» переходило в «біле». Я змінювалася сама для себе і для тебе. Ми завжди все обговорювали.

П.: **67.** Тобі цього недостатньо. Хочеш, щоб я поговорив з тобою?

І.: **68.** Хотілося б.

П.: **69.** Я зрозумів, що треба буде показувати тобі твою темну сторону, щоб заради мене ти переходила в світлу. Не зрозуміло, яка ти є насправді. Може, тобі зрозуміло?

І.: **70.** Я світла дівчина.

П.: **71.** Тоді на що вказую я?

І.: **72.** На темну, яка є в світлій.

П.: **73.** Темна дівчина – у світлій? Дівчина дволика? Тобі здавалося, що ти для мене світла дівчина, а насправді я відчував темну.

І.: **74.** Коли ти відчував темну дівчину, то говорив мені про це.

П.: **75.** Ти сама стверджуєш, що я говорив про темну, яка присутня у світлій. Уяви, я хочу прожити життя без такої праці. Я знайшов однолика, світле створіння. Тебе це влаштовує?

І.: **76.** Це твій вибір, дволика тобі не підходить.

П.: **77.** Не займайся мною, відкинь, забудь мене. Працюй з собою, щоб у тебе не було темної сторони.

І.: **78.** Я буду намагатися. Буду працювати з цим.

П.: **79.** Не заради мене.

І.: **80.** Заради себе!

Продовження психоаналізу малюнків

П.: **81.** Тобі складно бути то темною, то світлою?

І.: **82.** Мені дуже складно.

П.: **83.** Звідки темна частина в тобі? З дитинства чи набута в соціумі?

І.: **84.** У соціумі.

П.: **85.** Хто з рідних в дитинстві створював світлий образ?

І.: **86.** Мама.

П.: **87.** Мама однолика, світла або у неї є тіньова сторона?

І.: **88.** Я думаю, що є тіньова сторона.

П.: **89.** Якою бачив тебе батько?

І.: **90.** Світлою. Я була і є світлою для нього.

П.: **91.** Звідки взялася темна сторона дівчини?

І.: **92.** Темна дівчина – це певні проблеми, труднощі в моєму житті.

П.: **93.** Ти не просвітлювала труднощі своєю розумністю?

І.: **94.** Я не могла з ними впоратися, і вони переходили в чорне.

П.: **95.** Ти собі ставила занадто високу «планку», повинна була з цим справлятися?

І.: **96.** Я і зараз собі ставлю «планку».

П.: **97.** Тому він каже: «Ти прив'язана до мене тому, що я – нагадування про те, що ти не впоралася зі своїми намірами».

І.: **98.** Не можу сказати, що не впоралася! У цій ситуації я впоралася.

П.: **99.** Якщо впоралася, відпусти її. «Планка» тримає тебе, як ефект незавершеної дії. Значить, не справляєшся, не можеш все переосмислити.

І.: **100.** Я буду намагатися.

П.: **101.** «Корона» поставила жирний акцент на темній дівчині, і ти не можеш трансформувати її в білу. Це тебе турбує?

І.: **102.** Я буду намагатися відпустити, менше думати про це, бути більш білою.

Рис. Е.4.2. Неавторський малюнок

П.: **103.** Як рис. Е.4.2 пов'язаний з тим, про що йшлося? Тут ця фігура присутня (чоловіча фігура з рис. Е.4.1)?

І.: **104.** Так. Чоловік на малюнку.

П.: **105.** Це дорога, яку він тобі показав? Ти пішла по ній без нього, і вона виявилася нелегкою?

І.: **106.** Він, навпаки, спростив її. Показав і провів до середини, а далі я йду сама.

П.: **107.** Він відкрив для тебе по-новому світ.

І.: **108.** Так.

П.: **109.** Але це був нелегкий досвід?

І.: **110.** Так. Це був новий досвід.

П.: **111.** В дорозі багато загадковості. Видно світанок. Дійшла ти до нього чи застрягла посередині?

І.: **112.** Я стою посередині.

П.: **113.** Тобі потрібен черговий поводитир?

І.: **114.** Ні. Він повів, і на середині все обірвалося.

П.: **115.** Може, йому стало важко тебе «тягнути»?

І.: **116.** Ні. Він робив це із задоволенням. Вести мене було його ініціативою.

П.: **117.** Слід його запитати, навіщо йому треба було починати цей шлях?

(П. пропонує звернутися до образу чоловіка)

І.: **118.** Навіщо треба було починати цей шлях?

П.: **119.** Спробуй сама відповісти.

І.: **120.** Склалися певні обставини, за якими я побачив, що ти сильна і можеш сама йти далі. Я знайшов інший персонаж, якому потрібна допомога.

П.: **121.** Його турбувала демонстрація тобою сили більше, ніж безпорадність?

І.: **122.** Так. Я думаю, він знав, що я сильна.

П.: **123.** Демонстрація сили відносилась до темної дівчини чи до світлої (рис. Е.4.1)? Він любив слабкість?

І.: **124.** Може бути, так.

П.: **125.** Чому ж він вказував на темну, а ти переходила в світлу дівчину? Ти постійно переводила все зі слабкості в силу?

І.: **126.** Мені хочеться бути світлою дівчиною (рис. Е.4.1). Хочеться бути сильною.

П.: **127.** Ти показувала слабкості, від яких він ставав слабшим?

І.: **128.** Ні.

П.: **129.** Ревнощі – це слабкість, яка робить слабшою іншу людину.

І.: **130.** Я не намагалася зробити його слабким.

П.: **131.** Можливо, це відбувалося мимоволі?

І.: **132.** Ми обидва знали, що він сильніший.

П.: **133.** Ти дійшла до дороги (рис. Е.4.2). Що б ти собі сказала?

І.: **134.** І., ти знаєш, що попереду небо, світло. Ти повинна дійти туди!
Ти сильна, ти зможеш. Не можна зупинятися на середині шляху.

П.: **135.** Хлопець тобі горить: «І., ти сама себе караєш, застрявши посередині кімнати в такому стані».

І.: **136.** Я не очікувала, що розлука буде несподіваною.

П.: **137.** Життя цікаве своєю непередбачуваністю.

І.: **138.** Тепер зрозуміла, що таке життя. Я не очікувала, що все станеться так різко.

П.: **139.** Скільки часу ти там перебуваєш?

І.: **140.** Два-три місяці.

П.: **141.** Ти намагалася звернутися до нього за допомогою?

І.: **142.** Так.

П.: **143.** Що відповідає фігурка на рис. Е.4.1?

І.: **144.** Нічого не відповідає.

Фрагмент психодрами

П.: **145.** Він показує, що гра закінчена. Що ти йому на це відповіси?

І.: **146.** Добре. Далі піду сама.

П.: **147.** Три місяці просидіти у в'язниці. Твоє життя не нескінченне.

І.: **148.** Дякую тобі, що залишив мене посередині шляху.

П.: **149.** Ти впевнена, що тобі треба йти по цій дорозі?

І.: **150.** Так.

П.: **151.** Що ти придбала на цьому шляху?

І.: **152.** Впевненість.

П.: **153.** Твій образ став більш світлим?

І.: **154.** Так.

П.: **155.** Хіба мало я тобі подарував? Чому в тебе немає почуття вдячності до мене?

І.: **156.** У мене є почуття вдячності.

П.: **157.** Подякуй йому.

І.: **158.** Спасибі тобі велике, що ти наблизив мене до світлого образу і привів на дорогу (рис.Е.4.2), на якій є світло.

П.: **159.** Тобі хочеться йому сказати: «Тепер мені сумно. Я навчилася здобувати жіночність, красу і «світлість», але нема кому її демонструвати».

І.: **160.** Я б сказала: «Нікому показувати те, чому ти мене навчив, і що я набула з тобою».

П.: **161.** Він каже: «Вчися мудрості життя. Досвід, який я міг тобі подарувати, - це вже багато. Я подарував тобі трансформацію з темної дівчини в світлу. Спирайся на це і розвивайся далі».

І.: **162.** Я буду старатися.

П.: **163.** І якщо ми все ж зустрінемося, то я повинен зустріти благородство, заспокоєння, відчуття сили, особистісного зростання. Необхідно, щоб зникли тріщини (рис. Е.4.1), адже вони згубні для твого здоров'я.

І.: **164.** Мені здається, це коріння.

П.: **165.** Якщо це коріння, то я викликав асоціації, пов'язані з твоїми батьками або заміщав їх тобі. Я вів тебе, як ведуть батьки, тільки в іншому напрямку. Моя дорога тобі імпонувала. І я дорогий тобі не сам по собі, а тому, що був заміщенням? Як ти думаєш, заміщенням мами чи тата?

І.: **166.** Напевно, мами.

П. **167.** (від імені І.): Ти мене вразив тим, що кинув. Мама мене так ніколи не кине.

І.: **168.** Так, ти мене сильно вразив.

П.: **169.** (від імені І.): Я раділа, що зі мною поруч мама.

І.: **170.** Я дуже раділа, що зі мною мама.

П.: **171.** Він каже: «Ти сама дала відповідь. Мені потрібна була жінка, яка була б зайнята мною, а не собою. Це відповідь на питання, які мучать тебе.

І.: **172.** Може бути й так.

П.: **173.** Ти вмєєш рости, освєтлюватися, бути чарівною дівчиною.
Тримайся за це!

І.: **174.** Дякую!

Додаток Е. 5

Стенограма глибинно-корекційної роботи з респондентом Ю.

П.: **1.** Який малюнок найважливіший для тебе?

Ю.: **2.** Цей (показує на рис.Е.5.1).

Рис. Е.5.1. Картина

Дж. Тодда «Розбитий»

П.: **3.** Що звернуло вашу увагу на цьому малюнку?

Ю.: **4.** Центральна фігура, тому що вона розбита каменем.

П.: **5.** Цей камінь був усередині або ж звідкись летів і розбив скляний квадрат?

Ю.: **6.** Камінь летів з цього боку (вказує траєкторію польоту з правого верхнього кута в лівий нижній кут), і він розбив якусь оболонку, де знаходилася ця фігурка (показує на центральну фігурку).

П.: **7.** Там всередині темна шахова фігурка?

Ю.: **8.** Так.

П.: **9.** Вона одна?

Ю.: **10.** Так вона одна. На цьому малюнку в кожному ящику по одній фігурці.

П.: **11.** Де ви себе відчуваєте?

Ю.: **12.** Я себе відчуваю тут (фігурка, розташована в правому верхньому куті), найдальшою.

П.: **13.** Як ви думаєте, чому вони піднялися в небеса і до всього набули автономію?

Ю.: **14.** Точно не знаю, швидше за все, їх щось підняло. Вони спочатку були разом, а потім щось сталося, і вони роз'єдналися, піднялися в небеса.

П.: **15.** Ви можете припустити, що сталося? Можливо вихор набіг на шахову дошку. Звідки у них «захисні шухлядки», в яких вони знаходяться?

Ю.: **16.** Я припускаю, що погода різко зіпсувалася. Коли вони піднімалися в небеса, у них спрацювала захисна реакція, і утворилася така оболонка.

П.: **17.** Як утворилася «захисна оболонка»? Хтось їх рятує?

Ю.: **18.** Неначе спрацював інстинкт самозбереження, і вони відгородилися.

П.: **19.** Якби нас так підняли вгору, то як би ми спорудили такі «шухлядки»? Ми живі істоти, тому можемо рухатися, переміщати предмети, а шахові фігурки нічого не можуть і не вміють робити, окрім як пересуватися по полю.

Ю.: **20.** Я не знаю.

П.: **21.** Напевно, в житті для вас дуже важливий захист?

Ю.: **22.** Так.

П.: **23.** Мабуть, тому ви звернули увагу на фігурку, де порушений захист. Тому ви і відчуваєте себе ось тут (показуючи на фігурку, розташовану в правому верхньому куті), де захист не порушений, і перебуваєте далеко, можливо, в безпеці, оскільки загроза минула, куля пролетіла повз і не торкнулася вас.

Ю.: **24.** Не знаю.

П.: **25.** Яка перспектива у цих фігурок? Куди вони далі полетять? І що з ними буде далі?

Ю.: **26.** У мене припущення, що колись ці фігурки були одним цілим, їх пов'язувала ця фігурка (фігурка, що знаходиться в центрі), а коли камінь влетів і розбив оболонку, вони одразу ж роз'єдналися.

П.: **27.** Але камінь летів туди, де чорна фігурка. І всі ці білі фігурки були там же?

Ю.: **28.** Так, вони були поєднані.

П.: **29.** В такому маленькому (показує на оболонку в центральній фігурці)?

Ю.: **30.** Так.

П.: **31.** У вас немає такого відчуття, що ви просто вибрали цей малюнок без врахування того, що він повинен об'єктивувати для вас щось дуже важливе?

Ю.: **32.** Я не дуже звертала увагу на розміри оболонок, я говорила, що моя увага звернена на центральну фігурку, що це як сім'я: в ній є і білі, і чорні фігури – все було змішаним, а коли камінь влетів, з цього моменту все розділилося.

П.: **33.** Можна припустити, що у вашій родині щось сталося, і почалося таке відділення членів сім'ї, або один, хтось дуже важливий, дистанціювався від сім'ї?

Ю.: **34.** У моїй сім'ї відбувається те, що з часом всі дистанціюються один від одного, як на малюнку – кожна фігурка у своїй шухлядці і на відстані одна від одної.

П.: **35.** Тебе це не влаштовує? У тебе ностальгія за тим часом, коли всі були разом.

Ю.: **36.** Так.

П.: **37.** Ось влетів камінь – це щось несподіване сталося? Щось згубне для цього осередку? Значить, у вас теж сталося щось руйнівне?

Ю.: **38.** Мені звичайно хотілося б, щоб всі були разом, але я розумію, що цього не буде, так як щось сталося, і всі різко роз'єдналися, як після

урагану. І стали існувати кожен окремо у своїй коробочці. А в розбитій коробочці моя мама!

П.: **39.** А чому мама темненька? Це її печаль чи вона темна за вашим сприйняттям?

Ю.: **40.** Мені здається, що це і печаль, і переживання, які вона відчувала...

П.: **41.** Може всі і розлетілися, бо мама темна?

Ю.: **42.** Ні, я б не сказала, що вона темна!

П.: **43.** Давайте розглянемо наступний малюнок. Який з цих?

Ю.: **44.** Швидше за все, цей (рис. Е.5.2).

Рис. Е.5.2. Неавторський малюнок

П.: **45.** Що він для вас означає? Як би ви його назвали? Де ви себе відчуваєте?

Ю.: **46.** Це – я (центральна жіноча фігура)! А це мої взаємини з протилежною статтю (показує на шахові фігурки).

П.: **47.** Для рівноваги у вас двоє представників протилежної статі.

Ю.: **48.** Так.

П.: **49.** І так кожен раз?

Ю.: **50.** Ні.

П.: **51.** Так зараз?

Ю.: **52.** З одним мені хочеться мати відносини (темна фігурка), а другий як друг (світла фігурка).

П.: **53.** А чому цей персонаж картини (темна фігурка) втрачає стійкість? Від вашої швидкої ходьби чи чому? Може, це так тільки на малюнку, а ти б його намалювала стійким?

Ю.: **54.** Ні, мені здається, що коли я йшла, я його зачепила. Побачивши, що він почав хитатися, стала ходити обережно, на носочках.

П.: **55.** Ти його пожаліла чи не захотіла втрачати?

Ю.: **56.** Ні, я відійшла акуратно від нього.

П.: **57.** Відійшла на дистанцію.

Ю.: **58.** Так.

П.: **59.** Зачепила в якому плані: його гордість, його «Я», чи був ризик втрати відносин?

Ю.: **60.** Був ризик втрати відносин.

П.: **61.** Через цю фігурку (показує на світлу фігурку) або через якусь третю фігурку?

Ю.: **62.** Через цю (показує на світлу фігурку).

П.: **63.** Була перспектива перерости з дружби в любов? І хто цього хотів: ця фігура (світла фігурка) або ця (центральна жіноча фігура)?

Ю.: **64.** Напевно, ця фігура більше хотіла (світла фігурка).

П.: **65.** І процес почала з того, що спробувала повалити цю фігурку (темна фігурка).

Ю.: **66.** Ні, не повалити, а просто цій фігурці (жіноча фігурка) захотілося, щоб ця (темна фігурка) присунулася зовсім близько, і коли це сталося, ця фігурка (темна фігурка) почала хитатися.

П.: **67.** Невпевнений, так?

Ю.: **68.** Так. І тому я так акуратно відійшла.

П.: **69.** Відійшла сюди до цього (показує на світлу фігурку).

Ю.: **70.** Ні, я стала посередині.

П.: **71.** А цей (світла фігурка) зрозумів, що сталося хитання в рядах, і подумав, що він може присунутися. І почав наближатися.

Ю.: **72.** Так, трохи.

П.: **73.** Ледь-ледь, у нього з'явилася надія.

Ю.: **74.** Так.

П.: **75.** Як ти думаєш, якщо на ваги поставити надію цієї дівчини (показує на жіночу фігуру) і цього друга (світла фігурка), то чия чаша буде важчою? Надія на інтимні стосунки.

Ю.: **76.** Мені здається порівну, але з цього боку трохи важче (жіноча фігурка).

П.: **77.** Тоді на цій платформі найактивніша ця фігурка (жіноча фігурка), тому що одного вона мало не повалила (темна постать), а щодо іншого готова проявити ініціативу, щоб присунути (світла постать).

Ю.: **78.** Так.

П.: **79.** Як ти думаєш, яка перспектива у цієї фігурки (жіноча фігурка)? Як вона розбереться в цій ситуації?

Ю.: **80.** Мені здається, що необхідно все врівноважити.

П.: **81.** Щоб ніхто не впав?

Ю.: **82.** Так. Повернути все на місце.

П.: **83.** Щоб можна було на шпильках ходити (показує на туфлі у жіночої фігури) і спиратися, якщо щось трапиться, на когось.

Ю.: **84.** Ні, повернути, щоб у них була однакова вага. Щоб надія цієї фігурки (жіноча фігурка) не переважувала надії цієї (світла фігурка).

П.: **85.** Це тому, що вона не хоче розчаруватися і тут (світла фігурка), тому що тут вона дещо розчарувалася (темна фігурка). Ця фігура (темна фігурка) знає про розчарування цієї (жіноча фігурка)?

Ю.: **86.** Знає.

П.: **87.** Це зміцнило його позиції, чи він став ще більш нестійким?

Ю.: **88.** Став ще більш нестійким.

П.: **89.** Тоді навіщо ця фігура (жіноча фігурка) робить так, що ця (темна фігурка) стає ще більш нестійкою, якщо вона сама хоче повернути між ними рівновагу?

Ю.: **90.** Чим більше вона (жіноча фігурка) намагається її (темну фігурку) присунути до себе, тим більше вона починає хитатися.

П.: **91.** Вона хоче присунути, і в той же час, демонструє розчарування в ньому (темній фігурці)? Тим самим вона не присуває, а відсуває. Значить, її бажання і дії суперечать одне одному! Бажаю одне, а дію так, що відсовую цю фігурку (показує на темну фігурку). Це вказує на інфантилізм: якщо я хочу, то мого бажання повинно бути достатньо для цієї фігурки (темної фігурки). Ця фігурка (жіноча фігурка) забуває, що треба якось пробуджувати його бажання присунутися (темної фігурки). Напевно, через захоплення ним, а не через розчарування. Коли ця фігурка (жіноча фігурка) демонструє розчарування, то це подібно хлисту, за допомогою якого вона хоче його присунути до себе, але ніякий хлист нікого ще не підштовхнув. Від хлиста ми тільки тікаємо і намагаємося кудись сховатися.

Ю.: **92.** Ні. Коли вона (жіноча фігурка) перший раз спробувала його (темну фігурку) до себе посунути, то він (темна фігурка) одразу почав хитатися, і вона (жіноча фігурка) відійшла. І чим далі вона почала відходити, тим більше темна фігурка хиталась, тобто вона (жіноча фігурка) вже нічого не робила.

П.: **93.** Ну звичайно! Вона ж не допомогла йому відновити рівновагу, а просто відійшла. І виходить, що він (темна фігурка) потрапив в таку ситуацію, що «це твої проблеми», що ти так хитаєшся. Цій фігурці (жіноча фігурка) здалося, що це не чоловіча поведінка, вона розраховувала на щось інше, інакше вона б не робила спроби його наближати до себе. І це розчарування, і несподівана реакція його (темної фігурки) її вибило (жіночу фігурку) з продуктивної поведінки. Вона (жіноча фігурка) тоді стала його карати своїм розчаруванням і наближенням в цей бік, до іншої фігурки (світла фігурка), а він (темна фігурка) міг розцінити це як знецінення

відносин, що ними не надто дорожать, і це могло призвести до зміцнення у своїй хиткій позиції. Адже «правильно я (темна фігурка) хитався у своїх відносинах тому, що вона (жіноча фігурка) сама не знає, чого хоче». Варто мені (темній фігурці) проявити невпевненість, як вона (жіноча фігурка) відразу ж відступила в бік цього друга (світла фігурка). Тобто немає послідовності поведінки цієї фігурки (жіночої фігурки).

Тоді питання: чи дійсно вона (жіноча фігурка) хотіла його (темну фігурку) наблизити? Якщо хотіла, чи ті засоби використовувала? Якщо зробила спробу його наблизити, то чому не послідовна у своїх спробах? Чому відразу ж виникає готовність його покарати за те, що не наблизився замість того, щоб знайти адекватні засоби, щоб його наблизити? Якщо існує почуття неповноцінності у цієї фігурки (жіноча фігурка), то воно відразу буде відгукуватись таким чином: «Як це мене, яка захотіла бути з тобою, проігнорували!!! Та для тебе це за честь повинно бути, а ти ще хитаєшся!!!» Це почуття неповноцінності, його необхідно прочитувати: «Чому він мене, «королеву» (показує на жіночу фігурку), відштовхнув? Подумаєш, а в мене є друг (світла фігурка)».

Ю.: **94.** Це ж друг!

П.: **95.** Ти сама промовила, що він друг, але ти робила ставку на інтимні стосунки. І коли ми «на терези ставили» те, «хто більше», ти сказала, що ця жіноча фігурка «більше», значить, вона претендує на те, що вона буде «правити балом», тим чи іншим.

Ю.: **96.** Просто так все вийшло, що в той час все залежало від цієї фігурки (темна фігурка).

П.: **97.** Це ми і побачили!!! Що вона (жіноча фігурка) і зараз продовжує карати його за те, що: «Як це від мене не залежить!?» «Я що хочу, те й роблю!» «Моє «хочу» - це закон!». Ось в якому образі існує інфантилізм: через «хочу». Принцип задоволення. І погано справляється фігурка (жіноча фігурка) з реальністю, з якою зіткнулася. Якщо завжди все залежало від фігурки (жіноча фігурка), то і знаходь засоби, щоб від тебе залежало те, що

ти хочеш. Знаходь способи у своєму ставленні до цієї фігурки (темна фігурка), щоб фігурка відновилася. Але про це ця фігурка (жіноча фігурка) навіть не замислюється.

Ю.: **98.** Ні, вона замислюється. Просто там трохи інша була ситуація. Ми були разом, але між нами була велика територіальна відстань і через те, що я спробувала його забрати з його міста в своє, він і почав втрачати рівновагу (темна фігурка). А коли ми були на відстані, то мені все одно доводилося їй (темну фігурку) просувати по шахівниці: «Давай ти перейдеш на біле».

П.: **99.** Ти так звикла просувати його, що тут у тебе виник подив, що раптом темна фігурка рухається, але не туди, куди ти бажала. Таке диво тебе вибило з продуктивної поведінки.

Може, на нього вплинули ревності: «Я (темна фігурка) все присвячував тільки їй (жіночій фігурці), а в неї є ще опора». І ось він зараз відсувається, щоб перевірити, чи дійсно він єдиний і неповторний. Твоя робота зараз говорить про те, що ти зацікавлена в цій фігурі (темній фігурі). Ти маєш зрозуміти, що просто так не відсуваються. А якщо відсувається, то необхідно простежити, чому? Може, він дійсно інфант і злякався якоїсь відповідальності. Можливо тому, що ревності спалахнули. Припустимо, що при переїзді він втратив стійкість. Адже після кожного переїзду необхідно ще оговтатися.

Ю.: **100.** Якимось він довго оговтувався.

П.: **101.** Він так відсовувався не відразу?

Ю.: **102.** Ні, не відразу.

П.: **103.** Може, він економічно невпевнено себе почуває і через це брати відповідальність за таку принцесу, яку він так любить і яка так добре одягнена (жіноча фігурка), він просто не може.

Ю.: **104.** Я йому говорила, що це все неважливо, ніякої ролі не грає його економічне становище. Ці дві фігурки могли працювати разом, і у них двох є допомога за спиною.

П.: **105.** Може він (темна фігурка) на близькій дистанції цю фігурку (жіночу фігурку) побачив так, що щось в ньому захиталося. Може, налякало прагнення до наближення відносин (тобі в цьому плані видніше). Необхідно про це подумати.

Ця ситуація ніяк не пов'язана з цим (показує на рис. Е.5.1)? Були разом, а потім щось завадило, влетіло, як куля (рис. Е.5.1). Може це твої бажання – куля і зненацька щось розлітається. І спочатку були як в одному (показує на одну клітинку на рис. Е.5.1) – психологічно разом, але територіально на відстані, а потім – як би знайшли свої осередки і ось тепер пробитися складно. Ти втратила відчуття цієї людини, і тебе це лякає. Думаєш, чи можеш ти повернути все, як було.

Що б ти сказала цій фігурці (темна фігурка), що ти не говориш. Наприклад: «Ти в моїх очах виглядаєш, як боягуз».

Ю.: **106.** «Вибач, що я на тебе так натиснула, якщо тобі зручніше знаходитись на відстані, перебувай, я відійду в сторону. Коли забажаєш повернутись, ти знаєш, як все повернути».

П.: **107.** За твоїм висловом я так відчула, що цією кулею (рис. Е.5.1) була ти. Ти так увірвалася і змінила ситуацію. Або тією кулею стала його невпевненість.

Ю.: **108.** Швидше, невпевненість.

Елемент психодрами

П.: **109.** Тоді можеш йому сказати: «Для мене стали відкриттям деякі твої якості, які виявилися при моїй спробі наблизитися до тебе. Зокрема, твоя невпевненість у собі, в мені або в наших відносинах».

Ю.: **110.** «Я не припускала, що ти такий невпевнений у наших відносинах, хоча було достатньо часу, щоб переконатися у зворотному».

П. **111.** (від імені темної фігурки): «Я теж не впевнений, що твої вчинки зважені і обдумані. Ти піддаєшся якомусь пориву почуттів. Такі серйозні речі не вирішуються під впливом пориву почуттів».

Ю.: **112.** Ні, це був обдуманий вчинок.

П.: **113.** (від імені темної фігури): «Чомусь для мене все, що було у тобі «білим» прикрилося «темним», я ще сам не знаю, чому. Ти йшла з цими намірами білими ногами (показує на рис. Е.5.2 на жіночу фігуру), але десь я побачив темні – і це мене лякає».

Ю.: **114.** Кожна людина білою завжди не буває.

П.: **115.** (від імені темної фігури): «Мені здається, що я не заслуговую на якісь закиди або такий натиск з твого боку. Ти більшою мірою повинна рахуватися з моїми рішеннями».

Ю.: **116.** «Я дуже довго рахувалась з твоїми рішеннями».

П.: **117.** «Ти визначила наперед час і тепер бачиш, що твій час минув, чому не порадилася зі мною про ці часові проміжки?»

Ю.: **118.** «Я радилася, ти не пам'ятаєш!»

П.: **119.** «Ти радилася трохи про інше, ніж потім відбувалося».

Ю.: **120.** Може, десь я щось упустила.

П.: **121.** «Ти цьому надаєш таке велике значення! Ми ж не повмирили! Ще життя довге, все відновиться».

Ю.: **122.** Просто я все дуже гостро сприймаю.

Продовження психоаналізу художніх творів

П.: **123.** Значить, у тебе були величезні надії на те, що буде так, як ти хотіла. Ти настільки в це вірила, що потім щось інше тебе вибило з сідла.

Ю.: **124.** Так.

П.: **125.** Але він може сказати, чому ж кожен крок не був спільним.

П. **126.** (від імені темної фігурки): «В достатній мірі ти себе відчувала, так як мене ти явно не відчувала!?»

Ю.: **127.** Достатньо, нормально.

П. **128.** (від імені темної фігурки): «Чому не зважала на те, що в якийсь момент ти могла бачити мої сумніви у тому, що мій внутрішній настрій йде в унісон з твоїми бажаннями! У мене були сумніви, що все це було правильно і потрібно. Ти це ігнорувала, ніби цього немає!»

Ю.: **129.** Я не ігнорувала і намагалася розмовляти з приводу цього. А ця фігурка (темна фігурка) прикривалася, говорила, що все нормально, не переживай! А коли я запитала напряду, то він вже не міг прикритися тим, що все добре.

П.: **130.** Чи не припускає ця фігурка (жіноча фігурка), що ініціювавши переїзд цієї фігурки (темної фігурки) ближче територіально до цієї (жіночої фігурки), він якусь іншу зустрів?

Ю.: **131.** Ні.

П.: **132.** Значить, вся справа в поведінці цієї фігурки (жіночої фігурки). Ця фігурка (жіноча фігурка) чомусь поєднала переїзд цієї фігурки (темної фігурки) як знак того, що він готовий до подальшого наближення. А цій фігурці (темна фігурка) здавалося, що величезним жестом є вже те, що він переїхав територіально, і цього поки достатньо.

Ю.: **133.** Проблема в тому, що він і не зробив цей жест, переїхавши хоча б трохи ближче територіально. Він як був там, так і залишився.

П.: **134.** Не переїхав. Ти тільки ініціативу проявляла.

Ю.: **135.** Так.

П.: **136.** Отже, мало того, що він там залишився, він ще так відхилився (показує на темну фігурку).

Ю.: **137.** Так.

П.: **138.** Може, так навантажилась ця фігурка (жіноча фігурка) тим, що для неї це знак, що вона його втрачає.

Ю.: **139.** Так.

П.: **140.** Зраділа ця фігурка (світла фігурка) цьому?

Ю.: **141.** Ні, вона віднеслась до цього нейтрально.

П.: **142.** Чи відомо це цій фігурці (темній фігурці)?

Ю.: **143.** Відомо.

П.: **144.** Ця фігурка (світла фігурка) не користується нагодою, щоб наблизитись?

Ю.: **145.** Ні.

П.: **146.** Значить, він хоче залишитися в якості друга.

Ю.: **147.** Коли була можливість зблизитись, то він (світла фігура) не тиснув на чашу терезів, залежало все від мене.

П.: **148.** Він не проти наблизиться, але тільки за твоєю ініціативою.

Ю.: **149.** Так.

П.: **150.** Що тебе зупиняло? Надія на наближення тут (темна фігурка), або те, що він (світла фігурка) не виявляв ніякої ініціативи?

Ю.: **151.** Безініціативність тієї фігурки (світла фігурка).

П.: **152.** Тому що ти травмована безініціативністю тут (темна фігурка), і ти боїшся повторення. Таким чином, твоя ситуація ніби зависла.

Ю.: **153.** Навіть на малюнку образ схожий на терези (рис. Е.5.2, жіноча фігурка), щоб утримати рівновагу.

П.: **154.** Але на початку ти сама її порушила (на рис. Е.5.1 – камінь, що розбив осередок) ось такою активністю.

Ю.: **155.** Виходить так, що спочатку все сталося через мене, оскільки я проявила ініціативу, і все обернулося саме так.

П.: **156.** Але, напевно, ти якісь ультиматуми ставила?

Ю.: **157.** Ні, начебто.

П.: **158.** Ініціатива – це прохання, умовляння, показування перспектив. Або ж так: якщо ти не переїдеш або ми не наблизимося, то...

Ю.: **159.** Ні. Це, швидше, прохання, умовляння, показування перспектив.

П.: **160.** Спробуй проговорити від імені цієї фігурки (темна фігурка).

Ю.: **161.** «Почекай ще трохи, ти довчишся, і я тебе заберу до себе».

П.: **162.** Він (темна фігурка) говорить про те, щоб ця фігурка (жіноча фігурка) переїхала сюди, а не навпаки.

Ю.: **163.** Так, але це через час.

П.: **164.** А ти не можеш чекати, і тоді своєю рукою всю цю гру з цієї фігуркою (темною фігуркою) змітаєш. Ударяєш цією кулею (рис.Е.5.1), і все розлітається. Він звертається до твого здорового глузду.

Ю.: **165.** Але якби він наблизився, то я б продовжила вчитися, але він був би поруч зі мною.

П.: **166.** Але я думаю, нічого такого не сталося, якби ти довчилася і потім скористалася його пропозицією. Або ти відчуваєш, що сталося щось, що ті перспективи, які він тобі пропонував, порушені.

Ю.: **167.** Порушені.

П.: **168.** Були якісь неприємні розмови?

Ю.: **169.** Розмови. Через відстань у нас стали псуватися стосунки, погіршилась довіра.

П.: **170.** Ти його стала в чомусь підозрювати і не довіряти?

Ю.: **171.** І я, і він, але потім, як з'ясувалося, нічого підозрілого не було.

П.: **172.** З'ясування були.

Ю.: **173.** Так.

П.: **174.** Хто більше ініціював з'ясування: ця фігурка (жіноча фігурка) чи ця (темна фігурка)?

Ю.: **175.** Напевно, ця (темна фігурка).

П.: **176.** Він ці з'ясування вів щодо цієї фігурки (жіночої фігурки) або якихось інших?

Ю.: **177.** І цієї, й інших.

П.: **178.** А чому йому відомо про цю фігурку (світлу фігурку)?

Ю.: **179.** Тому, що я не приховувала і навпаки хотіла, щоб вони спілкувалися між собою.

П.: **180.** Навіщо тобі це?

Ю.: **181.** Щоб у нього (темна фігурка) не виникало ніяких питань з приводу нього (світла фігурка), коли він далеко.

П.: **182.** Але якщо він далеко, то чому в нього можуть виникати питання стосовно твоїх друзів, які до тебе ближче. Тоді, коли ти йому пропонуєш приїхати, то це приїхати не тільки до тебе, а приїхати до цієї парочки (ти і друг).

Ю.: **183.** Але якби він присунувся...

П.: **184.** Якби присунувся, то інші відсунулися, а значить, що елементи інтиму, навіть душевного, тут є. Тому, що він (темна фігурка) присунувся, а той (світла фігурка) відразу відсунувся, чому? І навіщо йому (темній фігурці) це? Ще когось відсувати. Йому до тебе переїхати важко, а ще необхідно когось відсувати кудись.

Ю.: **185.** Так, я теж так подумала.

П.: **186.** А впродовж якого часу він (темна фігурка) знав про існування цього (світла фігурка)?

Ю.: **187.** Впродовж усіх наших відносин.

П.: **188.** Він (світла фігурка) уже був, коли ви познайомилися?

Ю.: **189.** Ні, вони одночасно з'явилися. Але він спочатку був більше його другом, ніж моїм.

П.: **190.** Тоді це подвійна зрада.

Ю.: **191.** Я не розглядаю це як зраду!

П.: **192.** А як ти це розглядаєш, і чому це так виглядає?

Ю.: **193.** Чому не спілкуватися з людиною, яка добре знає твого коханого.

П.: **194.** Ти хотіла їх подружити?

Ю.: **195.** Вони і так дружили, я просто хотіла, щоб він (темна фігурка) і йому (світла фігурка) приділяв час.

П.: **196.** Виявляється, що ти не тільки свої, але й проблеми дружби вирішуєш. Дуже цікаво все виглядає, і йому (темна фігурка) необхідно вирішувати: це його друг або твій.

Ю.: **197.** Це спільний друг. Я хочу, щоб він (темна фігурка) ставився до нас на рівних.

П.: **198.** Значить, у цієї дами були близькі стосунки з цим другом (світла фігурка).

Ю.: **199.** Ні!

П.: **200.** Чому ти кажеш, що близькі стосунки, коли він (темна фігурка) відсунувся?

Ю.: **201.** Душевні відносини. Спілкувалися і завжди були разом.

П.: **202.** Що б хотіла ця фігурка (жіноча фігурка)?

Ю.: **203.** Мені б хотілося, щоб він присунувся до мене і не втрачав зв'язок зі своїм кращим другом.

П.: **204.** Добре! Навіщо тобі це треба? Ти зацікавлена в цій (темна фігурка) або в цій (світла фігурка) фігурці?

Ю.: **205.** Але так не можна!

П.: **206.** Якщо ти його (темну фігурку) повчаєш як можна, а як не можна, то ти хочеш бути батьком для цієї фігурки (темна фігурка). Ти його повчаєш уму-розуму, як треба жити. Треба жити не тільки зі мною, але ще дружити з цим (світла фігурка). Але дружбу люди вибирають самі і дружать з тими, з ким вони хочуть дружити. І чи не занадто вимоглива ти?

Ю.: **207.** Я йому не казала, щоб він з ним дружив, мені цього хотілося.

П.: **208.** Але твої бажання все одно якось прочитуються: за засмученням, по настрою... Я думаю, що бажання цієї фігурки (жіноча фігурка) відомі цій (темна фігурка)! Будеш заперечувати?

Ю.: **209.** Напевно, відомі!

П.: **210.** Тому, що вони були відомі цій (темній фігурці) ще до твого імперативного бажання наблизити його (темну фігурку) до себе.

Ю.: **211.** Може бути.

П.: **212.** Чи не думаєш, що він (темна фігурка) не присунувся тільки тому, що стабільно є ця фігура (світла фігурка)? І він (темна фігурка) зрозумів, що якщо він присунеться, то ця фігура (світла фігурка) нікуди не дінеться! Якщо він (темна фігурка) присунеться до тебе на близьку дистанцію, то ця фігура (світла фігурка) залишиться непорушною.

Ю.: **213.** Ні, ця фігура (світла фігурка) відсунеться.

П.: **214.** Але не загубиться?

Ю.: **215.** Але не загубиться.

П.: **216.** Тоді можна подумати, що ця фігура (жіноча фігурка) завжди побоюється залишитися одна. Вона не хоче цього дуже сильно, і вона не до кінця вірить цій фігурі (темна фігурка). І тому є запасний варіант.

Ю.: **217.** Може бути, не знаю.

П.: **218.** Наприклад, як тут (показує на рис. Е.5.1), і раптом у тебе все порушується! І тоді все виглядає як на малюнку (показує на рис. Е.5.2), коли немає можливості спертися на когось. Тут (темна фігурка) спертися не вийде, так як вона сама хитається. Ця фігура (світла фігура) знає, що багато чого від тебе залежить: «якщо хочеш, користуйся мною». Вона (світла фігура) психологічно знімає з себе відповідальність перед другом: «Бери відповідальність на себе!». Ти відчула, що можеш присунутися, але тебе це не задовольняє, оскільки у тебе є ідеал чоловіка, який повинен бути активний. До того ж ти вже намагалася наблизитися тут (темна фігурка), і ефект залишкового явища, яке тобі заважає, присутній. Що зображено на цій картинці (рис. Е.5.3)?

Рис. Е.5.3. Картина Н. Соколової «Бегемот»

Це ти (показує на ката) після боїв сіла і замислилась?

Ю.: **219.** Так.

П.: **220.** На певний час притихла і набираєшся сил.

Ю.: **221.** Це, напевно, я в цій коробочці (показує на рис. Е.5.1 на одну з коробочок).

П.: **222.** Але якщо це ти (кіт), то ти не дивишся на дошку, де є певний програш, а апелюєш до якоїсь вищої сили. Ти особливо не хочеш звідти витягати якусь інформацію, нам довелося тобі допомагати її витягати.

Розкажи, що ти сама для себе побачила важливе на цій картині і співвіднеси сама себе з цими фігурами.

Ю.: **223.** Це я (показує на кота), тому що у мене не дуже добре виходило тримати рівновагу (рис. Е.5.2), я втомилася і вирішила відпочити на дивані.

П.: **224.** І там ззаду на картині намальовані вагончики, транспорт, переїзди. Мені здається що він (кіт) дивиться в одну точку, і ні про що не думає.

Ще звертає увагу те, що твоя фігура скрізь велична. За цим може ховатися почуття неповноцінності і тому, якщо ця фігура (темна фігурка на рис. Е.5.2) трохи відхилилася, то вона могла актуалізувати почуття неповноцінності, яке буде паралізувати розумність твоєї активності. Ти говорила, що встала на шлях наближення, то чому наступний крок був зроблений не на наближення? Тому що, якщо ти засуджуєш, не розумієш партнера, то це не наближає фігурку. Виявилось, що, напевно, тут не підтверджена твоя велич. Хоча для тебе це нова інформація. Але все ж ти легко втілюєш себе в цю фігурку (жіноча фігурка на рис. Е.5.2), в цю фігурку (кіт на рис. Е.5.3) і в кулю (рис. Е.5.1), яка порушує усе, адже вона велична, вона як глобус, як Земля від якої залежить дуже багато.

Про що мріє ця фігурка (фігура дами на шахівниці) на цьому полі (рис. Е.5.3)? Виграти цю партію?

Ю.: **225.** Напевно, щоб не вона ходила, а її брали і пересували.

П.: **226.** Щоб хтось або ж вони (фігурки) самі пересувалися туди, куди ти хотіла. Ти показуєш на жіночу фігуру, ти себе співвідносиш з нею?

Ю.: **227.** Так.

П.: **228.** Ти не хотіла б їх рухати?

Ю.: **229.** Я хотіла б, щоб вони самі посунулися туди, куди їм зручно.

П.: **230.** А якщо вони (фігурки на дошці) зйдуть з поля, і вона (жіноча фігурка) залишиться одна, її це теж влаштує?

Ю.: **231.** Це її не влаштує, але засмутити сильніше, ніж є, не вийде.

П.: **232.** Це сильне засмучення.

Ю.: **233.** Так.

П.: **234.** Прикрість завжди пропорційна з твоїми сподіваннями і прогнозами. Ти чекала чомусь такий результат, значить, ти погано прораховувала ситуацію. Це необхідно зрозуміти і не засмучуватись. Потрібно сказати, що я отримала певний урок, який є безцінним, тому що не в цій ситуації, а в іншій я вже не буду настільки нерозумною.

Ю.: **235.** Так.

П.: **236.** Втішила ця фігурка (світла фігурка на рис.Е.5.2) тебе, чи ти знаходила розради в собі?

Ю.: **237.** Намагалася сама в собі.

П.: **238.** Сама в собі, тому що тобі не вигідно було показувати цій фігурці (світла фігурка) свої прикросці по відношенню до цієї (темна фігурка), бо тоді ти її взагалі втратиш.

Ю.: **239.** Ні.

П.: **240.** Тому, що ця фігурка (світла фігурка) дізнається про безмірну любов до цієї фігурки (темна фігурка).

Ю.: **241.** Ні, просто я звикла сама в собі знаходити розраду, ніж з кимось.

П.: **242.** Якщо ти так звикла, то навіщо тобі ці супутники?

Ю.: **243.** Напевно, щоб не залишитися одній зовсім.

П.: **244.** Ось так, як я раніше висловила гіпотезу, що є страх залишитися одній.

А ця фігурка (темна фігурка) не говорила, навіщо я тобі, якщо у тебе є ця (світла фігурка)?

Ю.: **245.** Ні.

П.: **246.** Ти з цією фігуркою (темна фігурка) попрощалася чи відносили заморожені? Чи все тепер залежить від неї?

Ю.: **247.** Заморожені, швидше за все.

П.: **248.** Хто їх заморозив: ця фігурка (жіноча фігурка) чи ця (темна фігурка)?

Ю.: **249.** Ця (жіноча фігурка).

П.: **250.** Заморозила в надії, що почне розморозувати ця фігурка (темна фігурка). Так що надію ця (жіноча фігурка) не втрачає. Тому ти і сказала, що ця фігурка (жіноча фігурка) стоїть на одному місці, щоб побачити, куди ті посуваються.

Ю.: **251.** Напевно.

П. **252.** (від імені Ю.): «Я себе депривувала енергетично, щоб побачити як вони будуть себе вести».

Але вони звикли до того, що провідну роль має ця фігурка (жіноча фігурка), а вони як підлеглі. Напевно, ця пауза може тривати дуже довго.

Ю.: **253.** Тому краще посидіти на кріслі (кіт на рис. Е.5.3) і подумати.

П.: **254.** Як ти думаєш, що думає ця (темна) і ця (світла) фігурки, озвуч. Ти сидиш у кріслі у вигляді дами, яка очікує, як вони будуть рухатися і куди... Що думає ця (темна) і що думає ця (світла) фігурки?

Ю.: **255.** Я навіть і не знаю, що вони думають.

П.: **256.** Виявляється, що ми погано прочитуємо відчуття тих, хто близький, і на кого покладаємо свої надії, ми їх не прочитуємо.

Ю.: **257.** Але я можу припустити, що думає ця фігурка (темна фігурка). Напевно думає, що я істеричка.

П.: **258.** Ти хочеш сказати, що своєю поведінкою ти цю фігурку (темну фігурку) неабияк налякала.

Ю.: **259.** Мені здається, що так.

П.: **260.** Ти хотіла через переляк її наблизити до себе?

Ю.: **261.** Ні, я не хотіла налякати, напевно він це так сприйняв.

П.: **262.** Є таке мудре прислів'я: «Людину значно легше обдурити, ніж налякати». Лякаючи, ми нічого не можемо домогтися.

Ю.: **263.** Я нічого страшного не говорила.

П.: **264.** Значить, вона (жіноча фігурка) налякана і завмерла з переляку. А та фігурка (світла фігурка), напевно, думає: «Слава Богу, що так у них все сталося».

Ю.: **265.** З приводу цієї фігурки (світла фігурка) мені нічого сказати, я не знаю, що вона думає.

П.: **266.** (від імені світлої фігурки): «Мої шанси і мої достоїнства зростають».

Ю.: **267.** Я не знаю.

П.: **268.** Але, напевно, у нього (світла фігура) завжди були надії, що якщо він опора, то єдина. Напевно, у нього дуже змішані почуття, так як тут присутня і дружба, і любов. Такий певний психологічний конфуз.

Ю.: **269.** Напевно.

П.: **270.** Бувала ти в таких ситуаціях будь-коли раніше, в сім'ї або в особистому житті? Переживала ти такі ж почуття?

Ю.: **271.** Схожа ситуація була в моїй сім'ї в ранньому віці. Мене відвезли від мами до тата. І через відстань я не могла наблизитися до мами.

П.: **272.** В поле зору потрапляє відстань і неможливість наблизитися. Тепер, яким шляхом це вже не важливо, але ти змодельовала змушення повторення. Неможливість наблизитися до бажаної фігури! Тепер від цієї фігури ти ніяк не можеш відмовитися, тому що вона тобі заміщає тата. А по бажаності ти прагнула до цієї постаті (темна фігурка), тобто до мами.

Хоча це дуже приблизно, так як тут (темна фігурка) може бути і мама, і тато. І він (світла фігурка) як друг, як помічник, як підтримка. У цій фігурі (темна фігурка) може бути щось, що тобі імпонує в татові або ж від мами, як бажаність. Сама можеш проговорити.

Ю.: **273.** Я в замішанні, не знаю.

П.: **274.** Тому, що думки твої не йшли по такій траєкторії. Так? Що, раптом, твоя пережита травма, вилилася в твоїх взаєминах з молодою людиною.

Значить, твої батьки розійшлися, і мама відвезла тебе до тата.

Ю.: **275.** Тому, що тато забрав, там така складна ситуація, але в підсумку я виявилася у тата.

П.: **276.** Твої бажання схилилися у бік мами чи тата?

Ю.: **277.** У такому віці, коли це сталося, я не дуже розуміла все, але через час мені захотілося повернутися.

П.: **278.** Тобі стало не вистачати мами?

Ю.: **279.** Так.

П.: **280.** Щось тебе не влаштовувало з татом?

Ю.: **281.** Я думаю, що просто не вистачало мами.

П.: **282.** У тебе була мачуха або ви були вдвох?

Ю.: **283.** Мачухи не було, тато жив з сестрою, з моєю тіткою.

П.: **284.** Жила сестра, ти і тато.

Ю.: **285.** Ні, і донька тітки з чоловіком.

П.: **286.** Ви жили великою компанією. А у вас нічого не відбулося (показує на рис. Е.5.1), нічого не увірвалося в будинок?

Ю.: **287.** Ні.

П.: **288.** Ви всі разом були, і коли ти поїхала вчитися ...

Ю.: **289.** Ні, потім я почала підростати, розуміти все і зажадала, щоб мене відвезли назад.

П.: **290.** Як ти думаєш, для них це була непоправна втрата або ж полегшення.

Ю.: **291.** Швидше, як грім серед ясного неба.

П.: **292.** Так значить, був грім (показує на кулю на рис.Е.5.1) серед ясного неба! А тут (рис. Е.5.2) не було цього грому?

Ю.: **293.** Ні.

П.: **294.** А чому ж тоді у нього (темна фігурка) залишилося враження, що ти істеричка, якщо не було грому?

Ю.: **295.** Не знаю.

П.: **296.** І наскільки це схоже на те, що ти зажадала від батька? Може, у нього теж враження таке було. Яка подібність, що для них теж як грім серед ясного неба. Жили, жили, а потім ти зажадала від батька територіального переміщення кудись. І, напевно, зажадала з афектом.

Ю.: **297.** Ні, я у тата запитала, чи можна мені поїхати, він не дозволив. Я поїхала на канікули і не повернулася. А потім передала телефоном, що залишуся з мамою.

П.: **298.** Я можу припустити, що ти жила тривалий час у мріях про те, що ти територіально перемістишся, і ви будете разом.

Ю.: **299.** Так.

П.: **300.** Тобі здалося, що ця фігура (темна фігурка) живе такими ж бажаннями. І тому для тебе так несподівано було те, що у неї (темна фігурка) немає цих бажань. Це проекція тих своїх бажань переміститися, адже разом бути – це так добре. Несподіванкою було те, що виявляється, це не для всіх дуже добре.

Ю.: **301.** Так, мене збентежило те, що він не наблизився. Якщо він збирався бути зі мною надалі, то чому зараз це не зробити.

П.: **302.** Але тепер ти розумієш, що в тобі ожив такий імператив бажання переїзду і бажання бути разом. Чи була ти щаслива, коли переїхала туди, куди хотіла в дитинстві?

Ю.: **303.** Так.

П.: **304.** Але ось і ти тепер його теж переконувала, що будеш щаслива. Але у нього інші плани, інші погляди на ці речі. Ти казала, що до цього було все так, як ти хотіла у взаєминах. А що саме так?

Ю.: **305.** Практично все, крім того, що він поїхав в іншу країну.

П.: **306.** Тому дістати його ти не можеш.

Ю.: **307.** Так.

П.: **308.** Якщо він навіть в іншій країні, то як ти змогла забезпечити йому ефект істерички? Ти його бачила чи по телефону?

Ю.: **309.** Ні, коли він приїхав.

П.: **310.** Він приїхав, і замість радості ти йому почала відплачувати. Так?

Ю.: **311.** Так.

П.: **312.** Він бідний сто раз пошкодував, що приїхав.

Ю.: **313.** Можливо, він вважав мене істеричкою тому, що я йому постійно кажу: «Може, ти приїдеш, мені набридло так»... А він: «Ну, чого ти, час пройде, ти вивчишся, все буде добре» .

П.: **314.** Але, коли він приїхав, то ти йому відплатила сповна.

Ю.: **315.** Він приїхав, і я вирішила запропонувати...

П.: **316.** Одружитись?!

Ю.: **317.** Ні, просто, щоб він сюди переїхав, знайшов тут роботу.

П.: **318.** У кризу?

Ю.: **319.** Якщо сильно захотіти, можна все зробити. Тим більше, що мої батьки могли б допомагати і його теж.

П.: **320.** Ти на терези поставила його кар'єру, матеріальне благополуччя, і намагалася переконати, що ти права. І ти пропонуєш щось хороше, безцінне, що не може бути на якихось терезах, де матеріальне благополуччя, кар'єра ... «Адже це Я тут на одній з тарілок!»

Ю.: **321.** Може бути. Але, якби я була на його місці, то я переїхала б.

П.: **322.** Ясно, ти ж проробляла це вже. А у нього немає такого досвіду. Це змушення повторення. Оживає такий імператив переїхати кудись, до коханого, а він повинен переїхати до коханої. І як він це витримував? Чи надовго він приїхав?

Ю.: **323.** Ні, не надовго, на тиждень.

П.: **324.** І весь тиждень пропав на з'ясування стосунків?

Ось, ти мені і попався! Замість того, щоб був тиждень раю. Адже можна було цей тиждень провести так добре і нічого не говорити. Нехай він сам замислиться, де йому краще.

Ю.: **325.** Дякую.

Додаток Е. 6

Стенограма глибинно-корекційної роботи з респондентом А.

П.: **1.** Назвіть малюнок, який ви обрали. Яка, на вашу думку, його головна ідея (рис. Е.6.1)?

Рис. Е.6.1. Картина Е. Бельтана

А.: **2.** «Життя шахів».

П.: **3.** Життя шахів – це завжди боротьба?

А.: **4.** Так, боротьба між білим та чорним. Чорні нападають, бо мають переваги.

П.: **5.** На якій стороні ви себе відчуваєте?

А.: **6.** Я на стороні чорних, бо мені більш подобається перемагати.

П.: **7.** В якій фігурі ви?

А.: **8.** Я був би в ролі тури. Вона знаходиться в безпеці.

П.: **9.** Що б ви сказали цій дамі.

А.: **10.** Вона налякана. Напевно тому, що біла, а вони програють.

П.: **11.** Як би ви назвали цей малюнок (рис. Е.6.2)?

Рис. Е.6.2. Картина Дж. Тодда
«Вікно у дійсність»

А.: **12.** Я назвала цю картину «Портал» через наявність віконця. Я бачу на картині протиріччя – шахове поле повинно бути меншим (8/8), і дошка знаходиться в підвішеному стані. На шаховому полі є земля, яка ніби нападала.

П.: **13.** Протиріччя як в житті? Де ви себе відчуваєте на картині: там, де є рука, яка керує, чи на іншій площині?

А.: **14.** Я на великій дошці, поза вікном.

П.: **15.** Які почуття у вас були б, якби ви потрапили в площину за вікном?

А.: **16.** Якби я там була, то бачила б, як велика, могутня рука намагається вбити маленького пішака.

П.: **17.** Ви б відчули залежність та тиск когось?

А.: **18.** Так. Тиск на цього пішака. Мені стало його шкода.

П.: **19.** Ви не втілили себе в цю руку, хоча така можливість була. Чому?

А.: **20.** Я не хочу бути ні пішаком, ні рукою. Я тільки спостерігач.

П.: **21.** Коли ви знаходитесь на великій шаховій дошці, що відчуваєте?

А.: **22.** Я знаходжусь на місці гравця і намагаюсь зрозуміти, чому така велика дошка. Навіщо так багато клітинок? Всі фігури націлені вперед – це дивно.

П.: **23.** Що б ви робили: розвернули фігури як треба, обмежили ігрове поле, все впорядкували?

А.: **24.** Я б залишила все, як є, але прибрала землю, відремонтувала руйнації (зліва на малюнку), зробила веселіші хмари, прибрала фрагмент картини з вікном.

П.: **25.** Чим він вам заважає?

А.: **26.** Він заважає фігурам на великому шаховому полі, бо за вікном є ще одна дошка.

П.: **27.** Таке враження, що всім фігурам можна перелізти у віконце. Може, так зробити?

А.: **28.** Ні, краще з картини прибрати цей фрагмент.

П.: **29.** У своїй родині ви не відчували присутність такої руки, керування, яке вас не влаштовувало?

А.: **30.** Відчувала керування від мами.

П.: **31.** Це вас не влаштовувало і тому намагалися вийти в більш широкий простір.

А.: **32.** Так. Я і зараз виходжу.

П.: **33.** Але коли простір дуже широкий, то ніби не вистачає чогось?

А.: **34.** Простір мене не влаштовує тільки в контексті цієї шахової дошки.

П.: **35.** А якщо вважати, що ця дошка – це життя?

А.: **36.** Взагалі нормально. Мене не влаштовує земля на дошці.

П.: **37.** Тоді життя буде відбуватися на штучних основах. Земля – це символ чогось натурального.

А.: **38.** Якщо пробивається земля, то руйнується дошка.

П.: **39.** По архетипам земля – це мати. Можна сказати, що до матері у вас амбівалентні почуття. Якщо ви собі знайшли платформу, то не хотіли б, щоб її руйнували. Вам би хотілося створити свою платформу. Ми бачимо силу архетипу. Людина не знає їх, а використовує. Чи можна думати, що на цій платформі сімейних відносин мати асоціювала вас з чорними фігурами, а сама була білою?

А.: **40.** Можна і так сказати.

П.: **41.** Чи є залишкові явища такої ситуації? Ви досі відчуваєте себе чорною фігурою?

А.: **42.** Іноді я бачу себе білою фігурою. Щось відбувається, і знову відчуваю чорною.

П.: **43.** Бачите, як сильно впливає, коли близька людина задає нам установки. Багато якостей, від яких самі страждали, ви інтроектували від матері. Не боїтесь, що близька людина відчує у ваших реакціях, поведінці вашу матір?

А.: **44.** Саме цього я іноді боюсь.

П.: **45.** Ви можете керувати іншою людиною, як це робила матір?

А.: **46.** Здатності керувати в мене немає.

П.: **47.** Тобто мати настільки блокувала у вас можливість керувати, що ви не відчуваєте в собі це. Вона перехоплювала ініціативу?

А.: **48.** Так.

П.: **49.** Для того, щоб навчитися цьому, ви будете шукати таку фігуру, яка б керувала вами. Можливо, це буде більш «м'яка рука», тобто є потреба, щоб партнер вів вас по життю. Це буде заміщення мами, але в кращому варіанті. Ви не помічали подібного?

А.: **50.** В думках таке було.

П.: **51.** Тобто ви хотіли, щоб він був добрий, м'який і водночас ведучий?

А.: **52.** Ви праві.

П.: **53.** Це потреба в компенсації, заміщенні, психотерапії. Він не повинен нагадувати вам ту жорстку материнську руку, а навпаки. Я лише висловила гіпотезу. Скажіть, що ви думаєте з цього приводу.

А.: **54.** Все, що ви кажете – правда.

П.: **55.** Якщо уявити, що шахова дошка – це життя, то ваш партнер буде світлий, а ви темна?

А.: **56.** Мені взагалі не хотілося б такого протиріччя.

П.: **57.** Ви обидва білі?

А.: **58.** Так.

П.: **59.** Чому ви вдвох будете протидіяти? Можливо, матері?

А.: **60.** Ні, я хочу, щоб ми були на рівних позиціях.

П.: **61.** Якщо мати вважала себе білою фігурою, то вона буде разом з вами. Чи це тільки її думка? Ви б до яких фігур віднесли матір?

А.: **62.** Не знаю.

П.: **63.** Напевно, у вас є певний страх покарання. Ви боїтесь віднести матір до темної фігури. Вона переможе дві ваші світлі фігурки?

А.: **64.** Важко відповісти. Дякую.

Додаток Е. 7

Стенограма глибинно-корекційної роботи з респондентом В.

П.: **1.** (до учасника групи В.): Як би ви назвали малюнок, який обрали (рис. Е.7.1)?

В.: **2.** Я б назвала малюнок «Шахова позиція».

П.: **3.** Яка основна ідея малюнка?

В.: **4.** Вода всіх затоплює, а куля намагається врятувати, забрати на себе.

П.: **5.** Ви не думаєте, що ця куля, як метеорит, навпаки, сприяв цій катастрофі?

В.: **6.** Ні. Куля – це спасіння.

П.: **7.** Якщо так, то як шахи опиняться на кулі?

В.: **8.** Фігури притягнуться до кулі, як все тримається на Землі.

П.: **9.** Цікаво, що ви вводите ідею рятування. Якщо подивитись на кулю уважніше, то видно що вона ніби виходить з яйця, має шкаралупу. А що це за маска, яку принесло водою?

Рис. Е.7.1. Картина Гіурі Лохмюллер
«Дурні правлять світом»

В.: 10. Вона і зробила ситуацію катастрофи.

П.: 11. Тобто в житті таку маску ви сприймаєте негативно, вона вас бентежить. Де ви відчуваєте себе на малюнку?

В.: 12. Я в фігурах, які ближче до кулі.

П.: 13. Як, на вашу думку, вдалося встояти тим фігурам, враховуючи сильний натиск води?

В.: 14. Земля їх втримала.

П.: 15. Земля – архетип матері. Можна вважати, що у вас непорушені відносини з матір'ю.

В.: 16. Так.

П.: 17. Цікаво те, що спеціально не навчають навичкам вираження психологічного змісту архетипною символікою, а ми так вміло ними користуємось. Завдяки архетипу в першому випадку (з учасником групи А.) ми побачили негативні відносини з матір'ю, а в другому (з учасником групи В.) – позитивні. Фігурки будуть знаходитись зверху кулі, чи всередині?

В.: 18. Вони будуть зверху.

П.: 19. Вона магнітна?

В.: 20. Я не знаю. Просто куля хоче забрати звідси фігурки.

П.: 21. Що б ви сказали воді.

В.: 22. Хотілося, щоб вона стала джерельцем, не змітала фігури.

П.: **23.** Вода каже: «Незалежно від мене фігури вже впали».

В.: **24.** Хочеться зробити якусь яму, щоб вода туди стікала.

П.: **25.** Як по різному влаштована психіка. Одній людині треба все прибрати (учасник групи А.), а іншому навпаки – зробити яму, щоб туди все пішло. Якщо уявити, що на малюнку є родина, де мама, тато, ви?

В.: **26.** Це мама (праворуч від кулі дальня біла фігура), тато (ліворуч від кулі дальня чорна фігура) та я (ліворуч біля кулі висока біла фігура).

П.: **27.** Мама і ви біленькі, але ви ближче до тата. Ви з ним – одна команда?

В.: **28.** Так.

П.: **29.** У мами з татом є певні протистояння, бо вони хоча і схожі в чомусь, але стоять по різні сторони. Матері подобається, що ви ближче до тата?

В.: **30.** Не знаю.

П.: **31.** На кого ви схожі візуально?

В.: **32.** На маму.

П.: **33.** Тому тато вас любить, як матір в молодості. А чому тато менший, ніж ви?

В.: **34.** Так є насправді.

П.: **35.** Якщо він менший від вас за зростом, то особливо полюбляє вас за зріст. Адже йому хотілося бути вищим. Чи хотілося вам переставити фігуру матері так, щоб всі були разом?

В.: **36.** Я б хотіла.

П.: **37.** Чому ж тоді ви не поставили маму поряд з вами і татом (ліворуч від кулі маленька біла фігура)? Чи мати не може бути менше за тата?

В.: **38.** Вони обидва головні в родині, тому однакові.

П.: **39.** Яке ставлення матері до вашої ідеї щодо спасіння усіх фігур цієї дошки за допомогою кулі? Що б вам сказали батьки?

В.: **40.** Вони б дали пораду та допомогли.

П.: **41.** Тобто вони прислухуються до ваших бажань, ініціатив?

В.: **42.** Так.

П.: **43.** Напевно, що ви запросили б їх на цю кулю. Чи улетіли б ви одна чи з кимось?

В.: **44.** Ні. Я б обов'язково запросила батьків.

Елемент психодрами

П.: **45.** Батьки вам відповідають: «Навіщо нам ця куля, адже ми і так твердо стоїмо на землі. Ми не знаємо, куди вона полетить».

В. **46.** (до батьків): Щоб бути разом.

П. **47.** (від імені батьків): Ми і так разом. Вода вже пройшла, і ми не впали.

В. **48.** (до батьків): Можливо ще будуть обвали.

П. **49.** (від імені батьків): Якщо ще раз піде вода, то ми вже знаємо, як з цим боротися. А куля для нас – щось невідоме.

В.: **50.** Якщо батьки категорично проти, то я відмовлюся.

П. **51.** (від імені батьків): В., ти вже націлена створювати своє власне життя, але без нас тобі страшно. Ти хотіла, щоб ми були разом. Ця куля – як твоє нове життя. Яку фігуру ти б собі обрала? Можливо, цю (праворуч від кулі висока чорна фігура)? І з ним удвох сіли б на кулю.

В. **52.** (до батьків): Я б обрала таку фігурку (ліворуч від кулі маленька біла фігурка).

П. **53.** (від імені батьків): Але ж вона для тебе замала, і ти завжди будеш відчувати перевагу. Чи тобі це приємно?

В.: **54.** Я не звернула увагу на зріст.

Продовження психоаналізу художніх творів

П.: **55.** Вона вам сподобалась, бо біленька?

В.: **56.** Так.

П.: **57.** Напевно, щось темне у вас, що запозичене від фігури батька, вас не влаштовує?

В.: **58.** Можливо, є така риса. Швидше, вона була до того, як старші сестри не вийшли заміж.

П.: **59.** Тато віддавав перевагу старшим сестрам?

В.: **60.** Так. Може, тому, що сестри мені рідні тільки по батькові.

П.: **61.** Ви ревнували батька до сестер?

В.: **62.** Можливо, що так. Тоді ми ще й жили разом, а зараз мені вже легше.

П.: **63.** Тому ви обираєте фігуру світлого кольору, а це свідчить про те, що у вашого чоловіка не повинно бути дітей, не спільних з вами.

В.: **64.** Ви праві.

П.: **65.** І куля – це ваше бажання мати вже свою родину.

В.: **66.** Так.

П.: **67.** Ваша родина буде більш світліша, дружня. Не передбачається боротьба між світлим та темним, тобто вами та вашим партнером. Це зрозуміло з того, що в партнери ви обрали таку ж світлу фігурку, як ви. Як ви гадаєте, якщо на кулю потраплять ваші з партнером фігури, то на які клітинки вони стануть?

В.: **68.** Вони стануть разом на одну клітину.

П.: **69.** Таким чином, ми виходимо на умовні цінності: щоб в родині протагоніста не було протистояння, а навпаки всі були разом. Тепер ви наперед можете знати, що вас зможе вводити в смуток і передбачати такі переживання. Цінністю виступає єднання. Що означає ця маска?

В.: **70.** Вона мені заважає.

П.: **71.** Ви б хотіли, щоб її не було?

В.: **72.** Так. І мені зразу було б добре.

П.: **73.** В житті ви зустрічали людей під такою маскою?

В.: **74.** Ні.

П.: **75.** А звідки тоді страх перед цією маскою. Це символ смерті?

В.: **76.** Щось близьке до того, що ви кажете.

П.: **77.** Червоні стрічки на масці нагадують кров, ніби хтось загинув в цій стихії?

В.: **78.** Так.

П.: **79.** Значить, ця маска символізує те, чого ви остерігаєтесь. Ви б хотіли, щоб всі були живі та здорові.

В.: **80.** Так.

П.: **81.** Дякую, ви прекрасно попрацювали.

Додаток Е. 8

Стенограма глибинно-корекційної роботи з респондентом М.

П.: **1.** Назвіть ваш малюнок (рис. Е.8.1).

Рис. Е.8.1. Картина Дж. Тодда
«Невірний хід»

М.: **2.** Я назвала цей малюнок «Шахи в невагомості». Це дуже жорстока гра білих і чорних на смерть. Фігури можуть впасти в якусь прірву. Мені видається, що переможуть білі.

П.: **3.** Якщо фігури з верхнього поля попадають на нижнє поле, то вони можуть тут затриматися? Поля ніби розділені: є білі квадрати і порожнеча, є чорні квадрати і порожнеча. Це новий варіант шахової дошки. На верхній дошці можна втриматись тільки на темних квадратах, а на нижній – тільки на світлих квадратах?

М.: **4.** Так. Але не завжди можна втриматись взагалі.

П.: **5.** Можливо, чорні фігури виживають тільки на чорних квадратах, а білі фігури – тільки на білих квадратах?

М.: **6.** Напевно. Хоча і чорні фігури можуть вижити на білих квадратах.

П.: **7.** Куди б на цій дошці ви віднесли себе?

М.: **8.** Я десь в цій групі білих (ліворуч на нижній дошці).

П.: **9.** Бо вони там більш надійніше тримаються?

М.: **10.** Так.

П.: **11.** Якщо втілити на цей малюнок вашу родину, де б вони були?

М.: **12.** Це тато (на нижньому полі ліворуч висока біла фігура), мама (на нижньому полі мала біла фігура за фігурою батька), я (на нижньому полі маленька біла фігура біля фігури батька).

П.: **13.** Мама стоїть ніби за татом. Вона має від батька прикриття?

М.: **14.** Так.

П.: **15.** Ви б хотіли таких відносин зі своїм партнером?

М.: **16.** Я б хотіла, щоб ми були на рівних.

П.: **17.** Значить, в чомусь такі відносини вас не влаштовують. Ви жалієте маму?

М.: **18.** Напевно, ні.

П.: **19.** Ви вважаєте, що стоячи за партнером, придавлюєте свій потенціал?

М.: **20.** Так.

П.: **21.** Такі обмеження ви відчували зі сторони батька чи матері?

М.: **22.** Зі сторони материнської фігури.

П.: **23.** Вона з вами реалізувала те, що не могла з батьківською фігурою?

М.: **24.** В мене з матір'ю нормальні відносини.

П.: **25.** Зараз ви не можете відійти від таких понять як «добре» чи «погано». А в глибинній психології взагалі нема таких категорій. На мої запитання ви відповідаєте так, щоб було «все добре». З партнером ви бажаєте бути на рівних, бо вже мали досвід керування вами. Це небажане повторення. Тобто ви намагаєтесь себе «психотерапевтувати». Цікаво те, що маленька фігура матері, придавлена батьковою фігурою, знаходить, де себе реалізувати. Спробуйте розповісти: «Я б хотіла бути з партнером на рівних, бо така

позиція має наступні переваги...». Проговоріть, які переваги має така ситуація спілкування.

М.: 26. Я б хотіла мати відносини з партнером на рівних позиціях, так як це дає можливість реалізувати себе.

П.: 27. Значить, хтось вас обмежував в самореалізації?

М.: 28. Я не знаю.

П.: 29. Ми відчуваємо табу на аналіз сімейних відносин. Чи були колись батьківські фігури на верхньому полі. Може, вони злетіли?

М.: 30. Мені видається, що вони завжди були на світлому полі.

П.: 31. Родина благополучна. Вона ніколи не переживала ризик падіння. Що б сказали фігури мами, батька та твоя тим фігурам, які знаходяться на верхньому полі?

М.: 32. Мати сказала б: «Я вам співчуваю». Батько сказав би: «Грайте. Ще може бути успіх». Я б сказала: «Успіх ще можливий. У чорних більше шансів, хоча і у білих теж є».

П.: 33. Білі вже всі позлітали з поля?

М.: 34. Їх стільки і було.

П.: 35. Зараз ми відчуваємо, що для вас умовною цінністю є те, щоб десь не було промаху, падіння. Ваше кредо – бути на білому коні.

М.: 36. Можливо, це так.

П.: 37. І тому ви обираєте дуже затишний куток на полі. Там вас ціла група, яка в безпеці. Фігури на верхньому полі кажуть вам: «Ви така обережна і одночасно прагнете до самореалізації. А самореалізація не може бути без ризику». Що б ви їм відповіли?

М.: 38. Так, я згодна з ними. Без ризику в житті не обійтись. Але хотілося б, щоб ризику було поменше.

П. 39. (від імені фігур на верхньому полі): «Якщо так, то випробуй себе. Стрибай до нас, а ми тебе підтримаємо».

М.: 40. Ні!

П.: 41. Якби ви вирішили стрибнути, батьки вам дозволили б?

М.: **42.** Так.

П.: **43.** Тобто у вас є певна автономія від батьків?

М.: **44.** Так. Я б краще до білих ближче підійшла.

П.: **45.** Вас лякають люди, які відрізняються від вас? Вони вам не зрозумілі?

М.: **46.** Так.

П.: **47.** Дякую за роботу.

Додаток Е. 9

Стенограма глибинно-корекційної роботи з респондентом Н.

Рис. Е.9.1. Картина Т. Саломоні

«Гра життя»

Н.: **1.** Я не бачу на цьому малюнку смерть (рис.Е.9.1). Я на місці цієї великої фігури.

П.: **2.** Добре. Що ви робите на фоні таких руйнацій та ще сидючи на руці, яка пробилась з могили?

Н.: **3.** Я бачу тут мій дім. Руку я там сама поставила, а зверху – це вода, як фонтан.

П.: **4.** Ось які ми індивідуально-неповторні.

Н.: **5.** Мені нічого робити, тому я граю з цими фігурами. Спочатку збиваю, а потім знову ставлю.

П.: **6.** Вони намагаються втриматися своїми шпильками.

Н.: 7. Тому ще цікавіше їх збивати.

П.: 8. Тоді ви людина, яка має деякі переваги над іншими, які бояться страшних ситуацій. Ви цим користуєтесь в житті?

Н.: 9. Ні.

П.: 10. Коли ви відчули таке спокійне відношення до страшних речей?

Н.: 11. Давно. Я вважаю, що це природно.

П.: 12. Хто в родині близький до вас в такій позиції. Або хтось за сміливістю навіть перевищує?

Н.: 13. Вважаю, що ніхто. Я маю перевагу.

П.: 14. Тоді в багатьох випадках вони вас зупиняли та попереджували.

Н.: 15. Звичайно. Особливо батько.

П.: 16. Він хотів мати хлопця?

Н.: 17. У нього є хлопець в іншому шлюбі. Він мені вітчим.

П.: 18. І тому ви доводили, що той хлопець – ніщо порівняно з хлопцем всередині вас?

Н.: 19. Завжди.

П.: 20. Це є вашою умовною цінністю. Умовна цінність – це когнітивний рівень захисту. У вашому випадку захист виявляється в тому, що страшні речі, які бачимо на картині – «це природно і боятися тут нічого». Що б ви сказали цій руці?

Н. 21. (до руки): «Рука, велика тобі подяка за те, що ти мене підтримуєш». Якщо вона жива, то могла б мене викинути, але не робить цього.

П.: 22. Рука вам відповідає: «В мене є можливість вас закрити і забрати із собою під землю».

Н.: 23. Значить, підемо туди разом. Можливо, там цікавіше, ніж тут.

П.: 24. Вас приваблює невідоме?

Н.: 25. Так.

П.: 26. Що б сказав вам батько на це?

Н.: 27. Батько давно б мене забрав з цієї руки і відвів кудись.

П.: **28.** Значить, батьку нерідко доводилось вводити вас від небезпек?

Н.: **29.** Такого моменту в житті ще не було.

П.: **30.** А чому він проговорив таку фразу?

Н.: **31.** Він часто таке говорить мені по телефону. Оскільки ми живемо окремо, то контролює словами.

П.: **32.** Значить, йому все ж таки доводилось вас вводити з якоїсь ситуації.

Н.: **33.** Він намагався.

П.: **34.** Якби інший психолог вам сказав: «Н., вам так хотілось завоювати увагу батька, що ви почали розвивати в собі хоробрість. Тепер нерідко ви його вражаєте. А коли відбувається перебір, це його віддаляє. Він лякається».

Н.: **35.** Так. Дуже часто.

П.: **36.** Одночасно ви демонструєте свої переваги перед мамою. Вона більш слабка, сентиментальна?

Н.: **37.** Саме так і є. Я своїм прикладом намагаюсь показати матері, як треба себе вести, щоб чогось досягти.

П.: **38.** Які цінності у вашої матері?

Н.: **39.** Безпека, спокій, рівновага, надійність.

П.: **40.** Батькові подобаються такі цінності?

Н.: **41.** Я вважаю, що подобаються, але їх недостатньо. Ті, яких недостатньо, він бачить в мені.

П.: **42.** Ви доповнюєте одна одну?

Н.: **43.** Так.

П.: **44.** Батько живе в родині не тільки заради матері, а ще й заради вас?

Н.: **45.** Так.

П.: **46.** Хоч він і не рідний вам, але дуже вагомий і розуміє вас у вигляді такої фігури (рис. Е.9.1)?

Н.: **47.** Так.

П.: **48.** Тому ця ваша частина зорієнтована не на матір, а на батька. Таким чином, опосередковано ви показуєте його значущість для вас. Він розуміє це?

Н.: **49.** Не завжди.

П.: **50.** Батько не хоче чи йому не вигідно це розуміти?

Н.: **51.** Я вважаю, що іноді він боїться.

П.: **52.** Але він впевнений, що його син не зрівняється з вами по рішучості.

Н.: **53.** Так.

П.: **54.** Чи подобається вашим партнерам таке життя?

Н.: **55.** Не всім. Бо вони відчувають, що слабкіші за мене.

П.: **56.** Напевно, що у вас є приховане бажання випробувати їх на міцність. А вони очікують від вас жіночої втіхи.

Н.: **57.** Так.

П.: **58.** Ви щось відчужуєте у матері. Може, вона намагалася презентувати вам свою жіночність?

Н.: **59.** Так. А мені це не подобається. Я це відношу до слабкості.

П.: **60.** У вас переважає тенденція до сили. Як ви вважаєте, чи знайшлася б людина, яка жила разом з вами в такому домі, як на малюнку?

Н.: **61.** Вважаю, що так.

П.: **62.** Із реально існуючих є кого запросити?

Н.: **63.** Так.

П.: **64.** Зверніться до хлопця, який сидить поряд з вами, і запропонуйте це йому.

Н.: **65.** (до учасника групи Р.): Р., давай жити разом в цьому домі.

Р.: **66.** Легко!

П.: **67.** (до учасника групи Р.): Ви так погодились, тому що дівчина смілива?

Р.: **68.** У нас з нею співпадають цінності.

П.: **69.** (до учасника групи Н.): Такий замок дарував би вам адреналін?

Н.: **70.** Мені тут спокійно.

Р.: **71.** Може когось він лякає, а мені дає відчуття комфорту, затишку, впевненості. У нього ще є продовження, гарна основа, нормальні кімнати.

П.: **72.** (до учасника групи Р.): Він вам дає спокій тому, що бурне життя, смерть, поразка проходять осторонь такого замка?

Р.: **73.** Це шахове поле виходить саме із замка.

П.: **74.** Яку участь ви берете в цій грі?

Р.: **75.** Від цього можна отримати смак життя.

П.: **76.** Треба наблизитись до смерті, щоб зрозуміти життя?

Р.: **77.** Коли життя і смерть конкурують між собою, тоді життя починає ще більше подобатися.

П.: **78.** (до учасника групи Н.): З цим багато хто може погодитися, але це можуть бути лише окремі моменти в житті. А ви бажаєте це зробити своїм справжнім життям. Тоді ви маєте нахили до ризикованих професій: парашутист, гонщик і т. д.

Н.: **79.** Так.

Р.: **80.** Я відчуваю, що не проживаю життя даремно.

П.: **81.** (до учасника групи Н.): Як ви знаходите адреналін без такого замка?

Н.: **82.** Не знаю.

П.: **83.** Може, у відносинах?

Н.: **84.** Так, вистачає.

П.: **85.** Значить, у вас є велика зацікавленість влюбляти в себе людей, прив'язувати для того, щоб було з ким грати. Вони думають, що входять в спокійний замок, а там відбувається гра з ними.

Н.: **86.** Так.

П.: **87.** В такій темряві ви зберігаєте щось світле?

Н.: **88.** Я не можу без такого світлого.

П.: **89.** Що повинна зробити людина, щоб ви дозволили їй бути поряд з вами та ще в світлому.

Н.: **90.** Я ще сама не зрозуміла.

П.: **91.** Все повинно бути, як в казці з принцесою, замком, випробовуваннями для майбутніх принців. Багато вже пройшли ці випробовування?

Н.: **92.** Ніхто.

П.: **93.** Тоді в цьому замку місце є тільки для вашого батька?

Н.: **94.** Звичайно. Він вже давно там.

П.: **95.** Так ми вийшли на едіпальну залежність. Це може бути перепона у вашому особистому житті.

Н.: **96.** Ще й яка.

П.: **97.** Скажіть щось цій світлій і темній частині малюнка.

Н.: **98.** Треба об'єднатися, бо окремо вони не існують.

П.: **99.** Це ви кажете і сама собі. Для вас важливо, щоб була гармонія всередині. З батьком у вас є єднання душ. А в едіпальній залежності саме платонічний аспект має вагу. Дякую за роботу.

Додаток Е. 10

Стенограма глибинно-корекційної роботи з респондентом Т.

П.: **1.** Чим сподобались вам ці малюнки?

Т.: **2.** Я обрав три малюнки (рис. Е.10.1, Е.10.2, Е.10.3). Мені видається, що вони пов'язані між собою. Цей малюнок (рис. Е.10.1) мені сподобався тим, що на ньому фігури розташовані у вірному порядку. Вони дивляться на те, як ними управляють, але при цьому у них не виникає бажання змінити порядок.

Рис. Е.10.1. Картина Дж. Тодда
«Вікно у дійсність»

П.: **3.** Але ж порядок існує на шаховій дошці перед віконцем, а рука знаходиться у віконці.

Т.: **4.** У віконці показане майбутнє. А рука невидимо управляє, і на цій дошці теж. Тобто, це все взаємопов'язано. Фігурки потенційно загрожують одна одній, а практично знаходяться в гармонії, захищають одна одну. Земля, яка пробивається на поверхню дошки, дуже доречна.

П.: **5.** Ми бачимо, як індивідуально сприймається один і той самий малюнок. Учаснику А. земля заважала на малюнку, а для учасника Т. – дуже доречна. Чим ця земля доречна на малюнку?

Т.: **6.** Є відчуття живої природи.

П.: **7.** Ви і в житті відчували протистояння?

Т.: **8.** Так.

П.: **9.** В які фігури ви потрапляли в житті – в білі чи в темні?

Т.: **10.** Я змішана фігура: і біла, і темна. Дивлячись на те, яка ситуація.

П.: **11.** У вас є перевага в тому, що ви можете бути і на стороні темних, і на стороні світлих. Можливо, ви і є ця рука?

Т.: **12.** Так. Мені в житті доводиться багато керувати.

П.: **13.** Ви так керуєте, щоб фігурки цього не помічали, чи одні помічають, а від інших треба приховувати це керівництво?

Т.: **14.** Я не приховую. Рука дуже міцно і впевнено бере фігурку і прикриває її. В житті я доволі впевнено щось роблю, не замислюючись над тим, чи буде хтось про це знати.

П.: **15.** Тоді ви дуже добре навчилися розрізняти біле і темне, силу і слабкість для чіткого управління?

Т.: **16.** Я відчуваю сильну і слабку сторону людини і знаю, як їх поєднати. Як показано на цьому малюнку (рис. Е.10.2), в мене виходить смикати в людині, як за ниточки, її слабкі та сильні сторони. Я отримую баланс, який мені корисний.

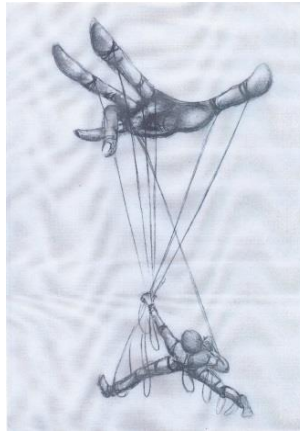

Рис. Е.10.2. Неавторський малюнок

П.: **17.** Ви це робите не тільки заради справи, а ще й заради своєї внутрішньої потреби. У вас є потреба навчитися надійно управляти людьми?

Т.: **18.** В мене є така потреба, бо я дуже часто зустрічаюся з такими людьми, які не впевнені в собі, слабкі. Мені це противно. Тому доводиться брати ініціативу в свої руки.

П.: **19.** Значить, вони бояться невдачі, рішучості.

Т.: **20.** Можливо. Раніше я замислювався над тим, як треба спілкуватися з такими людьми, а зараз взаємини відбуваються на несвідомому рівні.

П.: **21.** Людям імпонує те, що ви берете ініціативу в свої руки?

Т.: **22.** Зауважень стосовно такої своєї поведінки я не чув.

П.: **23.** Чи потрапляли ви в таку ситуацію, де фігурка (рис. Е.10.2) намагається нейтралізувати управління над нею?

Т.: **24.** Коли людині набридає, що нею управляють, вона проявляє себе. Зі мною таке траплялося. Я надаю людині свободу дії. Якщо вона не зможе

управляти зовнішніми обставинами і втрачає свою індивідуальність, я починаю або її смикати, або ухожу. Для мене втрачається сенс.

П.: **25.** Ви хотіли б мати справу з особистістю, щось отримувати від такого спілкування, а не тільки віддавати. Якщо людина буде з вами рівноцінна, то не буде потрібна така рука. Є протиріччя: з одного боку, ви хотіли б собі достойних противників, а з іншого – є зацікавленість, щоб вони програвали вам в своїх якостях.

Т.: **26.** Можливо, так і є. Я б намалював тут ще одну руку, але не бачу собі рівних в цьому плані. Мені б хотілось в когось повчитися, але нема у кого, і це викликає певну розчарованість.

П.: **27.** У вас є здібність бачити якісь психологічні особливості людини, які дозволяють нею керувати. Кожного разу це різні якості людини.

Т.: **28.** Так. Але всією людиною я не вмію керувати, лише окремими її частинами.

П.: **29.** Керувати вам допомагає сміливість, відповідальність, впевненість, знання.

Т.: **30.** Я обрав ще й цей малюнок зі смертю, бо дійсно не боюсь того, чого бояться всі інші (рис. Е.10.3). І це мені цікаво.

Рис. Е.10.3. Картина Т. Саломоні

«Гра життя»

П.: **31.** Тоді треба визнати, що є якась рука (рис. Е.10.3), яка перевищує цю руку (рис. Е.10.1)?

Т.: **32.** Так.

П.: **33.** Це саме життя. І ким би ми не були, але всі підвладні смерті. Ця рука (рис. Е.10.3) більш сильна і теж керує шахами. Ось вам і друга рука, про яку ви казали.

Т.: **34.** Я б це асоціював з більш релігійною точкою зору.

П.: **35.** Тоді ви відчужуєте руку, щоб вона вам не заважала.

Т.: **36.** Ці руки пов'язані між собою, і в той же час ця рука сильніша (рис. Е.10.3). Це рука Бога. Який сильний я б тут не був, але вона здатна змінювати положення. Можна лише навчитися виявляти користь для себе з такого положення речей. Я б хотів бути на місці цієї фігурки (рис. Е.10.3). Але навіть там я підвладний руці вищої сили.

П.: **37.** У вас присутнє бажання мати ще більше, ніж є на даний момент, бути ще сильнішим.

Т.: **38.** Я хочу удосконалюватися.

П.: **39.** Є небезпека, що таке удосконалення буде однопланове: підвищення сили, здатність маніпулювати, керувати, отримувати користь, розуміння мудрості життя, вміння диференціювати життя не так, як всі оточуючі. Ви в своєму розвитку будете необмежені, як ця шахова дошка (рис. Е.10.1). Вас влаштовує розмір цієї дошки?

Т.: **40.** Так, я не відчуваю дискомфорту, навіть дивлячись на такі руйнації (рис. Е.10.1).

П.: **41.** Це саме життя, і навіть невелика його частина вам достатня, щоб ефективно виконувати свою гру?

Т.: **42.** Так.

П.: **43.** Ви не хочете убрати з малюнка перспективу для того, щоб підтверджувати і закріплювати свої знання.

Т.: **44.** Так, а земля їх ще й підживлює.

П.: **45.** Що із того, що ви вмієте, винесено з родини? Від кого саме ця спадковість?

Т.: **46.** В більшій мірі це від матері, бо батько мало бував вдома.

П.: **47.** Зараз він вже вдома?

Т.: **48.** Так.

П.: **49.** Вам від цього краще?

Т.: **50.** Коли він вдома – це не звично для мене. Але батько мені не заважає.

П.: **51.** На сьогоднішній день ви маєте переваги перед батьком, тому він не заважає.

Т.: **52.** Так.

П.: **53.** А раніше вам доводилось брати на себе роль не тільки сина, а ще й захисника родини. Тому довелося ставати сильним. Чи могла бути батьківська рука другою рукою на малюнку? Якщо так, то чия рука виграє?

Т.: **54.** Так, могла б бути і батьківська рука. А виграє або моя рука, або буде нічия.

П.: **55.** Тобто в житті ви отримали більше сили, ніж ваш батько. Чи погоджується з цим мати?

Т.: **56.** Не знаю. Думаю, що вона б підтримала чоловіка. Тому що він ближче до неї, ніж її діти.

П.: **57.** Якщо була б конкурентність батьківської фігури і вашої, що б сказала ця фігура (рис. Е.10.3)? Можливо, таке: «Те, чим ви займаєтесь – безглуздя. Якщо я долучу туди свою руку, все полетить шкереберть».

Т.: **58.** Саме так вона і сказала б. Цей малюнок є продовженням усіх вище зазначених (рис. Е.10.4). Тут намальовано один замок. Я бачу, що темна частина замку – це тінь світлої. І водночас відчуваю, що світла частина знаходиться всередині темної.

П.: **59.** З одного боку, світлий замок великий, з другого боку, чорна тінь може бути більша за замок, при цьому в середині може бути затишно, бо ця частина світла. Зрозуміло, що вам сподобався цей замок (рис. Е.10.3), бо ви шукали світлу його частину всередині.

Т.: **60.** Так і є.

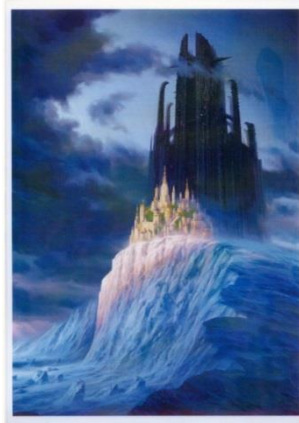

Рис. Е.10.4. Картина К. Вачера

«Золото хижаків»

П.: **61.** Значить, в родині ви не завжди відчували знедоленість. Вам доводилося створювати «світлу частину» всередині себе.

Т.: **62.** В родині я відчував «голу рівнину».

П.: **63.** Вам нікуди було сховатися?

Т.: **64.** Я відчував порожнечу, нескінченність, темряву. Було велике бажання щось змінити, тобто створити свій власний замок, але не бачиш сенсу.

П.: **65.** Подивіться на цей малюнок (рис. Е.10.5). Чи було так, що ви вторгалися на шахову дошку саме таким чином?

Рис. Е.10.5. Картина Дж. Тогда

«Той, що втрачає»

Т.: **66.** Коли я пройшов через все в своєму житті, то став саме таким.

П.: **67.** Так вторгаючись, ви можете сплутати гру іншим фігурам.

Т.: **68.** Так. Можливо, я так втручаюсь в життя інших. Цей малюнок асоціюється з моїми інстинктами. Гострі полоси, зроблені моїми кігтями, свідчать про відточеність моїх інстинктів. Я відчуваю.

П.: **69.** Можна думати, що вам прийшлося пережити щось між життям і смертю?

Т.: **70.** Такі ситуації були і не один раз. Така рука з зонтом (рис. Е.10.3) захищає і дає впевненість.

П.: **71.** Переживаючи важкі життєві ситуації, ви відчували, що щось вас захищає. Образно кажучи, ваша спина була відкрита, бо батька не було поряд. І тому вам довелося повірити в більш високу захисну силу і навчитися маніпулювати іншими. Ви зменшуєте основи, на яких стоять люди і тим самим можете ними керувати (рис. Е.10.3).

Т.: **72.** Так. Яке б положення не займала фігура на дошці, вона з легкістю злітає. Навіть не залишається на території дошки, щоб не псувати виду.

П.: **73.** Ви бажаєте звільнити дошку від небажаних фігур, щоб було більше простору для досягнення чогось вагомого в житті. Надаєте уроки мужності і мудрості слабким фігурам. Ви як батько для них. Який з цих малюнків треба залишити як «ваш»?

Т.: **74.** Я б залишив малюнок Е.10.1 та Е.10.5, бо решта – це моє минуле, яке я вже пройшов. Цей малюнок (рис. Е.10.5) нагадує мені, що тигр виходить з чогось в невідомість. Я не бачу, що попереду.

П.: **75.** Це ваші дитячі почуття, самонародження?

Т.: **76.** Він виривається в життя, до якого готовий.

П.: **77.** Ви кажете, що багато вмієте, але приваблює саме ситуація екстриму, випробовування своїх можливостей.

Т.: **78.** Дійсно, таке є. Тигр так вривається, що фігурки вилітають за межі поля.

П.: **79.** Ми вже бачили, що ви зацікавлені в тому, щоб звільнити своє поле.

Т.: **80.** Ви праві. Єдине, що мені не зрозуміло, це чому я обрав цей малюнок (рис. Е.10.6).

Рис. Е.10.6. Картина В. Подковінські

«Дівчина на коні»

П.: **81.** Можливо, ви хочете знайти даму, яка відчувала таке задоволення, довіряла вам, не боялася, цінувала вашу силу. Кінь дуже сильний. Він не пропаде ні в якій ситуації, а швидше налякає когось.

Т.: **82.** Кінь вийшов з тіні, а попереду бачить світло. Можливо, я шукаю саме таку дівчину.

П.: **83.** Можливо, частинка світлого є і у вас. Це треба вам пам'ятати і проаналізувати.

Т.: **84.** Ці два малюнки (рис. Е.10.4 та рис. Е.10.6) можна порівняти і назвати «Контроль» і «Безконтрольність». Там світлий замок, хоч і маленький, але вагомий. І на цьому малюнку хоч і жінка, але контролююча.

П.: **85.** Хоча кінь і зайнятий своєю емоційністю, але відчуває і знає її присутність.

Т.: **86.** Чоловік – голова, а жінка – шия. Тому треба шукати собі міцну шию. Але в моїй ситуація я і голова, і шия. В житті була ситуація, коли мене ніби викинули, і тому треба було самому пробивати дорогу. Як цей замок, який стоїть на водоспаді, і його вже підмила вода (рис. Е.10.4).

П.: **87.** Ви йшли не тільки по рівнині. Були і злети, і падіння?

Т.: **88.** Різне було.

П.: **89.** Зараз психіка робить дуже багато для того, щоб це упереджувати. І ми часто чули від вас, що ви викидаєте інші фігурки. Закон вимушеного повторення, відкритий З. Фрейдом, говорить про те, що якщо людина пережила травму, в неї є несвідоме бажання повторити її ще раз, але

не з собою, а з кимось іншим. Ви влаштовуєте таке випробування для інших, щоб знайти рівного собі партнера.

Т.: **90.** Інакше бути не може.

П.: **91.** На це ви витрачаєте дуже багато енергії. В контексті того, що ми сказали, як сюди вписується цей малюнок (рис. Е.10.7)? Тут все спокійно, ніхто нікого не викидає. Може, це ваш ідеал: щоб був спокій і гра за правилами?

Рис. Е.10.7. Картина Дж. Тодда
«Турнір часу»

Т.: **92.** Він взагалі не вписується в інші малюнки. Я б його поставив попереду всіх інших. А потім «прийшла інша рука» і зруйнувала всі фігури. Про що свідчать зруйновані колони (рис. Е.10.1). Якщо поставити малюнки в певній послідовності, то це буде так: рис. Е.10.7, Е.10.1, Е.10.4, Е.10.3, Е.10.5, Е.10.6. На коні (рис. Е.10.6) не дівчина, а мій контроль.

П.: **93.** Але я не думаю, що вам імпонувало б, якщо б на коні сидів оголений чоловік. Ця дівчина символізує м'якість душі, добро, яке ви винесли з дитинства. Саме вона вас заспокоює, і це ваше спасіння. Тому ви ще не сама караюча рука.

Т.: **94.** Мені б не хотілося, щоб на коні сидів чоловік, бо це асоціювалося б в мене з залізною логікою. А дівчина асоціюється з жіночою логікою. Деякі ситуації неможливо вирішити за допомогою чоловічої логіки.

П.: **95.** Логіка жінки розуму не зрозуміла.

Т.: **96.** Вона емоційна.

П.: **97.** Тобто саме вона дозволяє робити такі випадки (рис. Е.10.5)?

Т.: **98.** Так.

П.: **99.** Цим ви нівелюєте чиюсь увагу, пильність і робите неочікуваний хід.

Т.: **100.** Так. Якщо з малюнка убрати тигра, то видно що небо блакитне, мирне. Небезпеки не очікуєш.

П.: **101.** Це те, що ви колись пережили самі. У вас ніби все перевернулося. Тепер є тенденція стати на місце руки, тобто тенденція до сили, самонародження.

Т.: **102.** Перший раз тигра ніби викинули, а потім він сам став прориватися.

П.: **103.** Він думав, що він тигр, а з ним повелися як зі щеням. Тоді він повинен був стати тигром. Це було як смерть і одночасно самонародження.

Т.: **104.** Так.

П.: **105.** Після нашої роботи ви в більшій мірі зможете розрізнити те, що вам потрібно і те, що роблять ваші психологічні тенденції. Дякую вам за цікаву роботу.

Т.: **106.** Дякую.

Додаток Е. 11

**Діагностико-корекційний потенціал художніх полотен із
шаховою тематикою**

Таблиця Е. 1.

Респондент	Психологічний зміст особистісної проблематики	Символіка шахової тематики, що сприяла виявленню особистісної проблематики	Комунікати, пов'язані з символікою шахової тематики
В.(1)	Фрустрація потреби у батьківській підтримці в дитинстві і, відповідно, очікування підтримки від партнера в актуальних стосунках. Підвищена тривожність в особистих стосунках з партнером.	Поділ поля шахівниці на «біле» й «чорне»; можливість просторового розташування фігур на шахівниці «далі» й «ближче» одна від одної.	1; 13; 14; 17; 42; 67; 81
О.	Дисфункційність інтимних стосунків з чоловіком, пов'язана з незадоволенням очікувань від чоловіка тієї опіки, яку отримувала в дитинстві від батька.	Наявність «білих» і «чорних» фігур та боротьби між ними; можливість для фігур «зайняти свою клітину» на шахівниці; спільне чи окреме розташування фігур на шахівниці; можливість співвіднесеності шахових фігур з членами сім'ї.	3; 4; 12; 13; 25; 26; 29-35; 86; 87; 91; 99; 100-103; 108; 109; 112-120; 126-138; 140
К.	Фобії. Віктимна поведінка. Відчуження самої себе за власні страхи. Амбівалентні почуття щодо матері і щодо самої себе. Блокування лібідозних почуттів. Дисфункційність актуальних стосунків з партнером.	Шахівниця як «поле життєвих подій»; наявність «правил гри»; наявність «білих» і «чорних» фігур; «впорядкованість» гри.	9; 10; 44; 45; 48-62; 89-91

Продовження таблиці Е. 1

I.	<p>Пережита травма зради коханої людини. Закритість для нової інформації щодо себе. Імперативна заданість програми (логіки несвідомого) «завжди мати поруч із собою маму», через яку були зруйновані стосунки з партнером.</p>	<p>Наявність атрибутів фігур, зокрема «корони, яка може впасти»; наявність «білих» і «чорних» фігур; можливість «закінчення гри» – як закінчення стосунків.</p>	<p>3-24; 29; 51; 59-77; 81-94; 101; 102; 123-126; 145; 161</p>
Ю.	<p>Дитяча психічна травма, пов'язана з неможливістю бути разом з близькою людиною (мамою). Вимушене повторення травми дитинства і її деструктивний вплив на актуальні стосунки з партнером. Фрустрація потреби в захищеності. Моделювання «любовного трикутника» у стосунках, руйнування особистих стосунків. Страх самотності. Суперечність бажань і реальних дій з їх досягнення. Комплекс меншовартості. Очікування ідеалізованого «Я» як наслідок комплексу меншовартості. Психологічне покарання партнера за те, що пережила відчуття слабкості.</p>	<p>Функція «захисту» у фігур; наявність «білих» і «чорних» фігур; можливість просторового розташування фігур на шахівниці «далі» й «ближче» одна від одної; шахівниця як «поле життєвих подій»; спільне чи окреме розташування фігур на шахівниці; «стійкість» або «втрата стійкості» шахових фігур; можливість фігур рухатись, «наближаючись» чи «віддаляючись»; ситуація на шахівниці: «виграшна» чи «програшна».</p>	<p>4-12; 14-16; 19; 23; 25-28; 32; 34; 38-42; 46; 53; 61-69; 71; 77; 85; 87; 88-93; 98; 99; 105; 106; 113; 130; 132; 144; 150; 162; 164; 183; 184; 200; 203; 212; 213; 218; 222; 224-230; 250; 272; 300</p>

Продовження таблиці Е. 1

А.	Дитяча психічна травма, зумовлена з психологічним тиском матері. Ірраціональне почуття провини. Потреба у психотерапії в актуальних стосунках з партнером. Страх покарання.	Наявність «білих» і «чорних» фігур та боротьби між ними; шахівниця як «поле життєвих подій»; «рука, що керує» шахматними фігурами.	2-8; 10; 12; 13; 16; 18-23; 29; 35; 39; 41; 42; 49; 53; 55; 57; 61; 63
В.(2)	Дитяча психічна травма, пов'язана з конкурентними стосунками з сестрами. Психологічна залежність від батьків. Протистояння між батьками, що спричинило моделювання власних стосунків від супротивного: «щоб всі були разом».	Розмір фігур; можливість просторового розташування фігур на шахівниці «далі» й «ближче» одна від одної; спільне чи окреме розташування фігур на шахівниці; колір фігур.	12; 26-29; 35; 37; 38; 45; 47; 51-54; 55-58; 63; 67-69
М.	Обмеження в самореалізації з боку матері в дитячий період. Обмежені можливості самореалізації у дорослому житті через страх помилки, «падіння». Табу на аналіз відносин у батьківській сім'ї. Ідеалізовані очікування щодо власної досконалості.	Колір фігур; колір клітин на шахівниці; взаємне розташування фігур: «хто за ким стоїть».	2; 3; 5; 6; 8; 12; 13; 15; 16; 17; 19; 21; 22; 25; 26; 29; 30; 31-35; 37; 39; 44
Н.	Едіпальна залежність. Конкуренція з братом за любов вітчима, що призвела до формування «чоловічих» якостей, зокрема схильності до невинуватого ризику. Тенденція до «психологічної смерті». Дисфункційність актуальних відносин через влаштування «випробувань» партнерам.	«Падіння» шахових фігур; наявність «нешахових» фігур на шахівниці; шахівниця як «поле життєвих подій».	1-3; 5-7; 20-22; 27; 60; 69; 73; 74; 81; 85; 93-95;

Продовження таблиці Е. 1

Т.	<p>Знедоленість і відчуження у батьківській сім'ї. Конкурентні стосунки з батьком. Схильність до маніпулювання іншими людьми, пошук «екстриму» в стосунках. Влаштування випробувань для партнерів зі спілкування.</p>	<p>Порядок розташування фігур; загроза і захист фігур; наявність «нешахових» фігур на шахівниці; колір фігур; шахівниця як «поле життєвих подій»; видалення фігури «з поля шахівниці»; наявність «правил гри».</p>	<p>2-5; 9-11; 13-15; 33; 36; 39-41; 43-44; 65; 67; 72; 73; 78; 79; 89; 91; 92.</p>
----	--	--	--

**Глибинно-корекційна робота з респондентом В.
з використанням комплексу тематично-авторських малюнків та
неавторських малюнків**

Стенограма глибинно-корекційної роботи з респондентом В.

П.: **1.** Які почуття ти зараз переживаєш?

В.: **2.** Легке тремтіння, але в принципі, нормально. Зараз, як ніби якусь межу переступила.

П.: **3.** Ти наче на перше побачення йдеш. Чого раптом тремтіння?

В.: **4.** Я щось його не пам'ятаю. Не пам'ятаю, я не запам'ятовую.

П.: **5.** «Не запам'ятовую». Ти, хоч, не говори партнерам своїм, що ти не запам'ятовуєш (сміється).

В.: **6.** Насправді їх було мало, а то була не я. Опрацьований матеріал.

П.: **7.** І відпрацьований, так?

В.: **8.** Уже, так. За два роки - так. Я вже два роки вчуся.

П.: **9.** Добре. З тих малюнків, що вибрала, ти їх за значимістю розставила?

В.: **10.** Так. Практично всі, як я промалювала, так і неавторські малюнки розставила по значущості.

П.: **11.** Добре. Як би ти назвала цей малюнок (рис. Ж.2)?

Рис. Ж.1. Авторський тематичний малюнок «Біль»

Рис. Ж.2. Картина Д. Варена «Відлітай»

В.: **12.** Я назвала б його «Біль», точно так само як і перший малюнок авторський (рис. Ж.1). Я подивилася і побачила, що вони дуже схожі. Я найостаннішим його вчора намалювала.

П.: **13.** Це - біль?

В.: **14.** Так.

П.: **15.** Що в цьому малюнку показує біль, символізує її?

В.: **16.** Напевно, тут внизу, звідси треба вирватися, тому що тут, дуже вже погано, гаряче.

П.: **17.** Тобто, ця частина центрує увагу, так?

В.: **18.** Так.

П.: **19.** Чи не нагадує тобі височина, як в роботі іншого протагоніста, і там птах сидів?

В.: **20.** Нагадує. Це дійсно так.

П.: **21.** Нагадує, тільки там не було цієї яскравості. Стиковка була як би холодна.

В.: **22.** Так. Тут трохи гаряче.

П.: **23.** Тобі вдалося вирішити цю проблему, або вона затягувалася надовго?

В.: **24.** Вона не затягувалася, вона досі триває, мені так здається. Морально триває. Але фізично вона ранить, десь глибоко всередині. Як тяжкість, яку хочеться залишити.

П.: **25.** Тобто ти відчуваєш своє витіснення?

В.: **26.** Напевно, так.

П.: **27.** А як воно заявляє про себе? Ти обходиш такі ситуації, ти не байдужа, якщо раптом подібне бачиш з кимось?

В.: **28.** Я роботу знайшла по захисту. Заявляє про себе в тому, щоб захищати когось. Ситуація жити чи не жити: виснаження до знемоги. Просто хочеться прийти і впасти.

П.: **29.** Тобто таким темпом ти від чогось захищаєшся? Щоб ніколи було відчутти це, може бути. Або інше щось: зосередитися, перейнятися цим.

В.: **30.** Зараз я розумію, що я сама собі контроль батьківський, може, дуже сильний, 200%. Контроль і сама собі батько дуже сильний. І ще до всього я себе караю.

П.: **31.** Карати цим темпом або непродуктивністю поведінки в спілкуванні, тоді зворотний зв'язок б'є по тобі?

В.: **32.** У дану хвилину караю темпом. Але непродуктивністю: я витрачаю енергію, яку не треба було витрачати.

П.: **33.** Погана диференційованість потрібності докладання своїх сил?

В.: **34.** Так.

П.: **35.** Щоб ти сказала цій дівчині?

В.: **36.** Важко сказати. Я зараз скажу по-студентському: «Потрібно звідти звалювати, бо там дуже погано».

П.: **37.** Вона тебе питає: «А тобі це вдавалося? Або вдалося в житті? »

В.: **38.** Ні, не вдалося. І це, напевно, пік. Були ситуації, здавалося, що я переступлю цю рису, що я більше не хочу тут перебувати. І тут щось зупиняло, я розуміла, що це не рішення. Я не знаю, що там?

П.: **39.** Бачите, як це універсально. Інший респондент сьогодні промовляв, що з одного боку ми хочемо від цього піти, а з іншого боку ми

самі себе затримуємо. Тому що не розуміємо, що за цим стоять первинні лібідні об'єкти, і що там є припайка. Там є тяжіння.

В.: **40.** Так. Єдине що ризик для мене, а все-таки інстинкт самозбереження включається, я хочу бути на цьому світі, а не на тому, бо я знала, що мене там чекало б. Це включається інстинкт самозбереження.

П.: **41.** Тобто ситуації доходили до такого вибору: бути чи не бути?

В.: **42.** Так. Я тільки що це промовила.

П.: **43.** Тут є небезпека, що психіка знаходить компроміс: я буду так, як нібито мене і немає.

В.: **44.** Так.

П.: **45.** І ваш темп такий, що ви невловимі. Якщо ви будете це розуміти, то, можливо, темп трохи знизиться. Бо тоді ви нівелюєте себе. І тоді потрібна «віддушина» (введено респондентом з просторової моделі сім'ї), теж батьківського плану, як ми бачили візуально.

В.: **46.** У мене є малюнок, я запам'ятовую, що я малюю. Щось схоже на ось це (рис. Ж.3).

Рис. Ж.3. Авторський тематичний малюнок «Людина, яку я люблю – не люблю». «Людина, яку я поважаю – не поважаю, боюся». «Я йду назустріч біді»

П.: **47.** Так, дійсно, схоже. Що там написано, прочитайте.

В.: **48.** Ви знаєте, це третій комплекс малюнків. Я думала, навіщо витрачатися на схожі малюнки, якщо можна три теми злити в одну. Перша тема: «Людина, яку люблю - не люблю», друга: «Людина, яку поважаю - не поважаю, боюся», третя: «Я йду назустріч біді».

П.: **49.** Звертає увагу протириччя: Люблю - не люблю, поважаю - не поважаю - одночасно все. І живу - не живу теж одночасно.

В.: **50.** Я вчора помітила, всі малюнки намальовані з одного боку, ввечері сиділа аналізувала свої малюнки, бачите, що я намалювала з протилежної сторони. Як психіка працює.

П.: **51.** Красиво намалювала.

В.: **52.** Ні, воно безбарвно.

П.: **53.** Безбарвна, але техніка виконання дуже хороша.

В.: **54.** Так. Але вона ось це.

П.: **55.** Ти могла просто не помітити.

В.: **56.** Ні. Зараз я розумію, що не просто.

П.: **57.** А ось ці забиті двері, про що говорять?

В.: **58.** Я відвернулася від цього всього, бо я розумію, що «залипання» на батькові. Це все я розумію. Розумію, що це - мама. Трішечки щось проясняється. Просто відвернулася, пішла від цього. Начебто я не йду назустріч біді, я взагалі від неї відвернулася. Ось цей малюнок (рис. Ж.3).

П.: **59.** Ось це твій стан? Ти його переживала чи це те, чого ти боїшся?

В.: **60.** Мені чомусь здається, я останнім часом відчуваю, ось цього я зараз боюся. Я це вже відчувала. Хоча мені здається, що так було постійно.

П.: **61.** Ось ця вертушка показує на чуттєвий аспект.

В.: **62.** В принципі, так.

П.: **63.** Як ніби ти ніяк не вирішиш цю проблему.

В.: **64.** Так.

П.: **65.** Тому що вона фоном йде, закриває серце. І ця стріла як нізвідки. Вона болюча і норовить застрягти і не проскочити, бо стріла з такими відгалуженнями. На початку, вона обов'язково застрягне, і як ніби щось усталене, біль у серці.

В.: **66.** Так. Вона глибоко всередині, може не останнє, саме гаряче.

П.: **67.** З якого віку ти стала відчувати цей біль?

В.: 68. Я дитинство погано пам'ятаю, але мені здається, що з дитинства. Десь 3 роки. Зараз згадую брата, себе, розстановки. 3-5-6 років.

П.: 69. І це при всьому тому, можна сказати, що ти з благополучної сім'ї?

В.: 70. Так. Я з відмінною сім'ї.

П.: 71. З відмінної сім'ї при всьому, при цьому. Ось така картинка. Звичайно, вона від батьків завжди закрита, тому що зовнішня канва сім'ї, сімейних відносин, ось вона заспокоює. Наскільки треба бути уважними до переживань наших дітей.

В.: 72. Я все-таки сьогодні сіла сюди, мотивуючи тим, сама собі, що в принципі я люблю своїх батьків. І я розумію, що я роблю себе нещасливою як би в покарання їм. Я їх дуже люблю. Я зараз це пропрацюю, щоб їх не вбивати морально. Такий взаємозв'язок.

П.: 73. Тобто своїм нещастям, ти робиш їм докір певний.

В.: 74. Так, це я зараз розумію. Мщу за щось.

П.: 75. Ось амбівалентність почуттів, про що я говорила. А в яких формах - у кожного по-своєму, в таких парадоксальних формах. Тобто себе у витрату пускаємо. Своє життя не цінуємо. На межі життя і смерті, лише щось довести батькам. Це лібідо, така сильна гравітація, що воно не може відліпити від батьків. І, тоді все, що відбувається, лише в контексті себе. А центральною фігурою - є батьки. Не в контексті батьків, а навпаки. Все заради них. Значить, десь є почуття провини перед ними одночасно, або перед кимось із членів сім'ї. Яка більше потрапить фігура: батькова або материнська?

В.: 76. Важко сказати. Раніше я думала одне. За два роки навчання все переглянула, все зовсім по-іншому.

П.: 77. Можеш цю динаміку проговорити.

В.: 78. Мені здається, що ось ці смужки це те, що колись мене виховувала мама.

П.: 79. Так сильно тебе в пружину.

В.: **80.** Може, лозина.

П.: **81.** По архетипам - це чуттєвий аспект певний.

В.: **82.** Я зараз розумію, що це любов, прищеплена через мортідо.

П.: **83.** Цікаво: любов через мортідо.

В.: **84.** Так. «Я тебе б'ю, щоб ти стала краще».

П.: **85.** І, врешті-решт, ви в це повірили.

В.: **86.** Зараз - ні. А завжди думала, що - так. І, напевно, зараз караю себе, щоб стати краще.

П.: **87.** Ось бачите. Одночасно. Караю, щоб стати краще. І караю, щоб бути такою нещасною, щоб зрозуміли, що так не можна робити. Тому що я це нещастя відчувала ще тоді в батьківських взаєминах. Тому тенденція віддати, вона постійно є. Терези, які ми бачимо. Вони дуже цікаві, це весь час потрібно вирівняти, щоб вони теж відчули. Але, так як ми батьків не дістанемо, то фактично партнери у нас витрачаються і на них покладається те, що психотерапевтує через переживання власного нещастя. Тому що він у такому ж становищі, як була я. А така потреба є. Тому, навіть, шляхом свого нещастя, відчуйте підрив під ідеальні способи виховання мами, що «ти помилялася».

В.: **88.** Я б сказала, що розрив зі своїми супутниками, молодими людьми, в принципі, до заміжжя проходила не я начебто, це через мене вирішували розрив. Зараз я це розумію.

П.: **89.** Тобто, вирішували за вас.

В.: **90.** Так. Через мене проживали ось це все. Це не моє. Моє щось інше. Далі.

П.: **91.** Це стан мами при розривах?

В.: **92.** Так.

П.: **93.** Це вказує на велику ідентифікацію з матір'ю.

В.: **94.** Так. Найсильніша.

П.: **95.** Ось вам гравітація. Те, що в космосі так грає роль, виявляється, закони дуже універсальні. Завдяки тому, що ми завжди йдемо за феноменом

психіки, що свобода малювання, що я як фахівець не була причетна, у нас тільки орієнтовні теми. І в інструкції написано, що тема пам'ятається, але руці давайте свободу. І таким чином виходимо на такі цікаві речі. Як все заплутано. Чому психіці без сторонньої допомоги дуже важко розімкнути хибне коло. Бо мама і я - одне і те ж. Караючи своїм нещастям як би маму, але при цьому одночасно я караю і себе. Тому що, як же «я така хороша, караю маму свою своїм нещастям». Значить, я караю і себе. А всі розриви через мене, все одно, бажає психіка, відбілити власне «Я». Що «це тільки через мене, вони самі ж, що зі мною робили, то вони вміють і з собою робити через моїх супутників, з якими виходили розриви». Ось така логіка. Як я сьогодні говорила, що логіка за фрагментом набраного матеріалу. І ми бачимо, що частина з них усвідомлюється, що свідомість викидає якісь реалії, за якими ще стоять інші реалії і ось ті інші, з тими, що проголошуються і створюють хибне коло. Ось така вертушка постійно йде.

В.: 96. Мені згадалася розстановка. Я думала, як я могла потрапити у другий шлюб. Я зрозуміла, що я «вийшла заміж за маму». І завдяки тому, що мене поставили перед вибором, я зробила аборт, мене поставила перед вибором матір. Я розлучилася з цією людиною. Чесно кажучи, я дуже-дуже вдячна.

П.: 97. Тобто мама зумовила аборт.

В.: 98. Так.

П.: 99. Тому що вважала, що та людина буде негідним батьком для дитини? Що потрібно розійтися і не треба дитини?

В.: 100. Точніше, що від такої людини не треба дітей. А зараз я розумію, що я «вийшла заміж за маму», після всіх днів, які я тут присутня.

П.: 101. Тобто негативне до матері, воно виразилося в тому, що ви викидаєте дитину, як її твір?

В.: 102. Так.

П.: 103. Якщо ви кажете, що вийшли заміж як за маму, у вас були досить імпотовані відносини з цією людиною?

В.: **104.** Важко щось сказати.

П.: **105.** Чи це як фрагмент лесбійства?

В.: **106.** Ой, ні. Це, швидше, катування.

П.: **107.** Я умовно кажу. І як бачимо, практика і життя показує, що статеві відмінності не настільки важливі, справді. Несвідоме поза статі, поза простором, поза часом. І як бачимо, суспільство у нас більш стримуюче, але в інших країнах шлюби дозволяють. Ось ці відгомони несвідомого, вони знаходять вираження в такій формі. Шлюби такі дозволяються. І бунтують, якщо забороняють це зробити.

В.: **108.** Це був мазохізм, напевно. Ця людина мене постійно принижувала, ображала. Я самолюбива, але все це дозволяла робити.

П.: **109.** Тобто ви дозволяли цій людині, щось ось таке виробляти з вами (показує на рис. Ж.3).

В.: **110.** Так.

П.: **111.** Я й кажу, що ваші відносини були імпотовані. За логікою речей сказала. Коли ви зараз розповідаєте, що він таке робив, природно, що він імпотував. Любити таку людину неможливо. Або тоді це якесь збочення, що людина повинна проробляти ось таке зі мною, щоб я до нього запалилася любов'ю.

В.: **112.** Жах.

П.: **113.** Може, так було? Тому що ви не зовсім погоджувалися, що відносини були імпотовані. Значить, це підбурювало на якусь енергетику?

В.: **114.** Важко зараз сказати.

П.: **115.** Зрозуміло, тому він обраний був.

В.: **116.** Я розумію, захист.

П.: **117.** Цей малюнок менш балакучий, ніж те, що ми розглянули. Так?

В.: **118.** Так.

П.: **119.** Наступний малюнок (рис. Ж.5). Якщо знайдеш подібний у себе - це теж дуже цікаво, що узгоджується вибір неавторських малюнків (художніх творів) та авторських (власних).

В.: **120.** Напевно, він був для мене не дуже важливий, тому я його закинула в кінець. Ми до нього дійдемо. Це теж шахівниця (рис. Ж.4). Там теж три теми.

П.: **121.** Які теми? Назвіть.

Рис. Ж.4. Авторський тематичний малюнок «Чоловік, жінка і я». «Я серед жінок». «Я серед чоловіків»

Рис. Ж.5. Фото «Божевільний світ великий»

Рис. Ж.6. Картина Міхая Крісте «Інтелект дерева»

В.: **122.** «Чоловік, жінка і я», «Я серед жінок», «Я серед чоловіків».

П.: **123.** Бачите, як нівелюються статеві відмінності. Як об'єднується один малюнок. Які почуття більш яскраві викликає у вас цей малюнок (рис. Ж.5) або цей (рис. Ж.6)?

В.: **124.** Це - наче моє життя було, зараз я себе взагалі відгородила від цього всього (рис. Ж.5, рис. Ж.6).

П.: **125.** Відгородила, але видно не зовсім, раз обрала подібний малюнок. Нам здається, відгородила - цього вже немає, але ви вибрали малюнки, які вас емотивно чіпають. Я вам чітко дала таку інструкцію.

В.: **126.** Так. Мені здається, що тут все життя було пророблено мною, ці кроки, тільки це не мої руки, це чужі руки (рис. Ж.6). Начебто, я робила чужі поради.

П.: **127.** Значить, ви так залежні від матері, без матері ви вже, як і ніщо. Виходить, що ви втілювали маму в інших, чужих людей. Вони були заміщенням. І ви це підтвердили, що ви вийшли заміж за «мamu».

В.: **128.** Так, це другий шлюб.

П.: **129.** Ось як через мортідо робиться акцент, а сам автор промовив, робиться акцент і крутиться мортідо і любов. Хоча мортідо на авансцені, а любов десь з тильного боку цієї медалі.

В.: **130.** Я тільки зараз помітила, що тут піаніно і рука. Гра на почуттях. Я робила кроки, грала на чужих почуттях. І на моїх почуттях грали ось ці руки (показує на руки у клавiш рояля).

П.: **131.** Це ваша рука?

В.: **132.** Не так моя рука, я ось ця клавiша, створюю музику, граю на чужих почуттях людей. Але вже грала і сама.

П.: **133.** Те, що ви зараз говорите, думаю, аудиторія розпізнає, що ви хотіли бути мамою.

В.: **134.** Так.

П.: **135.** Але при цьому і підпорядкованість є піонерська. І в той же час, без цих клавiш не виникатимуть ті почуття. Тому клавiші намагалися, може за допомогою когось, але все ж, бути мамою.

В.: **136.** Я сказала, що мене не стосується, зараз я розумію, що я так зараз і живу. Живу за інерцією, напевно.

П.: **137.** Де більше ви: у цій частині малюнка (показує на частину рис. Ж.6, де рука управляє шахами-маріонетками) або в цій (показує на частину рис. Ж.6, де рука перед клавiшами)?

В.: **138.** Напевно, дитинство, важко сказати дитинство, я досі ніяк не відійду: це ранній період (показує на частину картини, де рука управляє шахами-маріонетками), це - вже я (показує на частину картини, де рука перед клавiшами).

П.: **139.** Ранній - коли ви повністю залежні були від чужих рук.

В.: **140.** Я і зараз залежна.

П.: **141.** Це є, але воно вже фон?

В.: **142.** Так. Воно вже туди відходить.

П.: **143.** А тут ви змінюєтеся: чисто клавіші, то ви - рука? Або буває, що ви і рука, і клавіші? Або рука все ж чиясь?

В.: **144.** Ще, напевно, не відійшла. Може й моя рука, і може бути не тільки моя рука. Я можу бути клавішами, так і люди можуть бути клавішами.

П.: **145.** Ось як на авансцену виходить маніпулятивний аспект. Маніпулює. А за цим що ховається? Як ви думаєте? Те, що погано людина прочитує інтереси, мотиви, почуття іншої людини. Тому що ця рука не зацікавлена в причитуванні таких почуттів. Тому що це б завадило, або корективи вносило в те, що буде робити рука, а рука має свої інтереси, як мамина рука. Ось вона мала такі благі наміри, якою ціною це все, їй не було видно, або не прочитувалося. І ось, як рятувальний круг, тоді сама далеко заганяєш всередину, і освітлюєш образ мами. Тут трохи інша картинка, бо вже свобода. Клавіші - це вже динаміка. А шахові фігурки - це статика більше і залежність величезна. А клавіша, вона може звучати, а може зіпсуватися якось, чи не звучати. Рука - це теж певна динаміка, а музика, вона може змінюватися, мелодія може змінюватися, вона більше пристосовується до партнера, іншої людині.

В.: **146.** Подивіться, якщо так розглядати, то в шахи мене навчив грати тато, і ми з ним грали дуже довго. Скільки мама не намагалася, щоб я вчилася музиці, то все одно я більше їздила на мотоциклі, мені це подобалося. Зараз я розумію, чому я ні на чому не хочу грати.

П.: **147.** Тому що так довго ти відчувала, що тобою грають.

В.: **148.** Так. Тепер я просто не хочу.

П.: **149.** Ось як висловлюється негатив до мами. Табу на пряме вираження негативу, тоді блокування тих форм діяльності, які ініціювала мама. Ось вам опосередкованість вираження негативу, що «мені просто це не подобається». Ось так діти можуть протест виражати проти чогось, хоча, може у них є здібності у цій галузі.

В.: 150. У житті я практично спілкуюся з чоловіками через шахи. Спокійно, нікому нічого не винна.

П.: 151. Ніколи не приходило в голову або спробуйте промовляти чоловікам, що «я з батьком грала в шахи і тепер опосередковано шаховою грою, я неначе разом з ним, тому що там були приємні почуття». І ще, напевно, дозволяв вам вигравати.

В.: 152. Ні. Ніколи мені батько не дозволяв вигравати, він вважає, що потрібно досягати, щоб я не зробила, мені все одно завищували планку. Навіть по малюнку так видно.

П.: 153. Навіть, якщо був виграш, це все одно випадковість.

В.: 154. Так. Зате, якщо я з директором граю, краще програю, так легше.

П.: 155. Ні. Тому що ви знаєте, що надаєте приємне – це раз. По-друге, ви найчастіше батькові програвали.

В.: 156. Так.

П.: 157. Тому, по якомусь показнику, було так, як з батьком. Думаю, директору це подобається.

В.: 158. Самолюбство тішиться, звичайно.

П.: 159. Хоча, якби захотіла, могла і виграти.

В.: 160. Я періодично виграю.

П.: 161. Щоб показати йому, якою ціною дістаються для вас душевно його виграші. Що це не просто свідчення дурості або недосконалості в грі, а що це певний жест, який виражає до нього добре ставлення.

В.: 162. Напевно, так.

П.: 163. Хоча ставлення до директора завжди двоїсте.

В.: 164. Так, завжди.

П.: 165. Завжди двоїсте. Тому що за архетипом керівник - заміщення батька. Ми повинні спокійно ставитися до двоїстого відношення до керівника, директора, тому що йдуть мотиви навантажувальні ще з дитинства.

В.: **166.** Я тепер розумію, чому я раніше працювала з директором, не змогла продати, мені потрібно було піти. Мені дуже легко і просто з директорами чоловіками, начальниками чоловіками. Тепер я розумію чому.

П.: **167.** Напевно, якщо за такими відомостями, які тут є, то ми не бачимо причетність батька безпосередньо в ці обмеження. Може, якісь інші психологічні впливи, або ця стріла батьківська (рис. Ж.3)? Центральна?

В.: **168.** Ні. Не можна сказати, що в стороні. Це третій комплекс малюнків, тобто це вже опрацьований матеріал.

П.: **169.** Опрацьовано з ким, коли?

В.: **170.** Я на групах АСПП вже була.

П.: **171.** Ви повинні забути про це, тому що ми працюємо «тут і зараз». Тобто я не знаю, де ви були, з ким працювали. Ми хочемо до чогось наблизитися. Ви кажете, ви пропрацювали.

В.: **172.** Я хочу сказати, ось це батько (показує на стіну, закреслену навхрест на рис. Ж.3). Я прекрасно знаю, що це він.

П.: **173.** Це говорить: «Вхід заборонено». Якщо «Вхід заборонено», може, вам здавалося або ви хотіли б, щоб він бачив у вас і прекрасну жінку. Але вхід йому заборонений. Але інтерес у вас такий є.

В.: **174.** Так, напевно. Мені чомусь завжди здавалося, що я хотіла бути хлопчиком, і все чоловіче.

П.: **175.** Може, тому що ви тоді більшою мірою і любов до батька змогли б проявляти.

В.: **176.** Так.

П.: **177.** Не було б ризику, спокуси і ще чогось. Тоді могли б більш гідно нарівні з ним бути. Він би, може, вам здається, більше б вас любив, як собі ідентичне щось. І ви, чомусь комплексували, що вас не достатньо люблять або рахуються з вами. Що з того, що я сказала, починаючи від «вхід заборонено» і далі, так як ви опрацьовували, я тепер і цим користуюся, що для вас є нова інформація тут і зараз?

В.: 178. Виявляється, для мене дуже важливо, щоб мене цінував, шанував і вважав гідною батько, і я всіляко намагалася переробити всю роботу тут, щоб заслужити любов мами. Це те, що поки розумію. Може, щось там буде ще. Виходить, що заслуговувала любов як від батька, так і від матері. Почуття провини зараз є.

П.: 179. Перед матір'ю?

В.: 180. Так.

П.: 181. Ми це бачили, коли модель просторова була. Коли ви до матері підійшли, Ви сказали, що почуття провини, тому що по господарству їй щось не доробляти.

В.: 182. Зараз почуття провини в дану хвилину, що я розумію, що насправді сталося з цими шахами, з цими руками. Я все це якось розумію і боляче усвідомлювати, що в мене енергія мортідна, що я жорстоко поступаю.

П.: 183. Напевно, чините так, щоб звільнитися від якихось застряглих залишкових явищ, тієї жорсткості, яку ви відчували в своєму особистому житті.

В.: 184. Через цю агресію намагаюся віддалитися (показує на серце в спіралі на рис. Ж.3).

П.: 185. Якби довелося щось прибрати в цьому малюнку (рис. Ж.6), а щось залишити, то ми вільно могли б залишити клавіатуру або прибрати шахи або, навпаки, шахи залишити, прибрати клавіатуру з рукою. Малюнок повноцінний був би? Чому ви віддаєте перевагу залишити, а що прибрати?

В.: 186. Я віддаю перевагу змінити взагалі цю картинку на щось інше.

П.: 187. Але все ж, одне іншому не заважає. Ви можете відповісти на запитання.

В.: 188. Ближче мені були б шахи, те, що я програвала з татом. Мотузочки прибрати, руки прибрати.

П.: 189. Це як заміщення зі своїми партнерами - гра на клавіатурі.

В.: 190. Рука мені теж тут не подобається. Залишила б шахи та шахівницю. Положення фігур мені теж подобається.

П.: **191.** Як ви думаєте, коли ви граєте з директором, то ви де (рис. Ж.6)? Або щось змінюється?

В.: **192.** Я на дошці з фігурками дивлюся де, куди йду, роблю кроки. Іноді замислююся над тим, що це, щось по роботі думаю.

П.: **193.** Тобто виграш там вам не головне?

В.: **194.** Ні, просто відволіктися від роботи, швидше за все. Хоча, ви знаєте, може, й головне.

П.: **195.** Тоді виграш буде перетворюватися в ці руки (показує на руки, які керують маріонетками-шахами). Тобто опосередковано ви б хотіли, виграючи «Я і впливаю».

В.: **196.** Інстинкт самозбереження не дає мені вигравати. Не знаю, до чого я це сказала.

П.: **197.** Тому що він буде десь віддавати, як начальник, за іншими параметрами, по роботі.

В.: **198.** Напевно.

П.: **199.** Тому хочеться і не можна, це теж так в Едіпа. Ми сьогодні приділили увагу цьому. І ви можете вже прочитувати, що моделюється та ж ситуація. Чи не з колегою гра, де вільно можна вигравати, а саме, вибір з начальником, де ти хочеш і можеш, але не можеш.

В.: **200.** Зараз я перестала грати з цією людиною, я зараз граю з колегами.

П.: **201.** Прогрес. АСПП якимось чином вплинуло. Чи не грає твоя здатність до податливості, що достатньо сказати мені, як картинка змінюється. Це було вже не раз.

В.: **202.** Ви знаєте, це дійсно так було. Зараз себе спіймала на думці, що я, як ось ця стіна, закрита з хрестом (рис. Ж.3), точно так же відійшла (не треба мене шукати, я просто відійшла), включається якесь виправдання. Я звідси пішла, як інстинкт самозбереження, але зараз граю з іншими людьми і досить комфортно себе почуваю.

П.: **203.** Я думаю і тоді, коли ви грали з начальником, то ви грали і з іншими людьми.

В.: **204.** Так. Але рідко.

П.: **205.** Що таке сталося, що ви переключилися тільки на інших людей у грі? Була якась ситуація?

В.: **206.** Так. Була.

П.: **207.** Тобто ви побачили, що його інтерес не обмежується лише грою в шахи? І тоді ви пішли?

В.: **208.** Я б до цього не додумалася. Не знаю, не буду говорити, тому що не знаю.

П.: **209.** Тобто його виграшів у шахи стало йому не достатньо?

В.: **210.** Ні, напевно, не в цьому справа. Я, швидше за все, втомилася постійно програвати.

П.: **211.** А, може, тому, що ви не отримували того виграшу, який стояв за цим всім як бажане.

В.: **212.** Може, це і є бажане? Може, це було жадане.

П.: **213.** Бажане - це його заінтригувати, а потім піти?

В.: **214.** А потім інстинкт самозбереження: «ні, дорога». Напевно, я сама була ініціатором цих ігор.

П.: **215.** Судячи з того, що з батьком, то до пори, до часу. Як з батьком, табу, до якоїсь межі, і далі все. Ось вам моделі такі. Ось чим ми займаємося. Моделюємо подібне. І це об'єктні відносини за цим стоять. Тому що в грі. Об'єктні відносини, вони дуже навантажені тим, що там було. Поправки вносяться певні.

В.: **216.** Я ставлюся до нього як до батька, тому що я його поважаю, дуже хороша людина. Так. Я зараз розумію, що переклала батьківське на нього.

П.: **217.** Чим відрізняється цей малюнок (рис. Ж.4), тепер у нас є можливість рухатися і по авторським малюнкам. У чому смислове навантаження цього малюнка, що не збігається, або ж, що цей малюнок

підкреслює, якісь фрагменти або акценти, виходячи з пройденого матеріалу? Зв'яжіть їх.

В.: **218.** «Чоловік, жінка і я» ось це схоже. «Я серед жінок», «Я серед чоловіків».

П.: **219.** Розкажіть і покажіть на малюнку «Чоловік, жінка і я», де «Я серед жінок», «Я серед чоловіків».

В.: **220.** Я б сказала, тут жінка, тут чоловік. У мене таке відчуття, що гра, тобто все життя, як гра.

П.: **221.** І тоді зміна? Ви себе відчуваєте то жінкою, то чоловіком? І тоді є бажання і хлопчиком бути.

В.: **222.** Так, напевно. Двоїстість ця є.

П.: **223.** Тоді, ви міряєтеся силою з чоловіками.

В.: **224.** Так.

П.: **225.** А гра, побічно, надає таку можливість.

В.: **226.** Так.

П.: **227.** Зараз починає тяжіти цей малюнок (показує на рис. Ж.б), він все ж чужий. Зосередьтеся на цьому малюнку, і розкажіть, що ви спочатку на ньому малювали. Якщо «Чоловік, жінка і я», то привертає увагу ось цей годинник, тому що годинник, ми вже говорили, архетип, натяк на чуттєвість. Двоє. Годинник, то щось може і є «Чоловік, жінка і я». Або спочатку, ви до чогось іншого відносили? За темами будемо йти.

В.: **228.** Я не знала, що намалювати. Я просто взяла олівець і стала малювати. Але, якщо розбирати за архетипами, то, дійсно, я б сказала, що я даю тільки час собі поспілкуватися. Розлучаюся - розігрую тенденцію до відходу. Жити - не жити, бути - не бути, зустрічатися - не зустрічатись. Тільки якийсь час це тримає.

П.: **229.** І чомусь час не збігається. Неначе розбіжність є його настрою, вашого - «бути», або «не бути». Якщо у нього «бути», то у вас «не бути». Якщо «не бути» у вас, то «бути» у нього.

В.: **230.** Показують, дійсно, по-іншому.

П.: **231.** Ви не помітили, навіть.

В.: **232.** Ні. Зараз вже бачу.

П.: **233.** Це прикраса (рис. Ж.7), або що?

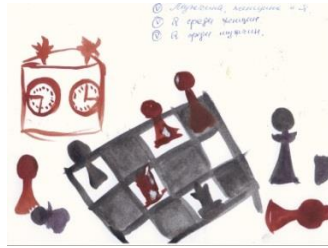

Рис. Ж.7. Порівняння рис. Ж.4 та рис. Ж.6

В.: **234.** На годиннику шаховому є кружечки, вони у мене не вийшли. Вийшли плями. Їх треба натискати. Мені, навіть, набридло їх натискати.

П.: **235.** Якщо це до чоловічо-жіночих параметрів відноситься, то це як цнотливість, натяк на якийсь фалічний жіночий образ. І особливо стосунки з матір'ю, очевидно, вони і чуттєво були навантажені. Може, через ідентифікацію, а може, тому що вона через цю енергію мортідо сильно проникала в вас. І тоді це як чуттєвий акт. Тому що сюди потрапляє і «Я серед жінок», і «Я серед чоловіків»: зрівнюються теми. І ми бачимо два архетипні образи, які відносяться до фалічного жіночого образу, тобто дітородного. Яким чином співвідноситься рис. Ж.4 і рис. Ж.6? Що ви тут показали? Що це програш, виграш?

В.: **236.** Я намагалася намалювати фігурку короля, ферзя, але щось у мене нічого не вийшло. Вийшли якісь одні пішаки. Десь якась чорненька королева. Тура, як фортеця, як будинок, і то погано зроблена. Не знаю. Це, напевно, якась поразка. Або просто, ось ці фігури, вони втомилися грати. І я

разом з ними. Ось ці фігури, це я. Як маски. Я розумію, чому мене маска зачепила. Може, тому, що це маски.

П.: **237.** З одного боку, якщо все це ви, то ви як чоловік. Це як фалічний чоловічий образ, це (кнопки на годиннику) - на жіночий образ вказує. І все інше - це гра. У житті багато що гра. Шахівниця є чи відсутня, ще клавіатура душі. Ви фахівець з цього, але фахівець, стражденний трохи.

В.: **238.** Так.

П.: **239.** Який норить залишитися в «темньому» стані. Фігура велика, вище, ніж інші і в той же час, ви говорите, як програш, як символ програшу.

В.: **240.** Напевно. Фігура може й темна залишитися і лежачою. А, може, втомилася бути темною. Не знаю. Від самої себе, напевно, втомилася.

П.: **241.** Який більш важливий аспект малюнка: цей (показує на годинник на рис. Ж.4) або цей (показує на шахову дошку на рис. Ж.4).

В.: **242.** Ось цей (показує на шахову дошку і фігури). Без цього можна грати (показує на годинник). Це тільки обмеження для гри. Це грає. Життя - гра.

П.: **243.** Тоді ви і прагнете закохатися, і ви остерігаєтеся. Тому що це не дозволить вам грати партію так, щоб виграти. Закоханості ви і остерігаєтеся.

В.: **244.** Звичайно.

П.: **245.** Ось це ви відсуваєте (показує на годинник на рис. Ж.4).

В.: **246.** Так. Напевно, я не знаю.

П.: **247.** Так малюнок розповідає. За глибинним мотивами, це єднало вас з тим об'єктом, до якого перші, але дуже яскраві, у вас почуття були.

В.: **248.** Так. Це виходить з татом (показує на шахову дошку), а це - з мамою (показує на годинник).

П.: **249.** Якщо єство мами відчувало це, то вона природно буде виробляти це (показує на спіраль на рис. Ж.3) з тобою: в узду і ще покарання.

В.: **250.** Так.

П.: **251.** Тому що вона відчувала підростаючу конкуренцію. Чи помічали ви, що з конкурентами і з людьми, які створюють для вас якісь перешкоди, незручності, ви можете також чинити?

В.: **252.** Якщо якимось найменша незручність, я намагаюся піти з цієї ситуації взагалі. Перестаю спілкуватися з людьми.

П.: **253.** Може, тому що ви боїтеся боляче зробити?

В.: **254.** Я боюся зробити боляче, бо знаю, як це боляче.

П.: **255.** Не тільки тому, що ви знаєте, як це боляче, а тому що ви знаєте, як це зробити, і ви володієте здатністю такою.

В.: **256.** Так.

П.: **257.** З гуманних міркувань.

В.: **258.** Я вже не знаю з гуманних міркувань або не з гуманних.

П.: **259.** Зрозуміло, вам це не приходить в голову в той час, ви просто йдете. Ви не аналізуєте.

В.: **260.** Мені чомусь здається, якщо я перестаю спілкуватися, я скоріше, себе караю.

П.: **261.** Караєте, тому що ви залишаєтеся з такими бажаннями (показує на спіраль і краплі крові на рис. Ж.3), тоді це звертається проти вас.

В.: **262.** Так.

П.: **263.** Сама собі конкурент. Заряд даний, а ви йдете - тоді самопокарання. Тобто ви сама для себе мама, яка ось так робила (рис. Ж.3).

В.: **264.** Так.

П.: **265.** При таких здібностях грати на клавіатурі і ще щось, ви йдете.

В.: **266.** Просто, якщо я зроблю комусь боляче, то мені буде ще в сто разів гірше.

П.: **267.** Але це там, де видимо, підконтрольне. Але думаю, є багато ситуацій, коли ви виявляєте, що комусь зробили неприємне, але ви абсолютно не помітили це.

В.: **268.** Може бути.

П.: **269.** Тому що у вас була велика турбота про тих, з ким ви розсталися, що, начебто, у вас почуття провини було перед ними. Ви поставили їм утішників, маму біля одного, біля іншого (просторова розстановка). Ви все в полі зору тримали. Ось брат випадав з поля зору. А подружжя ви могли дуже сильно дістати. Те почуття провини рухало такі тенденції: що все добре - і одному, і другому. Хоча одночасно там звучало: що хотілося б, щоб добре, а непрямо - недобре. Тільки з вами йому могло бути добре. Такий підтекст був з першим чоловіком, що він ніяк не знайде гідне заміщення.

В.: **270.** Ні. Там, швидше, грала розрада самолюбства. Його мама, нарешті, промовила: «Краще б помирилися». «Так тобі й треба» - така дитяча позиція. Я не пам'ятаю. Був хороший чоловік.

П.: **271.** Якщо ви не пам'ятаєте, значить, ви просто не бачили, що ви робите одинадцять років. І, раптом, ви не пам'ятаєте. Там три місяці - і пам'ятаєте. Притому той не значущий, а цей значущий. А коли значущий, значить, дуже навантажений едіпальними якимись мотивами.

В.: **272.** Так.

П.: **273.** Тому те, що ви робили, Богу відомо, і то частково, бо теж витісняється.

В.: **274.** Пам'ятаю, але не настільки, що це було б для мене значимо. Ось та ж картинка (показує на рис. Ж.8).

Рис. Ж.8. Картина Т. Саломоні
«Гра життя»

П.: **275.** Тут вона ускладнена ось цією фігурою, тому що вона причетна як до смерті. Тому що рука з-під землі, а це як презентант цієї руки, продовження. І теж дошка. Які почуття це у вас викликає, і з яких мотивів, як ви сама думаєте такий вибір цього малюнка?

В.: **276.** Тут подвійне відчуття. Я могла бути ось цією паличкою (показує на указку в руках фігури на рис. Ж.8), моє життя; і зараз сама для себе можу бути цим чоловічком (показує на фігуру в плащі).

П.: **277.** Тоді, паличка, в чийх руках була? Маминих або чийх: тих партнерів?

В.: **278.** Фігура мами, а в даний момент моя. Хоча в дану хвилину, я скоріше, ось ця вода (показує на фонтан над фігурою в плащі). Ця фігура була мами, а я була паличкою.

П.: **279.** Тобто ви були провідником її намірів?

В.: **280.** Це було раніше, потім я стала сама для себе цією фігурою.

П.: **281.** Знову такою ж фігурою, як мамина постать. Ви ж не сказали, що будуть зміни.

В.: **282.** Ні.

П.: **283.** Що вона вам скине: плащ або ще щось? Ось так під плащем покрито мороком те, що робиться фігурою, її наміри. Так само, як і ви: не пам'ятаєте, чи не знаєте. Чи так це, що завдавали комусь біль?

В.: **284.** Так.

П.: **285.** А тут частина малюнка схожа дуже на ось це (показує на червоно-білу шахівницю на рис. Ж.8 і червоні краплі крові на рис. Ж.3).

Рис. Ж.9. Порівняння рис. Ж.8 і рис. Ж.3

В.: **286.** Так.

П.: **287.** Якщо вам це знайомо, звичайно, є тенденція таке ж проробляти з іншими людьми.

В.: **288.** Так.

П.: **289.** Тому що, коли так проробляла мама або хтось інший, хотілося бути на місці тієї людини, а не так потрапляти сюди. Цікаво! Так побачила і відразу вибрала. І таким чином, непрямо, та гіпотеза, що я висловлювала, з тими людьми ви щось робили подібне, про що ви не пам'ятаєте, то зараз нагадує через такий момент, що зараз ви втілювати в цю фігурку.

В.: **290.** Так. Я скоріше не помічала, що проробляю так.

П.: **291.** Тому що, як ми вже бачили, якщо добре буде прочитувати почуття тут рука (рис. Ж.8), то їй доведеться корективи якісь вносити, а вона, навпаки, задає самостійно дії.

В.: **292.** Так. Якщо все добре - не так добре.

П.: **293.** Ви сказали, що ви спочатку були тут (показує на указку в руках фігури), коли мамина постать у плащі, а це такі ниточки від руки з-під землі.

В.: **294.** Спочатку я сказала, що це мамина постать, я паличка. Потім я - фігура. Паличка, може, мої інтереси, мій егоїзм. А ось в дану хвилину, сидячи тут, я - ця долоня, яка хотіла б втопити цю фігуру.

П.: **295.** Ось бачите, едіпальна залежність, вона пов'язана з тим, що ми можемо бажати, щоб кривдник, наш лібідний об'єкт, щоб взагалі зник. Тобто цією водою втопити цю фігуру. А якщо є такі тенденції, то ми можемо не бачити, що ми робимо, тому що він потопає, душа кровоточить (рис. Ж.3).

В.: **296.** Ви знаєте, я б скоріше хотіла прибрати водою не ту фігуру першу, а скоріше другу фігуру.

П.: **297.** Тобто власну?

В.: **298.** Так.

П.: **299.** Це говорить про те, що велике почуття провини перед цією фігурою в плащі. Почуття провини завжди пов'язане з почуттям самопокарання. Водою втопити саму себе.

В.: **300.** Так.

П.: **301.** Щоб це не робити (показує на рис. Ж.3). Чому людина не бачить? Не зі злого наміру. А не бачить. Я професію вибрав, щоб тільки допомагати. Тоді проекція: що у багатьох є це (показує на рис. Ж.1, рис. Ж.2), тобто цей біль. Але тоді є небезпека, у вас буде специфічна допомога.

В.: **302.** Так. Тобто в одному напрямку. Я можу накладати свої ситуації.

П.: **303.** Уявіть собі, що ви тоді неповноцінно виконуєте свої функції, певна частина за кадром.

В.: **304.** Тому я сюди приїхала.

П.: **305.** А ось те, що така темрява, що так мороком покрито, вас це не лякає, або не заважає?

В.: **306.** Я це все не бачу, навіть, свічку тільки зараз побачила.

П.: **307.** Тут багато свічок.

В.: **308.** Я, навіть, не звернула увагу. Я побачила тільки воду, фігуру і шахову дошку.

П.: **309.** Бачите, малюнок поєднує життя і смерть. Тому що це життєва платформа, так відбувається: щось, якое. А ось це смерть - вода з-під землі, що не життєдайна вода. Навіть, респондент відчула, що можна втопити цю фігуру.

В.: **310.** Якщо я промовляю, то я вже ніколи цього не робитиму. Свого часу у воді хотілося потонути, а в машині, яку купила мама, хотілося розбитися. Навіть кольори взаємопов'язані.

П.: **311.** Цікаво. Було бажання потонути?

В.: **312.** Було. Перед першим розлученням. Розбитися - на другому розлученні.

П.: **313.** Може, в знак протесту мамі, може, вона дорікала, і ви дуже сильно зобов'язані були, що вона купила цю машину?

В.: **314.** Так, на знак протесту.

П.: **315.** І ви хотіли і машину розбити, і сама розбитися.

В.: **316.** Так, потім зупинилася, подумала: я за неї гроші не платила, як я можу її розбити. Це не чесно буде, це ж не мої гроші.

П.: **317.** Раціоналізація така благородна врятувала вас.

В.: **318.** Так, я подумала, поїхала висповідатися. І таке зробити!

П.: **319.** Як же такої шкоди заподіяти родині. Не те, що ви зникнете, а машина.

В.: **320.** Цінність.

П.: **321.** Перенесення психологічних параметрів на опредметненість. Я помітила, що почуття не будуть тут прочитуватися. І власні почуття втілилися в машину - цінність матеріальна. Але чомусь не вважали, що мама вас так любить, що вона не переживе, якщо ви зникнете.

В.: **322.** Я не відчуваю цінність до грошей, я від цього усунута.

П.: **323.** Ми так і говорили, що ви припускаєте, що мама дуже засмутиться, що її гроші, особисто вкладені в машину, от якби ви купили машину, то можна було б і розбитися, тому що це стосувалося б тільки вас. А так ви побоювалися, що мама подумає. Раз для неї це цінність, то ви захотіли її засмутити саме таким шляхом, приносячи шкоди матеріальному благополуччю.

В.: **324.** Ця ситуація в першу чергу, все-таки з машиною. З докором. Це дійсно, так (показує на серце і краплі крові на рис. Ж.3).

П.: **325.** Тобто блага, які дарувала мама, супроводжувалися багатьма прикрощами.

В.: **326.** Так.

П.: **327.** Значить, мама, напевно, хотіла, щоб ви багато віддавали за свої жести добра. Трохи більше, ніж ви здатні внутрішньо були. Або вам грати треба було, як в шахи, залишаючись спокійною. Тобто так, як вона хотіла. Але ви не могли бути рукою (показує на руку у клавіш фортепіано на рис. Ж.6). У вас була готовність грати, щоб догодити мамі, тобто ви здатні були дати ці сигнали (показує на клавіші фортепіано на рис. Ж.6), але потрібна була чиясь рука (показує на руку, що вдаряє по клавішах фортепіано на рис.

Ж.6). Може, цією рукою були ваші чоловіки? І мама була задоволена. Або чоловік? Чомусь ви так близько ставили чоловіка свого біля мами в просторовій моделі сім'ї. Це його рука, яка і вас наближала до матері.

В.: **328.** Мій чоловік стояв біля мого сина і батька, а потім мами. Я стояла осторонь.

П.: **329.** Ви чітко говорили, що привели людину, яка задовольняла маму.

В.: **330.** Ні. Папу задовольняла. Він з татом разом працює.

П.: **331.** Він стояв з татом і ви говорили, що вони співпрацювали. А маму не задовольняв?

В.: **332.** Спочатку так, а потім - ні, потім - нейтрально, а потім - взагалі ні.

П.: **333.** І тоді ви і розійшлися?

В.: **334.** Я спочатку думала через маму, а потім зрозуміла, що через те, що не люблю людину, що чоловік буде мучитися. Подвійне відчуття.

Дуже схоже, тому я і вибрала (рис. Ж.10).

Рис. Ж.10. Картина

Пет Марвенко-Сміт «Рука Бога»

П.: **335.** Як би ви назвали і чи є у вас щось подібне з власних малюнків?

В.: **336.** Щось подібне. Зараз я не згадаю. У мене ось таке відчуття зараз. Я втомилася ось це все проробляти (рис. Ж.5). Ось це моя рука, яка хоче все скинути (рис. Ж.10).

Рис. Ж.11. Порівняння рис. Ж.10 та рис. Ж.5

П.: **337.** Скинути - це з чимось покінчити. З чим саме покінчити, проговорите зараз. З чим би ви хотіли покінчити: з якимось власним почуттям, з якимись відносинами батьківськими до вас або ваших до батьків.

В.: **338.** Напевно, з тим, що треба вже дорослішати. Не треба питати за кожен крок, не відчувати провини за те, що так багато всього вклали в мене, а я, може, не вдячна якась. Напевно, ось ці почуття.

П.: **339.** Ви втомилися від обов'язку віддавати за те, що Вам роблять (в їх баченні), що це благо.

В.: **340.** Чесно сказати, я зараз розумію, що це благо, просто хотілося б отримувати благо безоплатно.

П.: **341.** Тобто залишатися дитиною. Коли дитина, вона отримує і не зобов'язана віддавати, особливо новонароджена. Нікому в голову не прийде, що вона буде віддавати.

В.: **342.** Я згадую 3-4 роки, коли мені було, мене хвалили за те, що я щось робила, яка я молодець, така доросла. Я з дитинства пам'ятала, що я була завжди доросла. Постійно щось робила, щось відповідала.

П.: **343.** Тобто хотіли б все змести і повернутися в той період, коли вами тільки захоплювалися.

В.: **344.** Ні. Мною ніколи не захоплювалися. Ніколи. Щоб я не робила. Може, ось це, вистачить.

П.: **345.** Щойно говорила, що хвалили, раділи.

В.: **346.** Тільки в тому випадку, мені ніколи цього в обличчя не говорили, просто іноді я це чула. А зараз, я думаю, для мене це не настільки важливо. Мені це просто все одно.

П.: **347.** Тобто ви є - і вас немає.

В.: **348.** Так. Зараз «Людина, яка психологічно не існує», а ось цей малюнок хочеться ось так покласти (рис. Ж.12).

Рис. Ж.12. Авторський тематичний малюнок «Психологічно неіснуюча для мене людина»

П.: **349.** З усіх малюнків, який для вас найважливіший емотивно.

Рис. Ж.13. Порівняння рис. Ж.10, Ж.12 та Ж. 14

В.: **350.** Емотивно, в дану хвилину, ось цей (рис. Ж.10).

П.: **351.** Тобто він найбільше висловив ваше бажання?

В.: **352.** Так.

П.: **353.** Як це зображення (рис. Ж.10) пов'язане з цим малюнком (рис. Ж.14) і цим (рис. Ж.12)? Які фрагменти пов'язані між собою? Розкажіть.

Рис. Ж.14. Авторський тематичний малюнок «Казка про моє життя»

В.: **354.** Я завжди була в рожевому кокони (показує на першу кулю на рис. Ж. 14), я не знала куди їхати, мене всюди возили, стежили, щоб зі мною нічого не сталося. Мені зараз всі скажуть, що це пуповина, це рука мами. Я намагалася все відірватися. Пішла енергія (показує на спіраль навколо руки, що тримає третю кулю на рис. Ж.14).

П.: **355.** А рука все видовжувалася і видовжувалася.

В.: **356.** Так.

П.: **357.** А коли відірвалася, тоді й куля луснула. Тобто, утроба, в якій жила, яка підживлювала, де, дійсно на авансцену не виходило схвалення або несхвалення, тому що, в принципі, загальне прийняття. Збереженість, охороняли, турбувалися, а тут раптом.

В.: **358.** Ось ця пуповина...

П.: **359.** Відриваючись, лопається утроба.

В.: **360.** Куля рожева, але ось ця мотузочка, вона темна.

П.: **361.** Зрозуміло, не дуже приємно, що на мотузочці. Інстинкт свободи - «Ід», якщо не забезпечується, він постійно дає темний відтінок.

В.: **362.** Якщо сюди звідси давати енергію, то хочеться сказати, що я багато витрачаю енергії, щоб її перетворити ось в такий колір.

П.: **363.** Тобто, це твій твір. Ти витрачала енергію, щоб вона рожевою була (повітряна куля). Привабливою, приємною.

В.: **364.** Завжди треба було посміхатися, тому що батьки засмучувалися, якщо я не посміхалася. Після тридцяти я не посміхаюся, і

нічого страшного не відбувається. Я просто втомилася вже посміхатися, якщо я не хочу.

П.: **365.** Виявляється, краще було посміхатися, бути разом з цією мотузкою.

В.: **366.** Ні.

П.: **367.** Чим відірватися і тоді взагалі все розлетілося.

В.: **368.** Ні.

П.: **369.** А що це тоді?

В.: **370.** Це зітхання повітря.

П.: **371.** Але ми бачимо що, щось порушилося.

В.: **372.** Так. Порушилася якась гармонія.

П.: **373.** Тут ніби вибух (показує на спіраль під кулею, що луснула, на рис. Ж.10).

В.: **374.** Крик був, скандал.

П.: **375.** Як ніби народження. Ось це як народження (показує на спіраль і бризки всередині під кулею, що луснула, на рис. Ж.14). І, напевно, це тобі давалося дуже складно. Тому що ти говорила, що самий пік ось тут (рис. Ж.2), відірватися дуже складно, і ми бачимо подібне (рис. Ж.14 і рис. Ж.2).

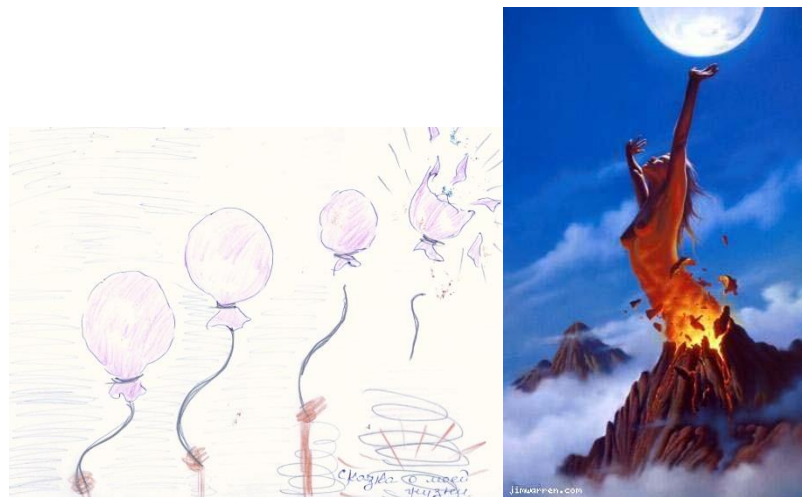

Рис. Ж.15. Порівняння рис. Ж.14 та рис. Ж.2

П.: **376.** І коричневий колір (показує на спіраль з бризками (рис.Ж.14)) і вершину гори, з якої виривається тіло (рис. Ж.2). Ось яка сильна психологічна гравітація.

В.: **377.** І зараз йде ця складність.

П.: **378.** Тобто відірвалася не відірвавшись.

В.: **379.** Не зовсім відірвалася. Хотілося б сильніше відірватися. Над цим треба працювати ще.

П.: **380.** Тоді ти за це (показує на кулю, що відірвалася і луснула на рис. Ж.14) маєш відповідати перед батьками, і негатив з боку батьків, тому що немає чіткої системи, щоб вони так управляли. Ця рука і так вже наскільки могла тягнулася. Але вона не могла відірватися, тоді ось це відірвалося, а нового нічого немає.

В.: **381.** Ні. І я точно знаю.

П.: **382.** Що й не буде, так? Питання: Чому не буде? Все буде (сміється).

Коли відірвалася, тоді ось така картинка (рис. Ж.16).

Рис. Ж.16. Авторський тематичний «Дорога мого життя», «Моє майбутнє»

П.: **383.** Тоді ти теж можеш писати такі листи коханому (сміється)? І здогадайся сам. Точно так і тут. Здогадайтеся, що вийшло, коли я так відірвалася. Тут є такі ж стрічечки такого ж кольору, а це прямо як продовження попереднього малюнка.

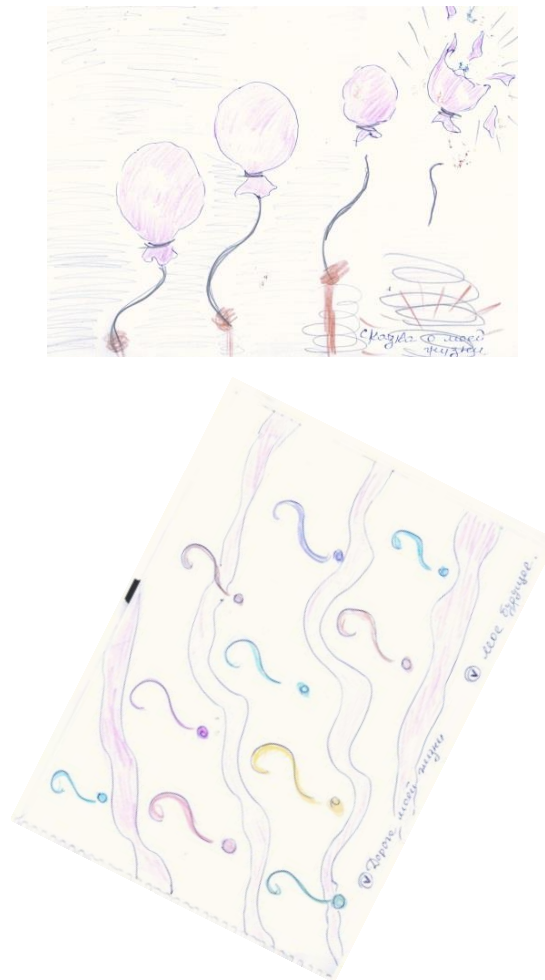

Рис. Ж.17. Порівняння рис. Ж.14 та Ж.16

В.: **384.** Так. Я, навіть, цього не помітила.

П.: **385.** Бачите, яка узгодженість. Значить, я можу припустити, що таких спроб було, принаймні...

В.: **386.** Чотири - це точно.

П.: **387.** Так. А це - або помічники були (чоловіки, віддушини, які ми бачили) або ще щось. Помічники повинні бути.

В.: **388.** Чотири спроби піти від першого шлюбу хотілося, розлучитися (показує на чотири стрічки-дороги на рис. Ж.16).

П.: **389.** Якщо ми говорили про залежність від батьків, тепер це абсолютно переростає і в одруження, то далеко не йшла, просто весь пласт тих проблем переносився в сімейні актуальні для тебе стосунки. Тобто

вирішувала проблеми з батьками, далі продовжувала, бо «пішла не йдучи». Тобто пішла в нову сім'ю, нові шлюбні відносини, але все зберігаючи.

В.: 390. Я в принципі не могла піти у нові шлюбні відносини, тому що я кожні вихідні і в середині тижня повинна повертатися, бо там у мене дитина. Ну як я не поїду, як це так!

П.: 391. Розумієш, ці пояснення для дорослих людей, які тут сидять, ти маєш там дитину, але маєш там і чоловіка. І багато хто йде на квартиру, якщо ти в іншому місті, то ти цю осередок і в іншому місті створюєш. Ось така раціоналізація, щоб все було на своїх місцях. З такою ось затримкою. Вона або ось так горить, більше розпалюється - це все йде ніби.

В.: 392. Так. Але я тільки два роки тому пішла від батьків, у мене тяжіння ще довго буде горіти. Я в принципі вже не хочу від неї йти, просто хочу мати щось своє.

П.: 393. Я думаю, для тих батьків або майбутніх батьків дуже повчальний твій приклад.

В.: 394. Я зараз дивлюся на малюнок, мені здається, що це пуповина, чотири відходу з життя...

П.: 395. Чотири спроби відходу з життя?

В.: 396. Тепер вже не буде ніколи. Просто, щось подібне було.

П.: 397. У тебе все четвірка йде?

В.: 398. Я вже не знаю. Сподіваюся, що останнє. Коли ось це лопнуло (показує на кулю, що луснула на рис. Ж.14), я зараз хотіла б сказати, що страшно: відбиття немає цієї людини (показує на дівчину без відображення в дзеркалі на рис. Ж.12).

Рис. Ж.18. Порівняння рис. Ж.14 та Ж.12

П.: **399.** Те, що ми і говорили, що «немає». Ти казала, що «немає - є». Ми говоримо: «Ми говоримо те, що бачимо». Значить, хотілося, намір був. Цей намір ніби стає реальністю. А, справді, цей малюнок підтверджує, що «ні».

В.: **400.** «Психологічно неіснуюча для мене людина».

П.: **401.** Але, водночас ми бачимо, що є. А акцент ставиться не на живий фігурі, а на відображенні в очах мами, тата, батьків. А ось цей кружечок і навколо нього обрамлення, як утроба.

В.: **402.** Я цю картинку назвала б «Інстинкт самовиживання» (рис. В.14).

Рис. Ж.19. Авторський тематичний малюнок «Карта внутрішнього світу»

Рис. Ж.20. Порівняння рис. Ж.14 та рис. Ж.19

В.: **403.** А це - «Карта внутрішнього світу»?

П.: **404.** Це взаємопов'язано, це так ти брала себе в руки. Тут чотири руки, тому що чотири нігтя, або ж це як продовження цих зусиль, ще хтось намагався так тебе, чи це ти все сама себе.

В.: **405.** Зараз не знаю, але тоді коли я малювала, це мої руки, моя енергія, яка у мене є, мене охопить. Ось тут - сіра енергія (показує на бризки навколо кулі, що луснула на рис. Ж.14), а ось тут - жовта (рис. Ж.19).

П.: **406.** Тобто лібідо, після цього енергія починає виходити на авансцену.

В.: **407.** Так. Вона в мене є.

П.: **408.** Якщо подивитися на цей малюнок (рис. Ж.2), енергія після темряви жовта, світла. Наскільки сила лібідної енергії, творчої, любовної десь витіснена негараздами, але вона проситься на поверхню. І ось тут ми бачимо, що це так (показує на рис. Ж.19). Але чомусь ти її знову як в утробі замикаєш, втримуєш.

В.: **409.** Я поки не знаю, куди її подіти.

П.: **410.** Ти, просто, побоюєшся, що якщо твої рідні та близькі при всій твоїй любові до них так вчинили, то ти побоюєшся зі своїм лібідо до інших йти людей. Тому що побоюєшся, що, може, буде так само (показує на рис. Ж.3). Чи може бути гірше, я не знаю, але побоюєшся.

В.: **411.** Якщо приїжджаю додому, тато ще сприймає цю енергію по-хорошому (показує на жовту енергію на рис. Ж.19). Мама, до неї краще не торкатися.

П.: **412.** Тобто вона тебе не сприймає мажорною і сяючою, випромінюючою позитив.

В.: **413.** Скоріше, випромінюючої любов. Це її сприйняття. Це не моє.

П.: **414.** Але вона, може, не звикла бачити тебе щасливою?

В.: **415.** Не в цьому справа, це стосується її особисто.

П.: **416.** Вона нас найменше цікавить, нас цікавить завжди той, хто поруч знаходиться. Тому що вам треба надавати допомогу. Хоча, ви тоді інтерпретували, що вона жорсткі рукавиці застосовувала (показує на рис. Ж.3) з тим, щоб з вас щось «зліпити» таке позитивне (показує на жовту рис. Ж.19).

В.: **417.** Так. Напевно.

П.: **418.** Може, для неї зараз це несподіванка, що начебто, це не виправдання її таких зусиль, що є такий результат (рис. Ж.19), а що це ваш особисто результат. А якщо і особисто, то обов'язково в чомусь ви показуєте, що він специфічний, і він (результат) не такий, як вона задавала його.

В.: **419.** Напевно, так.

П.: **420.** І вона це (показує на руки і жовту енергію на рис. Ж.19) не сприймає. Як це «в пісок» такі зусилля (показує на рис. Ж.3). Руки намальовані, як чоловічі: дуже міцні, дуже м'язисті. Ніби ви їх все життя тренували на те, що коли буде ось це, щоб якось справлятися з цим.

В.: **421.** Так. У мене відчуття провини. Відчуваю сильний запас енергії. Я ніколи не завершую до кінця розпочату справу. Книгу почала писати, допустила, щоб брат її випадково видалив. Щось починала ще, допустила, щоб зіпсувалося. Я не доводжу до кінця, я не розумію чому.

П.: **422.** Якщо видалив, книга буде ще краще, якщо ви почнете її знову писати.

В.: **423.** Тому, щоб утримати ось цю енергію, потрібна була велика сила.

П.: **424.** Чи не думаєте, що коли ви таке створюєте (рис. Ж.19), то ви створюєте подібну кульку (показує на першу рожеву кульку на рис. Ж.14), але вже свою. Свою кульку, уже ми бачимо, що немає тут цієї мотузочки. Те ж саме і в коричневому кольорі, що біля витоків кульок було? Рука. Не щось передає такий стан, а рука, яка видовжувалася, тут теж витягнуто (рис. Ж.19). Знову рука. «Я дію точно так само, як мама». То точно так само, як мама, ви берете себе в їжаківі рукавиці (показує рис. Ж.3).

В.: **425.** Так. Так і є.

П.: **426.** Тільки інші «рукавиці», за іншими траєкторіями, але те ж саме. І тоді ви з мамою. Тому що для несвідомого не існує невирішених проблем, і для нас дуже цікаво, як вони вирішуються. Вирішуються за траєкторією, що тут ця рука (показує на рис. Ж.19). Ось тепер це не її (матері) рука, а моя рука.

В.: **427.** Так. Я себе контролюю і караю себе ще жорсткіше.

П.: **428.** Але, у вас намір не покарати себе, а створити себе. Ви створюєте нову утробу для себе, так як вам треба народитися. Але так як ви не знаєте інших траєкторій, тільки як материнська, яка задана, то, може, тому у вас такий рух дуже швидкий, щоб взагалі ніхто не розгледів. Це траєкторія реалізації взагалі материнська чи ваша? Або вам так дорого дався ось цей відрив і лопання цієї кульки (рис. Ж.14), що ви в цій метушні, в таких хаотичних рухах, принаймні, зберігаєте, тому що цей хаотичний рух - цей вибух. Ви входили і в просторову модель, як ніби стався вибух (розставляли елементи і ви були в них).

В.: **429.** Так. Мені це нагадує взагалі суєту.

П.: **430.** Тоді ви шукайте, ви в пошуку. І тоді ви опиняєтеся затриманою в цьому (показує на кулю, що відірвалася і луснула на рис. Ж.14), наче десь це була травма.

В.: **431.** Так.

П.: **432.** А це лише бажане (показує на рис. Ж.19). Хоча бажане і небажане, бо ви втомилися від такої ізоляції (показує на замкнуті руки на рис. В.12). І психіка сама виривається назовні.

В.: **433.** Так.

П.: **434.** Але так як вас навчили їжаковим рукавицям, то ви їх застосовуєте до себе. А єство бунтує, і тому так багато енергії витрачається, як ніби щось запустили і не можна зупинити. І ми знаємо, треба б припинити, інакше лопне і все закінчиться. Тоді ви і кажете, що додому приходите дуже виснаженою. Це в такому молодому віці!

В.: **435.** Так.

П.: **436.** Ось ці знаки питання просто підтверджують, що весь час в якомусь пошуку знайти себе (рис. Ж.16). І є бажання, щоб знайшовся інша людина (віддушина сивочола, тому що ви говорили, він розумний, урівноважений). Він буде давати те, що мені потрібно, підживлювати.

В.: **437.** Він навчить мене спокою, ось що я мала на увазі.

П.: **438.** Спокій можна набути, навчитися йому дуже важко, тому що він пов'язаний з емотивної сферою, а їй вчитися неможливо. Її можна якось відновити, врівноважити через опрацювання тих вогнищ, які обумовлюють цей неспокій: якісь страхи, тривоги. Відірвавшись від мами, ніби вона переконала вас, що без неї ви взагалі будете нуль. Ви показуєте нуль в цьому житті.

В.: **439.** Мене, швидше, в цьому переконував тато.

П.: **440.** Чи тато. Вони зливаються воєдино. У нашій парадигмі, ми показали, що не настільки едіпальна залежність залежить персонально, як це в ортодоксальному психоаналізі. Там говорили: позитивний едіп, негативний едіп. Я не знаю позитивної едіпальної залежності, тому що завжди є наслідки ось такі негативні. Братський едіп, сестринський едіп. Він єдиний, за цим криється не одна персона, а батьки в синтезі. І що там є динаміка лише впливу і пріоритету впливу одного й іншого, що ми можемо спостерігати. Тому що, навіть, відсутній батько присутній, але

спостерігаючи в родині, він все одно якимось чином відображається, чому він як чоловік не попереджає це (рис. Ж.3).

В.: 441. Я знала, що в мене суворі батьки, що вони хочуть, як краще. Я не могла згадати, хто саме мене виховував, хто карав.

П.: 442. Бачите, злиття батьків воєдино.

В.: 443. Так. Він стояв осторонь і не втручався.

П.: 444. Просто осторонь і не втручався?

В.: 445. Так.

П.: 446. Ще раз звертаємо увагу, що центральною фігурою у нас стає дзеркало (рис. Ж.12), куля, що луснула, зумовила те, що взагалі «порожнеча». Якщо це так, ще раз скажи. Дзеркало пов'язано з цим (показує на руки на рис. Ж.12)?

В.: 447. Так. Це так.

П.: 448. Дзеркало навколо, як пальці рук. Моє припущення, що, може, по життю ще партнери допомагали, ви їх вкручували в це. Тому так багато навколо дзеркала півкіл, що нагадують пальці. Отже, питання. Чому напівжива фігурка - це жива фігурка, або нежива фігурка - це воскова фігурка, можеш сказати, чому вона кольоровість втратила (рис. Ж.12)?

В.: 449. Це я. Я дивлюся в дзеркало і не бачу себе.

П.: 450. Тоді ти і жива - і нежива. Луснула куля - це певна психологічна смерть. Тоді ще одна версія, чому таке кручення енергетичне: щоб відчутти, що я жива, і тоді оточуючі використовуються для цього. Не помітити, що я жива, ні в кого не викликає сумніву. Це захисне маскування психологічної смерті - гіперболізована активність. І нерідко ми це бачимо: коли заходить людина, вона заповнює собою весь простір. Не від хорошого життя. Щось же «крутить» людиною.

Тут, ви припускаєте, що і для них (для батьків) така ж картинка, коли луснула твоя куля, і так відлетіла.

В.: 451. У них не змінилося нічого, практично я скрізь поруч. Картинка ця напружує, що я така нещасна.

П.: **452.** Тоді ця картинка була весь час десь ось там (рис. Ж.3).

В.: **453.** Вона була там з сердечком.

П.: **454.** Бачите, що за матеріалом можна розпізнавати. Тоді це та картинка, яку зумовили батьки. І якщо немає такого впливу, тоді хто підштовхує батьків до цього (рис. Ж.3)? Напевно, ти. Тому що для тебе батьки животрепетне.

В.: **455.** Як же вони втомилися, напевно.

П.: **456.** Якщо не це (показує на рис. Ж.19), то взагалі психологічна смерть.

В.: **457.** Швидше, я в собі такий колір знаходжу. Навіть, перебуваючи в стороні, я сама в собі знаходжу такий колір.

П.: **458.** Такий колір він тут же є. Хоча те, що ви капсулу знову робите. І те, що ви сказали, що ось це (рис. Ж.19) дуже схоже з цим (показує на рис. В.14), то виявляється, що матеріал взаємопов'язаний. Що ви, здавлюючи енергію, це і є та пружина, яка здавлювала цю енергію. Тільки тут ви освітлили і драматичні моменти прибираєте (рис. Ж.19).

В.: **459.** Так. Я помітила, що у мене пружина присутня практично у всіх малюнках.

П.: **460.** Ще один малюнок залишився в цій лінії (показує на рис. Ж.5). Що це за людинка вже зовсім лежить, її немає. Може, це дзеркало пусте (показує на перший малюнок, рис. Ж.12)?

Рис. Ж.21. Порівняння рис. Ж.12, рис. Ж.19 та рис. Ж.5

В.: **461.** Так. Швидше за все, ця людинка я. Я вже втопилася.

П.: **462.** А ці фігурки твої батьки, або цей елемент картини для тебе не настільки важливий?

В.: **463.** Я думаю, це батьки.

П.: **464.** Давай ми перейдемо до малюнка (рис. Ж.10), коли все змітається, коло. Чи ідеш ти сама до того, щоб було ось це (показує на рис. Ж.12), тому що коли змітається - нічого немає.

В.: **465.** Так.

П.: **466.** Тоді за твоїм крутінням, таким великим темпом, ніхто не може побачити яка ти. Бачите, коли новий зміст - нові інтерпретації. Це абсолютно нове наповнення. Як наповнюється порожнеча новим змістом. Психоаналітична робота вона наповнює порожнечу якимось сенсом. Дуже цікаво: «Я ось це змітаю» - а ви, навіть, своєю поведінкою змітаєте все на своєму шляху, - «для того, щоб щось закрити в собі». Щось дуже в вас не задовольняє, щось травмувало. І щось як скалка, що ви з ним не можете впоратися.

В.: **467.** Так.

П.: **468.** Ось як інші, неавторські малюнки (художні твори), це, між іншим, вперше, коли у нас так сплетено авторські та неавторської малюнки. Виявляється, дійсно, це спільне.

В.: **469.** Рука з шахами (рис. Ж.6) схожа з цим художнім твором (рис. В.22).

Рис. Ж.22. Картина Войтека Сюдмака
"Нитки долі"

П.: **470.** Фігурка лежача. Я запитала: «Де ви?». Лежача фігурка, вже є в інших малюнках (рис. В.5). Тільки жіночна, красива. Ще, це циферблат, це

годинник. Чуттєвість. Це капсульована чуттєвість, яка якимось чином екстраполюється не спрямовано на когось, а взагалі. Значить, дуже велика чуттєвість, яку, ви, намагаючись, стискаючи власне серце і руками затримуюте своє лібідо (рис. Ж.23).

Рис. Ж.23. Неавторський малюнок

А ось це що (показує на руку, яка піднімає маски-фігури на рис. Ж.22)?

В.: 471. Я б зараз сказала, що це пройдений матеріал.

П.: 472. Це ваші партнери, які вже піднімаються?

В.: 473. Ні. Це маски. Мої особисто маски.

П.: 474. Маски?

В.: 475. Це просто маски, одяг, які в житті одягали.

П.: 476. Це малюнок «Минуле, яке не можна виправити» (рис. Ж.24).

Рис. Ж.24. Авторський тематичний малюнок
«Минуле, яке неможна виправити»

В.: **477.** І «Минуле, до якого не хотілося б повертатися». Це дитинство.

П.: **478.** А чому з цигаркою і з помадою, або з чим пов'язано?

В.: **479.** Не знаю.

П.: **480.** Тут цигарка, попільничка.

В.: **481.** Батько раніше кутив.

П.: **482.** Намальовано як фалічний образ, червоне як сигнал загрози. Тому що червоний колір, стоп. Неначе захопленість з боку батька, що він вже тоді бачив в тобі прекрасну майбутню леді.

В.: **483.** Не знаю.

П.: **484.** Тому що ось це (показує на попільничку) жіночий образ, а недопалки - щось брудне, як болітце. Туди скидає, його треба почистити, прибрати. «Брудні» помисли. І тому гра в шахи - це платонічний аспект. Але, тим не менш, вже енергетичне навантаження інтимного порядку за цим стоїть. І ця пружина поруч.

В.: **485.** Пружина у мене скрізь.

П.: **486.** Пружина. І ви сказали, що не дуже розрізняєте - це батьки, а пружина теж символ чуттєвості. Він безбарвний, тому що він не може бути в кольорі, так як це не за віком. Едіпальна залежність від двох до п'яти років. Тут уточнення йде, що едіпальна залежність, а ми це досі не проговорили, що вона може відноситись, ініціатива, як з боку дитини, але може бути, в такий же яскравій формі, і з боку батька проявлятися. Тому ось ця яскравість. А всього-на-всього батько кутив.

В.: **487.** Не знаю. Я просто ненавиджу дим. Я сама, коли мені погано курю.

П.: **488.** Диму там немає. Там є як вогник.

В.: **489.** Ось це все - дим. І чорне - це теж дим.

П.: **490.** Дим, тому що багато чого не ясно. Все покрито серпанком. Над цим треба подумати, тому що це може впливати на ваше життя, так як ось цей вогник, який привертає увагу, він кожен раз буде вам прикритий димом,

тобто розгледіти людину, вибір зробити адекватний, вам дуже важко. І тоді за вас роблять вибір.

В.: **491.** Так.

П.: **492.** Ми бачили. Як і не причетна до цього. А це едіпального порядку. Я не причетна до цього, ніби на це табу, будучи офіційно в шлюбі.

В.: **493.** Не знаю.

П.: **494.** І ще, що партнер поставлений прямо з батьком (в просторовій розстановці), що батько і він - це одне і те ж. І непрямо: не інтимний аспект був, а діловий. Можна було цигарку зобразити, але що жіночий символ (ємність у вигляді попільнички) і там є недопалки.

В.: **495.** Може, скоріше, мені це нагадує бар. Коли я хотіла піти в монастир, батьки подарували бар. Батьки сказали: «Там попрацюй. Побачиш життя не в рожевому коконі». Попільнички нагадують бар.

П.: **496.** Бар?

В.: **497.** Так. Бруд ось цю (показує на дим на рис. Ж.24).

П.: **498.** Ті, хто мають бар, для них це просто дим. Це десь ви відчули щось і, може, не в той момент, коли він курил, а взагалі, це невинне заміщення батька. І що це серпанком покрито. А бар вам тільки нагадував. Тим більше що це подарунок батьків.

В.: **499.** Напевно, так.

П.: **500.** Ці зламані сигарети показують чуттєву імпотенцію чоловічу. Ви показуєте, що не було контакту, тому що вони імпотовані або, принаймні, у вас не було бажання, тому ви можете імпотувати чоловіків. Тобто, його бажання. Ви майстер, як на клавіатурі, швидко нейтралізувати, або навпаки, якщо вам треба.

В.: **501.** В принципі, так. Я можу це зробити.

П.: **502.** Ви граєте, і тому це ваші резерви, теж як клавіатура.

В.: **503.** Я можу це зробити легко і жорстко.

П.: **504.** Так. Тому що в цьому сила ваша чи ілюзія сили. З одного боку воно бажане, з іншого боку воно заміщується едіпально нешкідливим, в

почуттєвому плані, мотивом. Це відгомони імпотованого, могла ж сигарета просто погашена лежати, а то вони скручені. Ось так ви скручуєте. Варто тільки побажати вам успіхів у тому або іншому. Ви самі розберетеся в чому.

В: **505.** Дякую.

В.: **506.** У мене буде прохання, фотографувати все, тільки не треба фотографувати мене.

П.: **507.** Вас багато хто хоче сфотографувати, як дуже красиву жінку.

В.: **508.** У мене багато мортідної енергії, так що краще не треба.

П.: **509.** Вони думають, може, допоможуть вам трохи пар випустити.

В.: **510.** Я вже випустила.

П.: **511.** Можете малюнки за значимістю поставити, поки ми їх несли, вони сплутались.

В.: **512.** Ось такий малюнок (рис. Ж.25).

Рис. Ж.25. Картина С. Джерсі
«Дзеркало сутності»

П.: **513.** Може, він нагадує дзеркало (рис. Ж.12)?

В.: **514.** Так. Воно.

П.: **515.** Значить, ми в своїх прогнозах були праві, як ніби немає людини. Цей скелет теж, як натяк на смерть.

Ми бачимо два малюнки: тут гарна жінка молода, тут теж, хоча й зі спини, але вони в чомусь подібні.

В.: **516.** Різниця в тому, що ця більш сексуальна (рис. Ж.25), а ця - черниця (показує на рис. Ж.12).

Рис. Ж.26. Порівняння рис. Ж.25 та рис. Ж.12

П.: **517.** Поки що, вона, може, намір має монашки, але не дуже вона схожа на черницю, тому що у неї елегантне пальто і хустинка. Тобто жіночна, красива. Може, має такі наміри?

В.: **518.** Уже не має.

П.: **519.** Не має намір чернечого порядку.

В.: **520.** Уже не має.

П.: **521.** Якщо ні, це означає, минуле малювалося, чи це на даний час так? «Психологічно неіснуюча для мене людина» (рис. Ж.12).

В.: **522.** Зараз я покажу, чому я так намалювала. Я була в одному кафе, спеціально познайомилася з однією туркменкою, вона була точно так одягнена. Мене здивувало, наскільки вона себе вільно почувала. У неї пірсинг, вона стояла, курила, якась всередині свобода, і ось таке чернече вбрання. Вона в ньому була.

П.: **523.** Жіночі атрибути не дарма сюди потрапили, тому що вона була жіночна.

В.: **524.** Так, але ця її внутрішня свобода, хоча зверху вона обмежена шатами до п'ят. Я намалювала, і побачила, що дуже схоже.

П.: **525.** Тут малюнок «Як бачать мене батьки» (рис. Ж.27).

Рис. Ж.27. Авторський тематичний малюнок
«Як я бачу себе», «Як бачать мене батьки»

В.: **526.** Тут «Як бачать мене батьки», а тут «Як бачу я себе» (показує на праву і на ліву сторону рис. Ж.27).

П.: **527.** Тобто ви побачили як своє відображення у ній.

В.: **528.** Так. Чому я і підійшла до неї, почала з нею спілкуватися.

П.: **529.** Значить, внутрішня свобода, але зовні показує, що краще не чіпати і не підходити.

В.: **530.** Так. І мені сподобалася її внутрішня свобода.

П.: **531.** Тут подібні образи?

В.: **532.** Так.

П.: **533.** Подібні. Подібність і в тому, що як не існує людина, летить кудись (рис. Ж.27). Тут теж немає відбиття (рис. Ж.12). І так вийшло, що це відображення в дзеркалі, як не існуюче, лише як нагадування, що це людська фігура була. Воно з одного і того ж боку. З цих трьох малюнків, який найбільш виражає сутність того, щоб ви хотіли відобразити.

В.: **534.** Ось цей (рис. Ж.27). Це вже пройдений етап (рис. Ж.25).

П.: **535.** Це означає, що ви хотіли б жвавість зберегти. Внутрішню жіночність.

В.: **536.** Так.

П.: **537.** І одночасно захищеність мати.

В.: **538.** Так.

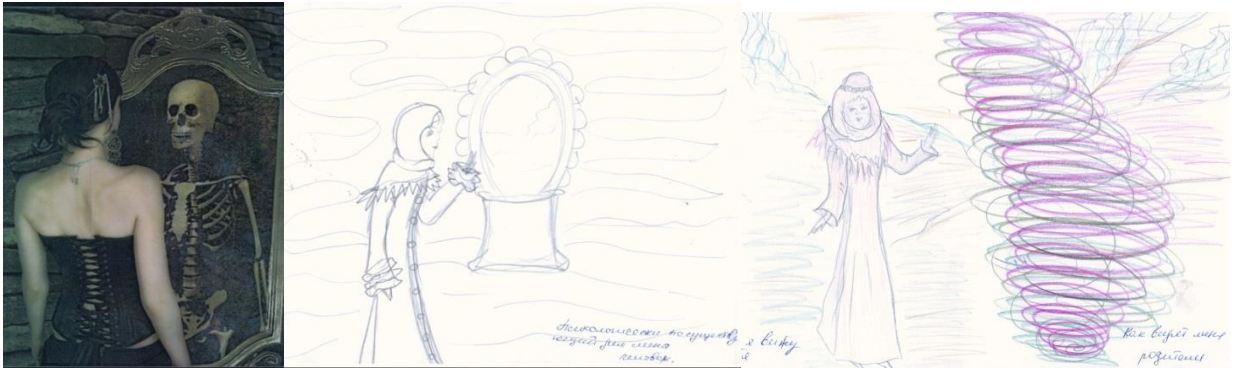

Рис. Ж.28. Порівняння рис. Ж.25, рис. Ж.12 та рис. Ж. 27

П.: **539.** І ще таємницю якусь зберігати. Тому що така таємниця - таємниця свого дитинства, своєї краси.

В.: **540.** Не знаю.

П.: **541.** Тому що одяг ось так. І навіть немає гудзиків. Тобто не готовність розстібнути свої гудзики, і оголити якось себе.

В.: **542.** Так, напевно.

П.: **543.** А ось цей вихор (рис. Ж.27), він схожий з тим, що у нас вже потрапляв у поле зору (рис. Ж.3)? Чи це зовсім іншого порядку?

В.: **544.** Це, напевно, те, що не подобається батькам. Вони теж від цього втомилися.

П.: **545.** Тобто це твоє?

В.: **546.** Так. Це моє, те, що вже напрацьоване.

П.: **547.** А це ще в дитинстві обмеження (рис. Ж.3)?

Рис. Ж.29. Порівняння рис. Ж.3 та Ж.27

В.: **548.** Так.

П.: **549.** Тоді ми бачимо, що це схоже, тільки це ще згустилися, інтенсифікувалося (показує на рис. Ж.27).

В.: **550.** Так.

П.: **551.** Інтенсивність вище, але це схоже. Може, тому це згустилося (показує на вихор на рис. Ж.27), що ця картинка, яка йде фоном, вона тоді не видна.

В.: **552.** Так.

П.: **553.** Десь є рани, що кровоточать, то вони не видимі. Ось так, вони закриті (рис. Ж.27). А тут - це видно (рис. Ж.3). Тут як протилежний стан, хоча кольоровість зберігається: темненький і світло-бузковий колір. Це як певне умиротворення і бажане. Ви хотіли б, щоб так було.

В.: **554.** Так, спокій.

П.: **555.** Хоча і це - ви, і це - ви (показує на рис. Ж.25 і рис. Ж.27).

В.: **556.** Так.

П.: **557.** Чи можна думати, що при всій такій вихороподібній поведінці ви десь всередині зберігаєте спокій? Інакше стрижня не було б.

В.: **558.** Так, все життя тенденція: монастир та жердина.

П.: **559.** І жердина?

В.: **560.** Жердина і монастир. Я приклад такий привожу.

П.: **561.** Правда? У вашому барі немає жердини?

В.: **562.** Був.

П.: **563.** Ви не активним там були учасником?

В.: **564.** Я наймала групу і вчила танцювати на жердині. Але тільки не роздягатися, а бути одягненими. Робити це красиво.

П.: **565.** Тобто ви сама вчили.

В.: **566.** Я сама навчилася. Викликала людей, заплатила за навчання для себе. Але була умова: я не дозволяла роздягатися людям. Тому що я на це дивилася, як на спорт.

П.: **567.** А відвідувачі там нікого не роздягали?

В.: **568.** Ні. Цю грань контролювала я. Забороняла фотографувати. Тому що це їх особистий, внутрішній світ. Не треба. Я намагалася зберегти і свій світ, і їхній світ. Хочуть в цю дану хвилину вивільнити енергію: нехай

вивільняють. Але не треба потім десь там висвічувати в Інтернеті, або ще десь, наприклад.

П.: **569.** Тоді у вас як зараз з фотографією проблеми виникли. То у вас теж відчуття, що йде певне роздягання?

В.: **570.** Так. Мені це просто не подобається.

П.: **571.** І тут як жердина присутня?

В.: **572.** Так. Таке відчуття, ніби в душі будуть копатися. Тут - будь ласка. Це свічка. Це на благо, комусь потрібно буде ще, крім мене.

П.: **573.** Якщо це як дві сторони однієї медалі, тоді ми можемо думати, що це вбрання потрібно без застібок, тому що воно допомагає стримувати внутрішнє.

В.: **574.** Так. Внутрішню енергію, мортідну.

П.: **575.** Коли так, тоді - так (показує на рис. Ж.25 і рис. Ж.12). І благо, хто може це побачити і якимось актуалізувати, що в спілкуванні ви зможете бути такою (рис. Ж.27).

В.: **576.** Я не хотіла б, щоб мене бачили такою. Хочу бути сильною. Хочу, щоб мене залишили в спокої. Я хочу бути такою (рис. Ж.27). Сьогодні я помітила, що у вир тягну з собою людей. Я не хочу відповідати за чужі життя, за чужі форми поведінки. Не хочу за це відповідати.

П.: **577.** А як же ви тоді вибрали професію допомагати, а допомагати і відповідати за це - то це співзвучно.

В.: **578.** Для того, щоб бути професійною, я сьогодні, вчора і всі ці дні тут перебуваю.

П.: **579.** Несете ви відповідь за саму себе і за той середній стан, до якого прагнете? Напевно, як ось ця фігура: вона хотіла б бути в чомусь не настільки напружена (рис. Ж.12), а ця хотіла б бути теж усереднена десь (рис. Ж.27).

В.: **580.** Хотіла б. Зараз покажу малюнок, дуже схожий: «Службова ситуація» (рис. Ж.30).

Рис. Ж.30. Авторський тематичний малюнок
«Як бачать мене у службовій ситуації»

Тобто, по життю я одна, у службовій ситуації - це вихор тримається в строгих божевільних рамках. Ось ці рамки вони мене стримують. Сюди (рис. Ж.27), напевно, не вистачає рамок, більш за все.

П.: **581.** Зрозуміло. Ось бачите, мої запитання дозволяють підтягувати малюнки. Тобто я вбудовуюся в порядок певний, як ви бачите, заданий вже в малюнках. Ось це і є середина. Тобто палуба, на якій ви можете реалізувати себе.

В.: **582.** Єдине що, мене штовхає від цього краю до цього краю. І навпаки. Хотілося б, щоб тут ще смужка була (показує на нижню частину рис. Ж.30). Тому що я втомлююся від себе.

П.: **583.** Хоча, весь час заданість траєкторії руху, умовно кажучи. А це і душевна робота і т. д. Йде в унісон з тим, що задано матір'ю або родиною як такої. Тому що ці вертушки і червоний колір тяжіє. А у нас червоний колір - це криваве серце. Значить, в цій діловитості, ви як би енергію трансформуєте, сублимуєте в якісь просоціальні позитивні речі, щоб звільнитися від травми.

В.: **584.** Швидше звільнитися від негативу: перевтілюю на користь.

П.: **585.** У соціально прийнятні форми і позитивні в плані самореалізації. Ось бачите, я відчула, що тут потрібна середня ланка.

З цих малюнків, які ви вибрали (у нас вже певна традиція), чи є щось подібне в неавторських малюнках, художніх творах?

В.: **586.** Хвиля. Десь тут була хвиля. Я зараз її знайду. Ось щось таке (рис. Ж.31).

П.: **587.** Там певний ризик. Якщо врахувати, що цей бідненький кораблик.

В.: **588.** Є такий вислів, якщо я зараз не вилікуюсь, то я можу ...

П.: **589.** Потонути?

Рис. Ж.31. Картина І. Айвазовського
«Гнів моря»

В.: **590.** Ні. Шкодити людям. Дивіться, тут люди. Я не хочу їм шкодити.

П.: **591.** Зрозуміло. Ви - вся ця стихія.

В.: **592.** Так, стихія.

П.: **593.** Тобто ви не в кораблику?

В.: **594.** Я не хочу шкодити.

П.: **595.** Ви не в кораблику, ви - сама стихія. Це люди, які можуть потрапляти в цю стихію.

В.: **596.** Так. Мене по життю називають чи матір'ю Терезою, або Торнадо, Цунамі. Ось такі дають мені назви. Я не хочу ні там, ні там бути. Щось середнє.

П.: **597.** Якби не було Торнадо і Цунамі, мати Тереза могла б бути і не при справах.

В.: **598.** Хотіла б бути сонечком. Там повинно було бути сонечко.

П.: **599.** Ви створюєте ситуації, коли ви будете вічно затребувані зі своєю допомогою. Замикається коло.

В.: **600.** Так, але я від цього втомилася. Хочу якось час на себе використовувати.

Розумієте, я можу бути і ось цією силою (рис. Ж.31), я можу ось це зупинити. І можу бути ось цією силою: лібідо і мортідо (рис. Ж.3). Коли у мене прокидається мортідо, я заходжу в свою квартиру, закриваюся. Мене краще не чіпати. Не те, що не чіпати, щоб нікому не нашкодити, сама в собі варюся. Потім я вже спокійна виходжу. І все. Ось чому я плачу і сміюся одночасно.

П.: **601.** Що з того, що ми зараз розглянули відомо тим, хто був дуже близький до вас? Вашим чоловікам?

В.: **602.** Нікому.

П.: **603.** Тобто ви залишилися незнайомкою. Невідомою.

В.: **604.** Нікому. Не замислювалася, але ніхто подібного від мене не відчував.

П.: **605.** Тобто вони не опинялися в цьому кораблику?

В.: **606.** Ні, не опинялися. Єдине що, ця картина стосується тільки внутрішнього світу (рис. Ж.31). Це тільки моя душа.

П.: **607.** Чи знайомі вони ось так (рис. Ж.3)?

В.: **608.** Останній чоловік, людина, з якою я жила, знайомий три місяці ось з такими видами. Це було для нього шокуєчим.

П.: **609.** Ви з ним так і розлучилися?

В.: **610.** Тільки з холодним виразом обличчя розлучилася. Так.

П.: **611.** А ось ці рамки, вони дотримувалися і вдома, або тільки на роботі (рис. Ж.30)?

В.: **612.** Вдома і на роботі.

П.: **613.** Тоді від інших людей ви теж вимагаєте, щоб вони знаходилися в рамках.

В.: **614.** Так.

Рис. В.32. Картина В. Куша «Свічка»

В.: **615.** Я втомилася від «горіння» (показує на фігурку у вигляді гніту на рис. Ж.32). На майбутнє хотілося б мати ось такий колір. Дякую Вам.

ДОДАТОК К

Багаторівневий особистісний опитувальник «Адаптивність»

Інструкція. Зараз вам буде запропоновано ряд питань, на які ви повинні відповісти тільки «так» (+) або «ні» (-). Питання стосуються безпосередньо вашого самопочуття, поведінки або характеру. «Правильних» або «неправильних» відповідей тут бути не може, тому не намагайтеся довго їх обмірковувати або радитися з товаришами. Давайте відповідь, виходячи з того, що найбільше відповідає вашому стану або уявленню про самого себе.

1. Буває, що я гніваюся.
2. Звичайно, ранками я прокидаюся свіжим і відпочившим.
3. Зараз я приблизно так само працездатний, як і завжди.
4. Доля, безперечно, є несправедливою до мене.
5. Запори в мене бувають дуже рідко.
6. Часом мені дуже хотілося залишити свій дім.
7. Часом у мене бувають напади сміху або плачу, з якими я ніяк не можу впоратися.
8. Мені здається, що мене ніхто не розуміє.
9. Вважаю, що, якщо хтось заподіяв мені зло, я повинен йому відповісти тим же.
10. Іноді в моїй голові виникають такі недобрі думки, що краще про них нікому не розповідати.
11. Мені буває важко зосередитися на якому-небудь завданні або роботі.
12. У мене бувають дуже дивні й незвичайні переживання.
13. У мене були відсутні неприємності через мою поведінку.
14. У дитинстві я одного часу вчиняв дрібні крадіжки.
15. Буває так, що в мене з'являється бажання ламати або троцити все навколо.

16. Бувало, я цілими днями або навіть тижнями нічого не міг робити, тому що ніяк не міг змусити себе взятися за роботу.

17. Сон у мене переривчастий і неспокійний.

18. Моя родина ставиться з несхваленням до тієї роботи, що я обрав.

19. Бували випадки, що я не виконував своїх обіцянок.

20. Голова в мене болить часто.

21. Раз на тиждень або частіше я без усякої видимої причини відчуваю жар у всьому тілі.

22. Було б добре, якби майже всі закони скасували.

23. Стан мого здоров'я майже такий само, як у більшості моїх знайомих (не гірше).

24. Зустрічаючи на вулиці своїх знайомих або шкільних друзів, з якими я давно не бачився, я волію проходити мимо, якщо вони зі мною не заговорюють першими.

25. Більшості людей, які мене знають, я подобаюся.

26. Я людина товариська.

27. Іноді я так наполягаю на своєму, що люди втрачають терпіння.

28. Більшу частину часу настрій у мене подавлених.

29. Тепер мені важко сподіватися на те, що я чого-небудь досягну в житті.

30. У мене мало впевненості в собі.

31. Іноді я кажу неправду.

32. Звичайно, я вважаю, що життя - гідна штука.

33. Я вважаю, що більшість людей здатні збрехати, щоб просунути по службі.

34. Я охоче беру участь у зборах та інших громадських заходах.

35. Я сварюся з членами моєї родини дуже рідко.

36. Іноді мені кортить порушити правила пристойності або кому-небудь нашкодити.

37. Найважча боротьба для мене - це боротьба із самим собою.

38. М'язові судоми або посмикування в мене бувають у край рідко (або майже не бувають).

39. Я досить байдужний до того, що зі мною буде.

40. Іноді, коли я недобре себе почуваю, я буваю дратівливим.

41. Більшу частину часу в мене таке почуття, що я зробив щось не те або навіть щось погане.

42. Деякі люди до того люблять командувати, що мене так і тягне робити все всупереч, навіть якщо я знаю, що вони праві.

43. Я часто вважаю себе зобов'язаним відстоювати те, що вважаю справедливим.

44. Моє мовлення зараз таке саме, як завжди (не швидше й не повільніше, немає ні хрипоті, ні невиразності).

45. Я вважаю, що моє сімейне життя таке ж гарне, як у більшості моїх знайомих.

46. Мене страшно зачіпає, коли мене критикують або лають.

47. Іноді в мене буває таке відчуття, що я маю нанести ушкодження собі або кому-небудь іншому.

48. Моя поведінка значною мірою визначається звичаями тих, хто мене оточує.

У дитинстві в мене була така компанія, де всі намагалися стояти один за одного.

50. Іноді мене так і тягне затіяти з ким-небудь бійку.

51. Бувало, що я говорив про речі, у яких не розбираюся.

52. Звичайно, я засинаю спокійно і мене не тривожать ніякі думки.

53. Останні кілька років я почуваю себе добре.

54. У мене ніколи не було ні випадків, ні судом.

55. Зараз моя вага постійна (я не худну й не гладшаю).

56. Я вважаю, що мене часто наказували незаслужено.

57. Я легко плачу.

58. Я мало втомлююся.

59. Я був би досить спокійним, якби хто-небудь із моєї родини мав неприємності через порушення закону.

60. З моїм розумом коїться щось недобре.

61. Щоб приховати свою сором'язливість, мені доводиться витратити великих зусиль.

62. Приступи запаморочення в мене бувають дуже рідко (або майже не бувають).

63. Мене турбують сексуальні (статеві) питання.

64. Мені важко підтримувати розмову з людьми, з якими я тільки-но познайомився.

65. Коли я намагаюся щось зробити, то часто помічаю, що в мене тремтять руки.

66. Руки в мене такі само спритні й моторні, як і колись.

67. Більшу частину часу я відчуваю загальну слабкість.

68. Іноді, коли я збентежений, я сильно потію, і мене це сильно дратує.

69. Буває, що я відкладаю на завтра те, що повинен зробити сьогодні.

70. Думаю, що я людина приречена.

71. Бували випадки, що мені було важко стриматися від того, щоб що-небудь не "стягнути" в кого-небудь або де-небудь, наприклад, у магазині.

72. Я зловживав спиртними напоями.

73. Я часто про що-небудь тривожуся.

74. Мені б хотілося бути членом декількох кружків або товариств.

75. Я рідко задихаюся, і в мене не буває сильного серцебиття.

76. Усе своє життя я чітко додержуюся принципів, що ґрунтуються на почутті обов'язку.

77. Траплялося, що я перешкоджав або робив всупереч людям просто із принципу, а не тому, що справа була дійсно важливою.

78. Якщо мені не загрожує штраф і машин поблизу немає, я можу перейти вулицю там, де мені хочеться, а не там, де треба.

79. Я завжди був незалежним і вільним від контролю з боку родини.
80. У мене бували періоди такого сильного занепокоєння, що я навіть не міг усидіти на місці.
81. Найчастіше мої вчинки неправильно витлумачувалися.
82. Мої батьки й (або) інші члени моєї родини чіпляються до мене більше, ніж треба.
83. Хтось керує моїми думками.
84. Люди байдужі й байдужні до того, що з тобою станеться.
85. Мені подобається бути в компанії, де всі жартують один над одним.
86. У школі я засвоював матеріал повільніше, ніж інші.
87. Я цілком упевнений у собі.
88. Нікому не довіряти - найбезпечніше.
89. Раз у тиждень або частіше я буваю дуже збудженим і схвильованим.
90. Коли я перебуваю в компанії, мені важко знайти належну тему для розмови.
91. Мені легко примусити інших людей боятися мене, і іноді я це роблю заради забави.
92. У грі я волію вигравати.
93. Нерозумно засуджувати людину, що обманула того, хто сам дозволяє себе обманювати.
94. Хтось намагається впливати на мої думки.
95. Я щодня випиваю багато води.
96. Найщасливішим я буваю, коли залишаюся один.
97. Я обурююся щоразу, коли дізнаюся, що злочинець з якоїсь причини залишився безкарним.
98. У моєму житті був один або кілька випадків, коли я почував, що хтось за допомогою гіпнозу примушує мене робити ті або інші вчинки.
99. Я дуже рідко заговорюю з людьми першим.
100. У мене ніколи не було зіткнень із законом.

101. Мені приємно мати серед своїх знайомих значних людей, це ніби додає мені значущості у власних очах.

102. Іноді без усякої причини в мене раптом наступають періоди незвичайної веселості.

103. Життя для мене майже завжди пов'язане з напруженнями.

104. У школі мені було дуже важко говорити перед класом.

105. Люди виявляють до мене стільки співчуття й симпатії, скільки я заслуговую.

106. Я відмовляюся грати в деякі ігри, тому що це в мене погано виходить.

107. Мені здається, що я заводжу друзів із такою ж легкістю, як і інші.

108. Мені неприємно, коли навколо мене люди.

109. Як правило, мені не таланить.

110. Мене легко збентежити.

111. Деякі із членів моєї родини робили вчинки, які мене лякали.

112. Іноді в мене бувають напади сміху або плачу, з якими я ніяк не можу впоратися.

113. Мені буває важко приступити до виконання нового завдання або почати нову справу.

114. Якби люди не були настроєні проти мене, я досяг би в житті набагато більшого.

115. Мені здається, що мене ніхто не розуміє.

116. Серед моїх знайомих є люди, які мені не подобаються.

117. Я легко втрачаю терпіння з людьми.

118. Часто в новій обстановці я почуваюся тривожно.

119. Часто мені хочеться вмерти.

120. Іноді я буваю такий збуджений, що мені буває важко заснути.

121. Часто я переходжу на іншу сторону вулиці, щоб уникнути зустрічі з тим, кого я побачив.

122. Бувало, що я кидав розпочату справу, тому що боявся, що не впораюся з нею.
123. Майже щодня трапляється що-небудь, що лякає мене.
124. Навіть серед людей я звичайно почуваю себе самотнім.
125. Я переконаний, що існує лише одне єдине правильне розуміння сенсу життя.
126. У гостях я частіше сиджу де-небудь осторонь або розмовляю з ким-небудь одним, ніж беру участь у спільних розвагах.
127. Мені часто говорять, що я запальний.
128. Буває, що я з ким-небудь по пліткую.
129. Часто мені буває неприємно, коли я намагаюся застерегти когось від помилок, а мене розуміють неправильно.
130. Я часто звертаюся до людей за порадою.
131. Часто, навіть тоді, коли для мене все складається добре, я відчуваю, що мені все байдуже.
132. Мене досить важко вивести із себе.
133. Коли я намагаюся вказати людям на їхні помилки або допомогти, вони часто розуміють мене неправильно.
134. Звичайно, я спокійний і мене нелегко вивести з душевної рівноваги.
135. Я заслуговую суворого покарання за свої провини.
136. Мені властиво так сильно переживати свої розчарування, що я не можу примусити себе не думати про них.
137. Часом мені здається, що я ні на що не здатний.
138. Бувало, що під час обговорення деяких питань я, особливо не замислюючись, погоджувався з думкою інших.
139. Мене дуже турбують усілякі нещастя.
140. Мої переконання й погляди є непохитними.
141. Я думаю, що можна, не порушуючи закону, спробувати знайти в ньому лазівку.

142. Є люди, які мені настільки неприємні, що я у глибині душі радію, коли вони дістають наганяй за що-небудь.

143. У мене бували періоди, коли через хвилювання я втрачав сон.

144. Я відвідую всілякі громадські заходи, тому що це дозволяє мені побувати серед друзів.

145. Можна пробачити людям порушення тих правил, які вони вважають нерозумними.

146. У мене є дурні звички, які є настільки сильними, що боротися з ними просто даремно.

147. Я охоче знайомлюся з новими людьми.

148. Буває, що непристойний або навіть нецензурний жарт викликає в мене сміх.

149. Якщо справа в мене йде погано, то мені відразу хочеться все кинути.

150. Я волію діяти відповідно до власних планів, а не додержуватися вказівок інших.

151. Люблю, щоб оточуючі знали мою точку зору.

152. Якщо я погані думки про людину або навіть зневажаю її, я мало намагаюся сховати це від неї.

153. Я людина нервова й легко збудлива.

154. Усе в мене виходить погано, не так, як треба.

155. Майбутнє здається мені безнадійним.

156. Люди досить легко можуть змінити мою думку, навіть якщо до цього вона здавалася мені остаточною.

157. Кілька разів на тиждень у мене буває таке відчуття, що повинно трапитися щось страшне.

158. Більшу частину часу я почуваю себе втомленим.

159. Я люблю бувати на вечорах і просто в компаніях.

160. Я намагаюся ухилятися від конфліктів і скрутних положень.

161. Мене дуже дратує те, що я забуваю, куди кладу речі.

162. Пригодницькі оповідання мені подобаються більше ніж оповідання про кохання.

163. Якщо я захочу зробити щось, але оточуючі вважають, що цього робити не варто, я можу легко відмовитися від своїх намірів.

164. Нерозумно засуджувати людей, які прагнуть взяти від життя все, що можуть.

165. Мені байдуже, що про мене думають інші.

Обробка результатів

Таблиця К.1

«Ключі» особистісного опитувальника «Адаптивність»

Шкала	Так	Ні
Достовірність (Д)		1,10,19,31,51, 69,78,92,101, 116,128,138, 148
Поведінкова регуляція (ПР)	4,6,7,8,11,12,15,16,17,18, 20,21,28,29,30,37,39,40, 41,47,57,60,63,65,67,68, 70,71,73,80,82,83,84,86, 89,94,95,96,98,102, 103, 108, 109, 110,111,112,113, 115,117,118,119,120,122, 123,124,127,129,131,135, 136,137,139,143,146,149, 153,154,155,156,157,158, 161,162	2,3,5,23,25,32, 38,44, 45 49 52, 53, 54, 55, 58, 62, 66,75,87,105, 132,134, 140
Комунікативний потенціал (КП)	9,24,27,33,43,46,61,64,81, 88,90,99,104,106,114,121 126,133, 142, 151, 152	26,34,35,48,74, 85, 107, 130 144, 147, 159
Моральна нормативність (МН)	14,22,36,42,50,56,59,72, 77,79,91,93,125,141,145 150, 164, 165	13,76,97, 100, 160, 163

Таблиця К.2

**Переведення результату за підсумковою шкалою
«Особистісний потенціал соціально-психологічної адаптації»
у стени та визначення групи адаптаційних здібностей**

Стени	Бали	Групи адаптаційних здібностей
1	61->	
2	51-60	3
3	40-50	
4	33-39	
5	28-32	2
6	22-27	
7	16-21	
8	11-15	1
9	6-10	
10	5-<	

Таблиця К.3

**Переведення у стени результатів, отриманих за окремими
шкалами методики «Адаптивність»**

Стени	Шкали		
	ПР	КП	МН
1	46->	27 ->	18->
2	38 -45	22-26	15-17
3	30-37	17-21	12-14
4	22-29	13-16	10-11
5	16-21	10-12	7-9
6	13-15	7-9	5-6
7	9-12	5-6	3-4
8	6-8	3-4	2
9	4-5	1-2	1
10	0-3	0	0

Таблиця К.4

Інтерпретація груп адаптаційних здібностей особистості

Групи адаптаційних здібностей	Інтерпретація
1	Група добрих адаптаційних здібностей. Особи цієї групи легко адаптуються до нових умов діяльності, швидко входять у новий колектив, досить легко й адекватно орієнтуються в ситуації, швидко виробляють стратегію своєї поведінки і соціалізації. Як правило, неконфліктні, мають високу емоційну стійкість. Функціональний стан осіб цієї групи в період адаптації в межах норми, працездатність зберігається.
2	Група задовільної адаптації. Більшість осіб цієї групи мають ознаки різних акцентуацій, що у звичних умовах частково компенсовані і можуть виявлятися за зміни діяльності. Тому успіх адаптації багато в чому залежить від зовнішніх умов середовища. Ці особи, як правило, мають невисоку емоційну стійкість. Процес соціалізації ускладнений, можливі асоціальні зриви, прояв агресивності і конфліктності. Функціональний стан на початковому етапі адаптації може бути порушений. Особи цієї групи вимагають постійного контролю.
3	Група заниженої адаптації. Ця група має ознаки явних акцентуацій характеру і деяких ознак психопатій, а психічний стан можна схарактеризувати як прикордонний. Процес адаптації протікає важко. Можливі нервово-психічні зриви, тривалі порушення функціонального стану. Особи цієї групи мають низьку нервово-психічну стійкість, конфліктні, можуть допускати делінквентні вчинки.

Коротка інтерпретація окремих шкал опитувальника

Найменування шкали	Інтерпретація високих «сирих» показників	Інтерпретація низьких «сирих» показників
ПР	Низький рівень поведінкової регуляції, певна схильність до нервово-психічних зривів, відсутність адекватності самооцінки й адекватного сприйняття дійсності	Високий рівень нервово-психічної стійкості і поведінкової регуляції, висока адекватна самооцінка, адекватне сприйняття дійсності
КП	Низький рівень комунікативних здібностей, труднощі в побудові контактів із оточенням	Високий рівень комунікативних здібностей
МН	Низький рівень соціалізації, відсутність здібності адекватно оцінити своє місце і роль у колективі	Високий рівень соціалізації, адекватна оцінка власної ролі у колективі

Додаток К. 1

**Результати першого тестування за методикою «Адаптивність» учасників
експериментальної групи**

Таблиця К.1.1

Шифр учасника	Шкала (Д)	Шкала (ІР)	Шкала (КП)	Шкала (МН)	Шкала (ОАП)	Шифр учасника	Шкала (Д)	Шкала (ІР)	Шкала (КП)	Шкала (МН)	Шкала (ОАП)
1.	5	12	8	4	24	31.	2	15	10	7	32
2.	8	21	7	11	39	32.	10	11	4	1	16
3.	3	19	11	8	38	33.	3	20	9	6	35
4.	7	12	5	3	20	34.	8	21	16	10	47
5.	1	13	8	7	28	35.	6	10	12	8	30
6.	9	4	2	0	6	36.	5	43	27	20	90
7.	10	14	11	6	31	37.	6	28	10	10	48
8.	2	10	8	7	25	38.	1	32	19	15	66
9.	6	15	14	9	38	39.	9	13	9	5	27
10.	5	17	12	10	39	40.	4	3	1	2	6
11.	10	35	20	18	73	41.	6	27	13	10	50
12.	4	29	15	11	55	42.	5	18	10	11	39
13.	8	16	13	4	33	43.	7	48	26	16	90
14.	5	13	7	6	26	44.	1	29	11	9	49
15.	3	40	28	14	82	45.	4	68	31	18	117
16.	7	64	30	20	114	46.	6	22	8	8	38
17.	1	19	9	5	33	47.	7	74	27	22	123
18.	9	23	15	10	48	48.	4	5	3	4	12
19.	6	2	5	4	11	49.	8	58	15	17	90
20.	2	20	6	11	37	50.	5	11	9	9	29
21.	7	28	10	8	46	51.	5	15	10	12	37
22.	5	51	24	12	87	52.	7	7	12	4	23
23.	3	26	14	7	47	53.	10	40	22	19	81
24.	8	12	8	8	28	54.	2	20	7	8	35
25.	5	13	13	5	31	55.	4	23	8	6	37
26.	5	16	11	7	34	56.	1	39	14	9	62
27.	9	25	15	10	50	57.	5	24	11	11	46
28.	1	15	11	5	31	58.	2	7	2	3	12
29.	3	29	16	8	53	59.	7	22	12	5	39
30.	2	15	10	11	36	60.	3	10	7	5	22

Додаток К. 2

**Результати повторного тестування за методикою «Адаптивність»
учасників експериментальної групи**

Таблиця К.2.1

Шифр учасника	Шкала (Д)	Шкала (ІР)	Шкала (КІІ)	Шкала (МН)	Шкала (ОАІІ)	Шифр учасника	Шкала (Д)	Шкала (ІР)	Шкала (КІІ)	Шкала (МН)	Шкала (ОАІІ)
1.	3	10	5	5	20	31.	2	10	8	9	27
2.	7	14	5	11	30	32.	5	10	3	2	15
3.	4	9	7	5	21	33.	4	10	7	4	21
4.	7	10	6	2	18	34.	7	9	14	12	35
5.	1	5	9	3	17	35.	6	8	14	8	30
6.	6	3	3	1	7	36.	5	22	7	10	39
7.	5	8	7	4	19	37.	6	11	5	10	26
8.	4	22	6	5	33	38.	3	10	10	15	35
9.	5	7	9	4	20	39.	4	16	5	8	29
10.	6	17	11	9	37	40.	5	4	2	2	8
11.	9	18	11	8	37	41.	6	7	15	8	30
12.	4	12	14	9	35	42.	5	11	7	13	31
13.	7	12	3	4	19	43.	8	40	26	22	88
14.	6	15	4	6	25	44.	1	10	11	11	32
15.	2	17	12	10	39	45.	3	51	22	14	87
16.	4	13	9	5	27	46.	4	18	6	7	31
17.	3	11	6	3	20	47.	5	12	5	3	20
18.	4	15	12	5	32	48.	4	8	4	3	15
19.	6	2	7	2	11	49.	5	17	12	7	36
20.	3	18	6	4	28	50.	7	10	8	11	29
21.	5	5	3	4	12	51.	2	4	10	7	21
22.	6	31	18	12	61	52.	3	14	10	9	33
23.	3	8	14	7	29	53.	5	12	8	5	25
24.	6	10	4	5	19	54.	3	11	5	4	20
25.	5	11	8	5	24	55.	4	17	6	6	29
26.	4	8	2	4	14	56.	4	29	12	10	51
27.	7	15	9	10	34	57.	4	12	9	10	31
28.	1	12	12	5	29	58.	2	5	2	1	8
29.	3	18	6	7	31	59.	6	20	9	5	34
30.	5	8	5	1	14	60.	3	12	4	4	20

Додаток К. 3

**Результати першого тестування за методикою «Адаптивність» учасників
контрольної групи**

Таблиця К.3.1

Шифр учасника	Шкала (Д)	Шкала (ІР)	Шкала (КП)	Шкала (МН)	Шкала (ОАП)	Шифр учасника	Шкала (Д)	Шкала (ІР)	Шкала (КП)	Шкала (МН)	Шкала (ОАП)
1.	8	11	5	3	19	21.	4	60	17	17	94
2.	5	18	8	10	36	22.	5	15	4	1	20
3.	4	12	7	5	24	23.	10	12	9	7	28
4.	7	35	18	17	70	24.	8	16	13	9	38
5.	6	11	6	5	22	25.	7	11	15	9	35
6.	5	9	5	7	21	26.	6	34	20	28	82
7.	8	15	14	10	39	27.	5	10	7	5	22
8.	1	20	8	7	35	28.	3	7	12	8	27
9.	4	6	5	5	16	29.	9	13	10	5	28
10.	7	13	9	7	29	30.	7	30	18	15	63
11.	10	24	25	12	61	31.	4	37	13	10	60
12.	7	12	9	5	26	32.	4	21	11	12	44
13.	3	14	13	4	31	33.	8	58	26	16	100
14.	6	17	7	6	30	34.	1	25	11	9	45
15.	5	10	5	7	22	35.	5	48	21	16	85
16.	7	15	11	6	32	36.	6	24	7	9	40
17.	3	44	28	15	87	37.	3	65	20	22	107
18.	5	17	10	5	32	38.	4	4	2	4	10
19.	6	5	8	9	22	39.	9	14	5	6	25
20.	4	20	6	11	37	40.	4	20	10	5	35

Додаток К. 4

**Результати повторного тестування за методикою «Адаптивність»
учасників контрольної групи**

Таблиця К.4.1

Шифр учасника	Шкала (Д)	Шкала (ІР)	Шкала (КП)	Шкала (МН)	Шкала (ОАП)	Шифр учасника	Шкала (Д)	Шкала (ІР)	Шкала (КП)	Шкала (МН)	Шкала (ОАП)
1.	7	11	5	5	21	21.	4	57	18	18	93
2.	6	17	8	11	36	22.	6	14	3	2	19
3.	4	10	9	6	25	23.	7	12	11	7	30
4.	7	33	19	17	69	24.	7	14	13	8	35
5.	5	11	6	5	22	25.	5	12	17	10	39
6.	4	12	5	7	24	26.	7	34	19	27	80
7.	8	14	14	10	38	27.	4	8	7	5	20
8.	2	18	7	7	32	28.	3	8	12	8	28
9.	4	6	5	7	18	29.	9	13	9	5	27
10.	9	10	9	7	26	30.	5	25	16	12	53
11.	10	24	25	10	59	31.	4	37	11	10	58
12.	7	12	9	5	26	32.	3	24	12	15	51
13.	5	15	11	4	30	33.	8	62	26	16	104
14.	7	20	8	7	35	34.	3	21	10	9	40
15.	5	11	5	8	24	35.	5	45	17	16	78
16.	6	15	11	6	32	36.	5	22	7	9	38
17.	4	40	30	15	85	37.	3	65	15	22	102
18.	4	20	10	4	34	38.	5	4	2	4	10
19.	6	7	8	10	25	39.	6	12	8	10	30
20.	7	18	6	12	36	40.	4	19	8	5	32

**Методика діагностування «перешкод» у встановленні
емоційних контактів В. В. Бойко [103]**

Інструкція. Треба прочитати судження та відповісти «так» чи «ні».

1. Звичайно до кінця робочого дня на моєму обличчі помітна втома.
2. Трапляється, що при першому знайомстві емоції заважають мені призвести більш прихильне враження на партнерів (гублюсь, хвилююсь, замикаюсь або, навпаки, багато розмовляю, поводжу себе неприродньо).
3. В спілкуванні мені часто не достає емоційності, виразності.
4. Мабуть, я здаюсь навколишнім дуже суворим.
5. Я в принципі проти того, щоб зображати чемність, якщо тобі не хочеться.
6. Я звичайно вмію приховати від партнерів спалах емоцій.
7. Часто в спілкуванні з колегами я продовжую думати про щось своє.
8. Буває, я хочу виразити партнеру емоційну підтримку (увагу, співчуття, співпереживання), але він цього не відчуває, не сприймає.
9. Частіше за все, у моїх очах або у виразі мого обличчя видна стурбованість.
10. В діловому спілкуванні я намагаюсь приховати свої симпатії до партнерів.
11. Усі мої неприємні хвилювання звичайно написані на моєму обличчі.
12. Якщо я захоплююсь розмовою, то міміка обличчя стає надто виразною, експресивною.
13. Мабуть, я декілька емоційно скований, затиснутий.
14. Я звичайно перебуваю у стані нервової напруги.
15. Звичайно я відчуваю дискомфорт, коли треба обмінюватись рукостисканнями в діловій обстановці.

16. Іноді близькі люди кажуть мені: розслаб м'язи обличчя, не криви губи, не зморщуй обличчя і т. п.
17. Коли я розмовляю, надлишково жестикулюю.
18. Звичайно в новій ситуації мені важко бути розкутим, природнім.
19. Мабуть, моє обличчя часто виражає сум або заклопотаність, хоча на душі спокій.
20. Мені обтяжливо дивитись в очі при спілкуванні з малознайомою людиною.
21. Якщо я хочу, то мені завжди вдається приховати свою неприязнь до поганої людини.
22. Мені часто буває чомусь весело без будь-якої причини.
23. Мені дуже просто зробити за власним бажанням або на замовлення різні вирази обличчя: зобразити сум, радість, переляк, віддачі т. ін.
24. Мені казали, що мій погляд важко витримати.
25. Мені щось заважає виражати теплоту, симпатію до людини, навіть якщо я відчуваю ці почуття до неї.

Таблиця Л.1

Підведення підсумків тестування

«Перешкоди» у встановленні емоційних контактів	Номера питань та відповіді за «ключем»
1. Невміння керувати емоціями, дозувати їх	+1, -6, +11, +16, -21
2. Неадекватний прояв емоцій	-2, +7, +12, +17, +22
3. Негнучкість, нерозвиненість, невиразність емоцій	+3, +8, +13, +18, -23
4. Домінування негативних емоцій	+4, +9, +14, +19, +24
5. Небажання зближуватись з людьми на емоційному рівні	+5, +10, +15, +20, +25

Сума балів може коливатись у межах від 0 до 25. Чим більше балів, тим більш очевидною є емоційна проблема у повсякденному спілкуванні. Якщо респондент набрав дуже мало балів (0-2), то це вказує на те, що він був не щирий у своїх відповідях або погано бачить себе зі сторони. Якщо учасник опитування набрав не більше 5 балів – емоції звичайно не заважають у спілкуванні. 6-8 балів – респондент має деякі емоційні проблеми в повсякденному спілкуванні. 9-12 балів – свідчення того, що емоції суб'єкта в деякій мірі ускладнюють взаємодію з партнерами. 13 балів та більше – емоції заважають встановлювати контакти з людьми, існує схильність до дезорганізуючих реакцій або станів. Респондентові треба звернути увагу на наявність «перешкод» у встановленні емоційних контактів – це пункти, за якими набрано 3 та більше балів.

Додаток Л. 1

**Результати тестування учасників експериментальної групи за
методикою діагностування «перешкод» у встановленні
емоційних контактів В. В. Бойко**

Таблиця Л. 1.1

Шифр учасника	Результат до АСПШ	Результат після АСПШ	Зсув	Значення зсуву по модулю	Ранг зсуву	Шифр учасника	Результат до АСПШ	Результат після АСПШ	Зсув	Значення зсуву по модулю	Ранг зсуву
1.	8	5	-3	3	15,5	31.	13	5	-8	8	40,5
2.	14	7	-7	7	36,5	32.	7	7	-	-	-
3.	7	7	-	-	-	33.	15	4	-11	11	46,5
4.	18	12	-6	6	31	34.	10	7	-3	3	15,5
5.	6	7	1	1	4	35.	14	12	-2	2	9,5
6.	5	4	-1	1	4	36.	8	8	-	-	-
7.	21	11	-10	10	44	37.	17	10	-7	7	36,5
8.	9	10	1	1	4	38.	10	6	-4	4	21,5
9.	13	8	-5	5	26	39.	13	8	-5	5	26
10.	1	6	-	-	-	40.	7	8	1	1	4
11.	14	8	-6	6	31	41.	20	17	-3	3	15,5
12.	10	7	-3	3	15,5	42.	11	8	-3	3	15,5
13.	13	10	-3	3	15,5	43.	18	12	-6	6	31
14.	16	9	-7	7	36,5	44.	2	4	-	-	-
15.	6	6	-	-	-	45.	12	10	-2	2	9,5
16.	16	12	-4	4	21,5	46.	19	15	-4	4	21,5
17.	15	14	-1	1	4	47.	2	6	-	-	-
18.	11	6	-5	5	26	48.	16	4	-12	12	48
19.	14	7	-7	7	36,5	49.	17	7	-10	10	44
20.	0	5	-	-	-	50.	12	12	-	-	-
21.	15	5	-10	10	44	51.	11	8	-3	3	15,5
22.	5	3	-2	2	9,5	52.	15	8	-7	7	36,5
23.	20	6	-14	14	49	53.	4	3	-1	1	4
24.	20	9	-11	11	46,5	54.	15	12	-3	3	15,5
25.	10	10	-	-	-	55.	17	9	-8	8	40,5
26.	14	7	-7	7	36,5	56.	12	6	-6	6	31
27.	10	12	2	2	9,5	57.	18	13	-5	5	26

Продовження таблиці Л.1. 1

28.	15	6	-9	9	42	58.	14	15	1	1	4
29.	16	10	-6	6	31	59.	9	9	-	-	-
30.	12	7	-5	5	26	60.	13	17	4	4	21,5

ДОДАТОК М

015554

Приватне акціонерне товариство
«Вищий навчальний заклад
«МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»

The Private Joint-Stock Company
«Higher Education Institution
«Interregional
Academy
of Personnel Management»

Україна, 03039 Київ-39, вул. Фрометівська, 2
Тел. (044) 490-95-00, факс 490-95-04

2, Frometivs'ka Str., 03039 Kyiv, Ukraine
Tel. (044) 490-95-00, fax 490-95-04

22. Квітень 2016 р. № 845

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
А. М. Камінської на тему «Особливості використання художніх творів у
процесі глибинного пізнання психіки суб'єкта»,
за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології

А. М. Камінська, здобувач кафедри глибинної корекції і психолого-соціальної реабілітації Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, впродовж 2014 – 2015 навчального року провела діагностико-корекційну роботу зі студентами Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна академія управління персоналом» в ракурсі теми «Особливості використання практичним психологом художніх творів у процесі глибинного пізнання психіки суб'єкта».

Матеріали дисертаційного дослідження А. М. Камінської були застосовані з метою більш глибокого вивчення особливостей використання практичним психологом художніх творів в глибинно-психологічному аспекті, а саме в лекційному курсі «Психологія творчості».

Перший проректор

В.І.Яровой

Міністерство освіти і науки України

**КІРОВОГРАДСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА**

вул. Шевченка, 1, м. Кіровоград, 25006, тел. (0522) 22-18-34, факс (0522) 24-85-44
E-mail: mails@kspu.kr.ua, код ЄДРПОУ 02125415

Від 15.04.2016 № 46-н

На № _____ від _____

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
у практику діяльності Кіровоградського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка**

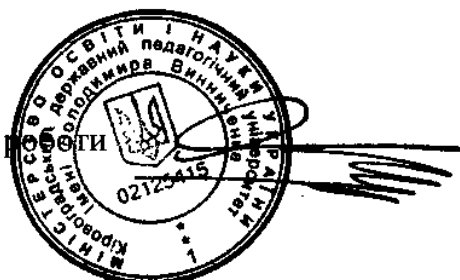
**А. М. Камінської на тему «Особливості використання художніх творів у
процесі глибинного пізнання психіки суб'єкта», що подається до захисту за
спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології**

Здобувач кафедри глибинної корекції і психолого-соціальної реабілітації Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького А. М. Камінська впродовж 2013 – 2015 рр. провела діагностико-корекційну роботу в ракурсі теми «Особливості використання практичним психологом художніх творів у процесі глибинного пізнання психіки суб'єкта» зі студентами Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Надавала консультації викладачам університету з питань особливостей використання практичним психологом художніх творів у процесі глибинного пізнання психіки.

Матеріали дисертаційного дослідження А. М. Камінської використовуються викладачами університету з метою більш глибокого вивчення особливостей використання практичним психологом художніх творів в глибинно-психологічному аспекті. Отримані результати застосовувалися при викладанні навчальних дисциплін, зокрема: «Глибинна психологія», «Вікова психологія», «Активне соціально-психологічне пізнання» у студентів I–VI курсів спеціальностей «Практична психологія».

Результати дослідження, узагальнені в дисертації, можуть бути використані для вдосконалення методики викладання дисциплін психолого-педагогічного спрямування та в системі підготовки практичних психологів у вищих навчальних закладах.

Проректор з наукової роботи

проф.С. П. Михида

Міністерство освіти і науки України
Державний вищий навчальний заклад
«ДОНБАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
(ДДПУ)

вул. Г. Батюка, 19, м. Слов'янськ, Донецька область, 84116 тел./факс (06262) 3-23-54
 E-mail: sgpi@slav.dn.ua, www: ddp.u.edu.ua, код ЄДРПОУ 38177113

18.04.16 № 68-16-336 на № _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертації
А.М. Камінської на тему «Особливості використання художніх творів у
процесі глибинного пізнання психіки суб'єкта»,
за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології

Цією довідкою засвідчуємо факт упровадження результатів дисертації А.М. Камінської в навчально-виховний процес факультету дошкільної освіти і практичної психології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет». Упродовж 2013-2015 років теоретико-експериментальні результати дослідження А.М. Камінської використовувалися в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі практичної психології.

Узагальнені в дисертації результати дослідження А.М. Камінської застосовувалися під час викладання таких навчальних дисциплін, як: «Сучасні теорії глибинної психології», «Основи психокорекції», «Практикум з групової психокорекції».

Опубліковані наукові роботи А.М. Камінської, а саме: «Дослідження едіпового комплексу суб'єкта у процесі глибинного пізнання із використанням художніх творів», «Використання художніх творів із шаховою символікою у процесі глибинного пізнання суб'єкта» та ін. застосовуються студентами під час написання курсових та дипломних робіт.

Ректор ДВНЗ
 «Донбаський державний
 педагогічний університет»

проф. Омельченко С.О.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В.Г. КОРОЛЕНКА

вул. Остроградського, 2, м. Полтава, 36003
телефон 56-23-13, факс 2-58-67
E-mail: allmail@pnpu.edu.ua
код ЗКПО 31035253

19.04.2016 № 1902/01-55/02

АКТ

**впровадження результатів дисертаційного дослідження
А. М. Камінської на тему «Особливості використання художніх творів у
процесі глибинного пізнання психіки суб'єкта»
за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології**

Протягом 2013 – 2015 рр. А. М. Камінська, здобувач кафедри глибинної корекції і психолого-соціальної реабілітації Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, проводила психодіагностичну та психокорекційну роботу із студентами Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка з теми «Особливості використання художніх творів у процесі глибинного пізнання психіки суб'єкта»; надавала консультації викладачам ПНПУ імені В. Г. Короленка з питань проведення психокорекційної роботи з використанням художніх творів.

Матеріали дисертаційного дослідження А. М. Камінської – теоретичні відомості про особливості використання художніх творів у процесі глибинного пізнання психіки – впроваджено у зміст навчальних дисциплін «Основи психокорекції і психоконсультавання», «Основи психотренінгу осіб з тяжкими порушеннями мовлення», «Основи патопсихології». Дослідження А. М. Камінської визначено актуальним у контексті діагностико-корекційної роботи.

Проректор із наукової роботи

Кравченко Л.М.